Национална и универзитетска библиотека
"Св. Климент Охридски" - Скопје

PC II 102/1936

11962302807,1/2
COBISS O

Rp II-102/X-1,2

Народна и универзитетска
библиотека — Скопје
ЧС II 71/1936

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГОДИНА X, КН. 1 и 2.

Народна и универзитетска библиотека Скопје

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION
DE L' INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ANNÉE X, FASC. 1 et 2.

СОФИЯ — SOFIA
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — IMPRIMERIE P. GLOUCHCOFF
1936

ИЗДАНИЯ

НА МАКЕДОНСКИЯ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

I. ОТДѢЛНИ КНИГИ.

Зора Здравева, Съчинения на Р. Жинзифовъ. 1927, стр. 133, ц. 50 л.

Хр. Силяновъ, Писма и изповѣди на единъ четникъ. 1927, стр. 211, цена 50 лева.

Л. Милетичъ, Документи за противобългарскитѣ действия на сръбскитѣ и гръцкитѣ власти въ Македония презъ 1912—1913 г., 293 стр. 1929. Цена 100 лева.

L. Milétitch, Documents relatifs aux actions antibulgares des pouvoirs serbes et grecs en Macédoine au cours de l'année 1912—1913, p. 300. 1929. Prix 130 leva.

Проф. А. М. Селищев, Полог и его болгарское население. Исторические, этнографические и диалектологические очерки северозападной Македонии (С этнографическою картой Полога). 1929, стр. 439. Цена 150 лева.

Мария Милетичъ-Букурещлиева, Македония въ българската поезия. 1929, стр. 227, ц. 60 лева.

Г. Ст. Кандиларовъ, Българскитѣ гимназии и основни училища въ Солунъ. 1930, стр. 200+VIII. Цена 60 лева.

D. Iaranoff, La Macédoine Économique. Avec une carte. p. 211. Prix 100 leva.

Проф. А. М. Селищев, Славянское население в Албании (С иллюстрациями в тексте и с картою Албании). 1931, стр. 352, ц 120 лв.

Добри Христовъ, 66 народни пѣсни на македонскитѣ българи. Събрани и разработени съ съпроводъ на пияно. — (Dobri Christov, 66 chansons populaires des Bulgares macédoniens. Recueillies et transcrits avec accompagnement de piano). — 1931, стр. 172, цена 150 лева.

Димитъръ Ивановъ, Гевгелийскиятъ говоръ. 1932, стр. 132, цена 60 лева.

Ив. Снѣгаровъ, История на Охридската архиепископия-патриаршия (отъ падането ѝ подъ турцитѣ до нейното унищожение). 1932, стр. 615, цена 250 лева.

Дим. Яранов, Карта на Македония въ географскитѣ ѝ граници въ мѣрка 1:300,000. Изработена и печатана подъ рѫководството на Капитанъ Д-ръ Д. Стояновъ. Съ 10 факсимилета въ текста. 1933, fol 43+6 листа отъ картата, цена 300 лева (французко издание на сѫщата карта — 20 francs suisses).

Сборникъ въ честь на Проф. Л. Милетичъ. За седъмдесетгодишнината отъ рождението му (1863—1933). стр. XXX+687, цена 500 лева (20 francs suisses).

Проф. А. М. Селищев, Македонские кодики XVI—XVIII веков. Очерки по исторической этнографии и диалектологии Македонии. 1933. стр. 256, цена 100 лева.

II. „МАТЕРИЯЛИ ЗА ИСТОРИЯТА НА МАКЕДОНСКОТО ОСВОБОДИТЕЛНО ДВИЖЕНИЕ“.

Кн. I—IX. Съобщава Л. Милетичъ:

Книга I. Въстаническото движение въ югозападна Македония. По спомени на Славейко Арсовъ, 1925, стр. 136, цена 20 лева.

Книга II Освободителната борба въ Костурско. По спомени на Пандо Кляшевъ, 1925, стр. 136, ц. 25 л.

Книга III. Борбата въ Костурско и Охридско (до 1904 г.). По спомени на Иванъ Поповъ, Смиле Войдановъ, Деянъ Димитровъ и Никола Митревъ, 1925, стр. 155, ц. 30 л.

гс-II 71/1936
инв. бр. Д 2807/62
стр. –

МАКЕДОНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

СПИСАНИЕ ЗА НАУКА, ЛИТЕРАТУРА И ОБЩЕСТВЕНЪ ЖИВОТЪ

РС II 102/1936-I

ИЗДАВА
МАКЕДОНСКИЯТЪ НАУЧЕНЪ ИНСТИТУТЪ

ГОДИНА X, КН. 1 и 2.

2807/62

REVUE MACÉDONIENNE

ÉDITION
DE L'INSTITUT SCIENTIFIQUE MACÉDONIEN

ANNÉE X, FASC. 1 et 2.

СОФИЯ — SOFIA
ПЕЧАТНИЦА П. ГЛУШКОВЪ — IMPRIMERIE P. GLOUCHCOFF
1936

НАРОДНА И УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА
СКОПЈЕ
Д Инв. № 2807/62

Съдържание.

Л. Милетичъ, Една особено забележителна форма въ македонскитѣ говори около Солунъ 1
Ив. Снѣгаровъ, Възраждане на българщината въ Солунъ . . 8
Д. Яановъ, Градъ Пиротъ 16
Л. Милетичъ, „Якание“ и „Пълногласие“ въ Централния родопски говоръ 26
Филипъ Томовъ, Животъ и дейность на Хаджи Партения, архимандритъ Зографски, епископъ Кукушко-Поляниски и митрополитъ Нишавски 31
Георги п. Христовъ, По-забележителни особености на Кукушко-дойранския говоръ 103
А. М. Селищчев, Хаджи Иоаким и язык его книг 118
Калчо Деляковъ, Народни пѣсни отъ Костурско 143
Приказка по Костурски говоръ 149
Методий Н. Мариновъ, Годежни и свадбени пѣсни отъ Дебъръ. 152
Никола Арнаудовъ, По-рѣдки думи отъ Неврокопския говоръ. 159
Л. Милетичъ, Седемдесет-годишнината на професоръ Любоъръ Нидерле (20 септ. 1935 г.) 173

Рецензии и книжовни вести.

N. B. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ 'ανατολικοῦ ζητήματος 1878—1908. (Н. В. Влахосъ, Македонскиятъ въпросъ като фаза на източния въпросъ 1878—1908—Атина) 1935, стр. 531. — Рец. отъ Ив. Снѣгаровъ 175
Tadeusz Kowalski, Les Turcs et la langue turque en Bulgarie du nord-est. Kraków, 1933, стр. 28. — Рец. отъ Ст. Романски. 188
M. Małecki, Cechy bałkańskie w językach Macedonji. Kraków, 1935. — Рец. отъ Л. Милетичъ. 195
M. Małecki, Drobiazgi z Macedonji. 1934 — Рец. Л. Милетичъ. 198
Насеља и порекло становништва (Кн. 51 отъ Српски етнографски сборник). Београд, 1935, 716 стр. — Рец. отъ Д. Ярановъ 201
Thomas Petroff, Les Minorités Nationales en Europe Centrale et Orientale. Paris, 1935, с. 221. — Рец. отъ Л. Милетичъ . . 205
Велико Йордановъ, Народнитѣ просвѣтители Кирилъ и Методий. София, 1935, стр. 32. — Рец. отъ Л. Милетичъ. . . 209
Stoyan Hristoff, Heroes and assassins. (Ст. Христовъ, Герои и атентатори). Ню-Йоркъ, 1935, 290 с. — Рец. отъ В. Йонова . . 210
Gustav Roloff, England und die Balkankriege 1912/13. („Berliner Monatshefte“ г. 13, № 12. 1935). — Рец. отъ Л. Милетичъ. . 213
Carl Mühlmann, Der Eintritt Bulgariens in den Weltkrieg Herbst 1915 (Berliner Monatshefte 1935, № 10). — Рец. отъ Л. М. . . 215
E. G. Helmreich, Ein Nachtrag zu dem serbisch-bulgarischen Abkommen von 1912 („Berl. Monatshefte“, 1935. № 12).—Рец отъ Л.М. 218
Ivan St. Vlahov, La politica della Russia prima della grande guerra. La questione Macedone. Roma, 1935. — Рец. отъ Л. М. . . 219
М. Попруженко и Ст. Романски, Библиографски прегледъ на славянскитѣ кирилски източници за живота и дейностьта на Кирила и Методия. София, 1935. — Рец. Л. М. 219
Fran Tućan, Izveštaj o mineraloško-petrografskoj ekskurziji u Južnoj Srbiji. Beograd, 1935, 32 с. — Рец. отъ Д. Ярановъ. 221
Fran Tućan, Sijeniti, graniti i deciti od Lojana u Skopskoj Crnoj gori. Zagreb, 1934. — Рец. отъ Д Ярановъ 222
Бор. Ж. Милојевић, Црна Прст, Бјеласица и Пелистер. Београд, 1934. с. 39. — Рец отъ Д. Ярановъ 222
Д ръ Н. В. Миховъ, Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в. т. IV. с. 557. София 1935. — Рец. отъ Л. М. . . 223
Французко резюме на съдържанието на книгата . . . . 229—244

НАРО

Table des matièrs.

L. Milétitch, Une forme remarquable dans les parlers macédoniens des environs de Salonique 1
Prof. Iv. Snégarov, La renaissance du bulgarisme à Salonique . . 8
D. Iaranov, La ville de Pirot 16
L. Milétitch, L'„akanie“ et le „polnoglasie“ dans les parlers des Rhodopes centrales 26
Philippe Tomov, La vie et l'œuvre de Hadji Partenï, archimandrite de Zographe et metropolitain de Nichava 31
Gueorgui Hristov, Quelques particularités remarquables dans le parler de Koukouch et Doïran 103
Prof. A. M. Selichtchev, Hadji Ioakim et la langue de ses ouvrages 118
Kaltcho Deliakov, Chansons populaires de la région de Kostour 149
Méthodï N. Marinov, Chansons de fiançailles et de noces de la région de Débère 152
Nicolas Arnaudov, Quelques mots plus rares dans le parler de Névrokop 159
L. Milétitch, Le soixante-dixième anniversaire du professeur Lioubor Niderlé (20 septembre 1935) 173

Comptes-rendus.

N. B. Βλάχος, Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φασις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878 – 1908 *Ἐν Ἀθήναις* (H. V. Vlahos, La Question Macedonienne comme phase de la Question d'Orient). 1935, 531 p. — Compte-rendu de Iv. Snégarov 175
Tadeusz Kowalski Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est. Cracovie. 1933. 28 p. — C. r. de St. Romansky. 188
M. Małecki, Cechy bałkanskie w językach Macedonji. Cracovie, 1935. — C. r. de L. Milétitch 195
M. Małecki, Drobiazgi z Macedonji. Cracovie, 1934. — C. r. de L. M. 198
Les localités et l'origine de la population. (Tome 28 du Recueil ethnographique serbe) 1935, 716 p — C. r. de D. Iaranov. . 201
Th. Pétroff, Les Minorités nationales en Europe Centrale et Orientale. Paris, 1935, p. 221. — C. r. de L. Milétitch 205
V. Iordanov, Les apôtres nationaux St. Cyrille et St. Method. Sofia, 1935, p. 32. — C. r. de L. Milétitch 209
Stoyan Hristoff, Heroes and assassins. New-York, 1935, p, 290. — C. r. de V. Ionova 210
Gustav Roloff, England und die Balkankriege 1912/1913 („Berliner Monatshefte“, 1935, № 12). — C. r. de L. Milétitch 213
Carl Mühlmman, Der Eintritt Bulgariens in den Weltkrieg. Herbst 1915 („Berliner Monatshefte“. 1935, № 10). — C. r. de L. M. . . 215
Ivan St. Vlahov, La politica della Russia prima della grande guerra. La questione Macedone („L Europa Orientale“, Roma, 1935. XV, fac. 1—2). — C. r. de L. M. 219
M. Poproujenko et St. Romansky, Aperçu bibliographique sur les sources slaves cyrilliques relatifs à la vie et à l'œuvre de Cyrille et Méthode. Sofia, 1935, 68 p. — C. r. de L. M. . . . 219
Fr. Toutchan, Communications à l'occasion d'une excursion d'études minéralogiques et pétrographiques dans la Serbie du Sud (en Serbe). Belgrade. 1935, p. 32. — C. r. de D. Iaranov. 221
Fr. Toutchan, Syenites, granits, detzits de Loyan dans la „Crna Gora“ de Skopié. Zagreb, 1934. — C. r. de Iaranov. . . . 222
Bor. J. Miloïevitch, Crna Prst, Byelasitsa et Périster. Belgrade, 1934, p. 39. — C. r. de D. Iaranov. 222
N. V. Mihov, La population de la Turquie et de la Bulgarie au cours du XVIII et du XIX siècle. Recherches bibliographiques. Tome IV., 1935, p. 557. — C. r. de L. M. 223
Resumés des articles de la Revue en français . . . . . . 229—244

ЕДНА ОСОБЕНО ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНА ФОРМА ВЪ МАКЕДОНСКИТѢ ГОВОРИ ОКОЛО СОЛУНЪ.

Отъ Л. Милетичъ.

Колкото по-основателно се запознаваме съ българскитѣ говори около Солунъ, родината на св. Кирила и Методия, толкова по на яве излиза историческата връзка между старобългарския езикъ и днешнитѣ български говори въ тая область на Македония. Въ тази си статия азъ ще укажа на една такава връзка отъ особенъ характеръ.

Отколе бѣхъ обърналъ внимание на три рѣдки примѣра прилагателни форми отъ Сѣрско: дебелóй (човек), мадрóй (маж), едной (конь), съобщени отъ пок. Ст. Верковичъ въ книжката му „Описаніе быта Македонскихъ болгаръ“, отъ гдето азъ ги цитувахъ въ статията си „Старото склонение въ днешнитѣ български наречия“ (Минист. Сборникъ, кн. II, 1890 г., стр. 257). Тѣзи форми съвсемъ приличатъ на рускитѣ прилагателни като роднóй, молодóй, сухóй, злóй и др., развили се досущъ тъй, както и гореспоменатитѣ български форми: дебелой, мадрой, едной, сир. отъ по-стари форми, окончаващи на *-ъй* (стб. дебелъи, мѫдръи, единъи). Покрай този по-рѣдъкъ типъ сложни прилегателни и въ двата езика, още въ най-старо време фонетично се образувалъ и втори типъ, въ който окончанието *-ъи*, преди да се обърне въ дифтонгъ *-ъй*, чрезъ регресивна асималация се измѣнило въ *-ъıи* (по-сетне и въ *ъıй* и дори *ъı*). Въ българския езикъ второятъ типъ се е обобщилъ, докато въ руския и двата типа се запазили и то така, че -ой винаги е подъ ударение, а -ый — безъ ударение. Може би и въ старобългарския езикъ отначало сѫщо тъй да е имало такъво различие, което обаче съ време не се е одържало, та второятъ типъ, както се каза, се е обобщилъ съ рѣдки изключения отъ рода на гореприведенитѣ форми у Верковичъ. Тъкмо тѣзи интересни изключения бѣха поводъ да търся по старобългарскитѣ паметници, срѣщатъ ли се въ тѣхъ прилагателни форми (прилагателни и причастия) отъ типа дебелой. Отъ внимателния прегледъ на главнитѣ старобълг. глаголически и кирилски паметници, който направихъ дирейки началата и на членни форми въ староб. езикъ (вж. моята студия „Къмъ историята на тройния членъ въ българския езикъ“, печат. въ „Български прегледъ“, редакторъ Ст. Романски, год. II, кн. I, с. 16, г. 1933) — намѣрихъ окончание *-ои* въ нѣколко сложни прилагателни форми ед. ч. мѫжки родъ само въ Синайския псалтиръ и единъ примѣръ въ Синайския еухологий (трѣбникъ), а именно въ фразитѣ: хвалимъ естъ грѣшнои (чети: грѣшной) 9.[1]; чесо ради прогнѣва нечестивой бога? 10; оскѫдѣ прѣподобънои, 12; уничъженъ естъ лѫкавои 14; земьнои (въ оригин. земьноі) 111; въ причастия: азъ бо есмъ г҃ь б҃ь твои, изведои тѩ отъ земьѩ егоупетьскы 109; созъдавои 123; юной 165; въ Синайския трѣбникъ (издание на Lavoslav Geitler, Zagreb, 1882): ты еси б҃ъ нашъ потоплей водоѭ присънои грѣхъ. 9. Въ всички други примѣри отъ тоя родъ и въ двата паметника намираме по-старото окончание *-ъи*, респективе ый, ы, напр. живъи, съи, грѧды, создавы, клъны сѩ, клъныи сѩ. (Син. п.с.); простеръи (Син. трѣб.) и пр. Нека тукъ отбележа и примѣра оумерои: „идеже бѣ Лазаръ оумерои“ въ Марийнското евангелие (стр. 366), покрай формата оумеры: „деже бѣ оумеры лежѧ: и изиде оумеры (въ сѫщия паметникъ, стр. 364). Непоследователностьта въ случая, както и сравнително голѣмата рѣдкость на въпросната форма съ оконч. *-ой* се обяснява съ това, че е имало нѣколко различни преписвачи, които само тукъ-таме неволно сѫ отстѫпвали отъ по-старитѣ свои ориганали, отъ които сѫ преписвали. Това последното добре потвърди Dietrich H. von Arnim въ своето много щателно изследване „Die Schreiber des Psalterium Sinaiticum und ihre Vorlage“ (докторска дисертация, Лайденъ 1930 г.). Главно вториятъ отъ тримата преписвачи (означавани отъ автора съ A. B. C.) по-често внася въ рѫкописа форма съ *-ои*, а по-рѣдко това се срѣща въ миститѣ, преписани отъ първия преписвачъ (A.), който пише лѫкавы, нечестивъи, но два пѫти: грѣшьнои; сѫщо у преписвача C.: созъдавы, праведьны, но: юнои.

---

[1] Цифритѣ означаватъ страници отъ Синайския псалтиръ по изданието на Сергѣй Северяновъ, Петроградъ, 1922.

Отъ тия факти се вижда, че въ досежния живъ говоръ на преписвачитѣ още ще да се употрѣбявали форми съ оконч. *-ой*. Преписвачътъ на Синайския трѣбникъ обаче е билъ, види се, по-вниматаленъ, та само веднѫжъ е вмъкналъ формата съ оконч. *ой*. Интересно е, че фонетично напълно съответното окончание *-ей* вмѣсто *-ьй* покрай *-ий* сѫщо така, и то много по-често, се срѣща въ двата паметника. Въ Син. трѣбникъ, гдето, както видѣхме, оконч. -ой само веднаждъ се среща, намираме повече примѣри съ оконч. -еи (чети -ей): единочѧды сыне божеи 57; оцѣсти грѣхъ мой, велеи бо естъ 29; прѣложеи водѫ въ вино; изволеи нарещи сѧ виноградомъ 25; сътвореи чл҃ка; братръ быти сътподоблеи 19; ты еси богъ нашъ свобождеи отъ заботы, ты еси богъ нашъ потоплеи водоѭ присной грѣхъ 9. — Въ Синайския псалтиръ формитѣ съ оконч. -еи сѫ много по чести: тебе оставленъ естъ ништеи 11; и вышьнеи дастъ гласъ свои 18; и пр. и пр. D. von Arnim е изброилъ въ С. псалтиръ до 107 такива примѣри въ частитѣ и на тритѣ преписвача (вж. ц. с. 124). Понеже при тия форми сетне въ българскитѣ говори общо е преобладавало оконч. -ий: божий, вышн’ий, син’ий (по-нови: божи, вишни, син’и) и пр. вече не намираме днесъ по нашитѣ наречия прями следи отъ типа съ оконч. *-ей*.

Фонетичното правило, споредъ което се е образувала прилагателната сложна форма съ ок. -ой, последователно се проявява въ сѫщитѣ паметници и въ други случай, гдето има фонетични условия за това, сир. гдето *ъ* се намира въ затворена сричка. Така въ Син. псалтирь срѣщиме, и то пакъ повече у втория преписвачъ (В): избавито-и 25 (чети избавито-й, — 3 л. ед. ч.: „избавитъ“ заедно съ мѣстоимението *и)*. Такива примѣри сѫ още: съмѣрито-и 10, възнесето-и, съпасето-и 25, въсхвалѭто-и 85, поѭто-и 105, покрай: оуслышитъ-и 23, избавитъ-и 53, посадиты-и 149, изволихъ-и и др. Къмъ сѫщия родъ форми съ ок. -ой принадлежи и: пожрѣхомо-и 44 (вж. D. Arnim, ц. с. стр. 122).

Понеже въпроснитѣ сложни прилагателни съ оконч. *-ой* по значение сѫ членни, тѣ не сѫ можали въ тая си форма да се одържатъ незасегнати отъ процеса, който по аналогия е изравнявалъ сложнитѣ прилагателни форми мѫжки родъ ед. число съ новообразувалитѣ се сѫществителни имена, свързани съ членъ. И тъй споредъ множество староб. примѣри като рабъ-тъ, родътъ е почналъ членътъ по аналогия да се пренася и къмъ сложнитѣ прилагателни, та се явилъ новъ стб. типъ сложни прилагателни съ двоенъ членъ: богатꙑи-тъ. свѧтꙑи-тъ, злꙑ-тъ и пр. По тоя въпросъ дадохъ подробни обяснения въ статията си „Прилагателни членни форми въ старобългарския езикъ“ (печ. въ „Мак. прегледъ“, г. VIII, кн. 2). Изчезването на ероветѣ въ края на думата е довело у сѫществителнитѣ до формн като рабът, родъ-т, образъ-т и пр. По-нататъшното имъ фонетично развитие, поради различното изяснение на затворения *ъ*, е видоизмѣнило нпр. рабът въ работ, родът въ родо-т и пр. А поради редукцията на *о* въ *у* се образували и форми ро̀дут, о̀бразут resp. и безъ -т: ро̀до, о̀бразо, ро̀ду, о̀бразу и пр.

Тѣзи промѣни въ окончанието на членната форма м. р. у сѫществителнитѣ, както е известно, сѫ били пренасяни и къмъ сложнитѣ прилагателни, та се развили форми като добрий-*ът*, добрий-*от*, добрий-*ут* и пр. Видѣхме, че сѫщиятъ типъ сложни прилагателни съ оконч. *-ой* (дебелой и др.), записани въ Солунско, е сѫществувалъ и въ старобългарския езикъ (X—XI в.), както доказватъ цитуванитѣ погоре примѣри главно отъ Синайския псалтиръ (грѣшьной и пр.). Понеже други подобни форми освенъ съобщенитѣ отъ Верковичъ не се откриха въ говоритѣ около Солунъ, близу бѣше до ума да потърсимъ въ сѫщата область следитѣ имъ въ сложнитѣ прилагателни съ двоенъ членъ, които, по предположение, би окончавали за мжж. р. ед. число на *-оют (ой+ут)* по подобие на човек-ут, род-ут и пр. И наистина такъвъ типъ членни прилагателни се указа като жива форма въ сѫщитѣ тия говори въ Сѣрско и Лагадинско, които сѫ известни вече въ науката като едни отъ най-консервативнитѣ македонски говори, запазили следи отъ стб. носовки, отъ гласната ꙑ и др.. И пакъ има да благодаримъ на пок. Верковичъ и за тоя особенъ родъ форми, които се срѣщатъ въ посмъртно издадения въ Прага неговъ сборникъ „Народни южномакедонски приказки“.[1] Тукъ намираме разсѣяни между обикновенитѣ членни прилагателни мжж. р. ед. ч. съ оконч. -иут (напр. богати-ут, други-ут, resp. безъ крайното -т) и форми съ оконч. *-оют,* нпр. богатоют. Безъ членъ старата сложна прилагателна форма съ оконч. *-ой* намѣрихъ въ сжщия Сборникъ само веднжжъ и то въ звателенъ падежъ: милой, а именно въ изречението „ми́лой зентю, язе знам, че си юнак хубав“ (стр. 155). Въ текста на приказкитѣ (до 280-та стр.) проследихъ членнитѣ прилаг. форми съ оконч. -оют и си отбележихъ всички примѣри и то, за по-голѣма ясность, повечето въ цѣли изречения, както следватъ по-долу. Отъ факта, че въпросната форма често пжти въ едни и сжщи изрази по нѣколко пжти се повтаря на разни мѣста въ текста или дори на една и сжща страница, заключавамъ, че тоя типъ сложни прилагателни още се е схващалъ като обиходна жива форма въпрѣки преобладаващата вече форма съ оконч. -иут, която безъ съмнение най-сетне напълно ще да е наддѣлѣла. Отбележенитѣ примѣри редомъ цитувамъ, споредъ както се срѣщатъ отъ начало до край (цифрата означава страницата на Сборника). За областьта на досежнитѣ български говори между друго сочи и една бележка въ края на 5-та приказка въ Сборника (стр. 26): „Спроти ка́к гово́рат на Солунска кааза́ на село́ Ба́ливиц. Това село се нами́ра край Лагади́нску по́ли, срѝща Васи́лску е́зеро“. Приказкитѣ сж събирани и по други села въ областьта. За еднородностьта на говора имъ въ главни черти свидетелствува между друго и повтарящата се въ тѣхъ прилагателна форма съ оконч. *-оют,* както следва по-долу:

---

[1] Petr A. Lavrov a Jiří Polívka, Lidové povídky jihomakedonské. Z rukopisů St. Verkovičových, vydali —, V Praze, 1932, 595 стр.; вж. и моята рецензия за тоя сборникъ въ Мак. прегледъ. год. VIII, кн. 3, стр. 129—138; за формитѣ съ оконч. -оют споменувамъ на стр. 133.

Най-голямоют на едно село си фа́ти говида́р; така и средноют брат найде́ еди́н чорбация; най-малкоют оти́де на еди́н голя́м базиргя́нин 20; го́лоют му ве́ли; му даде́ на го́лоют; то́йнака не послуша́ на го́лоют 21; сос еди́ноют три де́на и три но́кя си бо́рях сос негу 22; големо́ют син бе́ши мър’а по-акъли́а 26; по́-гуля́моют бра́т му изя́ди смоквата 28; на бе́луют (в)о́л му фля́за от уста́та му 30; умрентуют длъговал на три арнаути по сто гроша 33; и людету, що носиха умрентоют човек, го заръха на гробут 33 (срѣщатѣ се форми умрент и умрен: падна на земята кату половина умрент; язе сам оний умрен динеска 33); единою беши слеп, другио крив, кривою една суха кора я тури уф водата 91; тогас кривою отиде на слепою 91; тогас слепою му вели на кривою 91; дервишино кату чу така от слепою, му вели на кривою 91; кривою фати да прикажува 91; единою от десната му страна, другио от левата му страна стояха 92; железною стап остана колку иглин върх 131; пак трéтою ден кинúсаа 132; когá си родú голя̀моют му син 134; отúде голя́моют син да чу́ва; другиот вéчер отúде сря̀дноют син 135; на трéтоют вечер ки úди най-малк*иот* 135; тогáс тóйнак върза най-напрéт голя́мата за голя́моют му брат, сря́дната за сря̀дноют му 135; как видé тáтко ú, тáка я остави на нéйноют кейф 190; тос кеменцията, като гу виде нямоют и рекла (sic) на царют: царю, язе за го сторя тос нямоют да отговори; ако не гу стори на нямоют да отговори, царют да му везми главата 192; и той фатил са сос нямоют; на нямоют му падна пръстенот на земята; тогай нямоют отиде 192; кату чу така големоют син, отиде и средноют син 201; тогас най-малкоют и рекла (sic) на татко му 202; фати най-малкоют син на сетноют ден 203; тогас и рекла най-голямоют син на татко му 219; тогас им вели най-малкоют 220; и за най-малкоют брат земаха един чобан 221; и за нихною брат 221; тогас му вели гнусноют калфа 223; като бегаха, лудоют на пънтют беши нал една гренда голяма и му вели на умовитноют (sic) 229; умовитноют и зел парите 229; си окачи умовитноют гори, и лудоют, как виде него, и той сос гриндата и сос каминот си окачи горе 229; лудоют му вели на умовитноют 229; отиде та го найде лудоют 229; (формата лудоют се повтаря и на стр. 230 още 7 пжти); О(т) тамо голямоют отиде 231; староют му и рекла на гражданите 231; послушаха на староют човек 231; срядноют са чини гинирал първ 231; второют три дни по-далеку коси; третоют още три дни по-далеку 233; голямоют 233; най-малкоют 236.

Въ приказка отъ „Пазаръ“ (Енидже-вардаръ), вече редовно срѣщаме друга, по-нова, съкратена форма на членуванитѣ прилагателни отъ обикновения типъ съ оконч. -иут (добриут), като поради силно развилата се редукция на гласнитѣ

---

[1] Не всички текстове на приказкитѣ иматъ ударения на думитѣ.

въ това окончание *и* е минало въ *й*, та окончанието *-ют* или *ю* е палатализувало съгласната предъ него — досущъ както се говори по Кукушко и Долновардарско изобщо. И тъй въ записаната приказка отъ Енидже-вардаръ вече редовно следватъ формитѣ: воденичарскют (камин) 270; по-големют (брат), среднют, първ*и*ют, другют (ден); устанал да готве ен-малечкют 270; големют (брат) 271 и пр.

Занимаващата ни форма съ оконч. -оют въ приказкитѣ на Верковичевия Сборникъ е записана най-малко отъ преди половинъ вѣкъ. Вѣроятно е, че при силната конкуренция на съответнитѣ по-нови форми, главно на посочената по-горе съ оконч. иут, ют, день днешенъ надали още се употрѣбяватъ негде формитѣ като големоют и пр. Струва да се провѣри това при първа възможность.

Приведенитѣ по-горе примѣри отъ Синайския псалтиръ респ. С. трѣбникъ иматъ значение и по въпроса за старобългарския диялектъ, отразилъ се въ езика на тѣзи два паметника. Споредъ посоченитѣ сравнителни диялектоложки данни несъмненно се налага заключението, че родината имъ прямо сочи областьта около Солунъ.

ВЪЗРАЖДАНЕ НА БЪЛГАРЩИНАТА ВЪ СОЛУНЪ.

Отъ проф Ив. Снѣгаровъ.

Не се знае, колко българи е имало въ началото на XIX в., но размирицитѣ въ вжтрешностьта на Македония сж тласкали тамошното население да дири по-сигуренъ животъ въ голѣмитѣ градове на областьта. Солунъ, като голѣмо търговско срѣдище, е привличалъ българи чакъ отъ Дебърско, нѣкои отъ които, използувайки солунскитѣ просторни пасбища, сж се занимавали и съ скотовъдство. Въ 1845 г. рускиятъ ученъ В. Григоровичъ е намѣрилъ въ Солунъ малко постоянно българско население — стотина кжщи въ махалата „Св. Атанасъ“, които лесно се смѣсвали съ гърцитѣ.[1] По-слабо е било гръцкото влияние въ солунскитѣ български села. Тамъ сж пазѣли своя езикъ, битъ и народностно чувство.[2] Обаче, угнетени икономически отъ турскитѣ бейове, тѣзи села не сж могли и да мислятъ за просвѣта. Поради многовѣковното (отъ 732 г.) духовно владичество на цариградската патриаршия, ослабнала е била волята имъ за народностно обособление. Религиозниятъ ореолъ на солунската църква е обайвалъ благочестивитѣ души на тия българи и прѣчелъ да се появи въ тѣхъ безъ външенъ тласъкъ идея за народностенъ животъ. Обаче въ Солунъ е имало доста българи работници отъ Западна Македония, главно отъ Дебъръ и Битоля, съ здраво национално чувство. Будни и предприемчиви, тѣ сж представяли единъ съживителенъ потокъ срѣдъ застоялата българска маса въ Солунъ, единъ бентъ срещу гръцкия порой. Тѣ първи сж въвели въ полупогърчения роденъ градъ на св. Кирила и Методия главнята на българското национално движение. Може би, потомцитѣ на нѣкои преселенци се погърчвали, но изобщо тѣ сж съставяли въ Солунъ здрава

---

[1] Очеркъ путешествія по Европейской Турціи, 1877 г., стр. 89.

[2] Срв. разказа на дѣдо Трайко Кехайовъ. Макед. прегледъ, г. VIII, кн. I, стр. 68 сл.

Македонски прегледъ. Год. X, кн. 1 и 2. 1935.

българска ядка, за живостьта на която съдействували тѣснитѣ връзки на тия българи съ роднитѣ имъ мѣста и съ българитѣ търговци, които сѫ идвали въ Солунъ съ кервани отъ вѫтрешнитѣ градове. Съ ясно българско съзнание се отличавалъ солунскиятъ шивашки еснафъ отъ дебрани, крушовци и кичевци. Презъ 1817 г. тѣ си съставили на своя роденъ езикъ дарителенъ поменикъ (**памѧ́тница или споменіца на живи и на мертви**), който въ 1841 г. билъ преведенъ на гръцки, за да се чете въ църква отъ свещеницитѣ, понеже църковната власть не е позволявала да се чете по славянски.[1] Сѫщиятъ еснафъ — ни увѣрява Вело Негревъ — се вдъхновявалъ отъ мисъльта да издигне въ Солунъ българска църква или училище, за да не изгуби езика си. По молба на шивачитѣ, монахъ Исаия, по народность русинъ, две години (отъ 1833 г.) е обучавалъ на църковно-славянско писмо децата на шивашкия еснафъ — всичко около 15 ученици, между които билъ и самиятъ Вело Негревъ скоро, следъ като баща му го довелъ отъ родното му село Селце (Дебърско). Тѣзи ученици сѫ потикнали своитѣ бащи и братя да се заематъ решително за отваряне българска църква или училище. Исаиното училище се помѣщавало въ една стая, изглежда въ Папуджи ханъ. Децата сѫ учили четмо и писмо безъ учебници.[2] Нуждата отъ български книги тогава се чувствувала остро навсѣкѫде, гдето имало български училища. Това е потикнало Никола Карастояновъ да пренесе 150 оки букви отъ Буда-пеща въ Самоковъ съ намѣрение да отвори тукъ българска печатница, безъ да иска разрешение отъ турската власть, но по съвета на Неофита Рилски той се въздържалъ, за да не пострада. Мисъльта за българска печатница силно е вълнувала и Неофита Рилски, още когато той билъ въ Копривщица, но все не е успѣвалъ да се сдобие съ позволение отъ турската власть. Затова съ писмо отъ 30 ноемврий 1838 г. той е помолилъ учителя Райно Поповичъ въ Карлово да издействува такова направо чрезъ Стефанъ Богориди. Сжщата идея занимавала и други будни македонски духовници: дойранецътъ, „природный болгаринъ“ по израза на В. Григоровичъ, архимандритъ х. Теодосий Синаитъ, свещенослужитель въ солунската църква „Св. Мина“, а вѣроятно и килиенъ учитель; тетовецътъ иеромонахъ Кирилъ Пейчиновичъ. Това, за което толкова е мечтаелъ Неофитъ Рилски, сполучилъ да постигне архим. х. Теодосий. Той е подбудилъ и подпомогналъ даскалъ Камче отъ тиквешкото село Курешница да отвори българска печатница въ тиквешкото село Ватоша, гдето той билъ учитель. Навѣрно, следъ затварянето на ватошката печатница (работила около една година), х. Теодосий, насърдченъ може би отъ Кирила Пейчиновичъ, е поискалъ разрешение отъ солунския митрополитъ Мелетий[1] (1830—1841) да отвори печатница въ Солунъ. Владиката отначало го отклонявалъ отъ това намѣрение подъ предлогъ, че буквитѣ, които ще трѣбва да се доставятъ отъ Русия, ще струватъ повече отъ 50,000 гроша. Обаче единъ руски евреинъ-букволѣярь е снабдилъ архим. х. Теодосия съ всички необходими църковнославянски букви за 5000 гр. Митр. Мелетий е далъ съгласието си да се открие българска печатница и, по негово ходатайство, цариградската патриаршия е издействувала отъ турското правителство нуждното позволение.[1] Около 1838 г. архим. х. Теодосий е отворилъ въ Солунъ българска печатница, която е била първата българска печатница въ Солунъ. Чрезъ нея Солунъ пакъ е блѣсналъ, както преди около 1000 години, като общобългарски свѣтилникъ: тогава тамъ било турено началото на българската писменость изобщо, а сега — на печатната българска книга. Солунската печатница е потикнала други родолюбци да отворятъ другаде български печатници (въ Цариградъ — Александъръ Екзархъ, въ Самоковъ — Ник. Карастояновъ). Въ 1839 г. х. Теодосиевата печатница е пострадала отъ пожаръ, но още въ 1840 г. тя била възстановена благодарение на голѣмата парична помощь на иером. Кирилъ Пейчиновичъ, както се вижда отъ предговора на х. Теодосий въ книгата **Оутѣшеніе грѣшнымъ**. Печатницата е работила и презъ 1841 г., но скоро пакъ пожаръ я разрушилъ и вече не е била възстановена: презъ пролѣтьта на 1845 г. В. Григоровичъ е видѣлъ само останки отъ нея. Известни сѫ само 5—6 книги, напечатани въ х. Теодосиевата печатница: Букварь, Служеніе еврейско (по българския преводъ на архимандритъ Натанаилъ Стояновичъ[1] и Георгий Самуркашъ), Кратко описание на 20 светогорски манастири, Утѣшеніе грѣшнымъ на иером. Кирилъ Пейчиновичъ, Триезичникъ (български, гръцки и караманлийски, сир. турски), Таблица перваѧ на Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ. Отъ предговоритѣ на х. Теодосия къмъ нѣкои отъ посоченитѣ книги се вижда, че неговата цель е била да разпространява разбираеми отъ простия бълг. народъ книги. За съжаление, следъ 1841 г. изчезватъ следитѣ на тоя справедливо нареченъ баща на българското книгопечатане.[2]

---

[1] Вж. неговия лѣтописенъ разказъ у А. Шоповъ, Изъ новата история на българитѣ въ Турция. Пловдивъ 1895 г., стр. 53-56.

[2] Вело Негревъ разказва така: и до(и)де ѹчитель той за рѫка ме поведе близѹсѣдната одаѫ и положи ме да седна и приведе ми дрѹжина за да не сѫмъ самъ още до 15 дрѹ(ги) деца и ѹчихме двѣ години цѣли кой бѹкварь, набѹтница немахме си книги на що да ѹчиме (п. съч., стр. 57).

---

[1] Презъ 1845 г. той е станалъ цариградски патриархъ.

[2] Шоповъ, Материали за бълг. възраждане въ Македония, Период. спис., кн. 18, Срѣдецъ, стр. 487.

Развалинитѣ на солунската печатница сѫ били свещени останки, които сѫ излѫчвали таинственъ пламъкъ, сочещъ на македонскитѣ българи пѫтя на новъ животъ. Гюлханскиятъ пъкъ хатишерифъ отъ 3. XI. 1839 г. е засилилъ духовно-освободителното движение въ българскитѣ земи. Отзвуци отъ това движение сѫ достигали до солунскитѣ българи и сѫ подигали тѣхния духъ. Скопие и Велесъ, съ които тѣ се намирали въ постоянно общение, сѫ били запалили вече свѣтилници на българската просвѣта. Отъ Цариградъ сѫ съобщили на нѣкои солунски българи, че една родолюбива българка е подарила пари за български училища въ три македонски града: Солунъ, Битоля и друго нѣкое подходно мѣсто. И главнитѣ майстори отъ солунския шивашки еснафъ се осмѣлили да искатъ отъ солунския митрополитъ Иеронимъ позволение, за да отворятъ въ Солунъ българско училище, обаче митрополитскиятъ протосингелъ решително имъ отказалъ. По предложение на Иванъ Камбуръ и Йосифъ Франго, българскитѣ представители се явили предъ самия митрополитъ, който сѫщо имъ отказалъ, като дори ги изпѫдилъ.[1] Тѣ се върнали много наскърбени, но съ засилено национално чувство. Българитѣ отъ Дебърско сѫ продължавали да се обличатъ въ своята носия, макаръ че гръцкото духовенство понѣкога ги принуждавало да промѣнятъ облѣклото си.[2] Понеже гърцитѣ сѫ прѣчили да се погребватъ българи (дебрани) въ общитѣ гробища, първомайсторитѣ на дюлгерския еснафъ дебърцитѣ Милошъ Калфа и Лазо Калфа скоро съ свои срѣдства сѫ уредили отдѣлно гробище (до гръцкитѣ гробища).[3]

---

[1] После охридски и пловдивски митрополитъ.

[2] Срв. М. Дриновъ, Съчинения, т. II, стр. 426. Има мнение, че х. Теодосий е умрѣлъ въ 1843 г. (Йорд. Ивановъ, Български старини изъ Македония, II изд., стр. 192).

Наистина въ Солунъ е владѣела тишина, когато други български градове се вълнували отъ Църковния въпросъ, но буднитѣ солунски българи не сѫ преставали да копнѣятъ за бълг. просвѣта, а, може би, и за свобода. Свободолюбивитѣ гръцки учители сѫ привличали и солунски българчета.[4] На солунскитѣ българи, сигурно, е действувалъ пламъкътъ на народнитѣ будители, които сѫ посещавали Солунъ: учениятъ зографски братъ архимандритъ Антимъ Ризовъ отъ Струмица, огнениятъ народенъ трибунъ Йорданъ х. Константиновъ Джинотъ отъ Велесъ и, вѣроятно, бѫдниятъ народенъ водачъ Иларионъ Стояновъ Михайловски отъ Елена.[5] Зографскиятъ монахъ Павелъ отъ близкото до Солунъ ениджевардарско село Кониково още въ 1841 г. е съставилъ изборенъ апостолъ на църковнославянски езикъ, очевидно, за да го разпространи преди всичко въ своя роденъ край. Следъ нѣколко години сѫщиятъ, като иеромонахъ и божигробски протосингелъ, е превелъ на своя бащинъ говоръ недѣлнитѣ евангелски четива. Неговото будително влияние върху солунскитѣ българи било толкова силно, че въ 1868 г. между тѣхъ се е мислѣло, че той билъ първиятъ двигатель на българщината въ Солунъ и Солунско.[6] Кириякъ Държиловецъ, по потекло отъ воденското село Държилово, е отворилъ въ

---

[1] Това съобщава Вело Негревъ.

[2] Ст. К. Салгънджиевъ, Лични дѣла и спомени по възраждането на солунскитѣ и сѣрски българи или 12-годишна жестока неравна борба съ гръцката пропаганда, Пловдивъ, 1906 г., стр. 19—20.

[3] Сѫщото съч., стр. 20—21.

[4] Вж. библиотека „Д-ръ Ив. Селимински“, II, София 1904, стр. 24.

[5] Той билъ рѫкоположенъ за иеромонахъ отъ солунския митрополитъ Иеронимъ въ 1842 г.

[6] Отчетъ за солунското българско училище въ в. „Македонія“. 1868 г., бр. 13.

Солунъ *гръцка печатница*, гдето печаталъ и български книги съ гръцки букви, очевидно, смѣтайки това за неизбѣженъ етапъ за утвърдяване на българската писменость въ Южна Македония. Такова негово издание въ 1852 г. е недѣлното евангелие на иером. Павелъ Божигробски, който го е превелъ на „*богарски йезикъ*“. Може би, тамъ билъ напечатанъ турскиятъ законъ отъ 25. VII. 1851 г. за битолскитѣ чифлигарски села, издаденъ въ Солунъ на западно-македонско българско наречие съ гръцки букви.[1] Тая двуезична печатница е работила до априлъ 1860 г. когато гръцкитѣ първенци въ Солунъ заедно съ солунския и воденския митрополити сѫ издействували отъ солунския управитель Хюсни паша да я затворятъ подъ предлогъ, че К. Държиловецъ е подтиквалъ кукушани да искатъ владика българинъ.[2] Сѫщиятъ печатарь е отворилъ въ Солунъ и *гръцка книжарница*, която държалъ и следъ затварянето на печатницата му. Той е продавалъ гръцки книги, но копнѣелъ за „развитіе матернаго си ꙗзыка“.[3]

Печатницата на Кириякъ Държиловецъ била добра подготовка за бѫдната народна дейность на неговия родолюбивъ и ученолюбивъ *родъ*. Нѣма сведения за народостното брожение между солунскитѣ българи до 1865 г., но тѣ не сѫ могли да останатъ спокойни отъ силното вълнение на съседитѣ си кукушани и отъ честитѣ посещения на кукушки представители въ Солунъ (въ връзка съ движението за уния отъ 1859 г.). Не е била безъ влияние и борбата, която солунскиятъ митрополитъ *Неофитъ Византиецъ* (бившъ търновски митрополитъ) е водилъ противъ новия полянински епископъ, българина *Партений Зографски*. Въ 1861 г. той е свикалъ въ Солунъ съборъ отъ подведомственитѣ си седемь епископи и съседнитѣ митрополити сѣрски, воденски и верийски, които сѫ осѫдили Партения за „ереси и нововъведения“.[4] Обаче присѫдата на събора била посрещната съ насмѣшка отъ съзнателенитѣ българи въ Солунъ.[5] Самъ епископъ Партений ще да ималъ връзки съ своитѣ съселяни, скотовъдци отъ Галичникъ въ Солунско, както и съ солунскитѣ занаятчии отъ Дебърско.[1] Сѫщо успѣшнитѣ борби на други български градове въ Македония (Велесъ, Прилепъ, Охридъ, Скопие, Неврокопъ) се отеквали въ Солунъ чрезъ въодушевенитѣ разкази на пѫтници или на нарочнитѣ представители, изпратени да действуватъ предъ солунския валия противъ патриаршескитѣ духовни лица. Въ Солунъ е идвалъ и пламенниятъ народенъ будитель Димитъръ Миладиновъ, като учитель въ Кукушъ, и, нѣма съмнение, той се е срѣщалъ съ тамошни българи, особено съ Държиловци. По неговия примѣръ Конст. (Динка) Държиловецъ е възнамѣрявалъ да запише народни пѣсни, и синъ му Георгий Динковъ е пѫтувалъ по Македония да събира географски и фолклорни материали и да буди българщината.[2] Сѫщо и Стефанъ Верковичъ, събирайки старини и български народни пѣсни, е влизалъ въ съприкосновение съ българи (селяни и граждани), будѣлъ е тѣхното народностно съзнание или пъкъ ги насочвалъ по правия пѫть.[3] Солунскиятъ руски консулъ, който живо е следѣлъ българската църковна борба, е упражнявалъ сѫщо такова влияние върху солунци. Български учители и монаси отъ Зографъ, Рила и др. манастири, посещавайки Солунъ сѫ озарявали тамошнитѣ българи съ лѫчитѣ на своитѣ свѣтли духове. Особено архим. Павелъ Божигробски, който толкова се чувствувалъ тѣсно свързанъ съ солунскитѣ българи, че въ Бѣлградъ, гдето въ 1865 г. отишълъ да събира помощи за иерусалимския „славяносръбски“ манастиръ „Св. Архангелъ Михаилъ“, той се представилъ за българинъ отъ Солунъ.[4] Въ солунското френско училище на лазариститѣ се преподавало и на български още отъ 1858 г.[5] Тоя фактъ е усилвалъ копнежа на солунскитѣ българи да иматъ свое народно училище. Изобщо, ако презъ това време енидже-вардарскитѣ българи сѫ гледали на Солунъ като на изворъ, „дето е текло просвѣтеніето на Българскытѣ племена“, то сѫщата мисъль ще да е прониквала и между солунскитѣ българи.[1] Въ Солунъ се разпространявали български вестници (България, Дунавски лебедъ, Турция, Македония), въ които отъ тамъ се давали дописки, проникнати отъ силно българско чувство и отъ общобългарския идеалъ. Въ 1862 г. се открило българско училище въ близкото до Солунъ село Висока. Плодъ на българско съзнание и на любовь къмъ българската речь е билъ сборникътъ отъ недѣлни евангелия, които Евстатий Киприади въ 1868 г. е превелъ въ солунското село Колакия за богослужебна употрѣба на мѣстенъ български говоръ[2] съ гръцки букви. Сѫщо така и сборникътъ отъ църковни проповѣди, които свещеникъ Иванъ е превелъ презъ 1864 г. въ с. Висока на мѣстенъ говоръ съ гръцко писмо, смѣсено съ църковнославянски букви.[3]

---

[1] Б. Цоневъ, Описъ на рѫкописитѣ въ Соф. нар. библиотека, стр. 507. Вж. и Л. Милетичъ, Единъ документъ отъ първото врѣме на танзимата (печ. въ СбНУ XV. 357-392 стр. 1892 г.).

[2] Дописка отъ Солунъ въ в. „Дунавский Лебедъ“, 1860 г. бр. 9. стр. 3.

[3] С. доп.

[4] Дописка отъ Солунъ въ в. „Дун. Лебедъ“, 10.X. 1861 г.

[5] Срв. с. доп.

---

[1] Срв. разказа на Тр. Кехайовъ, п. сп., стр. 91.

[2] Срв. А. П. Стоиловъ, Български книжовници отъ Македония, I, София 1922, стр. 33—34.

[3] Вж. Анг. Даскаловъ, Изъ миналото на Неврокопско и близкитѣ му покрайнини, сп. „Макед. прегледъ“, год. VII, кн. 2 и 3, стр. 136.

[4] Вж. препорѫката на Шафарикъ у Ивановъ, Български старини изъ Македония, II изд., стр. 185.

[5] О. д-ръ Йеронимъ Стамовъ, Зейтинликътъ при Солунъ, въ сб. „Солунъ“, София 1934, стр. 319—320.

Самитѣ гърци вече сѫ виждали, че между солунскитѣ българи се извършва възродителенъ процесъ. Отъ Атина сѫ сочели съ тревога на тая опасность за гърцизма.[1] Солунскиятъ митрополитъ Неофитъ, който два пѫти пострадалъ отъ българитѣ въ Търново, се приготвилъ за сериозенъ отпоръ[4] срещу движението на солунскитѣ българи за духовна свобода.

---

[1] Срв. дописки отъ Ен. Вардаръ въ в. „Македонія“, 1867 г., бр. 38, стр. 3.

[2] Той казва, че превежда на „бугарцко изикъ, тувашно на Вардария“.

[3] Ивановъ, Българитѣ въ Македония, стр. 197 и 176.

[4] Вж. дописка отъ Солунъ въ в. „Турція“, 1864 г., бр. 20.

ГРАДЪ ПИРОТЪ

Отъ Д. Ярановъ.

Градъ Пиротъ, макаръ да представя голѣмъ интересъ въ всѣко отношение, не е бивалъ никога обектъ на едно по-обстойно изучване. Въ географско отношение той е почти непознатъ. Работата на С. Христовъ върху „Пиротския окрѫгъ и неговото население“ (Съ СбНУ., кн. XI, 1894, стр. 259—325) представя една културно-историческа студия, въ която е даденъ само единъ сухъ орографски и хидрографски прегледъ на околностьта на градъ Пиротъ. Отъ тая студия не може да се разбере нито причината, поради която тъкмо на това мѣсто е възникналъ този градъ, нито пъкъ може да се добие представа за типа и физиономията му. Въ това отношение не допринася нищо и работата на К. Н. Костића, „Пирот“ (въ Гласник српског географског Друштва, св. 1, стр. 82—91, 1912 г.), макаръ последниятъ да има претенция да дава географска скица на този градъ. Поради всичко това смѣтнахъ, че нѣма да бѫде излишно да изложа въ една кратка статия впечатленията си отъ едно десетдневно престояване въ града Пиротъ и неговата непосрѣдствена околность, престояване употрѣбено изключително за физиогеографски проучвания. Понеже нѣмахъ достатъчно време, пъкъ и поради това, че обстоятелствата, при които пѫтувахъ, не ми позволяваха да правя антропогеографски изучвания, нѣма да мога да дамъ цѣлостно географско изучване. Ще се задоволя само да разгледамъ въпроса за значението на физиогеографската срѣда́ и промѣнитѣ въ нея за развоя на градъ Пиротъ и на поселищнитѣ отношения въ Пиротската котловина изобщо.

Пиротската котловина.

Ако се изкачимъ на нѣкое отъ многобройнитѣ възвишения, които ограждатъ отъ западъ и северозападъ Пиротската котловина, ако се изкачимъ напримѣръ на Водни въртопъ на

Бѣлава-планина или пъкъ на нѣкое отъ възвишенията около с. Темско, предъ насъ ще се изпрѣчи къмъ изтокъ единъ много своеобразенъ, почти напълно непознатъ въ другитѣ дѣлове на Балканския полуостровъ стѫпаловиденъ пейзажъ. Успоредно едно на друго се протакатъ на югъ отъ южния склонъ на Стара-планина възвишения съ западъ-северозападъ — изтокъ-югоизточна посока, съ стръмни северни и полегати югозападни склонове. Най-насеверъ, долепено почти до южния склонъ на Стара-планина, е възвишението Пожаръ. На югъ отъ него — Видличъ планина, ограждаща Пиротското поле отъ североизтокъ. На югозападъ планинската ограда на полето е съ по-благи форми, но и тамъ се забелязва на мѣста сѫщата асиметрия: едни склонове много стръмни — — други — съвсемъ полегати. Образуването на тѣзи форми може лесно да се обясни съ обстоятелството, че въ околностьта на градъ Пиротъ, вследствие образуване на голѣми надхлъзвания все въ една и сѫща посока — къмъ североизтокъ — по време на голѣмитѣ планинообразувателни движения въ края на кредата, получила се е люспеста, изоклинална структура на земнитѣ пластове. При тази структура не е могло да се дойде въ края на Миоцена до пълно изглаждане на земноповърхнитѣ форми, до образуването на една обширна денудационна повърхнина, както това е станало въ другитѣ две нишавски котловини — Бѣло-паланска и Нишка. Но и въ Пиротско се е случило това, което станало въ края на Миоцена и началото на Плиоцена въ Нишко и Бѣло-Паланско: едно слабо изкорубване въ северозападъ-югоизточна посока, издигане на Стара-планина и Видличъ на североизтокъ и на Влахина-планина на югозападъ, а потъване на тѣзи мѣста, които днесъ образуватъ Пиротската котловина. Поради това въ началото на Плиоцена тукъ се е образувало езеро, което е било въ връзка съ Бѣло-паланското и Нишкото плиоценско езеро, и което се запазило презъ цѣлия Плиоценъ. Въ това езеро сѫ се утаили въ течение на Плиоцена глини, пѣсъци и чакъли, които, поради това че сѫ много млади, сѫ едва-едва споени. Въ тѣзи наслаги се намиратъ тукъ-таме и пластове отъ лигнитъ, съдържащъ едва 45% вѫглено вещество, което е сѫщо така въ връзка съ младостьта на наслагитѣ. Все пакъ тѣзи наслаги не сѫ съвсемъ млади, не сѫ кватернерни, тъй като въ тѣхъ сѫ изрѣзани всичкитѣ петь кватернерни тераси на р. Нишава.

На много мѣста могатъ да се наблюдаватъ езернитѣ наслаги на Пиротската котловина, и тѣхната подлога. Забележително е, че тѣ никѫде не припокриватъ нѣкоя разседна линия или откосъ, обусловенъ отъ разседъ. Наслагитѣ не сѫ запълнили нѣкой грабенъ, а сѫ затрупали единъ стѫпаленъ пейзажъ. Именно съ това може да се обясни разкѫсаното положение на езернитѣ утайки и особено наличностьта на дветѣ заливовидни продължения на Пиротското поле къмъ северозападъ и западъ, които иматъ, както ще видимъ понататъкъ, голѣмо значение за антропогеографията на котловината, и особено за градъ Пиротъ. Възвишенията между тѣзи два нѣкогашни залива на старото Пиротско езеро се явяватъ днесъ като затрупано стѫпало въ описания вече стѫпаловиденъ пейзажъ.

Въ езернитѣ наслаги на Пиротската котловина се наблюдава обикновено следния редъ, отъ долу на горе: едъръ, слабо слепенъ пѣсъкъ, преминаващъ въ страни, къмъ периферията на котловината, въ делтови утайки или пъкъ езерна креда; нагоре този пѣсъкъ става все по-финъ, дори глинестъ. Глиненститѣ пѣсъци преминаватъ обаче нагоре бързо въ едъръ рѣченъ чакълъ. Последниятъ образува на мѣста обширни заравнености на 525—540 м. абсолютна височина, напримѣръ заравненостьта Пърчевъцъ източно отъ Пиротъ. Явно е, че езерната фаза е завършила съ една рѣчна фаза, отговаряща на най-горния Плиоценъ.

Въ тѣзи езерни наслаги, подъ покритата съ рѣченъ чакълъ плиоценска заравненость на 525—540 метра, сѫ били врѣзани впоследствие, както вече бѣ споменато, петь рѣчни тераси, отговарящи на петтѣ кватернерни тераси въ другитѣ дѣлове на р. Нишава.

Най-горната, най-старата, следователно първата тераса има 110 метра относителна височина надъ р. Нишава и въ самата котловина е запазена твърде зле, поради неустойчивостьта на езернитѣ наслаги, въ които е врѣзана. По-добре е запазена тази първа тераса въ горното течение на р. Нишава. Тукъ височината ѝ относително р. Нишава постепенно намалява и надъ село Калотина преминава въ едно разширение на долината на рѣката. На северозападъ, въ пролома,

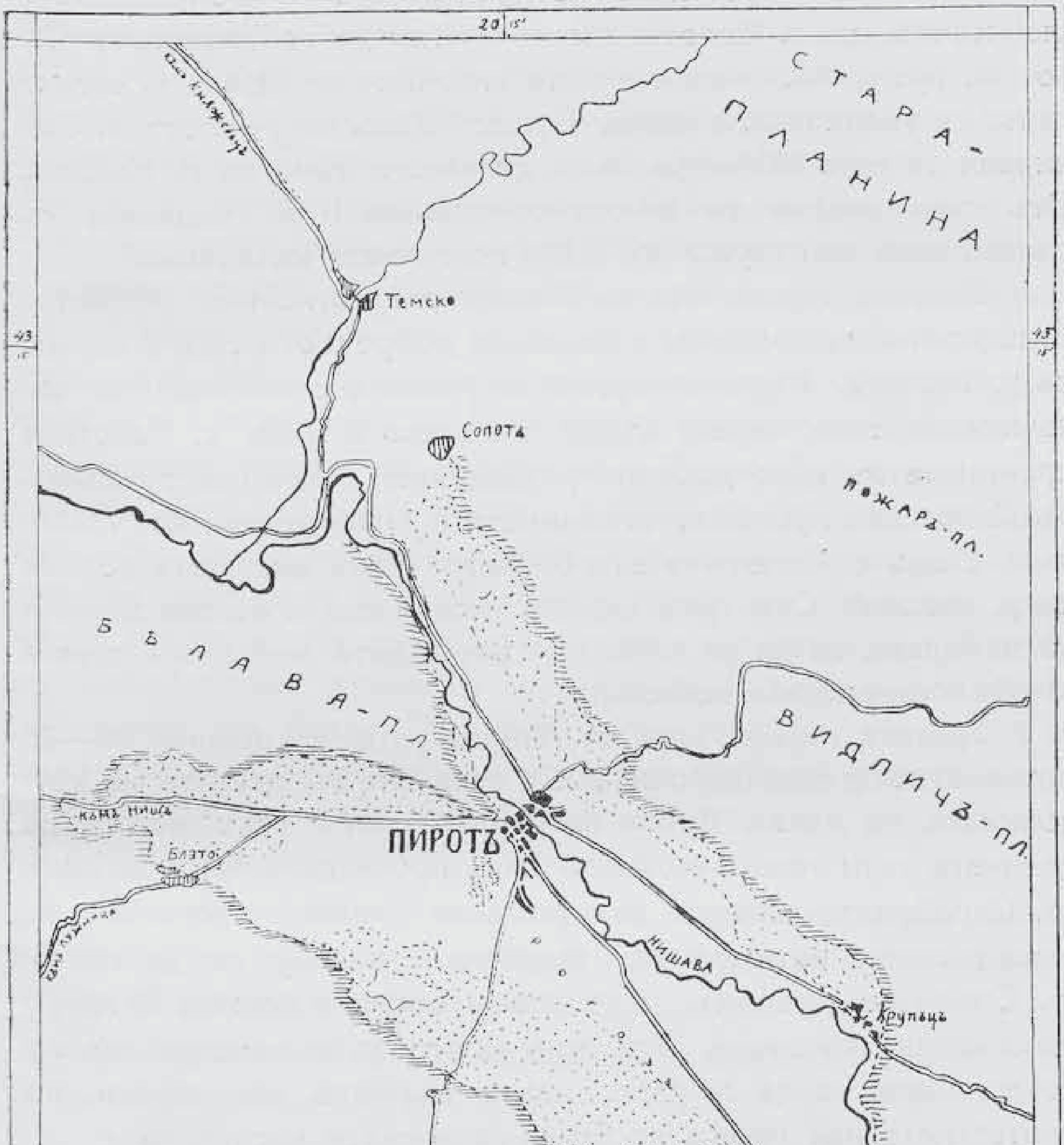
20° 15'
Къмъ Княжевацъ
СТАРА-ПЛАНИНА
Темско
43° 15'
43° 15'
Сопота
Пожаръ-пл.
БѢЛАВА-ПЛ.
ВИДЛИЧЪ-ПЛ.
Къмъ Нишъ
Блато
ПИРОТЪ
НИШАВА
Крупъцъ
Присѣка
Суково
Планинска ограда на котловината
Езерни утайки въ периферията на котловината
МѢРКА 1 : 200 000
43°
45'
20° 15'

Географска скица на Пиротската котловина който отдѣля Пиротската котловина отъ Бѣло-паланската (по името на с. Сопотъ бихме могли да го наричаме Сопотски проломъ), относителната височина на терасата, напротивъ, се увеличава, и между Будинъ дѣлъ източно отъ с. Станичени тя е на 140 метра надъ днешното дъно на р. Нишава. Отъ тукъ надолу тя отново се снишава и се съединява съ съответната ней тераса въ Бѣла-паланската котловина.

Втората тераса има въ Пиротската котловина 50 метра относителна височина и е запазена добре и отъ двѣтѣ страни на р. Нишава. Къмъ изворитѣ на Нишава относителната височина на тази тераса бързо намалява и надъ с. Калстина преминава въ едно долинно разширение. Къмъ северозападъ, въ Сопотския проломъ, височината ѝ, напротивъ, се увеличава. Подъ с. Сопотъ тя е на 80 метра надъ днешната долина на р. Нишава. Отъ тукъ надолу височината ѝ отново започва да намалява, за да се слѣе съ съответната ней втора тераса въ Бѣлопаланската котловина.

Третата тераса има въ Пиротската котловина 20—28 метра относителна височина и е запазена въ срѣдата на котловината, на лѣвия брѣгъ на Нишава. Отъ тукъ нагоре по долината тази тераса може да бѫде проследена чакъ до надъ гр. Царибродъ, кѫдето тя при село Градини преминава въ едно долинно разширение. Напротивъ, надолу по долината, въ Сопотския проломъ, тя се издига бързо и достига 55 метра относителна височина. Отъ тукъ тя отново се снишава надолу по долината, за да се слѣе, както първитѣ две тераси, съ съответната ней тераса въ Бѣло-паланската котловина.

Четвъртата тераса въ Пиротската котловина има 13—18 метра височина спрямо рѣката и може да се наблюдава току речи навсѣкѫде. Нагоре по долината тя се загубва близо до с. Желюша подъ Царибродъ. Надолу по долината, въ пролома на с. Сопотъ, тази четвърта тераса се издига до 25 метра надъ днешното легло на р. Нишава, за да се сниши по-надолу отново и се слѣе съ съответната ѝ тераса въ Бѣлопаланската котловина. Четвъртата тераса въ обсега на Пиротската котловина е покрита съ смолница, иловица, единъ видъ почва, която се образува върху мочурливи утайки.

Петата тераса има въ Пиротската котловина, а сѫщо тъй и нагоре по долината, и надолу въ Сопотския проломъ постоянната височина отъ 5 до 6 метра надъ днешното легло на Нишава. При всичката тази нейна височина, обширната ѝ площь, особено на югъ отъ гр. Пиротъ, не може достатъчно добре да се отводни, та се образува едно пространно мочурище, заемащо около единъ квадратенъ километъръ. Населението на гр. Пиротъ помни добре, че и днешната махала Тиха-бара, намираща се на дѣсния брѣгъ на Нишава, е построена на изкуствено запълнено мѣсто, което по-рано е било обширно мочурище. Че въ още по-старо време, за всѣки случай следъ заселването на Балканския полуостровъ съ славяни, тѣзи мочурища сѫ заемали по-обширни пространства, личи отъ топонимията на Пиротската котловина. Срѣдата на котловината, между гр. Пиротъ и с. Долна Държина, днесъ напълно суха, се нарича Рогозъ. Трѣбва да се предполага, че днешното малко мочурище презъ срѣднитѣ вѣкове е достигало до тукъ и че поради това е могла да расте на това мѣсто рогозина. Не по-малко интересно е и името на с. Блато, въ най-западния ѫгълъ на котловината, гдето днесъ нѣма нито следа отъ блато. При това нищо не сочи, че селото е било мѣстено. Напротивъ — изглежда твърде вѣроятно, че блатото, което е дало името си на селото, се е отдръпнало въ течение на последнитѣ нѣколко вѣка.

Отъ всичко казано за взаимнитѣ отношения между петтѣ рѣчни тераси по горното течение на р. Нишава могатъ да се извадятъ следнитѣ заключения:

1. Пиротската котловина завършва къмъ югоизтокъ съвсемъ постепенно.

2. Къмъ северозападъ, напротивъ, тя се преграждa рѣзко отъ възвишенията, въ които се е врѣзалъ Сопотскиятъ проломъ.

3. Сопотскитѣ възвишения сѫ се издигнали следъ образуването на третата рѣчна тераса, но преди образуването на четвъртата, съ 20 метра.

4. Следъ образуването на четвъртата рѣчна тераса източната часть на тѣзи възвишения се е издигнала съ още 10 метра. Това е предизвикало заблатяване върху четвъртата тераса, което е позволило подиръ това върху нея да се образува споменатата вече по-горе особено почва, смолница.

5. Следъ образуването на петата тераса, въ съвсемъ ново, историческо време, възвишенията около с. Сопотъ отново ще да сѫ се издигнали, макаръ и съвсемъ слабо, защото е на-

стжпило заблатяване на петата тераса, следъ като тя единъ пжть е била издигната съ 5—6 метра надъ р. Нишава.

6. Презъ последнитѣ нѣколко вѣка р. Нишава е успѣла да прорие достатъчно издигналитѣ се сопотски възвишения, та е настжпило намаляване на блатата въ Пиротската котловина. Следователно, периодическото слабо издиганене на възвишението около с. Сопотъ, на северозападъ отъ Пиротската котловина, е предизвиквало периодически заблатяване на тази котловина. Това периодическо заблатяване пъкъ е имало за последица, както ще видимъ следъ малко, едно непостоянство въ поселищнитѣ отношения въ котловината.

Градъ Пиротъ.

Поради това, че Пиротската котловина завършва къмъ югоизтокъ съвсемъ постепенно, а къмъ западъ и северсеверозападъ сж сжществували нѣкога споменатитѣ заливи на нѣкогашното Пиротско езеро, котловината е достжпна отъ всички страни. При това, естественитѣ пжтища, които водятъ отъ околнитѣ области къмъ Пиротската котловина: отъ Лужница, Бѣло-паланско, Зайчарско и Софийско се пресичатъ тъкмо на мѣстото, дето е днешниятъ градъ Пиротъ. Ето защо не трѣбва да се очудваме, че този градъ се споменава съ неговото латинско име Turres (предполага се, че Пиротъ произлиза отъ *Πῦϱγοι*, което пъкъ е преводъ на Turres) още въ първата подробна карта на римската империя, запазена и до днесъ въ преписъ, именно Tabula Peutingeriana, датираща вѣроятно отъ IV в. сл. Хр.[1] Въ срѣднитѣ вѣкове за последенъ пжть този градъ се споменава на 1153 г. отъ арабина Идризи. Следъ това за дълго време липсва всѣки поменъ за него. И тъй като презъ неговото мѣсто сж минавали току-речи всички кръстоносци, а не го споменаватъ, и тъй като не се споменава и въ никоя друга хроника или житописание, налага се да се предположи, че градътъ по това време, краятъ на срѣднитѣ вѣкове, не е сжществувалъ много вѣроятно поради споменатото разширяване на пиротскитѣ блата вследствие издигане на възвишенията около с. Сопотъ и временно заприщване на р. Нишава.

---

[1] Вижъ фотографско факсимиле отъ съответната часть на тази карта въ предговора на моята „Карта на Македония въ географскитѣ ѝ граници“, издадена отъ Македонския наученъ Институтъ.

А една така голѣма и плодородна котловина като пиротската не е могла да остане безъ градски центъръ. На мѣстото на Пиротъ се развили въ градове селата Темско, Суково и Срѣдорѣкъ. Първото село се споменава като „градъ Темско" отъ Константинъ Костенски. Суково се споменава въ известнитѣ хрисовули на императоръ Василий II, дадени на Охридската Архиепископия, Срѣдорѣкъ пъкъ, който днесъ не сѫществува (намиралъ се е при днешното с. Барие, на югозападъ отъ Пиротъ), се споменува отъ пѫтешественицитѣ отъ 16 в. Изглежда, че следъ пропадането на Пиротъ, понеже никое друго селище въ котловината не е имало неговото сгодно положение, не е могло да вземе връхъ надъ другитѣ, та сѫ се развили едновременно три градски центъра. Забележително е, че и тритѣ се намиратъ при изхода на трита най-важни пѫтя, водещи отъ Пиротската котловина въ съседнитѣ области.

Ала когато преди 4—5 вѣка настѫпило отново едно естествено намаляване на блатата въ Пиротската котловина, когато мѣстото на днешния Пиротъ се поизсушило, това сгодно мѣсто отново било заселено и бързо се развило въ градъ (турското име на Пиротъ е Шаркьой, сиречъ „Градско село"), заедно съ което и временно разцъвтѣлитѣ се три града загубили значението си, като единия съвсемъ изчезналъ, а другитѣ два се обърнали на обикновени села: Темско и Суково.

Би могло да се помисли, като се е запазило и до днесъ старото име на града (ако изобщо името Пиротъ може да се изважда отъ Turres чрезъ *Πῦργοι*), че и градътъ е сѫществувалъ непрестанно. По-вѣроятно е, че името на Пиротъ се е запазило като областно име (Константинъ Костенски говори за „страны пиртьскиѣ"), а възстановениятъ впоследствие градъ е взѣлъ името на областьта. Защото много невѣроятно е въ края на срѣднитѣ вѣкове въ Пиротско да сѫ сѫществували успоредно четири града.

И така, появяването на блата въ края на срѣднитѣ вѣкове вследствие земнокорни движения е предизвикало основни промѣни въ поселищнитѣ отношения въ Пиротско. Възстановяването на старото положение докарало и възстановяване на старитѣ поселищни отношения. Последнитѣ сѫ били всѣкога въ тѣсна зависимость отъ физиогеографскитѣ условия и сѫ се промѣняли заедно съ тѣхъ.

Обстоятелството, че презъ последнитѣ два вѣка връзкитѣ на Пиротско съ съседнитѣ му области сѫ ставали все поживѣни, и че въ областитѣ на северъ и на югъ липсватъ градски центрове, е допринесло Пиротъ да се развие като градски центъръ и на тѣзи области, именно Високъ, Лужница и планинистия край между Пиротъ и Трънъ. И тъй като градътъ не е могълъ да се развива на югъ поради споменатитѣ вече мочурища, принуденъ е билъ да се прехвърли на другия, на дѣсния брѣгъ на Нишава. Така тукъ възникнала презъ последнитѣ два вѣка махалата Тиха-бара или както населението я нарича, Тиобарска махала. И тъй като увеличаването на града е ставало вследствие прииждане на българи отъ съседнитѣ села, тази нова махала въ края на турското владичество е била чисто българска, въ противовесъ на старата „Пазаръ-махала“, въ която сѫ живѣли и турци.

Следъ руско-турската освободителна война се изселиха всички турци отъ града и околнитѣ села. Имотитѣ на пиротскитѣ турци сѫ били закупени отъ селяни отъ близкитѣ села. И тъй като тѣзи имоти сѫ били разположени главно на югоизтокъ отъ града, и новодошлитѣ селяни се заселили въ югоизточния край на Пиротъ, макаръ този край да е най-нехигиеничниятъ: постоянно се залива отъ близкия мочуръ. Новообразуваната на това мѣсто „Нова-махала“, поради занимането на жителитѣ ѝ съ земледѣлие, има напълно селски видъ и рѣзко контрастира съ двета по-стари махали, улицитѣ на които сѫ заети отъ безкрайни редици отъ занаятчийски работилници. На едно мѣсто сѫ кожухаритѣ, на друго мѣсто — мѣдникаритѣ, на трето — златаритѣ и часовникаритѣ и т. н. Колкото пó къмъ периферията се отива, толкова повече преобладаватъ работилницитѣ, които задоволяватъ нуждитѣ на идващитѣ на пазаръ селяни. Въ Тиха-Бара сѫ коларскитѣ работилници и налбантницитѣ (подковачницитѣ).

Едва въ най-ново време сѫ построени по протежение на пѫтя Царибродъ—Нишъ нѣколко двуетажни и триетажни обществени сгради и хотели, които означаватъ новиятъ, едва сега настѫпващъ периодъ на европеизация. Тъй като той едва сега започва, може да се каже, че като се изключи „Новата-махала“, градъ Пиротъ дава пълна представа за външния видъ на занаятчийскитѣ градчета на Балканския полуостровъ въ края на миналия вѣкъ: скромни едноетажни кжщички, залепени една до друга, съ дюкянъ или работилница на улицата и малка, уютна градина задъ кжщата. Голѣмо оживление въ пазаренъ день, мъртвило презъ останалитѣ дни.

Пиротъ живѣе изключително отъ пиротскитѣ села и селата на северъ и на югъ отъ Пиротско. За него нѣма никакво значение, поне днесъ, диагоналниятъ пжть Бѣлградъ—София—Цариградъ. По шосето изобщо не се движи никой (на мѣста то даже е неприходимо въ време на дъждъ), а по желѣзния пжть влаковетѣ минаватъ и заминаватъ безъ да оставятъ или вёматъ било стока било пжтници.

Пиротско, заедно съ областитѣ на северъ и на югъ отъ него, т. е. заедно съ Високъ и Лужница, и до днесъ още не е напълно включено въ общия стопански и интелектуаленъ животъ на държавата, въ която се намира. То представя и до днесъ една напълно засебна и независима область съ единъ центъръ — Пиротъ. Може-би тъкмо това е допринесло много повече отколкото въ Нишко, Лѣсковецко и Вранско да се запази и българскиятъ обликъ на тази область.

„АКАНИЕ“ И „ПЪЛНОГЛАСИЕ“ ВЪ ЦЕНТРАЛНИЯ РОДОПСКИ ГОВОРЪ.

Отъ Л. Милетичъ.

Между немалкото сродни фонетични черти, които сближаватъ българския съ руския езикъ, е и т. нар. редукция на неударенитѣ гласни. Това свойство на руския езикъ, или, по-точно казано, на южновеликорускoто и бѣлорускoто наречие, върху което най-напредъ сериозно внимание обърна А. Богородицкiй въ съч. „Гласные безъ ударенія въ общерусскомъ языкѣ“ (Казань 1884), е известно въ руското езикознание и подъ име „акание“, така наречено поради най-силно изтъкващето се произношение на неударената гласна *о* като *а*, особено така произнасяна въ Московския говоръ, който е основа на книжовния руски езикъ. Понеже и въ словенския езикъ сѫществува редукция на неударенитѣ и на краткитѣ гласни, затова терминътъ „акание“ у руски езиковеди се отнесе и къмъ словенската редукция (вж. А. Шахматовъ, „Русское и словенское аканiе“ (печ. въ Рус. филолог. вестникъ, т. 48, г. 1902, 1—91 с.). Редукцията на една гласна обикновено води къмъ ирационаленъ гласежъ, сроденъ на тъмната гласна *ъ* въ българския езикъ. Потъмнѣлата гласна, може да е силно или слабо тъмна, сир. *ъ* или *ḁ* (слаботъмно *а*); последната съ време, при тенденция да се изяснява, може да достигне и до чиста гласна *а*, както обикновено се чува и въ книжовния руски езикъ. Обаче подъ термина „акание“ не се подразбира само редукция на гласната *о*, но и на всички други гласни, които по липса на ударение сж загубили отъ чистотата на първоначалния си гласежъ. Известно е, че това е следствие на експираторно ударение, каквото е и нашето източно-българско ударение: за ударената гласна се изхабява по-голѣма часть отъ силата на издиха (експирацията) за смѣтка на неударенитѣ гласни въ думата, чието учленение поради това не се извършва напълно. Затова и въ българския езикъ има редукция на гласнитѣ, най-добре известна намъ по произношението на неударено *о* въ *у*, на *е* въ *и*,

Македонски прегледъ. Год. X, кн. 1 и 2. 1936.

на *а* въ *а̥* или пълно *ъ* и др. Силата на вокалната редукция е въ зависимость отъ положението на неударената гласна спрямо ударената — да ли е непосрѣдствено предъ или следъ подирната или пъкъ е по-далечъ отъ нея. Редукцията въ руския езикъ се указва по-силна, ако гласната заема второ или трето мѣсто предъ ударението, или ако следва подиръ ударението въ затворена сричка; по-слаба е, ако е непосрѣдно предъ ударението или пъкъ следъ него въ края на думата. Споредъ това напр. гласната *о* се чува силно потъмнѣла въ *ъ* или по-слабо — въ *а̥* напр. гъва̥ри́ть (вм. говори́ть), пъга̥сти́л (погости́л), ва̥да́ (вода́), хъра̥шо́ (хорошо́), ря́дъм (ря́дом), м'ӓста̥ (мѣсто), сло́ва̥ (сло́во) и пр. По сжщото правило се указва регулирана силата на редукцията и при другитѣ гласни, напр. при *а*: съпа̥ги́ (=сапоги́), д*а̥*ва́й (дава́й), пла́кътъ (пла́кать). ры̀ба̥ (рыба) и пр, И гласната *ы* потъмнява въ *ъ*: ры̀бъ (=ры̀бы) па́льбъ (=па́льбы), до́бръм (до́брым), бъстра̥та́ (быстрота́). Сжщо тъй редукцията е засегнала и небнитѣ гласни *и*, *ѣ*, *е*: п'ъра̥ва́ть (пирова́ть), вы̀двънуть (вы̀двинуть); ви́д'ъл (ви́дѣл), на̀-см'ъх (на̀-смѣх); по́л'ъм (по́лем); си́н'ъму (си́еему), ч'ъла̥ва̊́к (человѣк) и пр. и пр.

Съ посоченитѣ руски примѣри искамъ да поясня подобни явления и въ българския езикъ, въ който редукцията, разбира се, тъй сжщо е въ зависимость отъ ударението. Не винаги резултатитѣ отъ редукцията въ българскктѣ говори сж еднакви съ указанитѣ въ руския езикъ. Преди всичко спомenатата замѣна на гласната *о* въ българския езикъ чрезъ *у* показва развитие на рееукцията въ друга посока — къмъ близката по учленение устногърлена гласна *у*. Еднородна е и редукцията на гл. *е* въ *и*, — тъй сжщо твърде обикновена въ българскитѣ говори. Обача редукцията на *а* въ *а̥* или *ъ* е непълно еднаква съ руската. Сжщо така напомня руската редукция и потъмняването по нашитѣ народни говори на стб. ы въ *ъ*, на *ѣ* въ *'ъ*, на *и* въ *'ъ* и др.

Въ тази си статия ще изтъкна една особено напомняща руското акание редукция на гласната *о*, която потъмнява въ *а̥* именно въ централния родопски говоръ — въ Ахъчелебийско и пò на югъ. За това българско „акание“, известно намъ главно по записани фолклорни материали, както и за досежната литература съмъ далъ подробни данни въ своя трудъ върху родопскитѣ говори „Die Rhodopemundarten der bulgarischen Sprache“ (Wien, 1912, 4⁰ 235, стр. 115—119), а сѫщо и въ съч. си „Das Ostbulgarische“ (Wien, 1903, стр. 216): Аканието у насъ е свойствено главно на помашкитѣ говори въ Ахърчелебийско, именно по селата Смилянъ, Торонъ, Каршилъ, Пашмаклъ, Пюскюлие, Паласъ и др. Въ печатанитѣ образци по говора на тѣзи села *о* предъ ударението просто е отбелѣзвано съ *а*, но това не е точно, защото въ действителность се чува полуредуцирано слаботъмно *а*, сир. *а̥*. Гдето това *а̥* се чува повече като отворено *а*, то е последица на секундарно изяснение на *а̥*, така че не може да става дума за прямъ преходъ отъ *о* въ *а* (вж. Die Rhodopenmundarten, 115).

Разликата между българското акание и руското състои въ двояката българска редукция на *о*: предъ ударението *о* потъмнява въ слаботъменъ еръ (*а̥*) — досущъ както и въ руския езикъ, докато следъ ударението *о* се измѣнява съгласно съ общобългарската редукция въ *у*. Често се срѣща дори неударено първоначално *у* предъ ударение сѫщо тъй замѣнено по тая редукция съ *а̥* срв. напр. 1) *а̥* (resp. *а*) вм. *о*: г*а*ди́на (годи́на), р*а*дни́на, м*а*ма́ (мома), Хюсейн са е п*а*б*а*л'ӓ́л (поболѣл), г*а*ля́м с*а̥*м ка̥рба́н (курбо́н) *а*бре́ка̥л; к*а*ко́шка, ат к*а*ко́шка̥та̥; к*а*била, *а*мр'ӓ́ло (умрѣло), к*а*ма́т м*а́*слу; Кѝна и́ма п*а* се́лу?; да ми д*а*несе́ш; п*а*сла́ла, *а*две́л, *а*тишо́л, в*а*ди́ца ст*а*де́на (студена), ст*а*ти́на гро́ша; та́ е *а*тго́ре *а*тишла́, к*а*тро́ (кутро́), и пр. — 2) *у* вм. *о*: то́ничк*у* та *а*су́ка̥нк*у*; йӓ мла́д*у*, ста́р*у* не гл'о́дам; се́л*у*, се́л*у*т*у* и пр. Има по аналогия и нѣкои изключения отъ второто правило напр.: да́р*а*ве (да́рове), сва́т*а*ве, до́йд*а*ха, ри́пнал Ст*а*я̀н на́-н*а*ги и др.

Въпросъ е, защо тъкмо въ тая область — въ непосрѣдствено съсѣдство съ Сѣрско и Солунско, се е развила изключителната редукция на *о* въ *а* (*а̥*), толкова много напомняща руското „акание“, както е видѣтъ и отъ малкото по-горе приведени примѣри. Ако хвърлимъ сравнителенъ погледъ по нашитѣ народни говори изобщо, ще намѣримъ, че тъкмо въ широката область, която обгръща централнитѣ родопски и съседнитѣ македонски говори по Сѣрско, Лагадинско (Богданско), Кукушко и Долновардарско се указва най-много развила се, въ разни степени, наклонность къмъ ирационално произношение на неударенитѣ гласни. Докато въ всички случаи редукцията въ българския езикъ се обяснява споредъ известно фонетично правило, напротивъ въпросното акание, както вече се изтъкна, противоречи на общото правило, споредъ което неударено *о* се редуцира въ *у*. Аканието у насъ се указва изключение и то, както се посочи, ограничено въ срички предъ ударениото на думата. Тъкмо това последното ме навежда на мисъльта, че въ случая може да имаме проява на фонетична аналогия. За да действува тя, трѣбва да има въ сѫщия говори и друга, правилна замѣна на гласна *о* съ *а̥* при сѫщитѣ условия, при които се е развило и аканието, разбира се безъ огледъ на етимологичния произходъ на гласната *о*. Тъкмо такива условия има въ централния родопски говоръ, гдето се е образувало секундарно *о* (по-широко или по-тѣсно произнасяно) само подъ ударение, а слаботъмно *а̥* безъ ударение. Това секундарно *о* resp. *а̥* замѣства стб. ъ, ѫ, ь, ѧ. И тъй нпр. споредъ до́жд (или до̇жд) да̥ждо́т, ро́ка — ра̥ко́та, л'о́сно л'а̥снина́ (или л'е̥снина́), чо́до — ча̥да́ и пр. и пр. можело е предъ ударението да се развие по аналогия и *а̥* вм. първично *о*: ма̥ма́ (мома́), мн. ч. мо́ми, ма̥ми́че, ро́д — ра̥дни́на, сто́ — ста̥ти́на и пр., сир. да се развие въпросното акание. При по-слаба редукция на гласната непосрѣдно предъ ударението, както се каза вече, е можело *а̥* съ време да се изясни въ чисто *а*, досущъ както е станало и въ московския руски говоръ. Видѣхме, че въ руския езикъ *а̥* респ. *ъ* по редукция застѫпва и палатални неударни гласни. Сѫщата тенденция съзирамъ и въ централния родопски говоръ, гдето често се произнася *'а̥* (или *е̥*) и вм. *е* или *и*, нпр.: за̥ле́н (зеле́нъ), ча̥рве́н, а̥ди́н (еди́нъ), е̥знийкна (изни́кна) и др. (вж. въ Die Rhodopemundarten, 114). Че нашето акание ще да се е развило по пѫтя на аналогията, личи и по туй, че следъ ударение, гдето редукцията е по-силна, се задържа *у* вмѣсто *о*: (то́ничку, а̥су́ка̥нку, мла́ду, ста́ру и пр.). Но и въ такива примѣри сир. следъ ударение се срѣща въ рѣдки случаи прокарано, пакъ по аналогия, *а̥* вм. *о* нпр. да́ра̥ве, дво́ра̥ве. Видѣхме, още, че отъ сѫщата аналогия е засегнато и първично *у*, което безъ ударение обикновено се произнася широко — между *у* и *о*, та е минало въ *а̥*.

Следователно приликата между руското и българското акание не е пълна, та неможе да се приеме, че има нѣкаква по-стара пряма връзка по тоя фонетиченъ пунктъ между двата езика.

* * *

Забележително е, че въ сжщия родопски говоръ, гдето има акание, се е развило и едно особено произношение на плавнитѣ съгласн *р, л* въ съчетание съ други съгласни, което до негде напомня тъй нареченото първо и второ пълногласие въ руския езикъ (гóрод, бéрег, гóлод, мърьтвъ, смьрьть, сьребро, сълъньце). Както се вижда отъ приведенитѣ по-долу примѣри, и у насъ самостоятелно ще да се е развилъ единъ, да речемъ, сварабактиченъ вокалъ предъ плавната съгласна, срав. нпр. вḁрäтéну (врѣтено), сḁрáда (срѣда), сḁрéбру (срѣбро), бḁрáдвḁ, жḁрá̈бе, (жрѣбе), пḁл́äва (плѣва), мḁлá̈ко (млѣко), гḁлáдно (гладно), пḁрепóнасḁ (прѣпъна се), бърáт́ä (братя), гḁрóбе (грóбье), кḁрéмѐн (креwенъ), кḁру́ша (круша), пḁрóчка (пржчка), пḁлéтену (плетено), пḁрóл́äт (пролѣть), сḁтḁрá̈ла (стрѣла), тḁрóска (треска), тḁрóн (трънъ), хḁл́äб (хлѣбъ), тḁрäва (трѣва) и др. (вж. Rhodopemundarten 124).

Необичьта къмъ реченитѣ съгласни съчетания, които се раздѣлятъ отъ единъ вметнатъ вокалъ, въ сжщия говоръ не се ограничава само при плавнитѣ съгласни, а въ нѣкои рѣдки случаи се срѣща и при други, мжчно произносими съгласни групи: гḁн́äздö (гнѣздо), кḁни́гḁ (книга) дори кäни́гḁ и к*и*ни́гḁ, кинéз (кнезъ, князъ). Понеже не е доказано прямо турско влияние върху фонетиката на тѣзи наши говори, трѣбва по въпросното, българско пълногласие да приемемъ, че то може да е самостоенъ резултатъ на еуфонична тенденция да се избѣгне натрупване на съгласни, по образецъ на нѣкои староб. форми като кънига (нпр. Супрасълския староб. паметникъ), гънати, комъка, кълотра, кълотръ, сьребро (Супр.) бьрати, и др. Мжчно е по този въпросъ да се допусне следа отъ нѣкакво историческо предразположение къмъ избѣгване по-мжчно произносими съгласни съчетания, каквото правилно сжществува въ турскитѣ и въ угрофинскитѣ езици (вж. и въ Rhodopemundarten, 125). Къмъ въпросното еуфонично (благогласно) явление може да отнесемъ и нѣкои, ако и рѣдки новобългарски примѣри като пъл*е*нъ, дълъгъ (длъгъ), куви́чи (квичи), чéркува („отиде на черкува“) и др.

ЖИВОТЪ И ДЕЙНОСТЬ НА ХАДЖИ ПАРТЕНИЯ, АРХИМАНДРИТЪ ЗОГРАФСКИ, ЕПИСКОПЪ КУКУШКО-ПОЛЯНСКИ И МИТРОПОЛИТЪ НИШАВСКИ.

(По случай на 60-годишнината отъ неговата смърть).

Отъ Филипъ Томовъ.

За тоя многозаслужилъ и измѫченъ деецъ по българското възраждане и църковнитѣ борби на българитѣ никой до сега, освенъ Лазаръ Димитровъ (вж. „Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София за 1904 и 1905 години, стр. 359—380), не се заелъ по-цѣлостно да опише ноговия животъ и неговата народополезна и книжовна дейность. Той е почти забравенъ. Затова отъ редъ години насамъ си бѣхъ поставилъ за задача да събера данни отъ всевъзможни източници (свидетелства на негови роднини, стари негови сънотечественици и сънратници и редъ дрѫги писменни документи, които посочвамъ на сънотвѣтното мѣсто) за да науча живота му та да дамъ по-голѣмо осветление на образа на тоя бележитъ народенъ общественикъ.

Семейство, рождение, детство и младини на Хаджи Партения.

Той е първороденъ синъ на православни родители Хаджи Василко Тризлоски отъ Галичникъ[1]) и жена му Доста. Хаджи Василко е родоначалникъ на семейството Хаджиевци, защото пръвъ той отъ селянитѣ, заедно съ тримата си синове, е отишелъ на поклонение на Божи гробъ и се е удостоилъ съ званието хаджия. Следъ нѣколко години отъ смъртьта на жена си Доста Хаджи Василко се оженилъ втори пѫть. Отъ

---

[1]) Галичникъ допреди световната война е билъ едно голѣмо цвѣтуще село, а презъ времето на тая война, когато повече отъ три години бѣше подъ българска власть, биде прогласено за околийски градъ на цѣлата Рѣканска область безъ селата Гари, Осой, Могорче, Горно и Долно Мелничани, Горно и Долно Косоврасти, които по турското административно дѣление сѫ влизали въ тая область. Галичникъ се намира въ една отъ скалиститѣ гънки на Бистра планина, обиколенъ отъ девствени гори.

Галичникъ е основанъ преди повече отъ 300 години отъ голѣми скотовъдци — кехаи, дошли да лѣтуватъ съ своитѣ огромни стада въ мѣстноститѣ на „Бистра планина“, при богата паша и студена вода, отъ полскитѣ мѣста около Солунъ до рѣката „Галикъ“, на чието име е било наречено селището. Къмъ 1860 година, споредъ ститистиката на Ст. Верковичъ, въ Галичникъ е имало около 300 кѫщи, а по после бързо нарапървата си жена Хаджи Василко е ималъ трима синове: Павелъ (Павле) — светското име на Хаджи Партения, Хаджи Тодоръ, Хаджи Исая (Исо) и дъщеря Везира, омжжена за съселянина си Димитра (Митрета) Кузмановъ Тортески, отъ когото имала синове Наке (Янаки) и Кузманъ и дъщеря Кумрия. Отъ втората си жена е ималъ други четирима синове: Алекса, Димо, Огненъ и Стефо. Семейството Хаджиевци се е ползувало, ползува се и сега съ много добро име. Хаджи Василко, като знатенъ и почтенъ кехая (едъръ скотовъдецъ) е ималъ широки връзки съ видни личности въ Дебъръ, Битоля, Скопие, Солунъ, Цариградъ, Аласона и други мѣста въ Турция. Ималъ е цѣли стада овце, коне и другъ добитъкъ, които лѣтували въ Бистра планина, а есень, зиме и ранна пролѣть пасли по полетата около Солунъ и Аласона. Хаджи Василко е ималъ възможность да даде прилично образование на сина си Павла, който ималъ голѣма наклонность къмъ наука, но где и какво да учи, не е могълъ кой да го насочи.

Хаджи Партений (Павле), роденъ презъ 1818 година[2], още малъкъ е билъ оставенъ да се учи въ килийното училище на Дебърския български манастиръ „Св. Йоанъ Предтеча — Бигоръ“, гдето първоначално е почналъ свободно да

стнало населението и достигнало до 403 кжщи съ 863 брачни двойки при 2698 жители (1306 мжже и 1292 жени). Споредъ книгата на В. Кънчевъ „Македония — етнография и статистика 1900“ (страница 263) Галичиикъ се е населявалъ отъ 3,300 жители, а презъ 1914 година, следъ завладяването му отъ сърбитѣ, споредъ едно сръбско описание, тсй е ималъ 3112 жители. Когато Галичникъ бѣ подъ българска власть, споредъ „Списъкъ на населенитѣ мѣста въ Македония отъ 1916 год. (стр. 98)“ Галичникъ е наброявалъ 3128 жители, но сега тоя градъ по народонаселение е значително намалѣлъ и жителитѣ му сж много западнали и осиромашели. Жителитѣ на града сж се черкували въ храма „Св. Петка“, построенъ презъ 1803 година. Въ Галичникъ има 12 чешми: „Упия“, „Мойсовъ кла̀денецъ“, „Чу̀дула“, „Велѐниича“, „Када̀ниче“, „Авра̀миче“, „Бърдиче“, „Вегѐнишча“, „Ячеку̀лица“, „Го̀рни виръ“ и други. Градътъ е раздѣленъ на четири махали: „Чу̀чка“ (Мойсо) мале“, „Станѝшъ мале“, „Пеца̀нъ мала“ и „Томо̀ мале“. Преди войната се е дѣлилъ на следнитѣ фамилии (потекла, родове), наредени по азбученъ редъ: Хажиевци, Алаутовци, Бабалиевци, Байрамовци, Божковци, Брезовци, Бужаровци, Бундалевци, Бундовци, Воперовци, Вълчевци, Гугулевци, Гърдановци, Жантевци, Жиковци, Койовци, Карагьозовци, Караяновци, Кежаровци, Кеновци, Кецкаровци, Кипровци, Козоловци, Колачевци, Кутревци, Куцуловци, Кържановци, Лайкинци, Лакинци, Лумбаревци, Льузевци, Льулевци, Марковци, Мауровци, Мицовци, Музевци, Муратовци, Панговци, Пендаровци, Плешковци, Поповци, Равановци, Синановци, Станишевци, Томовци, Топузовци, Тортевци, Тулевци, Угриновци, Филиповци, Франговци, Фърчковци, Церговци, Цинцаровци, Чадловци, Чальовци, Чапаровци, Чоланчевци, Чудуловци, Чутинци, Шаровци, Шандуловци, Юрмовци, и Юруковци.

[2] Споредъ Енциклопедическия речникъ на Л. Касжровъ (стр. 1795) Хаджи Партений е роденъ презъ 1818 год., споредъ Велешкия български митрополитъ Дамаскина (вж. неговата речь, държана въ българската църква въ Цариградъ по случай четиридесетия день отъ Партениевата смърть презъ 1819 година, а споредъ Л. Димитровъ (цит. съч.) е роденъ къмъ 1820 година. Изглежда, че годината 1818 е вѣрна.

чете и пише славянски по наусница (часословъ) и псалтиръ и смѣтане[1].

По това време презъ 1832 година Архимандритъ Анатолий Зографски, следъ като поуредилъ благополучно въпроса за повръщане на Зографския български манастиръ „Св. Георги“ въ Света Гора отнетитѣ въ Киприана (Бесарабия) имоти, върналъ се при манастирскитѣ братя, които до тогава мизерствували, а следъ това се заелъ съ подобрение на тѣхното материално състояние. Между това съ общо одобрение и единодушно съгласие на старцитѣ е заминалъ за родното си мѣсто с. Лазарополе въ Дебърско, за да се срещне съ видни кехаи и да закупи отъ тѣхъ съ часть отъ донесенитѣ отъ Русия пари едно значително количество овци, като ги остави въ стадата на довѣренъ нему кехия при условие, щото млѣчнитѣ продукти и вълната отъ закупенитѣ овци да се изпращатъ за използуване въ манастира. Съ това се е дало удобенъ случай на отца Анатолия да споходи и манастира „Св. Йоанъ Предтеча-Бигоръ“. Съ негови лични пари и съ съдействието на Лазарополския кехая Гюрчина Кокалевски се е заелъ да построи въ честь на патрона на Зографския манастиръ „Св. Георги“ единъ храмъ на негово име, при него и едно килийно училище за децата въ с. Лазарополе. Въ Бигорския манастиръ, гдето първоначално като послушникъ е добилъ своето начално образование и е усвоилъ църковния редъ и служба, е престоялъ малко време и е далъ своята щедра помощь за подържане на манастирскитѣ сгради и килийното училище при него. Въ това време той е посетилъ и селата Галичникъ, Тресонче и други, които заедно съ манастира и Лазарополе впоследствие е снабдилъ съ нови църковин книги и утвари. Следъ откупуването на голѣмо количество овци се договорилъ съ кехаята Василко да вземе тоя манастирски имотъ подъ своя грижа за стопанисване за смѣтка на Зографския манастиръ. Тогава Архимандритъ Анатолий се опозналъ и съ даровитото 14 годишно момче Павелъ, синъ на кехаята Василко. Като видѣлъ неговото примѣрно поведение и трудолюбие, посъветвалъ баща му да го прати да учи по-дълбока книга въ Солунъ или Цариградъ, за да стане и той знатенъ и полезенъ за родината човѣкъ. Василко, повлиянъ отъ отца Анатолия и отъ други умствено по-издигнати съселяни, е възприелъ напълно даденитѣ съвети. Архим. Анатолий следъ това се завърналъ въ Зографския манастиръ и отъ тамъ се върналъ обратно въ Петербургъ за да довърши окончателно съ дѣлото за възвръщане на Зографския манастиръ отнетитѣ имоти въ Бесарабия.

---

[1] За този славенъ български манастиръ вж. подробно въ съч. на проф. Л. Милетичъ „Историческн и художествени паметници въ манастира св. Иванъ Бигоръ“ (печ. въ Спис. на Бълг. Академия на наукитѣ XVI (9), 1918).

Павелъ, следъ като е завършилъ манастирското учение, заминълъ къмъ 1835 година въ Охридъ, за да продължи учението си при известния тогава младъ даскалъ Димитъръ Миладиновъ, който билъ приблизително на негова възрастъ. Негови съученици били Янаки и Анастасъ Стрезови, които учили по гръцки, защото тогава въ Охридското училище се е преподавало на тоя езикъ. Надъханъ отъ отца Анатолия, че българитѣ трѣбва най-напредъ да се учатъ на матерения си езикъ за да запазятъ родния си образъ, Павелъ е craналъ интименъ приятель съ учителя си и почналъ да обучава съучeницитѣ си на славянска азбука. Павелъ не е стоялъ въ Охридското училище повече отъ една година та съученицитѣ му едва ли не забравили това, що сж научили отъ своя другарь. Следъ завръщането си отъ Охридъ, Павелъ е споходилъ Дечанския манастиръ и после е постжпилъ като ученикъ въ Призренското училище, гдето се е маялъ 5—6 месеца.

Наскоро подиръ това презъ 1837 година баща му Василко заедно съ тримата си синове отишелъ на поклонение на Божи Гробъ, гдето се удостоили съ титлата хаджии. На връщане тѣ сж били тържествено посрещнати отъ своитѣ съселяни, както му е билъ редътъ. Това пжтуване до Йерусалимъ е увеличило кржгозора на младия Павелъ и още повече е усилило неговата набожность и желание да продължи учението си. Затова, следъ завръщането си въ Галичникъ, Павелъ настоятелно е искалъ отъ баща си да го прати да продължи образованието си въ други по-горни училища. Презъ учебната 1837/1838 година баща му го записва за ученикъ въ класното гръцко училище въ Солунъ, гдето е следвалъ до края на годината. После е билъ пратенъ да следва въ гръцкото училище въ Цариградъ. Когато презъ 1838 година Архим. Анатолий е craналъ ефимерий, изповѣдникъ и проповѣдникъ при руската посолска църква въ Атина, неизпускалъ изпредвидъ и даровития Павла и е писалъ на своя сродникъ Хаджи Василко да изпрати сина си въ Атина, за да следва въ тамошната духовна семинария. Хаджи Василко се отзовалъ съ благодарность на Анатолиевото писмо и пратилъ Павла презъ 1839 година въ Атина. Тукъ Анатолий го настанилъ въ пансиона при атинската духовна семинария, гдето е следвалъ до края на учебната 1841/1842 година, съ което завършилъ срѣдното си образование. Архимандритъ Анатолий още когато е билъ въ Русия презъ 1838 год. е издействувалъ отъ Руското императорско правителство разрешение да се приематъ да учатъ въ рускитѣ семинарии млади български калугерчета[1] и за това е изпратилъ Павла на почивка въ Зографския манастиръ, гдето Павелъ е билъ постриганъ въ иночески чинъ подъ име Партений. Мисъльта да стане духовникъ младиятъ инокъ е таилъ още отъ времето на първата среща съ отца Анатолия въ Дебърския манастиръ. Тази мисъль го е накарала да посети Дечанския манастиръ, а следъ това да учи за малко време и въ Призренъ. Съ тази цель той настойчиво е молилъ баща си да го заведе въ Йерусалимъ да се поклони на светитѣ мѣста тамъ. Постригването на хаджи Партения въ иночески чинъ е станало съ съгласието на родителитѣ му и благословията на Дебърския гръцки митрополитъ, който го препорѫчилъ предъ надлежнитѣ духовни власти, за да бѫде приетъ да следва въ гръцкитѣ училища въ Солунъ и Цариградъ. Между това отецъ Анатолий е писалъ на своя приятель Василий Априловъ въ Одеса да се погрижи да вземе разрешение отъ одескитѣ духовни власти за да приематъ въ тамошната духовна семинария две калугерчета, свършили въ Атина, а на своя другарь хаджи Викторъ въ Зографския манастиръ — да подготви момчетата да заминатъ за Одеса.

---

[1] Въ студията на Проф. Ив. Д. Шишмановъ „Изъ областьта на българското възраждане“, печ. въ XXXI книга на Спис. на Бълг. Акад. на наукитѣ на стр. 46 е казано, че съ писмо № 2170 отъ 23 августъ 1840 год. Вице-канцлеръ Графъ Неселроде при Азиатския департаментъ на министерството на външнитѣ работи явява̀, че Генералъ Адьютантъ

Споредъ едно писмо на Априловъ отъ 30 августъ 1842 год. до хаджи Викторъ въ Зографския манастиръ се потвърждава, че е било дадено позволение на руското правителство да дойдатъ две момчета отъ Атина. Възъ основа на това хаджи Викторъ незабавно изпратилъ въ Одеса три български калугерчета съ писмена молба до Априловъ да ги настани въ семинарията тамъ, да ги нагледва и да заплаща за тѣхъ, за която цель му изпратилъ и пари. Кои сѫ били тия момчета, не се казва, но сигурно е, че едно отѣ тѣхъ е билъ хаджи Партений. Съ писмото си отъ 11 октомврий 1842 год. Василий Априловъ е отговорилъ на хаджи Виктора за пристигането на момчетата въ Одеса, за стоенето имъ подъ карантина, за паспортитѣ имъ, за разноскитѣ, направени по тѣхъ, и пр. и че момчетата сѫ задържани до получване отговоръ. На 4 ноемврий 1842 год. В. Априловъ пише на хаджи Виктора, че сѫ настанени момчетата и изпраща смѣтка за направенитѣ разноски за тримата ученици, (Вж. сп. „Българска Сбирка“, год. X (1903) стр. 632 и 634). Така е започнало следването по богословие на Хаджи Партения въ Русия. Въ края на учебната 1843/1844 година, следъ като завършилъ първата година отъ своето следване въ Одеската семинария, презъ ваканцията Хаджи Партений отива въ Киприяновския манастиръ и отъ тамъ предприема съ другъ единъ калугеръ отъ манастира едно

Графъ Варонцовъ му е съобщилъ при отношение отъ 30 юний № 276, подадено му отъ живущитѣ въ Одеса задунайски българи, че съотечественицитѣ имъ се нуждаятъ отъ учители и проповедници на словото божие та се молили да се приематъ на държавна смѣтка въ Ришелевския лицей и Одеската семинария по двама младежи, които ще бѫдатъ пратени отъ България.

пѫтешествие по Русия и Молдавия, за да събира милостиня за Зографския манастиръ. Въ началото на учебната 1844/1845 година, той се записва за ученикъ въ Кишиневската духовна семинария, която напустналъ въ края на сѫщата учебна година и се прибралъ пакъ въ Киприяновския манастиръ. За всичко, каквото е вършилъ въ Русия, Партений своевременно е съобщавалъ на своя духовенъ отецъ Архим. Анатолий, който е полагалъ грижи за неговото духовно възпитание и образование, Въ 1845 година презъ втората половина на м. юний великиятъ князъ Константинъ Николаевичъ, когато е гостувалъ въ Цариградъ, отишелъ и въ Св. Гора и е посетилъ и Зографския български манастиръ, за да се види и поклони на своя кръститель Анатолия. Последниятъ презъ дводневното престояване на княза въ манастира е помолилъ княза да вземе подъ свое покровителство възпитаника му Партения, когото препорѫчалъ най-горещо за свой замѣстникъ въ руския царски дворъ, като честенъ, благонадеженъ, скроменъ и приleженъ монахъ, отъ когото неговата родина би видѣла голѣма полза. Следъ тази препорѫка на отца Анатолия, положението на Партения почнало вече много да се подобрява. Той е билъ зачисленъ за духовникъ при руския царски дворъ и билъ пратенъ да довърши семинарското си образование въ Киевъ, гдето е завършилъ въ края на 1845/1846 година. Презъ следната 1846/1847 учебна година Партений е постѫпилъ като редовенъ студентъ въ Московската духовна академия, която е завършилъ презъ 1849/50 година като възпитаникъ на руския царски дворъ, гдето се е числилъ като духовенъ възпитатель на царскитѣ деца въ Петербургъ. Въ духовната академия въ Москва Партений, поради своя добъръ характеръ като човѣкъ кротъкъ, истинно набоженъ, честенъ, трудолюбивъ, прилеженъ, ученолюбивъ и наклоненъ къмъ духовно-религиозенъ животъ, е билъ обикнатъ не само отъ своитѣ другари студенти, но и отъ своитѣ професори и нѣкои тамошни представители на висшето общество. Не малко въ това отношение сѫ влияели неговата преданость къмъ науката и знанието му на древнитѣ езици (гръцки, латински, еврейски и старохалдейски), неговата обичь къмъ руситѣ, па и обстоятелството, че той е билъ изъ Дебърско. Презъ това време, благодарение на своя добъръ характеръ и солидни знания, както и на особеното благоволение, съ което се е ползувалъ въ царския дворъ, съ разрешение на Вселенския патриархъ Германъ е добилъ чина архимандритъ. Следъ завършване на академията, Партений, за да се опознае по-добре съ французкия езикъ, е отишелъ и въ Парижъ, гдето е престоялъ около 6 месеца и се завърналъ обратно въ Петербургъ, отъ гдето за поправка на слабото си здраве е заминалъ за родното си мѣсто. На отиване миналъ презъ Охридъ, за да се срещне съ стария си учитель, добъръ приятель и съмишленикъ въ дѣлото на българщината

Димитъръ Миладиновъ. По покана на Хаджи Партения и последниятъ заминалъ за Дебърско, а отъ тамъ се спрѣлъ като гостъ на семейството Хаджиевци въ Галичникъ. Хаджи Партений, като милъ гостъ на родителитѣ си е билъ личность на особена почить и внимание между населението на родния си край. Той често пѫти е спохождалъ близкитѣ до Галечникъ населени мѣста, а особно често е гостувалъ въ Дебърския манастиръ „Св. Йоанъ Предтеча-Бигоръ“, гдето е получилъ началното си образование. Тамъ той е събиралъ калугеритѣ и свещеницитѣ отъ околнитѣ населени мѣста, за да беседува съ тѣхъ по народнитѣ работи и да ги назидава. Разбира се съ тия свои беседи той е повдигалъ националното съзнание и мисъльта за отхвърляне на гръцкото духовно иго.

Архимандритъ Партений Зографски като учитель, книжовникъ и общественикъ.

На връщане отъ родното си мѣсто Хаджи Партений получилъ отъ императорското руско посолство въ Цариградъ съобщение, че той е назначенъ отъ руското правителство за духовенъ проповедникъ и изповедникъ при руската въ Цариградъ посолска църква. Той се представилъ на тогавашния руски посланикъ Титовъ, който го приелъ доста добре и му опредѣлилъ една удобна стая за живѣене въ посолството. Той тамъ е служилъ въ руската църква, но за да изпълни завѣта на своя духовенъ отецъ Архим. Анатолий, съ съгласието на руското посолство въ Цариградъ е отпѫтувалъ въ Св. Гора и на 23 ноемврий 1851 година тамъ открива проектираното отъ Архим. Анатолия и отъ В. Априловъ богословско училище при Зогравския манастиръ въ приготвената за тая цель отдѣлна сграда. Въ това училище Архим. Партений е преподавалъ безплатно на 10 български калугерчета наукитѣ: свещена история, свещенъ катихизисъ, граматика, география и аритметика (вж. „Цариградски вестникъ“ бр. 78 отъ 1 мартъ 1852 година). Тукъ той е престоялъ до края на учебната година, м. юний 1852 година. На цариградската патриархия и на гръцкитѣ старци въ Св. Гора това дѣло се зловидѣло та сѫ употрѣбили всички усилия, за да се закрие училището. Мечтата на Архим. Анатолия и В. Априлова да има при Зографския манастиръ духовно училище, което постепенно щѣло да се развие въ семинария, отъ гдето да се изпращатъ по българскитѣ населени мѣста духовни пастири за подържане религиозния и националенъ духъ на българитѣ, не е могла да се осѫществи. Въпрѣки волята и настояването на нѣколко български видни калугери, натискътъ на гърцитѣ е подействувалъ на останалитѣ зографски старци да закриятъ това училище, като ненуждно и пакостно за манастира.[1]

Архим. Партений следъ това се отзовалъ въ Цариградъ и се връща въ руското посолство, на което разправилъ за станалото съ училището въ Зографския манастиръ. Но затова пъкъ той съ помощьта на посолството е поставилъ основа на една книжарница при редакцията на „Цариградски вестникъ“ въ българския метохъ на Фенеръ, отъ гдето сѫ се доставяли безплатно или на ефтина цена на българскитѣ църкви книгитѣ на славянски: евангелия, минеи, общи триоди, пендикостари, типици, литургии, псалтири, требници, наустници, апостоли и други църковни книги (вж. „Цариградски вестникъ“ бр. 90 отъ 5 юлий 1852).

Презъ сѫщото време учительтъ по църковно-славянски езикъ въ Богословското училище на островъ Халки[2] отецъ

---

[1] Въ книгата „Кратко описание на Светата и преславна гора Атонска“ отъ А. П. Границки, (второ издание въ Русе 1867) на стр. 45 между другото се казва: „Вѣчна паметъ на покойния игуменъ Илларіона, който построи. съ намереніе за просвѣщеніе на младитѣ българско училище, но не биде живъ този ревнитель. Сега го употрѣбяватъ като домъ художнически; Жалко ..“ Хаджи Партений въ статията си „Нуждата да сѫ бѫдущитѣ ни владыци образовани“ (вж. прилож. I), повдига този въпросъ наново, но безрезултатно. Вижъ и отговорътъ — брошура отъ А. Богдановъ (Атонозографски Натанаилъ Стояновичъ), писана по поводъ на появила се друга статия въ „Българска пчела“ 1864 год. противъ зографскитѣ калугери, изнесена отъ Проф. Д-ръ Ив. А. Георговъ въ неговитѣ „Материали за нашето възраждане“ (стр. 34 и 35). Кн. XXIV (VI) на Сборника на българ. книж. дружество, дѣлъ историко-филологиченъ 1908.

[2] Богословското училище е било открито при първото патриархуване на Германа по настояване на учения гръкъ Константиносъ Икономосъ, защото презъ турското царуване цѣли вѣкове гръцкото висше и нисше духовенство е тънѣло въ невежество и едвамъ въ XVIII и XIX в. тъмата почнала да се разпръсква. Това училище се помѣщава въ манастира „Св. Троица“, построенъ върху най-високия източенъ хълмъ на острова. То се издържало отъ гръцката цариградска патриаршия. Всѣки владика внасялъ за него опредѣлена сума, споредъ броя на жителитѣ въ неговата епархия. Това училище е било пълна класическа гимназия съ тригодишенъ философско-богословски отдѣлъ. Освенъ езицитѣ гръцки, латински, черковно-славянски, турски и френски изучвали се и предметитѣ богословски (доста подробно), философия, история и църковно пѣние. Цѣлиятъ училищенъ курсъ е траялъ седемъ години. Новиятъ ученикъ е трѣбвало: а) да не е по-налъкъ отъ 19 години и не по-възрастенъ отъ 25; б) да е калугеръ или пъкъ да е дадѣлъ задължително, че ще стане такъвъ; в) да е приготвенъ по гръцки езикъ и по други предмети; и г) да ималъ препорѫка до патриарха и порѫчителство отъ нѣкой владика. Всѣка година бивали приемани по 50—60 ученика. Всички ученици живѣели въ училището гдето е имало обща трапезария даромъ. Само дрехи и книгитѣ си купували. Всѣки день сутринь и вечерь, а въ недѣля и праздникъ и по обѣдъ, имали черковна служба, на която е трѣбвало да присѫтствуватъ всички ученици. Тъй училището приличало на манастиръ. Въ 1858 година въ него имало 8 учители. Църковно-славянски езикъ е почнало да се преподава отъ 1847 г. и прьвъ учитель по тоя предметъ е билъ Йоанъ Димитриевичъ, българинъ отъ Охридъ (по-сетне монакъ Йоаникий). Той скоро напусналъ и билъ замѣстенъ отъ Неофита Рилски. Следъ него е дошелъ Архимандритъ Партений, който билъ замѣстенъ отъ Архимандрита Антима, по-сетне Преславски епископъ, Видински митрополитъ и I Бъл-

Неофитъ Рилски, поради слабото си здраве, подалъ оставка и на 27 септемврий 1852 год. се прибралъ въ Рилския манастиръ (вж. студията на Н. Начовъ: „Новобългарската книга и печатното дѣло у насъ отъ 1806 до 1877 година“ кн. 15 въ Сборника на Българската академия на наукитѣ и студията на проф. Ив. Д. Шишмановъ: „Нови студии изъ областьта на българското възраждане“ въ книга XXXI отъ Сборника на сжщата академия). На мѣстото на отца Неофита презъ 1853 г. патриаршията е назначила за учитель по църковно-славянски езикъ въ Халкинското училище архим. Партений Зографски. Самъ патриархъ Германъ извършилъ неговото производство въ Русия въ архимандритски чинъ и тържествено го ржкоположилъ за архимандритъ (вж. „Цариградски вестникъ“. брой 155 отъ 9 януарий 1854 год., стр. 4 кол. 3) и студията на Н. Начовъ: „Цариградъ като културенъ центъръ на българитѣ до 1877 г.“, стр. 128. Презъ 1854 и 1855 г. Партений е учителствувалъ две години, а презъ кримската (Севастополската) война турцитѣ почнали да гледатъ подозрително на Богословското училище въ Халки, като симпатизираще на Русия, още повече щомъ узнали, че тамъ се преподава и руски езикъ — за такъвъ се смѣталъ църковнославянскитъ езикъ. Направили обискъ и наистина намѣрили руски книги и видѣли самия учитель архимандрита Партений. Ректорътъ на училището К. Типалдосъ билъ закаранъ въ Цариградъ за подробно изследване. Въпреки протеста на патриаршията, работата би взела злополученъ край, ако по една случайность Типалдосъ, родомъ отъ островъ Кефалония, единъ отъ Йонийскитѣ острови (на западния край на Гърция), който тогава е билъ английско владение, не се смѣталъ за английски поданикъ. Благодарение на намѣсата на всесилния тогава английски посланикъ въ Цариградъ Типалдосъ е билъ скоро освободенъ, ала катедрата по църковно-славянски езикъ е била временно закрита. Тогава архимандритъ Партений е билъ принуденъ да замине за Св. Гора въ Зографския манастиръ, гдето споредъ писмото на йеромонаха Натанаила (посетне Охридски и Пловдивски митрополитъ) отъ 15 априлъ 1857 год. до Найдена Геровъ въ Цариградъ е билъ още въ Св. Гора и се чудилъ, що да предприеме (вж. стр. 86/87 изъ архивата на Найденъ Геровъ кн. II, София. 1914).

Следъ прогласяването на султанския хатихумаюнъ отъ 6 февруарий 1856 година българитѣ въ Цариградъ започнали да обмислятъ, какъ да се освободятъ отъ гръцкото духовенство, и презъ м. априлъ 1858 сж отправили молба до турското правителство, съ която сж искали отдѣлна отъ патриарха

гарски екзархъ. (Вижъ затова въ Студията на Н. Начовъ: „Цариградъ, като културенъ нентъръ на българитѣ до 1877 година“, стр. 125, 126 и 127 на книга XIX отъ Сборника на Българската академия на наукитѣ).

йерархия, а въ сѫщото време се е писало до всички български общини да направятъ общенародни махзари за сѫщото, които махзари да бѫдатъ донесени въ турската столица отъ нарочно избрани народни представители съ нуждните пълномощия. Презъ 1857 год. почнали да пристигатъ пълномощниците, имено отъ Пловдивъ Д-ръ Стоянъ Чомаковъ, отъ Трѣвна Петко Р. Славейковъ, отъ Габрово Тодоръ С. Бурмовъ, отъ Търново Иларионъ Михайловски (сетне Макариополски) и др.. Между тѣхъ е билъ и Драганъ Цанковъ, който отъ 1855 г. е чакалъ отъ турското правителство разрешение да издава български вестникъ. Въ сѫщото време пристига отъ Св. Гора и архимакдритъ Партений, отказва се отъ учителската служба въ Халкинското училище и отъ патриаршията и се присъединява къмъ борцитѣ за независима българска йерархия. Въ Цариградъ Архимандритъ Партений заема отново службата си при руската посолска църква и по покана на настоятелството на българската църква въ Фенеръ[1] става настоятель на българската църква и управитель на откритото тогава българско училище, на което следъ оттеглянето на Петко Р. Славейковъ става учитель въ това училище, подпомаганъ отъ пѣвеца при църквата Иванъ Найденонъ (по-сетне редакторъ на в. „Право“). Презъ това време архимандритъ Партений подновява основаната отъ него по-рано книжарница за църковни книги и утвари, пренесени въ Цариградъ въ Руското посолство, отъ гдето сѫ се раздавали на българскитѣ църкви по негова и на Илариона Макариополски препоржка (Вж. стр. 18 на Жизнеописанието на Натанаила, митрополитъ Охридо-Пловдивски, помѣстено въ кн. XXV отъ Сборника на Бълг. книж. дружество). За архимандрита Партения Дим. Мутьевъ на 23 декемврий 1857 г. пише на Найдена Геровъ въ Пловдивъ, че „при руската църква нѣма още архимандритъ". Сега служи от. Партений (вж. стр. 75 (1761) отъ II книга изъ архива на Найденъ Геровъ).

---

[1] Фенеръ е билъ български духовенъ и просвѣтенъ центъръ въ турската столица (тамъ били българска църква и метохъ, българското най-главно училище, центърътъ на българската наука въ Цариградъ, залитѣ на българското читалище и на българското благодѣтелно братство „Просвѣщение“, народната печатница въ метоха и пр.). Но Фенеръ е билъ и най-важниятъ и най-фанатичниятъ гръцки центъръ на известнитѣ фанариоти, които бѣха прострѣли властьта си и надъ Влашко и Молдавия, когато бѣха подвластни на Турция. На Фенеръ е била и гръцката патриаршия, която въ името на православието съ вѣкове е измѫчвала българския народъ и го държала въ голѣмо невежество. Този Фенеръ, вмѣсто свѣтлина пръскалъ убийственъ мракъ и смрадна поквара на българската чиста земя. По една проста случайность — до гръцката крепость на Фенеръ българитѣ били изкопали шанцове и отъ тамъ упорито я нападали, Дали, кога подарявалъ кѫщата си за народна българска църква (презъ 1849 год.), князь Стефанъ Богориди, вѣренъ синъ на православието, иначе казано на гръцката патриаршия, е помислилъ нѣкога, че сравнително тъй скоро ще избухне яростна борба между тази гръцка патриаршия и нейнитѣ вироглави чада българитѣ? Той не поживѣ да види разривътъ: отъ смъртьта му до 3 априлъ 1960 г. се бѣха вече изминали 8 месеца. Българското училище въ Фенеръ било основано въ 1857 година и се помѣщавало въ Метоха. Отъ начало и после дълго време то се раздѣляло на

Отъ тогава вече архимандритъ Партений започва усилено да работи за преуспѣването на борбата за българска просвѣта и църковна независимость на българитѣ. Покрай служебнитѣ си длъжности въ руската и българската църква и училище взема участие въ списването на „Цариградски вѣстникъ", а отъ 1858 година и въ списанието „Български книжици", на което е билъ единъ отъ главнитѣ сътрудници. Презъ 1857 година той издава на македонско наречие „Кратка священна исторія на ветхо и новозавѣтната цьрковъ", помѣства въ „Цариградски вѣстникъ" статията си върху „Българска граматика", която статия започва отъ 17 януарий 1857 год. и свършва на 31 августъ сѫщата година (вж. №№ на сѫщия вѣстникъ 315, 316, 317, 318, 319, 320, 322, 326, 328, 329, 331, 336, 337, 343 и 344). Презъ 1858 год. за да възстанови стъкменото отъ неговия духовенъ отецъ Архимандритъ Анатолия „Началное оученіе" напечатано въ откритата съ негово съдействие и помощь презъ 1838 година първа българска печатница въ Солунъ на хаджи папа Θеодосія архимандрита Синаитскаго, той напечатва друго „Началное оученіе за дѣцата", но вече много подобрено и допълнено съ гражданската азбука и други поучения. Съ напечатването на този букварь Партений е целилъ да се започне началното учение въ македонскитѣ килийни училища съ църковнитѣ утренни молитви и славянската азбука като основа, а после да се пристѫпи къмъ опознаване на гражданската азбука, за да могатъ ученицитѣ да четатъ и други книги и вестницн, понеже

учебникъ [illegible]

основно (взаимно) и главно (класно). Обикновено основното се състояло отъ три отдѣления и въ тѣхъ въ две години ученицитѣ изучавали четене и писане, четиритѣ прости аритметически действия съ прости и именовани числа, кратка свещена история и кратъкъ катихизисъ. Главното училище имало въ разни времена и разенъ брой класове (обикновено трети) и разна програма. Ученицитѣ били българчета отъ рвзни мѣста, но повечето отъ Македония. Училищниятъ печатъ билъ крѫгълъ, наоколо думитѣ: Цариградъ — Централно българско народно училище Св. Кирилъ и Методий. 1857 — и въ средата казанитѣ двама равноапостоли, очертани въ миниатуренъ ръстъ въ профилъ ангелчета, държащи книга. Въ училището знаемъ учители: Петко Р. Славейковъ, архимандритъ Партений Зографски (свършилъ дуковната академия въ Москва) Иларионъ Макариополски, Иванъ Найденовъ, Тодоръ С. Бурмовъ, йеродяконъ Григорой Хилендарски (главенъ учитель и управитель презъ 1863—1869 година и по-сетне митрополитъ Доростолски и Червенски — Русе). Изпитътъ на ученицитѣ се е произвеждалъ въ края на всѣка учебна година (юлий публично, а въ 1866 год. изпитътъ на българското централно учолище въ Цариградъ е почналъ на 17 юлий. Присѫтствували сѫ: Иларионъ Макариополски, Панаретъ Пловдивски, Партений Полянски и мнозина свещ-ници, български търговци, учени и много народъ. Вижъ цитуваната студия на Н. Начовъ „Цариградъ като културенъ центъръ на българитѣ до 1877 г.", страници, 27, 28, 89, 94.

по онова време не е имало въ Македония подготвени българи за учители, освенъ църковнитѣ попове и калутеритѣ отъ манастиритѣ. Той е гледалъ преди всичко да се измѣсти отъ българскитѣ училища и църкви гръцкото писмо и езикъ и да се замѣсти съ кирилицата и съ българско писмо.

Въ списанието „Български книжици“ Партений е написалъ статията „Мисли за български-отъ язикъ“. „Предговоръ на превода на св. Климента“, превежда на македонско наречие и самото „Житіе Свети-Климентово отъ Архіепископъ Теофилакта“. Публикува „Български народни пѣсни“ на македонско наречие, започва публикуването на своето „Сказаніе о странствованіи и путешествіи по Росіи, Молдавіи, Турціи и святой землѣ“; писмата отъ и до К. Расинова върху превода на Климентовото житіе и издава презъ 1858 год. съставената отъ него „Славянска граматика“, за която „Цариградски вѣстникъ“ е извѣстилъ на 1, 22 и 29 августъ 1859 год. №№ 442, 445 и 446.

Въ Кукушъ е почнала борбата за въвеждане български езикъ въ църквитѣ и училищата. Упорито се е противопоставялъ гръцкиятъ Кукушко-Полянския владика Мелетий, който не е можалъ да търпи това нововедение. Той е заплашилъ кукушанитѣ, че ако не се откажатъ отъ това си намѣрение, ще ги афероса. На тая закана кукушанитѣ му отговорили: „Владико светий, ако вводиме ние въ наши-те църкви болгарскій-отъ языкъ, ние со тоа, ни се чини, не толко правиме нѣкое богопротивно и лошо дѣло, но, напротивъ, много богоугодно и душеполезно, ибо болгарскій-отъ языкъ е нашъ майкинъ языкъ, кой-то единъ толко него мые чисто и совършено знаеме. кога, напротивъ, отъ грьцкій-отъ ни слоео не отбираме“ и пр., а на края казватъ: „за тоа молимъ те. Владыко светый, ако ти не земишъ трудъ и попеченіе да просвещавашъ и управлявашъ споредъ знаніе-то ни на истинный пѫть, по крайнѣй мѣрѣ не препятствувай ни, споредъ сила-та ни и разумѣніе-то да се просвещавами и образувами духовно и умственно“. Дописникътъ прибавилъ отъ себе си: „со тіе слава кукушани му затвориха уста-та на владика-та и онъ волѣю и неволѣю се замолча, но видимо сърце-то му кипеше отъ гнѣвъ и ярость. Богъ да го научи на добро, Аминъ“. (Вж. „Български книжици“ 1858 декемврий 31, ч. III, кн. 24, стр. 338). Въ друга една дописка отъ Кукушъ, помѣстена пакъ въ „Български книжици“ се казва: „съ особена радость и удоволствіе гледаме да се собудува народното чувство и въ тіе страны, гдѣ оно до сега спіеше глѫбокъ сонъ и совсѣмъ бѣше подавено и заглушено отъ иннородны“. В. Чолаковъ при обиколката си изъ Македонія на 24 ноемврій 1858 г. се отбилъ въ Кукушъ, когато борбата е била въ разгара си, и намира тамъ като гланенъ учитель Димитра Миладиновъ и веговия помощникъ Ксенофонта (Райко Жинзифовъ) и забелѣзва, че тамъ нѣмало „стари“ и „млади“, както другадѣ, а всички били единодушни, еднакво мислили.

Партений живо се е интересувалъ за това народно движение и постоянно отъ Цариградъ е билъ въ писменни връзки съ своя отдавнашенъ добъръ приятель и съратникъ Димитра Миладиновъ и го улеснявалъ въ задачата му. Проводилъ му е отъ своитѣ буквари и свещени истории, отъ които Миладиновъ е изпратилъ въ родния си градъ Струга, гдето били раздадени на тамошнитѣ ученици, които радостно ги приели, та така постепенно и неусетно се въвелъ българскиятъ езикъ въ родния градъ на Димитра. Вънъ отъ това е упражнилъ своето влияние и приятелство въ руското посолство, да се издействува да се приематъ младежи отъ Македония въ рускитѣ училища, между които били Ксенофонтъ и К. Станишевъ, за да се приготвятъ способни учители за бѫдещитѣ български училища въ Македония. Споменаватъ се тия бележки, за да стане ясно, какъ Партений е станалъ известенъ на кукушани преди да имъ стане владика (вж. статията на Л. Димитровъ на стр. 262 и 263 отъ „Извѣстия на семинара по славянска филология при университета въ София за 1904-905 г.).

Партений между това на 11 май 1859 г. — деня на светитѣ равноапостоли Кирила и Методия — въ цариградската българска църква е служилъ съ всичкото си достолѣпие заедно съ Илариона Макариополски тържествена служба при стечение на много народъ, като е изрекълъ слово споредъ праздника и обстоятелствата (вж. „Цариградски вестникъ“ № 438 отъ 16 май 1859 год., стр. 3), а на 25 октомврий сѫщата година при тържественото поставяне основния камъкъ на българската народна църква при Фенеръ е билъ единъ отъ активнитѣ участници, като управитель на българско училище въ Фенеръ; той заедно съ архим. Антима, тогава преподаватель по църковно-славянски езикъ въ Халкинското богословско училище, е съставилъ акта, издълбанъ на медна плоча, вложена въ основния камъкъ (вж. стр. 27 и 28 отъ студията на Н. Начовъ „Цариградъ като културенъ центъръ на българитѣ до 1877 г.“)

Борбата за въвеждане български езикъ въ кукушкитѣ църкви и училища още повече се усилила и разширила: тѣ предявили искане да имъ се изпрати свой народенъ владика, за което патриаршията по никой начинъ не искала да се вслуша, обаче кукушанитѣ, за да се наложатъ, решили да прегърнатъ унията, за която по това време Драганъ Цанковъ е ратувалъ съ своя вестникъ „България“, — за да се добие за българския народъ отдѣлна народна йерархия. На 17 юний 1859 г. кукушанитѣ подали до папата заявление да станатъ униити, което е било прието благосклонно отъ него. Гръцката патриаршия, виждайкн тая сполука на католишката пропаганда, се е стреснала и потърсила съдействието на българскитѣ общинари въ Цариградъ, за да се предотврати това зло за общата църква. Патриархътъ въ присѫтствието на герондитѣ (стареи-митрополити на близкитѣ около Цариградъ епархии) е далъ на дошлитѣ български общинари тържествено обещание, че ще рѫкоположи за Полянската (Кукушката) епархия българинъ владика и че занапредъ, щомъ овдовѣе нѣкоя чисто българска епархия, ще рѫкоположи българинъ владика. По тоя случай е било взето тогава решение, да се изпрати временно въ Кукушъ Иларионъ Макариополски, който заминалъ за тамъ на 12 септемврий. Рускиятъ посланикъ князъ Алексей Борисовичъ Лобановъ Ростовски, който презъ м. юний 1859 год. е билъ произведенъ въ извънреденъ пратеникъ и пълномощенъ министъръ при Високата порта, научилъ се за това, е съвѣтвалъ патриарха да направи нѣкои отстѫпки на българитѣ, като е одобрилъ изпращането на Илариона въ Кукушъ. Между това съборътъ по изработнане устава на вселенската църква, свиканъ по поканата на Високата порта, е продължавалъ бавно да работи и не обръщалъ никакво внимание на жалбитѣ на българскитѣ епархии, които се пращали на правителството, а то ги отправяло до патриаршията. Насърдченъ отъ нехайството на събора и занемарването на българскитѣ искания, патриархътъ изоставилъ даденото на българскитѣ общинари обещание да рѫкоположи за Полянската епархия българинъ владика. За това писалъ на Илариона Макариополски да остане въ Кукушъ и му предложилъ той да остане за Полянски владика. Съ това патриаршията се е стремила да отдалечи отъ Цариградъ немирника Илариона, а сѫщевременно и да не рѫкополага още единъ българинъ за владика. Макариополски отклонилъ това предложение на патриарха, а и цариградскитѣ общинари писали Илариону да се върне назадъ, като сѫщевременно съобщили на князъ Лобановъ за тая плоска хитрина на патриаршията. Князъ Лобановъ е настоялъ предъ патриарха да рѫкоположи архимандрита Партения за Полянски епископъ, за когото кукушанитѣ единодушно и настойчиво искали да имъ бѫде пратенъ за владика. Най-после патриаршията склонила на това искане. На 29 октомврий 1859 год. архимандритъ Партений е билъ рѫкоположенъ тържествено въ патриаршеската църква отъ солунския митрополитъ Неофита за Полянски епископъ, при което пѣвцитѣ сѫ пѣяли на славянски: „достоенъ, достоенъ и пр.“ [1] Следъ две седмици Партений презъ Солунъ

---

[1] Ето нѣкои подробности за рѫкополагането на Кукушко-Полянския епископъ, които „Цариградски вѣстникъ“ въ броя си отъ 31 октомврий 1859 година (№ 455, стр. 1, кол. 2—4) дава въ статията си „Новъ български владика“:

„Вси познаватъ Отца Архимандрита Партенія Зографскаго за глубокото му учаніе и добродѣтель-та, както и за Славянската Граматика, която онъ съчини и на свѣтъ преди малко извади. — Духовно-то това лице изсъ голѣмо тържество е пристигналъ въ Кукушъ, радушно посрещнатъ отъ населението, а на 15 ноемврий, недѣля, Партений е служилъ съ всичкитѣ свещеници въ църквата „Св. Богородица“. Имало е народъ безчисленъ, тържеството е било блистателно и радостьта благочестива и обща (вж. „Цариградски вестникъ“ № 459 отъ 28 ноемврий 1859 год. стр. 2, кол. 1). Следъ уталожване на духоветѣ въ Кукушъ, Иларионъ Макариополски на 30 ноемврий се върналъ въ Цариградъ, доволенъ отъ мисията си. (Вж. стр. 45 „Автобиография, дневници и спомени на Д-ръ Христо Т. Стамболски“, томъ I (1852—1868(.

Преди да пристигне Иларионъ Микариополски въ Кукушъ пропагандиститѣ на римикатолическата църква били отишли тамъ да поставятъ основи на папската догма. Милосердни сестри почнали да отварятъ училища, но когато станало известно ржкополагането на Хаджи Партения за Кукушки владика, тѣ почнали да напускатъ Кукушъ и си отишли въ Солунъ. (Вж. „Цар. Вестн“, №№-а 459 и 480 отъ 28 ноемврий и 5 декемврий 1959 год.).

бра ся и псифофиса ся въ срѣда (27 Октомврий) за Поліянска-та Епархія и завчера въ четвъртокъ (28 Октоаврий) рук положи ся Епископъ на тая Епархія и днесъ субота отшествува за Солунъ и отъ тамъ за Поліяна на служба-та си, гдето жители-те, досаждани отъ папищаши-те съ отворени руцѣ го чекатъ. Обряди-тѣ въ срѣда и четвнртокъ, на които бѣхме честити да приситствуваме, бѣха умилителни. — Негово Боголюбіе призова ся въ срѣда предъ Святейший Синодъ и тамо Патріархъ-тъ, като му яви че са го избрали за Поліянскій Епископъ. отправи му нѣколко думи съ кои-то му науми священи-те должности, които ся налагатъ на Епископскій-атъ му тойзи чинъ. На това Негово Боголюбіе отговори благопристойно и доволно пространно. После благодари на Негово Всесветѣйшество и на Синодъ-тъ, и тогда слѣзоха долу въ церква-та, гдѣто съ начинъ вѣсма умилителенъ ся направи гласоподаваніе-то: всякъ отъ Владыци-те подписа одобреніе-то въ Кондикъ-атъ. — Все това въ срѣда ся исполни, а после въ четвертокъ заранъ-та рукоположеніе-то изверши. — Това стана съ голѣмо валиколѣпіе. Негово Боголюбіе Г-нъ Партеній ся рукоположи отъ Солунскаго Митрополита, на кого-то Епископія-та Поліяна е подчннена, и отъ двама сослужители Митрополита Ерсекскаго и Митрополита Иліополскаго. Народъ доволно имаше. Наши-те Болгари съ радостотворни сълзи на очи гледаха какъ единъ Болгаринъ на чинъ Архіерейски да ся произвожда, и тая имъ радость още по-голѣма бѣше за съедно друго приключенін още по-любопитно и радостно. Нашъ единъ съотечественикъ, като взе воля отъ негово всесвятѣйшество Патріарха и Болгарскій нашъ языкъ въ сама-та Патріархическа церква да ся чуе, съ радостно сердце Солунский Митрополитъ Г-нъ Неофитъ и діаконътъ Г-нъ Паисій разни возгласи на сущій нашъ старъ языкъ направиха, а още пѣвчики-те отъ Болгарска-та църква достойно есть сладкогласно на Болгарски испѣха, — Все достойно съ благочестиво сокрушеніе ся прикара. Нашый языкъ за первый путь негли во Велика-та церква сега ся чува. — Слѣдъ священна-та служба новый Поліянски Епископъ почна отъ Архіереіскій тронъ нафоръ да раздава на народъ-ътъ който, като приближаваше до новый Владика, пріемаше священный тойзи даръ съ всичко-то си благочестіе“.

Хаджи Партений като Кукушко-Полянски епископъ и черковно-училищенъ дѣецъ.

Първата грижа на Хаджи Партения е била да обиколи цѣлата Кукушко-Полянска епархия[1], за да изучи положението и нуждитѣ на епархията си, а после да замѣни гръцкото богослужение съ църковно-славянско богослужение. Споредъ една дописка отъ Солунъ съ дата 30 декемврий 1859 год. „Въ самий Божикъ-день“, като служилъ Партений въ Кукушъ, дописникътъ пише: отъ аминъ до аминъ слуша се по старо-болгарски Богослуженiе-то ... съ преизрядный чинъ певци-те пѣяха много умилно и благопрiятно, отъ кои-то единъ бѣше монахъ и седеше до Владички-отъ столъ ... Владика-та г. Партенiй служи литургiя сосъ седумъ священици много благочинно ... Изъ Кукушъ не ся слушаше друго токмо слава Богу, слава Богу се сподобихме съ болгаринъ владика ... (Вж. „Цариградски Вѣстникъ“ № 465 отъ 9 януарий 1860 г. стр. 3, кол. 1 и 2) и после сжщия вестникъ (№ 468 отъ 30 януарий с. год., стр. 4, кол. 4) съобщава, че „Писмат-а отъ Кукушъ донасятъ ни добри извѣстiя. Негово Боголюбiе Г-нъ Партений

---

[1] Кукушко-Полянска епархия тогава е обемала три каази (нахии): I. Кукушка (Авретъ-Хисарска-Женска) съ главенъ градъ Кукушъ. седалище на каймакамина и на владиката-епископъ; той отстои на около 40 километра на северо-изтокъ отъ Солунъ. Ималъ е 561 кжщи, отъ които 555 български и 6 куцовлашки. Къмъ нея е спаделъ и градецътъ-село Гевгелий на рѣка Вардаръ съ около 215 кжщи (180 български, 10 куцоловшки и 25 турски-конярски. II Карадашката съ главни села Рѣяново и Стемница. III. Полянска съ главенъ градъ Полянинъ (Дойранъ), находящъ се 52 километра далечъ на северо-западъ отъ Солунъ. Градътъ е билъ разположенъ край Дойранското езеро, отъ което изтича рѣка Резанъ. Той е ималъ по онова време 300 български кжщи и 657 турски, или всичко 957 кжщи.

Всички почти села въ тия три каази сж били чифлици на солунски боляри, турски паши и бегове, гъркомислящи и евреи. Населени били отъ българи, турци, или смѣсено отъ турци и българи. Друга народность, освенъ малко цигани. нѣмало. Едни отъ турцитѣ се наричали „коняри“, други „юруци“ или „бързаци, а трети „ариани“. Последнитѣ (турци и ариани) сж били по-малочислени отъ първитѣ. На нѣколко отъ крайвардарскитѣ български села на югозападъ отъ Кукушъ жителитѣ сж били наричани „камбарбаци“.

Споредъ сведенията на Стефанъ И. Верковичъ („Типографическо-этнографическiй очеркъ Македонiи“ (С. Петербургъ, 1889), които, както той споменва на стр. 16 сж му били доставени отъ епископъ Партений Кукушко-Полянски, положението на населението въ Кукушко-Полянската епархия е било следното:

Въ Кукушката (Авретъ-Хисарската) кааза е имало заедно съ града 113 села, отъ които български села сж били 59 съ 1767 кжщи, смѣсени села 18 съ 1464 български, 325 турски (конярски), 254 помашки и 16 куцовлашки кжщи; чисто турски (конярски) села е имало 29 съ 1238 кжщи, помашки села 5 съ 1446 кжщи и куцовлашки 2 села съ 378 кжщи. Освенъ това въ каазата сж се числили и 237 цигански кжщи По-главнитѣ села въ Кукушката кааза сж били: Гевгелия съ 215 к. (180 бълг. и 25 т. (конярски) и 10 куцовлашки кжщи), Вогданци съ 270 кжщи (220 български и 50 турски (конярски) кжщи, Стояково съ 118 кжщи (102 български и 16 турски (конярски) кжщи, Крелово (Киречъ кьой) съ 109 кжщи бълвсякъ день повече почитаніе отъ жители-те получава за равноапостолскій си животъ и за старанія-та, които полага да устрои учебна-та часть на това мѣсто“. Но на свой редъ католишката пропаганда е правила прѣчки на неговата усърдна пастирска дейность. Това се вижда отъ една дописка отъ Солунъ съ дата 18 февруарий, помѣстена въ „Цариградски вестникъ“ № 472 отъ 27 февруарий 1860 год. (стр. 3, кол. 1). Въ тая дописка между друго се казва: „Отъ тукъ (Солунъ) до Кукушъ и отъ Кукушъ до тукъ — (Солунъ) безпрестанно ходенія и дохожданія ставатъ. отъ папищаши-те. Разни средства, ако и много тайно, ся употребляватъ дано да придобіятъ нѣщо въ нея епархія. Отъ това и можите да разумѣете какви затрудненія Владика-та Хаджи Партенія треба да посреща. Посланіе-то негово наистина е голѣмо. Но да ви кажа че и Кукушани-те са человѣцы съ здравы мысли, знаятъ со мудрость да ся обхождатъ, въ говори-те са осторожни. Они желаяха природенъ Владыка; придобиха го споредъ желаніе-то си и Негово Боголюбіе ся труди да докаже, че надѣжды-те кои-то на него са мыслили не са гнили. Н. Боголюбіе Хаджи Партеній почита ся отъ вси и слуша ся като истинный пастиръ. Онъ соответствува на това съ благодѣянія-та си. Онъ ходи по села-та, поучава стадо-то и подбуждава го по церкви-те да чете матерный си языкъ, да отваря училища и милостиня на сиромаси-те дава“. Но и солунскиятъ митрополитъ Неофитъ не е гледалъ съ добро око на своя повластенъ епископъ и чрезъ своитѣ платени агенги е препятствувалъ на Партения въ дѣлото му за събуждане на народния духъ на българитѣ, но всичко това на първо време е вършилъ тайно, защото иначе би намѣрилъ веднага заслужения отговоръ, и

гарски, Мачуково съ 187 чисто български кѫщи и Лубница съ 300 куцовлашки кѫщи Другитѣ села сѫ били съ по-малко отъ 100 кѫщи.

Въ Кардашката кааза е имало всичко 77 села съ 850 български и 1544 турски кѫщи, отъ които 8 чисто български села съ 476 кѫщи, 10 смѣсени села съ 374 български и 389 турски кѫщи и 59 чисто турски (мохамедни-коняри) села съ 1155 кѫщи. Освенъ това е имало въ каазата и 147 цигански кѫщи. По-главни села въ Карадашката кааза сѫ били Реяново (чифликъ), седалище на мюдуринъ, и Стемица двետѣ съ 85 български и 56 турски кѫщи, Долно Тодораки (Лосозрекъ) съ 100 български кѫщи, Морарци съ 101 български кѫщи, Мутулово съ 92 български кѫщи. Планиница (Либлакъ) съ 61 български и 34 турски кѫщи, Пенково (Писку) гъ 10 български и 112 турски кѫщи и Кушово (Миланджe) съ 48 български кѫщи и 80 турски.

Въ Дойранската (Полянската) кааза е имало 91 села съ 5215 кѫщи, отъ които 25 села чисто български съ 930 кѫщи, смѣсени 16 села съ 632 български, 814 турски и 111 помашки кѫщи, чисто турски села е имало 41 съ 1840 кѫщи и помашки 9 села съ 868 кѫщи. Освеиъ Дойранъ по-главни села въ каазата сѫ били: Валандово съ 104 български кѫщи, Калкули съ 81 български кѫщи и 64 помашки, Пираво съ 73 български и 37 помашки кѫщи и Мировца съ 94 кѫщи.

Освенъ това въ Кукушко-Полянската епархия подпадало и близкото до Солунъ село Бугариево съ около 50 български кѫщи.

друго, защото е чакалъ да утихне униятската пропаганда въ Кукушко-Полянската епархия.

Епископъ Партений, поради заплашването отъ гръцкитѣ агенти, че ще бѫдатъ анетемосани отъ солунския митрополитъ, ако допустнатъ да се чете по славянски въ черквата имъ „Св. Илия“, не е билъ приетъ както подобава отъ българитѣ въ Дойранъ (Полянинъ). Това се вижда и отъ дописката на сѣрския житель Константинъ Дуровъ Дойранлий отъ 16 януарий 1860 година, помѣстено въ „Цариградския вѣстникъ“ (№ 470 отъ 13 февруарий 1860 год., стр. 2. кол. 4), който презъ Коледнитѣ празници е отишелъ въ родното си мѣсто и когато се черкувалъ на втория или третия день отъ Рождество Христово е видѣлъ да служи Епископъ Партений, въпрѣки лошия приемъ на дойранци и „нихни-те Богу противни и несносни чуства.“ Дописникътъ казва. „Правать и не знаятъ що правать, срамъ ми е да ги искажа подробно, но самъ принуденъ да обявимъ отчасти: смущеніе-то биде заради Българско, защо да се пѣе въ църквата, а това всичко-то е било заради да направатъ противно на Владика-та. Богъ да имъ буде судія. На той хубавъ Владика что махана му намиратъ? Человѣкъ ученъ, науколюбитель, сиромаси желатель. На неговіатъ погледъ не можихъ да се насита, на поученіе-то му въ църква-та не можахъ отъ сладость-та да ся наслушамъ на два языка; първо каже дидахіа по грьцки; но види защо никой не разбира, какво що ся всите българи. После истата дидахія я искаже по български, съ което сърце-то ми нестърпѣ да се невъзбуни и сълзи отъ очи-те ми потекоха, припомнихъ всіотъ ми животъ що самъ преминалъ до днеска по търговія-та ми чрѣзъ Българія и не се удостоихъ да вида таковъ владыка; или да слушамъ таквіа поученіа владычки како дни-те празнични, колкото поседохъ во моето отечество, кадето биде и на 7-атъ настоящи (януарий) изпитаніе на деца-та отъ по голѣмото училище. не е по малко за похвала на тіа деца и на учительотъ нихни Г. Алексіа Зографски. Въ това изпитаніе беше ся собрало множество народъ, беше тамо и негово Преосвященство Г-нъ Партений, и духовникътъ г. Климентъ Зографски. Тамо биде тоі день голѣмо липанѣ (плачъ) народно отъ радость за всекой отговоръ на деца-та. Тамо быде три дидахи: една отъ даскалатъ Алексіа: една отъ владыка-та, и една отъ деца-та; тіа дидахіи всіотъ народъ що беше собранъ во училище-то, направи да плачатъ. По совершеніе-то направиха благодарна молитва и ся разотидохме съсъ благодарни сьлзи на очите ни.“ Отъ това се вижда, доколко Хаджи Партений търпѣливо съ християнско смирение е посрещалъ всички, създавани нему на първо време неприязнени приеми, и съ апостолска твърдость е затрогвалъ българскитѣ сърдца и ги напѫтвалъ къмъ вроденото у българина благочествие, а заедно съ това е действувалъ за насаждане българска просвѣта и национално самосъзнание. Помѣстената въ „Цариградски Вѣстникъ“ № 474 отъ 12 мартъ 1860 г. на стр. 2 статия „Гласъ изъ далека земя“ изглежда да е писана отъ Хаджи Партения.

Споредъ една дописка отъ Кукушъ съ дата 1 мартъ 1860 година (вж. „Цариградски Вѣстникъ“ № 475 отъ 19 марта 1860 г., стр. 2, кол. 3) къмъ това време никаква слѣда отъ униятската пропаганда не е останала въ Кукушъ, макаръ стаpанията на папищашитѣ да сж били голѣми. Казва се на края: „Споредъ както сега варвиме, надѣемъ ся примеръ за благочестіе и благонравіе да станиме.“ Въ тая дописка се загатва пакъ за гръцки интриги и се добавя: „необходимо е болгари-те да иматъ свои болгарски владыци, както и греци-те гречески, серби-те сербски, бошняци-те бошнячки, арапи-те арапски. Но владыци учени и съ добродѣтели надѣлени; инакъ нищо не придобивами. — Нашый владыка Г-нъ Хаджи Партеній ревность и стараніе отеческо полага. Негово боголюбіе ся занимава всичко-то иегово стадо една душа и едно тѣло да има, вси еднодушно да ся трудятъ за общо-то нравно благополучіе. — Най голѣмо-то негово между друго попеченіе е да нареди добрѣ церкви-те и священницы-те, щото всякъ отъ тія добре должности-те си въ церква-та и къмъ стадо-то си точно да изполнява съ начинъ, що-то общи бащи по еноріи-те имъ да гы направи, миръ и любовь между фамиліи-те да сеятъ благочестіе общо камъ наша-та вѣра да вдыхнуватъ и повино на граждански-те закони. Негово боголюбіе учреждава вездѣ по села-та училища, и буквари-те, кои-то онъ бѣ напечатилъ, испохарчиха ся, и сега изъ второ прати въ Цариградъ за да ся напечататъ.“

Хаджи Партений презъ ранната пролѣть на 1860 година предприема едно кратко пжтешествие по нѣкои мѣста на Македония и Тесалия, за да види какъвъ е духа и националното съзнание на българитѣ въ тия мѣста: тамъ намира, че българския духъ къмъ народность и учение се възбужда, но поради липса на срѣдства и голѣмата оскждность не могатъ да ся отварятъ училища. По църквитѣ се пѣяло и чело по гръцки и само по нѣкогашъ негдѣ-годѣ въ недѣля се е прочитало светото евангелие на българо-мекедонско наречие и то петьшесть недѣлни евангелия, преведени отъ хаджи Павла, Божегробски протосингелъ, който тогава билъ въ манастира. Калуга въ Крайово, но и тия недѣлни евангелия сж били писани съ гръцки букви, печатани въ печатницата на Кирияка Дражиловичъ въ Солунъ. Свещеницитѣ, незнаейки гръцки, писали сж на български съ гръцки букви, а другиятъ народъ е билъ въ дълбока простотия и той не е знаелъ да пише български съ гръцки букви. Бакалитѣ и други малограмотни хора все съ гръцки букви писали български думи. Народътъ по цѣла Македония е билъ здравъ въ вѣрата си, поради това папищашкитѣ попове навсѣкадѣ раздавали на децата иконки, за да ги прелъстятъ лека-полека. Поради това се апелирало да се вематъ мѣрки за нѣкои отъ родолюбивитѣ българи, за да се отворятъ въ по-главнитѣ български села около Солунъ училища, макаръ прости съ наустници и псалтири. Това щѣло да бѫде голѣм срѣдство за предпазване отъ униятското влияние. (Вж. „Цариградски Вѣсникъ" (№ 476 отъ 26 мартъ 1860 год., стр. 3, кол. 2—3), въ който на стр. 4, кол. 4 се съобщава за препечатването на Партениевия букваръ въ 4,000 екземпляра. Въ това време Хаджи Партений е посѣтилъ и бащиното си село, за да се види съ своитѣ родни братя и да ги увѣри въ скорошното възтържествуване на българското слово и книга, а въ Солунъ е споходилъ всички свои сънародници отъ Галичникъ, Крушово, Охридъ и другаде отъ Македония. Между тѣхъ сѫ били Вельо Негревъ отъ с. Селце (Галичко), отъ споменитѣ на когото съмъ се ползувалъ за много работи; Йосифъ Гешковъ Франгоски отъ Галичникъ, братя Паунчеви отъ Охридъ, братя Шумкови отъ Крушово и други негови съотечественици, предъ които П. е държалъ назидателни слова и ги насърдчавалъ да употрѣбятъ всички усилия да действуватъ да се отвори въ Солунъ българско училище, на първо време по подобие на откритото презъ 1833 година отъ архимандрита Анатолия, подьето отъ архимандрита Хаджи Папа Теодосий Синаитски, като имъ обещалъ своята морална и материална помощь. Срещалъ се и съ семейството на Константина Дражиловичъ, което е назидавалъ да подкрепи това начинание. За да възстанови откритата преди 20 години съ съдействието на своя духовенъ отецъ Анатолия първа българска печатница въ Солунъ на Хаджи Папа Теодосий Синаитски[1] насърдчилъ е Кирияка Дражиловичъ да отвори българско отдѣление, което отдѣление съ време да се развие въ чиста българска печатница. Въ тая печатница тогава сѫ се печатали книги предимно учебници за гръцкитѣ първоначални училища въ Солунъ на умѣрена цена, но когато Дражиловичъ се заелъ да си набави български букви, за да печати и книги на българо-македонско наречие за тамошнитѣ българи, ненависнитѣ гърци го наклеветили предъ турската власть и съ свойственитѣ имъ интриги сполучили да затворятъ печатницата на Дражиловича и съ това му нанесли голѣма щета (Вж. дописката отъ Солунъ съ дата 4 априлъ 1860 год.; помѣстена въ „Цариградски Вѣстникъ“ № 479 отъ 16 априлъ 1860 г., стр. 2, кол. 3). Въ тая печатница Партений е мислилъ да препечати и своя букваръ (Началное оученiе). Въпреки всички прѣчки отъ гръцка страна Партений е възпламенилъ наново потуления огънь на българското съзнание на всѣкжде, дето е миналъ въ Македония, особено въ Солунъ, като е далъ упжтвания на дейцитѣ, по какъвъ начинъ да действуватъ, за да извоюватъ своя народна църква и училище.

---

[1] Въ печатния описъ на рѫкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека отъ Проф. Б. Ценевъ, 1910 г. стр. 502—529, е казано: „Солунската българска учителка презъ 1870—1875 Недѣля Петкова е отбелязала отвѫтре на книгата „Служеніе еврейско и все злотвореніе нихно, преведено отъ гръцки . . ." следното:

„Въ 1839 лѣто е сѫществувала Българска печатница въ Солунъ, наскоро изгорѣла отъ нашитѣ стари иприятели гърцитѣ, Ето що ми казва Вельо Негревъ, отъ Дебърски Галичникъ, който билъ като ученикъ при дѣда Теодосія. Въ онова време, дошелъ отъ Гиритъ (Критъ) единъ гръцки калугеръ, на име Хрисантъ, и като видялъ пичатницата, рекълъ на гръцкиятъ попъ Атанаса, що я държите тая змия тукъ бре; нѣма ли огънь; и презъ нощьта изгорѣла Българската печатница, която е била въ църквата „Св. Мина" на Вардарската улица въ Солунъ".

За тая първа българска печатница въ Солунъ вижъ статиитѣ на Проф. Маринъ Дриновъ въ Периодическо списание на Българското книжовно дружество, год. VII. (1889 г. ки. XXXI, стр. 1—25, и на Атанасъ Шоповъ въ сѫщото списание год. VII (1890 г.) кн. XXXIV. стр. 486—497.

Като се върналъ въ Кукушъ, Епископъ Партений е продължилъ апостолската си работа въ повѣрената нему епархия. Полагалъ е особени грижи за да се отворятъ по възможность повече български училища, въ които да се преподава на матеренъ езикъ. Въ Кукушъ е наредилъ по типа на цариградското училище да има два вида училища — първоначално (взаимно) и главно (класово) споредъ наличнитѣ срѣдства и преподавателски сили. Въ главното училище да се подготвятъ по-способни младежи, които да могатъ да заематъ учителски мѣста въ селата, отъ каквито се е чувствувало голѣма нужда въ Македония. На първо време учението въ откриванитѣ по селата училища се е водило отъ мѣстнитѣ свещеници, макаръ и по типа на килийнитѣ училища, само и само да се измѣсти гръцкото учение. Нѣмайки славянски книги по църквитѣ, той е употрѣбилъ съ помощьта на приятелитѣ си въ Цариградъ голѣми усилия да се набавятъ за всички български църкви — градски и селски — съ необходимитѣ служебни книги и е сполучилъ задоволително да постигне това. Лазаръ Димитровъ въ своята статия за хаджи Партения пише: „Голѣма часть отъ гръцкитѣ книги, като непотрѣбни, изгорилъ въ митрополитския дворъ въ Дойранъ (следъ като е прочиталъ нужната молитва за това, добавя Д. Станишевъ). Макаръ и съ високо образование и чисто калугерско въспитание, не можалъ да не се повлияе отъ духа на времето, та отишълъ до тая крайность. Може ли да бжде хладнокръвенъ човѣкъ, когато вижда, какъ скжпи люде ставатъ жертва на гръцкитѣ козни и какъ се съсипва народътъ въ борбата съ тѣхъ, благодаренне на измисленитѣ доноси предъ турската власть?Кое сърдце не би трепнало и не би се свило, като гледа голѣмитѣ неправди на гърцитѣ? Партений, макаръ и въспитанъ въ благочестие и кротость, се погнусилъ отъ дънъ-душа и рекълъ; „зжбъ за зжбъ и око за око“. По-долу ще видимъ колко е билъ чувствителенъ Партений и какъвъ патриотичанъ пламъкъ е горѣлъ въ неговата душа! Нѣмало камбана въ митрополитската църква въ Дойнанъ; той се заелъ всѣчески да окачи такава, за да изпълни едно отъ горещитѣ желания на паството си, но властьта по никой начинъ не искала да позволи. Тогава Партений на своя отговорность окачилъ камбаната, но насмалко щѣлъ да заплати тоя рискъ съ живота си. Тая постѫпка възбудила силно турския фанатизъмъ, башибозуци насила влѣзли въ църквата, свалили камбаната и се готвѣли да нападнатъ митрополита. За да се избѣгне това, митрополитътъ, свещеницитѣ и нѣкои първенци прекарали една нощь, затворени въ църквата, докато били взети мѣрки отъ властьта“ (Вж. стр. 365 и 366 на Известия на семинара до славянската филология при университета въ София за 1904 и 1905 годнна).

Разбира се, че тая дейность на Партения съ голѣма ненависть се е следила отъ солунския митрополитъ Неофита и той е търсилъ всевъзможни случаи да премахне ненавистния му епископъ. Въ една дописка отъ Солунъ съ дата 26 октомврий 1861 год. (вж. „Цариградски Вестникъ“ № 45 отъ 4 ноемврий 1861 г. стр. 2, кол. 3 и 4), като се съобщава, че Партений отъ нѣколко време се е намѣрвалъ въ Солунъ, поради интрига на солунския митрополитъ, която е употрѣбилъ и употрѣбявалъ противъ ненавистния му епископъ „по стара една ярость“, се прибавя: „Партіи ужасни ся са появили въ Поліанска-та Епархія и едни се мучатъ да свалятъ тойзи Болгарскій Владыка и на мѣстото му да турятъ Мелетія, който е былъ владыка преди Негово Преосвященство и противъ кого-то толко движенія бѣха станали преди две години, за да го махнатъ, щото и като опорство отъ преждебывшаго Патріарха, причина ся даде на папищаши-те на нашитѣ работи да ся намѣсатъ. — Други же, които и отначало сѫ го искали, пакъ постоянствуватъ него да искатъ и испратили са пространни прошенія въ Цариградъ до Високата Порта и на Велика-та Церква. — Знае ся че преди две години Кукушъ ся бѣ подвижилъ до толко, щото ако Хаджи Партеній не бѣше ся испратилъ като Владыка въ тая Епархія, кой знае колико пропаганда-та щѣше да успѣе въ това мѣсто, папищаши-те бѣха дерзнали училище да оставятъ, на него нишанътъ паповъ да изложатъ и калугерки тамо да остановатъ. Хаджи Партеній отиде въ това мѣсто и сполучи да укроти духове-те, и следователно чуждестранцы-те, които сношенія бѣха со жители-те добили, отъ това мѣсто да изгони“. По-нататъкъ дописникътъ обяснява причинитѣ за гонението на Партения отъ Солунския митрополитъ и отъ нѣкои негови привърженици. Едната причина е била че „този български владика се е трудилъ да нареди церкви-те както прилича, да поучава свещеници-те си поистойно да изпълняватъ длъжноститѣ си и да учатъ български езикъ, а не да служатъ като папагали по гръцки, безъ нищо да разбиратъ отъ това, що четатъ, нито тѣ. нито християнитѣ, които се черкували, а другата причина на гонението е била, че той е устроилъ училища, дето е въвелъ български езикъ, българска история, което не е било угодно на солунския митрополитъ и на други гърци въ Солунъ... Повиканъ въ Солунъ отъ митрополита Неофита, той е билъ изправенъ предъ гръцкия епархиаленъ духовенъ сѫдъ да отговаря за тия си дѣла и билъ осѫденъ да бѫде отстраненъ отъ епархията си и да бѫде заточенъ негде, като първо време е билъ поставенъ въ домашенъ арестъ и полицейски надзоръ въ Солунъ, докато се получи патриаршеско потвърждение и одобрение на Високата Порта. Както е известно. тогавашниятъ гръцки патриархъ на 24 февруарий 1861 година е свикалъ духовно събрание, което е решило да бѫдатъ низвергнати отъ духовнитѣ имъ чинове българскитѣ владици Илarionъ Макариополски, Авксентий Велешки и Паисий Пловдивски и да бѫдатъ изпратени на заточение. Възъ основа на това решение, потвърдено отъ турското правителство на 14 априлъ, тримата български владици били отправени на заточение на 29 априлъ 1861 година. Д-ръ Конст. Йос. Иречекъ въ своята „Исторія Болгаръ“, Одеса, 1878 година на стр. 713 пише: „Тогда патріархъ добился у Порти осылки Иларіона, Авксентія и митрополита Паисія Филиппопольскаго (29 апрѣля) въ Малую Азію. Парфеній Полянскій былъ заключенъ въ Солуни“. И Партения очаквала участьта на тримата български владици, ако да не е била защитата на тогавашния руски посланикъ въ Цариградъ Князъ Лобановъ, който се е погрижилъ да го спаси отъ тая бѣда и, благодарение на своитѣ съотечественици въ Солунъ, нѣкои отъ които сѫ били въ добри сношения съ висши турски и гръцки крѫгове, Партений презъ февруарий 1862 год. се отскубналъ отъ гръцкитѣ лапи. Съ помощьта на свои съотечественици единъ прекрасенъ день следъ обѣдъ влѣзълъ въ единъ руски параходъ, който веднага потеглилъ за Цариградъ и подъ руска защита заминалъ и осталалъ тамъ, като се настанилъ на първо време въ руската легация. По тоя случай Сава Филаретовъ съ писмото си отъ 28 февруарий 1862 година съобщава на Найденъ Геровъ въ Пловдивъ: „Партений (Полянски епископъ) вчера дойде тука и едвамъ Посолството го отърва отъ готово заточение“. (Вж „Изъ архивата на Найденъ Геровъ“, издание на Българската Академия на наукитѣ, кн. II, София, 1914 г. стр. 593/599—2528). На стр. 883 отъ сѫщата книга срещаме и писмото на руския въ Одринъ консулъ Николай Павловичъ Шишкинъ отъ 1 мартъ 1862 год., съ което съобщава Герову въ Пловдивъ следното: „Филаретовъ пишетъ весьма лаконическое письмо; Князь поручилъ ему „Спасять Поліанскаго Епископа Парфенія (Болгарина) прыбывшаго на нашемъ пароходѣ изъ Солуни, отъ Патріарха, который хочетъ его захватить и сослать. Разумѣется, при такихъ занятіяхъ недописанія разныхъ пустячковъ". Всички настоявания на патриаршията да бжде предаденъ Партений не били взети подъ внимание и даже патриаршията е била упрекната въ незаконни действия спрямо българското духовенство. По тая причина патриаршията не е смѣяла нито да го низвергне, нито да го отчислява отъ неговата каноническа епархия — Кукушко-Полянската.

Патриаршията е била заставена да произведе анкета на самото мѣсто въ Кукушъ, Дойранъ и Солунъ, за да се установи, права ли е присждата на солунската митрополия и нейния гръцки епархиаленъ сждъ противъ епископа Партения и следъ това да се взиматъ каквито и да било наказателни мѣрки, ако се укаже виновенъ въ нарушение на църковнитѣ канони. При тия обстоятелства патрияршията е трѣбвало да признава Партения за законенъ Кукушко-Полянски епископъ и да го остави свободенъ да продължи участието си въ борбата на българитѣ за независима църковна йерархия заедно съ другитѣ дейци въ Цариградъ.

Наскоро Партений се е прибралъ въ квартирата на своя приятель българина Панаретъ, тогава пловдивски Митрополитъ, който е билъ на служба при цариградската гръцка патриаршия, за да следи развитието на дѣлото си. Пловдивскиятъ митрополитъ Панаретъ е писалъ въ края на м. февруарий 1862 год. на д-ръ Стоянъ Чомаковъ въ Пловдивъ между друго и за Партения, че „Св. Полянски живѣе у мене (Панарета) крайно сиромахъ: поради интригитѣ на Св. Солунския и Н. светейшество още не внесе дѣлото му въ Св. Синодъ, като чака може би съставянето на новия синодъ, когато и азъ ще бжда къмъ 25 того изключенъ отъ синода и не зная, кой ще го закриля, когато за сега и Негово светейшество и други нѣкои отъ синодалнитѣ ми даватъ слаби благи надежди за задържанието му въ Полянинъ. Всичко зависи обаче отъ фазата, която ще вземе нашиятъ въпросъ отъ страна на Високата Порта . . . . ." (Вж. студията за Д-ръ Стоянъ Чамаковъ отъ Атанасъ Шоповъ съ Сборникъ на Българската академия на наукитѣ, кн. XII, клонъ Ист. филол. и философско общественъ, стр. 353 и 354).

Като въ следствие на посещението и постжпкитѣ на българскитѣ представители следъ байрама презъ 1862 год., които настоили предъ Портата да бжде уважена молбата имъ за по-скорошното завръщане на заточенитѣ български владици (Иларионъ въ Кютая, Авксентий въ Болу и Паисий въ Св. Гора), великиятъ везиръ Фуадъ Паша имъ обещалъ, че скоро ще последва разрешение на българския църковенъ въпросъ. Високата Порта, вмѣсто да ги освободи, е наредила на 7 октомврия 1862 год. да бждатъ премѣстени: Иларионъ отъ Кютая въ Бруса, Авксентий отъ Болу въ Измидъ, а Паисий отъ

Св. Гора въ Чанакъ кале, за да бждатъ по-близо до Цариградъ.

Замѣстникътъ на Фуадъ паша — Али паша се е заелъ да внесе помирение между патриаршията и българитѣ и заповѣдалъ да се изберать отъ страна на българитѣ петь сведущи лица, които съ още петь души, избрани отъ патриаршията, да съставятъ смѣсена българо-гръцка комисия, която съвмѣстно да проучи разпрата и да донесе за резултата на Правителството съ особенъ докладъ. Българитѣ не закъснѣли да изберать и представятъ на правителството исканитѣ петь души, а именно: Кукушко-Полянския епископъ Партения, Гаврила Кръстевича, Д-ръ Стоянъ Чомаковъ, Никола П. Тъпчилещовъ и Тодоръ Бурмовъ, отъ които само Кръстевичъ е билъ чиновникъ на Портата. Гърцитѣ отъ патриаршията, поради взаимнитѣ си раздори и ежби между патриаршията, синода и смѣсения съветъ, закъснѣли и чакъ следъ три месеца избрали: Артския митрополитъ Софроний, Леринския Стефанъ, Павлаки Мусуросъ, Стефанъ Каратеодориди и Костаки Адунци, отъ които и тримата миряни били все висши чиновници на Портата. Всичкитѣ поименувани лица — българи и гърци, одобрени отъ правителството, сж образували смѣсената комисия, която е почнала да заседава на 12 юний 1862 година въ помѣщението на Високата Порта, съгласно съ заповѣдьта на Али паша, за да бждатъ наблюдавани отъ него, защото още въ първата си среща започнали пререкания и спорове за мѣстото, гдето да заседава тая комисия: гърцитѣ искали патриаршията, а българитѣ Високата Порта. Въ заседанията на комисията се подигналъ въпроса за 13,000,000 гроша патриаршески дългъ, който българитѣ отблъснали, като заявили, че не могатъ да участвуватъ въ проектираната отдѣлна комисия за разглеждане смѣтки за дългъ, направенъ безъ знанието на българитѣ и за разходи, които никакъ не ги засѣгатъ, и поради това тая специална комисия не се е състояла. За основа на разискванията въ смѣсената комисия се възприели изработенитѣ презъ юний 1861 год. отъ българитѣ и поднесени на Али паша на 16 юлий 8 точки, известни вече на патриаршията. Партений е билъ много огорченъ отъ гръцката злоба, която е станала причина да бждатъ заточени тримата български владици, и силно натжженъ за загубата на искрения си приятель и съратникъ Димитъръ Милациновъ, който, разкарванъ по затворитѣ въ Охридъ, Битоля и Солунъ и най-после доведенъ въ Цариградския затворъ, презъ м. януарий 1862 год. заедно съ брата си Константина билъ отровенъ въ тоя затворъ. Макаръ съ приличенъ и сдържанъ езикъ, Партений се нахвърлилъ злъчно върху гърцитѣ за тѣхнитѣ злодеяния и изобличилъ гръцкото духовенство за нехристиянскитѣ му дѣла и най-после енергично настоялъ да се приематъ безъ никаква промѣна предложенитѣ отъ българитѣ осемъ точки. Срещу домогванията и нескончаемитѣ приповторения, караници и прения на гръцкитѣ членове българскитѣ представители, на чиято страна е било правото, отстоявали доблестно и критично българската кауза. Цельта на гръцкитѣ представители е била да протакатъ работата на смѣсената комисия, за да печелятъ време за нѣкое събитие или обстоятелство, което би имъ докарало благоприятенъ за тѣхъ обратъ въ главитѣ на турскитѣ министри. Поради това смѣсената комисия не е направила нищо и най-после правителството се видѣло принудено на изпѫди нейнитѣ членове. За да даде потикъ на борбата, Драганъ Цанковъ е подновилъ издаването на вестника си „България“, съ който е отправялъ намеци и упреци по адресъ на българскитѣ представители, че не могли нищо да направятъ, че правителството ги изпѫдило поради тѣхната безрезултатна работа, че цариградскитѣ български чорбаджии правили важни отстѫпки на патриаршията въ ущърбъ на българскитѣ интереси и че най-износно било за българитѣ да прегърнатъ унията и признаятъ папата за свой духовенъ началникъ (Вж. „Автобиография, дневници и спомени на Д-ръ Христо Стамболски, томъ I, 1852—1868, София, 1927, стр. 158—160).

Гръцкиятъ Св. Синодъ, съ цель да угоди на руския посланикъ князъ Лобановъ Ростовски, е възприелъ неговото предложение и е решилъ да се анкетира дѣлото по обвинението на Кукушко-Полянския епископъ Партения отъ събора на солунскитѣ епископи и тѣхния митрополитъ Неофита въ противоканонически действия, за която цель сѫ били опредѣлени екзархи: Сисакскиятъ, Коринтскиятъ и бившиятъ Трикски владици, които да отидатъ въ Солунъ, за да изпитатъ точно полянскитѣ работи (Вж. „Цариградски вѣстникъ“ № 46 отъ 10 ноемврий 1862 год. стр. 4, кол. 2). Но понеже единиятъ отъ назначенитѣ се отказалъ, патриаршията е възложила на Преславския владика Антимъ (по сетне Видински митрополитъ и пръвъ Български екзархъ), който наскоро се върналъ отъ Малко Търново, да отиде въ Дойранъ като екзархъ, за да изпита работитѣ на Негово Преосвященство Партения (Вж. „Цариградски вѣстникъ“ № 48 отъ 24 ноемврий 1862 год., стр. 4, колона 4). Владиката Ангимъ, следъ щателно проучване на извършеното достопохвално дѣло на Партения въ Кукушко-Полянската епархия се завърналъ въ Цариградъ въ края на месецъ мартъ 1863 год. съ благополучно завършена мисия, възложена нему и на другитѣ гръцки владици (Вж. в. „Съвѣтникъ“ бр. 2 отъ 1 априлъ 1863 год. стр. 4, кол. 4). Въ бр. 13 отъ 17 юний 1863 год. на сѫщия в. „Съвѣтникъ“ (на стр. 4, кол. 2) срещаме следното антрефиле: „Въ единъ отъ наши-тѣ листове поменѫли бѣхме за работа-та на Г-на Партенія Полянскій Епископъ. Трима-та владыци-екзархи, кои-то бѣха проводени въ Полянска-та Епархія да изслѣдувать на мѣсто-то достовѣрность-та на обвиненія-та, кои-то са възлагаха на него отъ събора на Солунски-тѣ епископи и тѣхния митрополитъ, върнаха са и го оправдаха съвършенно предъ Патріарха и Синода. Тѣ, екзарси-тѣ доказаха, че солунски-тѣ епископи безсовѣстно клеветили Г-на Партенія и туй сторили единствено, защо-то имъ понася да го испѫдятъ отъ соседство-то си да са не соблазняватъ епархіоты-тѣ имъ, като сравняватъ негова примѣренъ животъ съ недостойния животъ на тѣхъ архіереи. Патріархъ-тъ и Синодъ-тъ ако и да са не сумняватъ никакъ въ показанія-та на екзарсы-тѣ, но по естествена-та си вражда къмъ всичко българско упорствуватъ да издадатъ синодално решеніе и да върнатъ на Г-на Партенія отнета-та му Епархія. Ето защо има нужда и българскія народъ и духовенство-то отъ свои еднородны владыци въ Синода (да се застѫпятъ за Партенія) ето защо 2-та точка е за насъ толкова важна. Нека припомнимъ тука на читатели-тѣ, че лане гръцки-тѣ тукашни вѣстници не преставаха да трупатъ обвиненія върху Н. Пр.-ство, а сега за оправданіе-то му отъ тримата екзарси предъ Синода мълчатъ, тогава когато непропущатъ да помѣстятъ въ вѣстницы-тѣ си ни най-малка-та подробность за всичко, що се върши въ Синода и въ Смѣсенія Съвѣтъ, но какъ да поменѫтъ, че Българинъ владыка, наклеветенъ отъ гръцки владыцы, са оправдалъ. Може и туй да е противно на вѣра-та“.

На 19 юлий 1863 год. гръцкиитъ патриархъ Йоакимъ II, който бѣше заточилъ тримата български владици, поради отправенитѣ отъ гърцитѣ упрѣци и нападки е подалъ оставката си отъ патриаршеския престолъ и на 22 октомврий дошелъ на негово мѣсто Софроний VI. Въ това време, споредъ едно писмо отъ Солунъ до гръцкии в. „Византисъ“, жителитѣ на солунската епархия станали нетърпѣливи отъ поведението на митрополита Неофита и подали жалба до Св. синодъ за отдалечаването му. Чакъ следъ оставката на патриарха Йоакима II негово преосвященство Г-нъ Партений е получилъ своето оправдание отъ Св. Синодъ и позволение да събира доходитѣ си отъ Полянската епархия (Вж. в. „Съвѣтникъ“ бр. 20 отъ 5 августъ 1863 год., стр. 3, кол. 5).

Следъ оправданието си отъ Св. Синодъ Партений не е заминалъ веднага за Кукушко-Полянската епархия, а останалъ въ Цариградъ, за да отстоява българскитѣ искания като членъ на смѣсената гръцко-българска комисия, която е била свикана отъ Министра на Външнитѣ работи Али паша на 5 февруарий 1863 год, въ дома му на заседание подъ негодо председателство, за да прецени на чия отъ двѣтѣ спорящи страни — гърци и българи — е правото. Като видѣлъ, че не може да се дойде до спогаждане, е заявилъ на българскитѣ представители, че правителството само ще разреши спора имъ.

По заповѣдь на Министра на Външнитѣ работи Али паша, трима отъ членоветѣ на смѣсената гръцко-българска комисия, имено Епископъ Партений Полянски, Гаврилъ Кръстевин и Д-ръ Стоянъ Чомаковъ сж подали на 2 декемврий 1863 год. на новия патриархъ Григорий VI исканията на българитѣ съ 8-тѣ точки, на които патриархътъ е отговорилъ, че ще подложи тия искания за разглеждане и разискване отъ главното народно събрание, за свикването на което е билъ искалъ и чакалъ отъ правителството разрешение.

Епископъ Партений презъ всичкото време на стоението си въ Цариградъ, покрай другитѣ си грижи, е сътрудничилъ на Тодора С. Бурмовъ въ неговия в. „Съвѣтникъ". Забележителна е статията му „Нужда-та да сж бждущи-те ни владыци образовани", помѣстена въ в. „Съвѣтникъ" (бройове 38 отъ 9 декемврий, 39 отъ 16 декемврий и 40 отъ 23 декемврий 1863 г.) Въ тая статия Псртений посочва, какви трѣбва да бждатъ качествата и длъжноститѣ на истинскитѣ и достойни пастири на Христовата църква, търси начини за постигане това за българскитѣ пастири и укорява старцитѣ въ Зографския манастиръ, че не устояли на обещанието си да поддържатъ и развиятъ основаното отъ архимандрита Анатолия българско богословско училище при манастира. Макаръ тази статия да носи инициалитѣ Т. С. (Тодоръ Стояновъ-Бурмовъ, редактора на в. „Съвѣтникъ") засегнатитѣ старци отъ Зографския манастиръ сж разбрали, че тя е Партениева работа и, за да отхвърлятъ приписанитѣ имъ обвинения, съ брошурата си „Отвѣтъ на нѣкои си точки изъ статіата «Нужда да ся бждуи-щте ни владыци образовани» отправили нападки противъ Партения и го охулили, че ужъ е билъ съ фанариотски чувства (Вж. в. „Съвѣтникъ" бр. 13 отъ 27 юний 1864 год. стр. 4, кол. 4).

Хаджи Партений, виждайки, че българитѣ въ Солунъ захванали да усѣщатъ примкитѣ на елинизма и да се противопоставятъ енергично на тѣхъ съ отстояване българщината, сир. че посаденото духовно семе почнало да никне, намѣрилъ за целесъобразно да бжде между тѣхъ, толкозъ повече, че солунскитѣ българи се готвили да откриятъ българско училище и църква и престанали да търпятъ безропотно фанариотското иго (Вж. статията „Български дѣла" стр. 3, на в. „Съвѣтникъ" бр. 24 отъ 2 септемврий 1863 год.). Отъ друга страна той се смѣталъ задълженъ да обходи и утеши семейството на братя Константинъ и Кириякъ Държиловичъ, което е било подложено на голѣми терзания отъ страна на гърцитѣ въ Солунъ. Единиятъ отъ братята, когото Партений бѣ насърдчилъ да отвори при неговата печатница отдѣление за печатане български книги, е билъ изложенъ на преследване отъ солунскитѣ гърци, защото се е отказалъ отъ елинското поданство и се е обявилъ, че се застжпва за угнетената българска народность и за българската просвѣта. Ако не се бѣ намѣсила мѣстната турска власть, злобата на гръцкия консулски нимѣстникъ въ Солунъ щѣла да го упропасти. Другиятъ братъ Константинъ (Динго) Държиловичъ, всецѣло предаденъ на българщината, е билъ подложенъ на всевъзможни преследвания и страдания. Неговиитъ синъ Георги Динковъ, заради една проповѣдь предъ воденскитѣ българи, предъ които е разкрилъ замислитѣ на елинизма, и заради това, че е събиралъ етнографски и географски сведения, е билъ наклеветенъ отъ гръцкия консулъ въ Солунъ и вързанъ закаранъ въ Цариградъ, щѣлъ да умре въ Цариградския затворъ отъ тифусъ, ако да не се е застжпилъ Али паша да бжде освободенъ. Следъ завръщанието си въ Солунъ Георги Динковъ продължилъ народнополезната си работа и настоявалъ часъ по-скоро да се открие желаното българско училище и да се състави българска община. Наклеветенъ повторно, турскитѣ власти пакъ го закарали въ Цариградъ, гдето е билъ задържанъ (Вж. в. „Съвѣтникъ" бр. 26 отъ 16 септемврий и бр. 33 отъ 4 ноемврий 1863 г.)

Освенъ това Партений, като е знаялъ, че въ неговата Кукушко-Полянска епархия отдавна е било нарушено общото спокойствие на неговитѣ пасоми отъ разни подкупници на Солунския митрополитъ Неофита, решилъ часъ по-скоро да се намѣри въ епархията си за да подържа духа на народа и за това презъ втората половина на м. декемврий 1863 година заминалъ за Солунъ и отъ тамъ за епархията си, като се споразумѣлъ съ владицитѣ българи въ Цариградъ твърдо да отстояватъ и вмѣсто него българскитѣ искания. И наистина българскитѣ владици, които още не били скжсали отношенията съ патриаршеята: Пловдивски Панаретъ, Преславски Антимъ и Софийски Доротей упорито отстоявали заедно съ Гаврила Кръстевичъ българската кауза въ Великото гръцко събрание, което е заседавало въ патриаршията на 21 февруарий, 12 априлъ, 17, 22 и 29 май, 5 и 12 юний 1864 година. Въ станалото на 17 май трето заседание е билъ представенъ единъ проектъ, споредъ който мѣсто за разискване е имало само върху първитѣ две точки отъ 8-тѣ, а другитѣ 6 точки, понеже докачали правдинитѣ на великата църква и смалявали властьта ѝ, не сж били подложени дори и на разискване. Това е било мнението на всички гръцки патриарси и владици, обаче Пловдивскиятъ митрополитъ Панаретъ, Антимъ Преславски и Доротей, митрополитъ Софийски, както и Гаврилъ Кръстевичъ и гръцкия представитяль Проф. Калия подържали противното. Панаретъ заявилъ, че принципътъ на народноститѣ е осветенъ съ царски ферманъ, утвърждаващъ известнитѣ вече 12 отстжпки, гдето се споменува за български епархии и за митрополити отъ България, което се възприело и отъ патриаршията. Той настоялъ членоветѣ на Синода да бждатъ по равно число отъ двѣтѣ народности — българи и гърци, Антимъ се основалъ повече на принципа за числеността, възприетъ отъ българо-гръцката смѣсена комисия и признатъ отъ правителството. Той предложилъ синодалнитѣ членове да бждатъ по равно, ако не повече българи, само да има миръ и любовь между двата православни народа, а Доротей откровено и смѣло е бичувалъ и осждалъ поведението на събранието за едностранчивостьта му (Вж. в. „Съвѣтникъ“ бр. 8 отъ 23 май 1864 год. гдето е помѣстено изложението на Панарета, и бр. 9 отъ 30 май 1864 г. гдето сж помѣстени изложенията на Антима и Доротея). На края въ последното си заседание гръцкото народно събрание одобрило доклада на избраната комисия за принципа на народностьта, споредъ който гърцитѣ подържали въ ущърбъ на грамадното множинство на другитѣ православни народи да бждатъ махнати думитѣ „българи“, „България“, „българска“ и „български“ и да не се споменуватъ въ никой документъ. На това българскитѣ владици въстанали пакъ и възразили съ най-справедливи и несъкрушими доводи, а Кръстевичъ съ изложението си приковалъ вниманието на слушателитѣ и разколебалъ мнозина отъ настроението имъ противъ българитѣ. Съобщено за извършеното отъ гръцкото народно събранне онеправдание на българитѣ на Али паша, българскитѣ представители го молили за независима българска йерархия. Партений е следилъ съ живъ интересъ развоя на българо-гръцката разпра и е държалъ въ течение за всичко това своитѣ епархисти.

Епископъ Партений, ползувайки се съ неизмѣнна любовь и уважение между своето паство въ Кукушко-Полянската епархия, е полагалъ усилия и грижи за да се затвърдятъ българското слово и просвѣта, а солунскиятъ митрополитъ, ненаказанъ отъ Синода въ Цариградъ за неговитѣ клевети противъ Партения, продължавалъ да върши разорителното си дѣло противъ българското съзнание.

Въ това време въ Цариградъ вмѣсто князь Лобанова дохажда за руски посланикъ генералъ Николай Павловичъ Игнатиевъ, съ когото Партений се билъ запозналъ още въ Петербургъ.

Споредъ една дописка отъ Солунъ на „Еденъ Кукушанецъ“ съ дата 8 октомврий 1864 г. тогава е учителствувалъ въ Кукушъ Василъ Диамандиевъ отъ Охридъ, когото кукушанитѣ замѣнили съ другъ, който не е билъ въ добри отношения съ Партения, но въпрѣки това последниятъ е продължавалъ да върши съвестно пастирската си длъжность (вжк. в. „Съвѣтникъ“. бр. 33 отъ 14 ноемврий 1864 г.). Партений освенъ въ своята епархия е работилъ, както се каза и погоре, противъ гръцкитѣ домогвания и въ Солунъ, гдето е насърдчавалъ своитѣ сънародници да се противопоставятъ да плащатъ патриаршески длъгъ. Примѣрътъ на българитѣ се видѣлъ удобенъ и на солунскитѣ гърци, които заявили, че сѫ готови да подпишатъ общъ махзахаръ заедно съ българитѣ противъ плащането на патриаршеския дългъ (вж. дописката отъ Солунъ въ в. „Съвѣтникъ", бр. 36).

Солунскиятъ митрополитъ Неофитъ не е могълъ вече да се помири съ дейностьта на Партения, противъ когото постоянно е готвѣлъ всевъзможни клевети предъ патриаршията. В-къ „Врѣмя", бр. 9 отъ 2.X. 1865 год. пише: „Полянска-та епархія отъ нѣкое врѣмя пакъ е въ волненіе и то ся произвожда, както не остава сомнѣніе, отъ Солунъ. Солунскій-тъ митрополитъ, Г-нъ Неофитъ, ако и да замълчѣ малко врѣмя, слѣдъ като прѣосвященній Партеній Поліанскій се оправда тука прѣдъ синодъ-тъ срѣщу тежки-тѣ обвиненія, които този митрополитѣ бѣше възложилъ на него и за които бѣше го осѫдилъ, не рачи обаче да ся примири съ него и да го признае за епископъ отъ митрополія-та си. Той остана съ злоба на сърдце-то си и чакаше удобно врѣмя да поднови съ по-голѣми сили гоненія-та си противъ нещастній-тъ поліански епископъ, на когото единствена-та вина е, че е Българинъ и человѣкъ съ строго честенъ и независимъ характеръ. Сега срѣщу прѣосвященнаго Партенія е подигната отъ Солунъ нова буря и негли по-силна отъ първѫ-тѫ. Между обвиненія-та, които ся товарятъ врьхъ него отъ нѣкои подкупени и развратни хора на поліанскѫ-тѫ епархія, ся намира и това, чи ужъ той възбуждалъ всѣкога епархіiѫ-тѫ си да пріеме уніiѫ-тѫ. Солунскіiѫ-тъ митрополитъ, като съобщавалъ на патріаршіiѫ-тѫ всички-тѣ други обвиненія, рекълъ за послѣдне-то, чи то ся доказва отъ едно собственорѫчно писмо на поліанскій-тъ епископъ, което былъ държалъ въ рѫцѣ-тѣ си единъ отъ епархісти-тѣ му; но, когато патріархъ-тъ му писалъ да испрати това писмо, за да го разслѣдва, Г. Неофитъ отговорилъ, че человѣкъ-тъ, който го държи, не може да го повѣри никому, понеже речено-то писмо было за този челонѣкъ единственно-то срѣдство, съ което ся надѣе да обори непрѣменно Г. Партенія. Сега патріаршія-та е была принудена да испроводи единъ екзархъ, да отиде да разгледа на само-то мѣсто важній-тъ този документъ противъ прѣосвященнаго Партенія. Вѣстникътъ добавя: „Дѣло-то говори само за себе си. Едно такова писмо, което не може да се повѣри на най-заклѣтій-тъ противникъ на обвиненній-тъ за да ся представи на сѫщій-тъ сѫдія трѣбва и да не сѫществува".

Солунскиятъ митрополитъ е преследвалъ и българската книга, за да не се буди националното съзнание на българитѣ въ Солунъ и солунско. Споредъ една дописка отъ Солунъ съ дата 20 ноемврий 1864 г., помѣстена въ в. „Турція", бр. 20 Солунскиятъ валия е разрешилъ да се дигнатъ изпратенитѣ отъ „единъ нашъ съотечественикъ" единъ сандъкъ книги, отредени за християнското образование на българската младежь, обаче гръцкиятъ митрополитъ ги прибралъ въ митрополията си и не ги давалъ, когато гръцки революционни книги, които се изпращали отъ панелинистичната атинска етерия, писани съ бунтовнически духъ, се пръскали съ посрѣдството на владиката.

Партений е ималъ, подъ влиянието на подкупени отъ гърцитѣ и заинтересовани лица измежду своитѣ епархисти, доста противници, които разпространявали всевъзможни клевети по неговъ адресъ и му прѣчели въ всички негови добри начинания. Въ редакцията на в. „Турція“ е била постжпила една статия съ изобличение на в. „Время“, че защищавалъ Партения, съ която се клеветилъ последниятъ. Петко Р. Славейковъ, който е познавалъ много добре Партения и неговитѣ патриотични дѣла, като вторъ редакторъ на тоя в-къ не е допустналъ да се обнародва тая статия, а напротивъ и въ своя статия „Полянска-та епархія“ (вж. в. „Турція“, бр. 15 1865 г., казва, че не дава мѣсто на тая статия въ стълповетѣ на вестника си, защото се гнусилъ „и отъ пристрастностьта на партизани кореспонденти“, и продължава: „Друго нѣщо, ако статията изобличаваше нѣкои злоупотрѣбленія на Н. П. П., тогава, колкото и да не ни е присърце, бѣхми длъжни да іж обнародвами. Но сега за какво да го порицавами?“ Подхвърля, че Партений е билъ „малко лѣхатничъкъ, малко скъперничавъ, но по зла честь тѣзи недостатки сж отъ неотемлемитѣ преимущества на повечето отъ духовниятъ чинъ на православніятъ міръ, въ което състояніе са намира днесъ (разумѣва се пакъ не безъ исключеніе). И като за тѣзи недостатки Кукушане гонятъ владиката си, то увѣрени ли сж, че другіятъ, когото имъ проводятъ, ще е толкова дѣятеленъ, щото самъ той да прави и върши всичко, което сж длъжни тѣ да вършатъ, или ще е толкова щедъръ щото да има кисіята си отворена да може сѣки да бърка въ нея“. По-нататъкъ съ тънка ирония упрѣква дописника и го поставя въ положението на онѣзи, „които обичатъ подѣлится чужимъ благомъ“ и продължава: „Н. П. не е лишенъ обаче и отъ преимущества, които наистина сж украшеніе на единъ пастирь, неговото смиреніе, неговото духовно образованіе, прѣимущества, толкозъ рѣдки между днешнитѣ пастири, засвидѣтелствуватъ правдинитѣ му за вниманіе и снисходително съчувствіе отъ страна на обществото, а при това той е отъ родътъ ни“. Като припомня, че грьцката цьрква „въ злокозненнитѣ си противъ насъ ухищренія, е строго вардила до днесь да не произведе на архіерейски санъ отъ родътъ ни хора, достойни да заслужватъ вниманіето и уваженіето на обществото, и когато е била принудена да отстжпи на народното желаніе за пастирь отъ родътъ ни и по язикътъ ни, сѣкога е гледала да натрапи такива, които да компрометируватъ това домогваніе на народа и да го направятъ да бактиса и да се махне отъ тозъ меракъ, да иска народни пастири. Но также е истинно, вкупѣ и прискърбно, че ній българитѣ сми твърде взискателни къмъ своитѣ еднородци, и това, което съ равнодушіе търпимъ на гърцитѣ владици, на българитѣ не търпимъ ни половината, ни четвъртината“. После сочи факта, че едва българитѣ имали петь шесть българи владици и комай върху всичкитѣ скочили да ги гонятъ, напримѣръ врачанитѣ: „що бѣше викъ върху Доротея, що бѣше тичане, мицане да го гонятъ, отърваха се отъ него и ето година не сключи викнаха пакъ отъ другіятъ и се влачатъ толкозъ врѣме по сѫдби. . . .“ и пита: „Кое е злото което Н. П. Партенія е направилъ на епархіята си? кои сѫ нестърпимити злини, които опорочаватъ званіето му? нищо таквози не виждами въ обвиненіята противу него, и за какво го гонятъ? Привеждайки думитѣ на кореспондента „азъ сумъ они който ланѣ го хвалихъ, че е добъръ и просвѣтитель, но не го бѣхъ позналъ добрѣ, и сега виждамъ, че той билъ прослѣпитель“ Славейковъ добавя: „Съ други думи ще каже, ланѣ бѣхъ добръ съ него и го хвалихъ, а сега не съмъ добрѣ и го хуля. Но това пріятели мои, не е добро, за малки и лични каприціи не трѣбва да вървимъ противъ общото добро . . . . Като познавате чи не сте кадърни да постѫпите както изисква положеніето на работитѣ, да дѣствувате и ви за разрешеніето на въпросътъ, то не раздигайте баремъ работи да го бъркате повече. Ако не помагате баремъ не разваляйте. Не са вдавайте въ страститѣ си, не ставайте орѫдіе на чуждитѣ интриги . . . . защото най-последнята ни надежда за решеніето на този въпросъ е умножаваніето на владицитѣ отъ родътъ ни. Добри или зли тѣ не могатъ да забравятъ че сѫ българи . . . . Когато този който е получилъ самъ отлично образованіе са показва нерадивъ и немарливъ, какво трѣбва да очаквами отъ хора полуобразовани или съвсѣмъ необразовани? Не, нищо друго нѣма да сполучите освѣнъ дѣто ще направите кефътъ на засвидѣтелствуваніятъ непріятель на народа ни солунскіятъ митрополитъ, и ще дадете сърце на патріархіята да упорствува повече противъ домогваніята ни, и ще дадите причина да ни връхлѣтятъ гръцкитѣ владици повече . . .“

Съ друга дописка отъ Кукушъ съ дата 5 декемврий 1865 год., помѣстена въ в. „Турція“ бр. 25 и 26 отъ 1 януарий 1866 год. (стр. 8 (103), кол. 2 се съобщава: „Кукушкитѣ Българи са събудиха, както и всичкитѣ други села, които ги окрѫжаватъ. Напредъ тѣ не знаяха нити да четатъ нити да пишатъ. Повече, тѣ не знаяха че сѫществува българска книга. Сега тѣ излязоха отъ това отколѣшно заблужденіе, единственна причина която ги караше да стоятъ подъ робството на гръцкити владыци. Владыка Българинъ са доведоха. Училища са отвориха. Добри учители са гетардисаха. Българската книга са позна на сѣкадѣ. Сички зафанаха да я учатъ сѣки зафана да проважда чадата си, за да учатъ матерніятъ си язикъ, потъпканъ отъ грьцити. Едно нѣщо привличаше вниманіето на съгражданити то беше образуваніето на жената. Това нѣщо са постигна. Преди нѣколко дена са отваря едно дѣвическо училище. Това училище се повѣри на една отвърдѣ способна учителка. Сичкитѣ хора се радуватъ за отварянето на това заведеніе, и доказателство на това, е че въ малко време вжтре то се напълни съ момичета. Ако кукушени слѣдуватъ съ сжщата ревность дѣлото на просвѣщеніето въ странъта си, и подкрѣпятъ училищата си, има надежда че малко по малко еленщината, която владѣй сега, ще изчезни съвършенно и ще се замѣни съсъ българщината. Богъ да имъ е на помощь“.

Споредъ две дописки отъ Кукушъ съ дата 20 януарсй и 20 февруарий, помѣстени въ в. „Турція“ бройове 34 и 35 отъ 26 февруарий и 5 мартъ 1866 год. Партений е напусналъ Кукушъ презъ лѣтото на 1865 година, а следъ това и багажътъ му е билъ пренесенъ въ гр. Дойранъ (Полянинъ). Митрополитското помѣщение е било приспособено за девическо училище. Партений е билъ много огорченъ отъ поведението и държанието на нѣколко влиятелни кукушани, които пренебрегнали неговитѣ пастирски съвети. Виждайки, че съ тѣхнитѣ ежби помежду си пакостятъ на българската кауза и допринасятъ за усилване на гръцкитѣ козни по неговъ адресъ, намѣрилъ за благоразумно да ги благослови, да имъ пожелае доброто и да се отстрани отъ Кукушъ. Споредъ показанията на К. А. Шапкаровъ (вж. неговата книга „Материали за животоописанието на Братя Х. Миладинови Димитрия и Константина...“ Пловдивъ 1884 год.) единъ отъ неговитѣ противници е билъ и неговиятъ по-рано голѣмъ приятель Нако Станишевъ, който е далъ напоследъкъ съгласието си да се върне въ Кукушъ по-раншниятъ гръцки владика Мелетия, за която си постжпка отпосле се разкайвалъ, но напразно. Следъ напускането на Кукушъ Партений е нтишелъ въ Солунъ, гдето се срещналъ съ своитѣ приятели и съмишленици, които подкрепилъ и насърдчилъ да отстояватъ твърдо за съзиждане на българската църква „Св. Кирилъ и Методия“. за основаване българска община и за отваряне часъ по-скоро българско училище.

Презъ горещитѣ месеци юлий и августъ на 1865 година Партений е предприелъ една обиколка низъ Тесалия и Епиръ. Тамъ въ единъ отъ манастиритѣ се среща съ руския писатель Константинъ Николаевичъ Леонтьевъ, тогава руски консулъ въ Янина, у когото Партений съ своята любознателность и осторожность, а най-много съ своето вродено родолюбие, е оставилъ отлични впечатления. Тия си впечатления Леонтьевъ излага въ гръцката повесть „Аспазія Ламприди“.

(вж. II т. отъ съчинението му „Изъ жизни христіянъ въ Турціи“ страници 275—296). Тая обиколка низъ Тесалия и Епиръ не е траяла дълго. Откакъ завършилъ обиколката си Партений се завърналъ въ Солунъ и отъ тамъ безъ да се отбива въ Кукушъ е отишелъ въ Дойранъ. Колко време е стоялъ тамъ, не се знае, но на 17 юлий 1866 год. го виждаме вече въ Цариградъ да присѫтствува заедно съ Илариона Макариополски, Панарета Пловдивски и всичкиниходящи се въ Цариградъ по-първи българи, търговци и учени, на годишното изпитание на ученицитѣ отъ българското училище (Вж. в. „Врѣмя“ бр. 49 отъ 23 юлий 1866 год.).

Въ Цариградъ Партений, заедно съ другитѣ български владици, се предава на борба съ гръцкитѣ домогвания въ защита на българскитѣ искания и сътрудничи въ издавания отъ Тодора Бурмовъ в. „Врѣмя“., гдето съ статията си „Разсѫжденіята на в. Армонія за Българскія-тъ въпросъ“, той съ цитати отъ евангелието оборва точка по точка твърдението и усукванието на този гръцки вестникъ, че християнската църква не търпи народостно дѣление.

Подъ влиянието на решението на свиканото отъ патриарха Софрония на 22 априлъ 1866 год. гръцко велико народно събрание, въ което били повикани отъ българска страна само Гаврилъ Кръстевичъ и Пловдивския митрополитъ Панаретъ, българитѣ били много възбудени противъ гърцитѣ. Въ това гръцко събрание вмѣсто да се даде задоволително разрешение на подигнатия отъ българскитѣ представители и отъ гръцкитѣ първенци-богаташи проектъ и на предложението на Али паша за отстѫпки на българитѣ, всички гръцки представители отхвърлили исканаята на българитѣ, които били наречени нечестиви, защото били дръзнали да правятъ предложения, противни на църковнитѣ правила и на свещенитѣ постановления, а върху българския народъ изсипали най-груби и злобни епитети. Когато на 25 априлъ е избухнало Критското възстание, то не се е ползувало съ симпатии между българитѣ. Положението тогава още повече се е затегнало, и на 4 декемврий 1866 год. е била приета оставката на патриарха Софрония, а на 10 декемврий българитѣ на чело съ Д-ръ Стоянъ Чомаковъ, пловдивскитъ митрополитъ Панаретъ и епископъ Партений Полянски сѫ подали до Султана адресъ, съ който му се изразявали вѣрноподанически чувства на българския народъ. Аадресътъ е билъ съобщенъ изпърво отъ французския в. „Куріе д'Оріанъ“ (вж. в. „Врѣмя“ бр. 20 отъ 31 декемврий 1866 год.; в. „Турція“ бр. 27 отъ 2 януарий 1867 год.). Тази постѫпка се е видѣла неудобна на европейскитѣ дипломати и на нѣкои отъ българитѣ и затова се появило запитване, кои сѫ тия български въ Цариградъ представители отъ главнитѣ членове на българското духовенство и други първи лица отъ българския народъ. Следъ дадени разяснения въ в. „Турція“ и в. „Македонія“ въ статиитѣ „Адресътъ на Българити“ (вж. „Турція“ бр. 30 отъ 21 януарий 1867 год.. и в. „Македонія“ бр. 9 отъ 28 януарий и бр. 12 отъ 18 февруарий 1867 год.) въпросътъ е билъ приключенъ.

Следъ спирането на в. „Врѣмя“ Партений е почналъ да сътрудничи и на в. „Македонія“, гдето между друго е започналъ да обнародва статия на гръцки и на български съ заглавие „Историческій очьркъ на стара-та българска цьрковна іерархія. Отъ какъ приѣли Българи-те христіанцка-та вѣра (861) до паданіе-то на Търновско-то патріаршество (1463 год.)“, но тая статия не е била продължена по редакционни съображения (Вж. в. „Македонія“ бр. 17 1867 год.).

Следъ като е билъ избранъ на 4 февруарий 1867 год. за вселенски патриархъ Гриторий VI, на 6 сѫщия месецъ Али паша е станалъ великъ везиръ на мѣстото на Мехмедъ Ружди паша, а Фуадъ паша е билъ опредѣленъ за министъръ на външнитѣ работи и на изповѣданията. Презъ м. юний патриаршията е подала до правителството изработения отъ патриарха Григорий VI проектъ въ 18 точки за разрешение на църковния въпросъ на българитѣ. Този проектъ, одобренъ отъ синода и отъ бившитѣ патриарси, е билъ съобщенъ предварително на руския посланикъ генералъ Игнатиевъ и на министра на външнитѣ работи и на изповѣданията Фуадъ паша. Българи и гърци не сѫ посрещнали добре този проектъ, защото първитѣ били недоволни, че македонскитѣ и тракийскитѣ епархии се изключватъ отъ него, а гърцитѣ, защото съ него се давали по-широки права на българитѣ. И така борбата за независима българска иерархия а продължила.

Какъ сѫ вървѣли работитѣ въ Кукушко-Полянската епархия, следъ оттеглянето на епископъ Партения? Въ една дописка отъ Кукушъ съ дата 12 май 1867 год. (вж. въ „Македония“ бр. 26) се съобщава, че тамъ е билъ тържествено отпразднуванъ деньтъ на Св. Кирила и Методия, че въ града имало две добре уредени мѫжки училища, главно и взаимно, а дѣвическото училище не вървѣло добре и че за да не се затвори кукушани натоварили единъ отъ свещеницитѣ да учи момичетата както може, защото нѣмали пари за това. Нали Партений билъ наклеветенъ, че е искалъ да изяде 12,000 гроша училищни пари, тогава где сѫ били тия пари, за да подържатъ женското училище? Съ друга една дописка отъ 14 августъ (вж. в. „Македонія“ бр. 30) се съобщава, че солунскиятъ (бивши търновски) митрополитъ, като подкупилъ „нѣколко мина отъ Поленинъ, на които първиятъ е Григоръ К. Наковъ“ непрестанно се мѫчилъ да имъ намѣсти преждебившия владика Мелетия: „Г-нъ Костадинъ Г. Дунковъ и священѣйшій попъ Делю Нистотоовъ, които направили махзахаръ и лъжели сиромаситѣ, че Вали паша повелялъ да направи махзахаръ за преждебившаго Мелетия, горереченій

Костадинъ го изложилъ на Кукушкія управитель (каймакаминъ) и така много печели и той за подписитѣ на маазаротъ.“

Патриаршията, за да улесни солунския митрополитъ въ стремежа му за Кукушко-полянски епископъ, неговото протеже Мелетия, както и за да отстрани отъ Цариградъ Партения, като вреденъ за гръцката кауза, презъ м. септемврий 1867 година го е настанилъ за Нишавски (Пиротски) митрополитъ на мѣстото на гръцкия владика Софроний, който е заелъ мѣстото на починалия Месемврийски владика (вж. в. „Македонія“ бр. 43) Партений е искалъ да бѫде назначенъ въ Скопската или най-после въ Дебърската епархия, но патриаршията не е искала и да чуе за това. Положенитѣ отъ Партения усилия за издигане българския духъ въ Кукушко-полянската епархия и въ Солунъ сѫ дали очаквания благоприятенъ резултатъ. Въ Кукушъ е билъ застаналъ на чело на учебното дѣло енергичниятъ българинъ Кузманъ А. Шапкаровъ отъ гр. Охридъ, който съ усърдие е поделъ работата си, а въ Солунъ Константинъ Динго Държиловичъ, заедно съ брата си Кирияка, сина на Георги и дъщеря си Славка (Клеорета), подкрепени отъ своитѣ съотечественици дебрани, крушовци и охридчани, твърдо се заели да извоюватъ българска църква и българско училище въ родния градъ на българскитѣ просвѣтители Кирила и Методия (вж. дописката отъ Кукушъ въ бр.41 на в.„Македонія“). По увещанието на руския посланикъ генералъ Игнатиевъ, който му казалъ, че отъ Пиротъ може да бѫде полезенъ на българската кауза, Партений се е примирилъ съ положението и приелъ митрополитското мѣсто въ Нишавската епархия. Па и неговитѣ съратници, мирски и духовни лица въ Цариградъ, го увѣрили, че тѣ ще продължатъ до край започнатото дѣло за независима българска епархия и че той, като Нишавски митрополитъ, ще бѫде една силна преграда на сръбскитѣ попълзновения въ тия български мѣста, гдето гръцкитѣ владици сѫ били оставили лоши следи между българското население тамъ. Още презъ 1860 година на 10 юлий Сава Филаретовъ пише на Найдена Геровъ, че „Пиротския (гръкъ) владика още лежи въ дупката, хапусъ за курварство“ (вж. стр. 557—2474 отъ Геровия архивъ), а Славейковиятъ сатириченъ в-къ „Гайда“ (бр. 2, год. II отъ 2 юлий 1864 г., стр. 11) съобщава, че патриаршескитѣ посланици, които отишли въ Пиротъ за да разгледатъ „злоупотребленията и богохулното поведение на тамошния гръкъ владика, отъ една страна съ плашилка, отъ друга съсъ мазнилка сполучили да замажатъ очитѣ на тамошнитѣ чорбаджии-граждани и да ги погодятъ съсъ владиката“, който имъ обещалъ, че ще се покае и ще чете въ църквата „Вѣруюто“ на български. Вѣстникътъ на Бурмова „Съвѣтникъ“ въ бр. 36 отъ 5 декемврий 1864 г. съобщава, че пиротскиятъ митрополитъ, на когото поведението е трѣбвало да обърне вниманието на самия Фенеръ, „такожде ся противелъ на патріаршіята подъ разни предлози и не щѣлъ да дойде въ Цариградъ, кеквото му тя заповѣдала“. По-нататъкъ вестникътъ, като казва, че патриархътъ и за него взелъ строги мѣрки и е билъ осѫденъ да бѫде свален, се чуди, че на мѣстото му щѣлъ да бѫде назначенъ пакъ предшественикътъ му, който преди три години и половина е билъ низверженъ за злитѣ си дѣла и проводенъ на заточение, продължава: „Патріаршіята не приви прочее друго, освѣнъ да представя примѣръ на вѣчно движеніе като прекарва едни и сѫщи архіереи ту като достойни, ту като недостойни“. А въ една дописка отъ Нишъ съ дата 8 септемврий 1864 год., вестникъ „Гайда“ описва положението въ Нишъ и Пиротъ: „Дойдох и отивам си, видѣх и наплаках се... Тука човѣци нѣма, има само български мекерета на гръцки владици, и има други българи пак такива страхливи мазници, штото и от гръцка сѣнка са боят. Владиката тука не е владика, ами е деспот, тиранин; с предателствата си, с потайнитѣ си мштения той е наплашил тука народа, щото никой не смѣе да подума ни черна ни бѣла за него. Има таквиз нѣколко не Българи, но изроди, които подкупил владиката да го защищават и да предават братата си. Щомъ са наеме нѣкой да подума нѣщо за злоупотрѣбленията, които прави владиката, и ето този, който го е рекъл, от невидено ште го срѣщне нѣшто, та йоште веднъж не ще помисли за владика да подума; треперат сички от владиката като циганин от харачеря. Тука по тѣзи страни — Видин, Ниш, Пирот изгубени хора, братко, нѣмат хабер от нищо; нито добринитѣ на правителството познават, нито злинитѣ на владицитѣ осѣщат; стоят нѣкак си тъй с убит дух, да ги гледаш и живи да ги оплачеш, и на туй състоянйе са ги докарали гръцкитѣ по тѣзи страни деспоти“....

Кога тайно е тръгналъ Партений отъ Цариградъ, колко време е траяло пѫтуването му и кога е пристигналъ въ Пиротъ, не се знае, но положително се знае, че е билъ тамъ презъ 1868 година. Той при пѫтуването си за дадената му епархия е миналъ презъ Солунъ, за да насърдчи и упѫти своитѣ приятели и съотечественици да отстояватъ твърдо своитѣ права да иматъ българска църква и училище. Отъ тамъ иналъ презъ Велесъ, Скопье, Враня и Нишъ, докато стигне въ Пиротъ. По пѫтя си той забелѣзва, че сръбски книги нахлули въ пограничнитѣ на Сърбия български мѣста, дори и въ Македония, за да се раздаватъ на училищата и да тровятъ духътъ на населението съ сръбския шовинизъмъ, за което е съобщилъ на Славейкова въ Цариградъ (вж. в. „Македонія“ бр. 28, 1868 год.). Следъ това иде съобщението, че сръбското министерство на просвѣщението е подарило на Вранянското училище 1680 сръбски книги, буквари, свещенни истории, катихизиси, читанки, сръбски истории, сръбски граматики, землеописания съ карти на Стара Сърбия, химии и философии (вж. в. „Македонія“ бр. 31). Ясно става, че на Партения е предстояла тежка задача да се бори освенъ съ насЛеденото гръцко влияние и съ невежеството между българското население още и съ сръбското попълзновение, внушено отъ австрийската политика отъ 1848 година, когато е било основано въ Сърбия едно тайно (незначително) пропагандаторско дружество, на което даже и сръбското тогава правителство е гледало съ пренебрежение и не му е давало подръжка.

Хаджи Партений като Нишавски митрополитъ и черковно-училищенъ дѣецъ.

Първата работа на Хаджи Партения е била да обиколи безъ голѣмъ шумъ повѣрената му Нишавска (Пиротска) епархия[1] да дадо нужнитѣ наставления на подведомственитѣ

---

[1] Нишавската (Пиротската) епархия по онова време, освенъ града и неговата околия, състояща се отъ 104 села, още и околиитѣ Трънска съ 61 села, Брѣзнишка съ 48 села и Бѣло-Паланечка съ 23 села, безъ да се смѣтатъ татарскитѣ и черкезки села, които сега не сѫществуватъ, като Бѣло-Поле на шосето Пиротъ—София до Суковския мостъ, Цървена-Рѣка (Тополница), Азизие, Тайфурие на шосето Бѣла-Паланка—Нишъ, и други села и малки чифлици, които сега сѫ присъединени къмъ нѣкои села или съвсемъ сѫ запустѣли.

Градътъ Пиротъ (Шаръ-кьой) съ около 990 кѫщи, като административенъ центъръ, е билъ мюдурлъкъ, а после каймакамлъкъ и седалище на митрополитъ. Той се намира при рѣката Нишава, която е дѣлила града на две части: Пазарска (стара) и Тиобарска (нова) гдето населението, освенъ нѣколко цигански кѫщи, е било изключително българско. Двѣтѣ части сѫ се съединявали съ единъ дървенъ мостъ и сѫ се дѣлили на 14 махали, отъ които 8 въ старата часть и 6 въ новата. Въ Пазарската часть сѫ влизали махалитѣ: Попъ Йонина, Попъ Костина, Попъ Пешина, Попъ Манчина; нова Попъ Георгиева, Калето, Галата, и Хаджи Асановъ чифликъ; въ Тиобарската часть сѫ влизали махалитѣ: Хаджи Попъ Захарина, Попъ Пейчина, Попъ Николина, Доримин̂та, Попъ Димитрина и Попъ Георгина варошъ махала.

Въ Пиротската кааза сѫ влизали селата: Темско, Добри-Долъ, Яловикъ-Изворъ, Шести Габаръ, Крупъцъ голѣмъ, Царибродъ, Осмаково, Станичане, Изворъ, Борово, Букоровци, Поганово съ манастиря „Св. Иванъ“, Разбоище съ манастиря „Св. Богородица“, Грапа съ монастиря „Св. Пресвета“, Държина съ манастира „Св. Никола“, Калотина, Драгоманъ, Драгоилъ, Комшица, Славина, Изатовци съ манастиря „Св. Арахангелъ“, Смиловци съ монастиръ „Св. Кириакъ“, Станинци, Бребеница съ монастиръ „Св. Димитъръ“, Туденъ и други.

Градецътъ Трънъ (Знеполъ) е разположенъ въ една долина на рѣка Сукова (притокъ на р. Морава). На изтокъ отъ града има забележителенъ манастиръ съ църква „Св. Арахангелъ“. съградена още въ времето на българското царство. Градътъ е ималъ около 300 кѫщи.

Въ Трънската кааза сѫ влизали селата: Бусинци, Кострошевци, Радово, Главановци, Насалевци, Цегриловци, Ранилукъ, Слишовци, Забель, Милославци, Ярловци, Клисура, Грознатовци, Гърло, Изворъ, Ярославци, Звонци, Шипковица, Филиповци, Врабча, Мисловщица съ манастиръ „Св. Богородица“ и други.

Брѣзникъ, разположенъ при мѣстностьта „Високото бърдо“, е билъ голѣмо село съ около 250 кѫщи. Въ Брѣзнишката кааза сѫ влизали сеси свещеници по църковно-училищнитѣ работи и да изучи положението на своитѣ пасоми, като ги поучи да пазятъ добре българската си народность и своята православна вѣра.

На Партения е било известно, че презъ м. августъ 1868 год. влиятелни гърци въ Цариградъ, висши чиновници на Високата порта, турското правителство и руския посланикъ генералъ Игнатиевъ сж настояли по-енергично отново предъ патриарха Григорий VI за по-приемливи за българитѣ отстжпки, които той отказалъ, и че презъ м. октомврий били изработени отъ Гаврила Кръстевичъ съ съдействието на Илариона Макариополски два проекта за разрешение на българския църковенъ въпросъ, които, потвърдени отъ Високата порта, били вржчени отъ нея на патриарха на 12 октомврий съ особено тескере. За всичко това Партений е билъ държанъ въ течение на работитѣ отъ приятеля си Панаретъ, който щомъ узналъ за тия проекти и съдържанието на тескерето, още на утрото се отзовалъ въ метоха на българската църква, за да честити Илариону за сполуката на многогодишнитѣ му трудове и страдания. Следъ три дни Панаретъ Пловдивски се обявилъ вече противъ патриаршията и почналъ да се съвещава съ българскитѣ борци — владицитѣ Паисий и Илларионъ. Въ патриаршията, синода и гръцкия смѣсенъ съветъ е настжпилъ голѣмъ смутъ, и веднага гърцитѣ призовали на помощь влиятелнитѣ си сънародници, сановници при Високата порта, които се разтичали по чуждестраннитѣ посланици и по вратитѣ на бивши и тогавашни министри за защита и покровителство. Руският посланикъ генералъ Игнатиевъ, отъ когото гърцитѣ очаквали най-много помощь, имъ казалъ, че не може вече да вземе страната на патриаршията, щомъ не билъ послушанъ да бждатъ направени по-голѣми отстжпки на българитѣ. Българскитѣ дейци въ Цариградъ незабавно сж отправили отъ своя страна до българския народъ и до архиереитѣ българи при патриаршията Антима Видински, Партения Пиротски, Доротея Софийски, Игнатия Кюстендилски, Илариона Ловчански и Дионисия Зворнишки да пригърнатъ българското дѣло. Партений, който живо се е интересувалъ за дѣлото, съ радость е посрещналъ поканата и въ отговоръ на писмото отъ Цариградската българска община съ дата 16. XI. 1868 г., е почналъ да се готви за пжть за Цари-

---

лата: Конско, Гургулятъ, Златуша, Мещица, Габеръ, Чоруль, Кошарево, Изворъ, Ръжанецъ, Гигинци съ манастиръ „Св. Безсребреници Козма и Дамянъ" и други.

Бѣла Паланка, голѣмо село, разположено на шосето между Пиротъ и Нишъ съ окало 200 кжщи. Къмъ това село се числятъ селата: Маклище, Паешъ, Витановци и други.

Нишавската епархия е била населена, съ малки изключения, съ българи православни хрнстияни. Само градоветѣ и тукъ-тамъ въ нѣкои села е имало мохамедани.

Тия сведения сж заети отъ студията на С. Христовъ „Пиротскиятъ окржгъ и неговото население" (вж. Мин. сборникъ, кн. XI, стр. 259—325).

градъ. Но понеже презъ това време е билъ усилено заетъ съ подреждането на църковнитѣ и училищни работи въ повѣрената нему Нишавска епархия, занемарени отъ неговитѣ предшественици, гръцки владици, не му е било възможно да се запѫти веднага. За това съ писмото си отъ 14 декемврий 1868 година до отца Нила, тогава протосингелъ въ Русе, като му съобщава за полученото писмо и покана на народнитѣ представители въ Цариградъ, изказва съжалението си, че не може веднага да се отзове на поканата, поради неотложна работа въ Пиротъ и се надѣва до две недѣли да е готовъ за пѫть.

Въ Цариградъ, за да се засвидетелствува радостьта на българитѣ за избавлението си отъ фенерското духовенство, на Никулденъ е станало всенародно тържество при българската църква въ Фенеръ, гдето, били надошли отъ островитѣ, Босфора, Пера, Галата и отъ всички далечни краища на столицата много българи. Патриаршията, смутена отъ успѣха на българитѣ, е протестирала предъ Портата и е искала да се запрети на провинциалнитѣ български владици да дохождатъ въ Цариградъ безъ нейно позволение и, ако нѣкой владика е тръгналъ, да бѫде върнатъ назадъ въ епархията му. Турското правителство, отначало не е обърнало никакво внимание на патриаршескитѣ такрири, но е дало преписъ отъ тѣхъ за опровержение на българскитѣ представители, на които устно е било казано да си нареждатъ църквата съгласно съ възприетия отъ българитѣ и одобренъ отъ Портата проектъ. Обаче следъ 16 декемврий 1868 година, когато пристигнали въ Цариградъ българскитѣ владици Антимъ Видински, Доротей Софийски и Иларионъ Ловчански, правителството е запретило да дохождатъ въ Цариградъ други български владици. Пристигналитѣ български архиереи, съобразно съ църковнитѣ постановления, съ писмено заявление отъ 24 декемврий съобщили на патриаршията, че се отказватъ занапредъ да ѝ служатъ и че се присъединяватъ заедно съ паството си къмъ едновремежната каноническа Охридска архиепископия. Въ своето изумление патриархътъ, когато е получилъ това заявление, поднесено отъ една тричленна комисия отъ български представители отъ ядъ се нахвърлилъ върху народнитѣ ни владици съ закана да ги накаже Свиканиятъ сѫщия день смѣсенъ патриаршески съветъ намѣрилъ оставката на българскитѣ владици клетвопрестѫпна, безсъвестна и смѣла, като при това е решилъ да се повърне незабавно заявленията имъ съ едно увещателно писмо, за да се покаятъ и да се върнатъ въ епархията си, иначе щѣли да бѫдатъ наказани църковно. Това порицание и заплашване не е намѣрило почва у българскитѣ владици, които сѫ побързали да съставятъ пъленъ български синодъ подъ председателството на Илариона Макариополски. При него е билъ образуванъ и пъленъ български съветъ, за да отговаря и задоволява временно изисканията на българскитѣ общини въ провинцията. Следъ това българскитѣ владици съ помощьта на Гаврила Кръстевичъ направили „опровержение на възражението на вселенската църква противъ издаденитѣ отъ правителството проекти за решение на българския въпросъ", което е било напечатано на български и гръцки въ една брошура, носеща подписитѣ на Илариона Ловчански, Пловдивскитѣ Паисия и Панарета, Софиския Доротей, Видинския Антимъ и Макариополския Илариона. Така приготвената брошура е била изпратена навсѣкаде низъ България и до всичкитѣ самостоятелни и независими църкви, както и до гръцкитѣ митрополити въ цѣлата турска държава, а заключението на турски е било поднесено отъ българскитѣ дейци на 29 декемврий 1869 годин на Али Паша.

Всичкитѣ тѣзи постижения на българитѣ въ Цариградъ зарадвали твърде много Партения и той съ възторгъ и нетърпение е чакалъ момента, когато по всевъзможенъ начинъ да се отзове при ратницитѣ въ Цариградъ и да вземе участие заедно съ тѣхъ въ по-нататъшнитѣ борби за преуспѣване на дѣлото. За това, следъ Коледнитѣ и Богоявленскитѣ празници, предъ пиротчани той е държалъ въ църквата прочувствени назидателни речи следъ божествената литургия, отслужена на славянски. На 14 януарий 1869 г. Партений се е отзовалъ въ София (вж.: в. „Македония" год. III,бр. 9), гдето се срещналъ съ Драгана Цанковъ, който сжщо както и Партений е заминавалъ за Цариградъ. Цанковъ е идвалъ отъ Нишъ, гдето е билъ на турска служба муавинъ (помощникъ на тамошния паша). Въ София Партений поради лошото зимно време и слабото си здраве трѣбвало да остане до пролѣтьта. Презъ зимата е влѣзълъ въ връзка съ тамошната българска църковна община, на която обяснилъ, че пжтува за Цариградъ за да подкрепи борцитѣ за независима българска йерархия, но добавилъ, че за тая борба сж нужни пари, съ каквито заможнитѣ български общини трѣбва да подпомогнатъ дейцитѣ. За тая цель и предъ видъ на обстоятелството, че въ Софийската епархия е имало нужда да бждатъ ржкоположени нови български свещеници, които епархията е подготвила, но не били още ржкоположени, понеже митрополитъ Доротей не е могълъ да ги ржкоположи, поради бързото си заминаване въ Цариградъ, а още повече, че Софийската община не го приемала като гръцки, макаръ и българинъ, владика, решено било митрополитъ Партений, като близъкъ до Софийската епархия и като български владика, да ржкоположи тия свещеници преди да замине. И така въ София той ржкоположилъ около 30 попове, между които сж били попъ Георги Забуновъ отъ София и попъ Стоичко отъ Горна-Баня. Въ това време Драганъ Цанковъ е поискалъ отъ Партения 500 лири, за да ги занесе на дейцитѣ въ Цариградъ. Тукъ трѣбва да се спомене, че Партений обикновено е взималъ отъ всѣки ржкоположенъ свещеникъ по 15 лири, които разпредѣлялъ: петь лири за дейцитѣ въ Цариградъ, петь лири за нуждитѣ на мѣстната община и петь лири за нуждитѣ на митрополията му. За бѣднитѣ свещеници тая такса е бивала намалена и дори за нѣкои ржкополагането е ставало даромъ, като се е гледало да се увеличава свещеническия български кадъръ, за да бждатъ българскитѣ свещеници привързани къмъ народната независима йерархия. На Драгана Цанковъ е отказалъ да даде исканата сума, едно защото Партений не е разполагалъ съ толкова много пари и друго защото той тъкмѣлъ самъ да ги занесе въ Цариградъ и да ги предаде лично на българскитѣ дейци. Този отказъ на Партения е разсърдило твърде много Драгана Цанковъ, който съ пристигането си въ Цариградъ е предалъ Славейкову Партениевия отказъ въ преувеличено извратена форма, вследствие на което е било публикувано съобщението въ в. „Македония“ (г. III, бр. 16): „Единъ гледа сватба, а другый брадва“, гдето между друго се казва: „Докато тука съборътъ на българскитѣ архіереи ся занимава заедно съ родолюбивытѣ първенцы за решеніето на въпросътъ, вънъ по българскитѣ епархіи единъ българинъ ужъ влидыка подъ видомъ благочестія прави страшна чадкатурж съ помощьта на нѣкои любородны и българолюбывы братоѣдцы. Думата ни е за дѣда Партенія Нишавски „българинъ и български владыка, който щомъ другитѣ наши владыци ся стекоха на народния гласъ въ Цариградъ за въпросътъ, тои направи юрушъ на една чужда епархія — Софійската и кордисалъ тамъ фабриката да попи попове отъ околнытѣ епархіи безъ да поиска позволеніе отъ каноническитѣ архіереи на тѣзи епархіи. Тукашныйтъ архіерейскый българскый съборъ му писа нѣколко пжти за да прѣстане отъ да безаконствува, но той бѣ глухъ и нито въспріе даже да имъ се отговори. До днесь той е опопилъ до 60 попове по многото отъ Софійскжтж епархія и отъ всѣкой попъ вземалъ по 6 лиры за себе си, сума 360 лиры, а ортацытѣ му зематъ по 12 лиры на попъ, сума 720 лиры . . . .“ и понататъкъ вестникътъ се заканва, че ще изложи подробно течението на „тжзи нечестивж работж за да чуе мало и голѣмо безобразнытѣ подвигы на Партенія и калпавото родолюбіе на съучастницытѣ и покровителитѣ му“ . . . .[1] Вмѣсто тая закана срещаме въ в. „Турція“, год. V, бр. 11 отъ 3 май 1869 год. (стр. 3, кол. 2 и 3) следното опровержение съ дата 3 априлъ отъ Софийската църковна община: „Въ нѣкои отъ нашити вѣстници срѣщаме нѣкои си бѣлѣжки относително прѣбиваваніето на Н. Прѣосв. Г. Г. Партенія въ града ни и до неговыты дѣла съ нашиты граждане. Долуподписаната община смѣта за своя длъжность да обяви на почтенѫтѫ Българскѫ публикѫ, че сичкыты писаны сѫ съвсѣмъ неправи и безъ никаквѫ основѫ. Н. Преосвященство рѫкополага священницы отъ нашѫтѫ епархіѫ по крайнѫтѫ нуждѫ на лишеніе отъ священницы въ епархііѫтѫ ни. За таіѫ нуждѫ, за удовлетвореніе на коіѫто сме длъжни благодарность на Н. Прѣосв. Г. Г. Партенія, много пѫти са писа и въ Цариградъ. Впрочемъ ній имами щастіето да кажимъ, че нито единъ отъ членоветы на нашето старейшинство е вършилъ нѣщо противно, нито на частныйтъ ни градскый, нито на общыйтъ ни Българскый интересъ и священны правила на вѣрѫта ни. За това умолявамы нашиты почтенны, Г-да Жюрналисты, за допѫти да не даватъ ухо на подобны докачливы прикаскы, защото тѣ не можіѫтъ да послужятъ за друго, освѣнъ да усумнятъ народа въ довѣріето му къмъ общинѫтѫ. Това, що по горѣ казахмы, ній можимъ на прилично мѣсто и фактически да докажимъ; за сега мыслимъ, че това стига да оправдае Н. Прѣосв. народныйтъ старецъ Г. Г. Нишавскаго, нашійтъ градъ и общинскыйтъ ни прѣдсѣдатель отца попъ Тодора, който е можилъ да си заслужи до сега всеобщото уцѣненіе за своиты трудове за общото добро на града ни“.

---

[1] Преди това съ дописка отъ София съ дата 10 февруарий 1869 година помѣстена въ в. „Турція“, год. V, бр. 2 е имало оплакване, че преди нѣколко време младежи софиянци били отворили една стая въ митрополията въ която сж били прочитани разни полезни книги за поучение на възрастни хора, но по каприцията на нѣкои си тая стая била затворена, въпрѣки молбитѣ, които останали празни. Главната пречка е била отъ иконома, който спечелилъ добри парички отъ софиянци чрезъ освещението на нѣколко черкви и манастири. Той аферосалъ 5—6 попа, понеже сж били ржкоположени отъ Н. П. Г. Доротея, безъ причина. Напрадъ грѣцкитѣ владици съб личали народа. Тогава (спо-

Въ София Партеній се е съвещавалъ съ мѣстнитѣ първенци за повдигане българското просвѣтно дѣло въ софийската и неговата епархии и настоялъ да се подготвятъ въ софийското училище способни младежи, които би могли да учителствуватъ въ софийската и нишавската епархии за просвѣта на българското население по селата.

редъ дописника — днесь) нѣколцина зематъ по 15, 12, 9 хиляди гроша безъ да се вижда нѣкаква полза. Ортацитѣ имали обичай да трупатъ пари на едно мѣсто безъ да умѣятъ да извадятъ нѣкоя полза. Младитѣ знаяли, че паритѣ трѣбва да бѫдатъ производителни, трѣбвало да служатъ за улучшение на членоветѣ на едно общество; но тѣ ги нѣматъ и като ги нѣматъ, рѫцетѣ имъ стоятъ свързани. При това се съобщава, че единъ попъ е позволилъ на единъ старецъ да се ожени за една маловръстна мома па и роднина отъ с. Чурякъ. Този попъ разрешилъ закона за 3 лири. Отъ този примѣръ можело да се вижда, че ако църковниятъ въпросъ не се решилъ скоро, щѣлъ да види сценитѣ на напрешнитѣ фанариотски владици да се подновятъ.

Митрополитъ Партений не е билъ оставенъ на мира и отъ Ив. А. Тонжоровъ, който въ в. „Македонія“ (год. III, бр. 21) въ статията си „Недостатъкь въ успѣхътъ ни“ го упрѣква въ безразборно рѫкополагане на свещеници, като между друго казва: „Дѣдо Партенія минѫ прѣдъ нѣколко мѣста и толко имаше алъшъ-веришъ, щото станало въ редъ и за говедаритѣ да ся опопатъ и да пасатъ народа . . “

Отъ София митрополитъ Партений е заминалъ за Самоковъ, гдето е рѫкоположилъ нѣколко свещеници и е отслужилъ архиерейска служба, а отъ тамъ на 1 априлъ 1869 год. се отзовалъ въ гр. Татаръ Пазарджикъ, гдето е билъ радушно посрещнатъ отъ гражданитѣ, понеже народътъ тамъ не е виждалъ отъ преди 12 години да стѫпи български владика. Въ една дописка съ дата 12 априлъ 1869 год. късно помѣстена въ в. „Право“ (бр. 12, год. 4 отъ 17 май 1869 год.) между другото се казва: „Затече се мало и голѣмо да го посрѣщне, и да земе благословеніето му, щото пріемането му стана тържественно и като имаше много черквы безъ священници, и христіянетѣ ся лишавахѫ отъ Божественнытѣ таинства и религіозни утѣшенія, за това гражданетѣ ни съ много молбы убѣдихѫ Нег. Прѣосвященство да остане нѣкой день въ града ни да служи и да рѫкоположи нѣколко избранны за священници и на 6-й того въ черквѫтѫ приказа едно поучително слово, щото многочисленныйтъ народъ отъ радость не знаеше какъ да му изрази благодареніето си, и когато да отиде въ Пловдивъ едва го пустнахѫ да тръгне, като ся надваряха кой по напредъ да му цѣлува рѫка, и го испратихѫ още по тържественно. За това исповѣдвамы публично, че тука колкото священници рѫкоположи, отъ никого не поиска пари, но тѣ самоволно, кой колкото обычаше поклонихѫ му по нѣщо за трудътъ му. А това ми дава поводъ да мисля, че дописникътъ на Македонія, види се безъ да е испыталъ добре причинѫтѫ на Г.нъ Партеніевѫта постѫпка и да познава отъ близо работитѣ, гютуре напада на Негово Прѣосвященсво, и то, въ врѣмя когато обстоятелствата не допрощаватъ да са раздразняватъ духоветѣ, ако и Г-нъ Партеній да показа въ тоя случай Евангелско търпѣніе, а за неговото поведеніе ще свидѣтелствуватъ четыри епархіи; народътъ повънъ знае що работи, и нѣма нужда да слуша отъ народнитѣ ни органи друго, освѣнъ проглашеніето на Народнѫтѫ ни Независимѫ Іерархія, и освобожденіето на онія наши братія по Тракія и Македонія, които още стѣнатъ подъ фенерскыйтъ яремъ“.

Митрополитъ Партений пристигналъ въ Пловдивъ на 7 априлий 1869 год., посрещнатъ тържествено съ прилична почесть, и билъ отведенъ на квартира въ кѫщата на Гергаки бей, която е била приготвена за негово спокойствие. Тамъ е държалъ една кратка рѣчь, която е била посрещната съ рѫкоплескане отъ придружаващия го народъ. Въ Пловдивъ Партений се готвѣлъ да служи архиерейска служба и да рѫкоположи десетина свещеници за селата Научили се за това тамошнитѣ гърци, телеграфически поискали отъ патриаршията и правителството да принудятъ Партения да се върне назадъ. Вследствие на това правителството е телеграфирало на мютесарифина въ Пловдивъ не само да не допусне на Партения да служи, но и нито въ църква да ходи. Мютесарифинътъ повикалъ Партения да му съобщи, че царското правителство му заповѣдало да напустне града и да се върне въ епархията си, защото ужъ билъ стѫпилъ въ чужда епархия, което не се допуща отъ законитѣ. Владиката Партений е отговорилъ, че той не може да се върне назадъ, защото пѫтува за Цариградъ и че той не припознава патриаршията, а знае само българския въ Цариградъ Синодъ и че постѫпката му не може да се има за противоканоническа, защото е взелъ за това позволение отъ каноническия митрополитъ Панарета, когото припознава за Пловдивски митрополитъ. Този оттоворъ е билъ съобщенъ на цариградското правителство, (Вж. в. „Македония“ год. III, бр.21). За сѫщото и Найденъ Геровъ, като руски вицеконсулъ въ Пловдивъ, е писалъ на 11 априлъ до Михаила Игнатьевича Золотаревъ, руски консулъ въ Одринъ между другото и следното: „Вие знаете, че епископъ Иринупулски Игнатий, пратенъ тукъ като викарий на Пловдивския митрополитъ Панарета, е изключилъ последния отъ поменуване при богослуженията и е заставилъ свещеницитѣ отъ грърцкитѣ църкви да вършатъ сѫщото. Патриархатътъ, който за таково отстѫпление отъ приетия редъ е отлѫчвалъ отъ църквитѣ и пращалъ на заточение българскитѣ архиереи, е оставилъ безъ внимание молбата на митрополита Панарета противъ неговия викарий, който до сега продължава това отстѫпление отъ църковнитѣ канони. Сега се намира на пѫть въ Пловдивъ Нишавскиятъ митрополитъ Партений и, съ разрешение на митрополита Панарета, служи въ българската църква за рѫкополагане свещеници, отъ каквито се нуждае епархията. Патриархътъ се е оплакалъ на Портата, че Нишавскиятъ митрополитъ въпреки църковнитѣ канони служи въ чужда епархия и молилъ да му се заповѣда да се върне въ своята епархия. Жалбата на патриарха е била препратена на мютесарифа, който я съобщилъ вчера на митрополита Партения. На това съобщение Партений е отговорилъ, че той се намира тукъ на пѫть за Цариградъ и служи за това, че митрополитъ Панаретъ го замолилъ да рѫкоположи нѣколко свещеници, и следъ този отговоръ днесъ пакъ е служилъ и ще продължава да служи. Ще видимъ какъ ще се свърши това. — Ето новината на деня, която е разтревожила твърде много гърцитѣ. Освенъ нея нѣма нищо любопитно“. (Вж. „Изъ Архивата ни Найденъ Геровъ“, кн. I, стр. 643).

Съ дописка отъ Пловдивъ съ дата 16 май 1869 год. се съобщава. че при многото възбранения отъ правителството и отъ нашитѣ въ града представители да не свещенодействува, митрополитъ Партений, по желание на всички българи, е отслужилъ най-тържествено архиерейска служба на 11 май — деня на българскитѣ просвѣтители св. св. Кирила и Методия — въ църквата „Св. Богородица“, гдето е държалъ едно длъжко словце съ текстъ „Въ память вѣчную будеть праведникъ“. Като е похвалилъ великитѣ подвизи на нашитѣ светци, свършилъ съ различни поучения за народния успѣхъ съ сладко красноречие. Не можалъ да говори високо, за да чуятъ всички. Следъ отпускъ на черквата, църковниятъ клиръ, последванъ отъ народа, потеглилъ съ литиитѣ най-тържествено къмъ училището, гдето е билъ направенъ водосветъ и Партений е държалъ друго кратко словце, съ което похвалилъ гражданитѣ за старанията имъ по църковния въпросъ и въобще за народния успѣхъ, поощрилъ ги е въ неуморната борба и свършилъ съ пастирско поучение и наставления къмъ ученицитѣ. Следъ него е говорилъ учительтъ Славчевъ. Ученицитѣ изпѣли сгоднитѣ за тържеството пѣсни. Народътъ се разотишелъ по-веселъ и по-възхитенъ отколкото всѣка друга година, а къмъ 4 часа презъ деня била докарана въ училището музика, която свирила, придружена съ пѣснитѣ на ученицитѣ за празника, докато се е събралъ доста народъ, който предвожданъ отъ музиката е отишелъ на „Мараша“ край града, гдето съ игри и веселби е прекаралъ цѣлия день. Вечерьта ученицитѣ съ учителитѣ и доста народъ направили шествие низъ града, пѣейки „Тоя празникъ намъ подава дръзость, крѣпкость — даръ преблагъ“. Посѣтени били по-значителнитѣ родолюбци. Предъ всѣка българска кѫща викали „да живѣе (името на стопанина) и рѫкаплѣскали. Предъ кѫщата на Д-ръ Чомакова учительтъ Славчевъ е изрекълъ нѣколко думи при общо внимание, съ които, откакъ казалъ причината за затварянето на тая кѫща, похвалилъ великитѣ подвизи и благородни чувства на тоя народенъ благодетель, свършилъ съ думитѣ; „Ако да имаме още нѣколцина представители като Г-ство му, добили быхме до сега правдиныты си най-успѣшно. Но нека не скърбимъ! съ неуморныты негови грижи и съ грижыты на сътрудницытѣ му (подъ царска милость) скоро щемъ получимъ правдиныты си. Да живѣе!“ Радосни рѫкоплескания. . .“ (Вж. в. „Македонія“ год. III бр. 26). Следъ всичко това Славейковъ, като разбралъ голѣмото значение на Партениевитѣ постѫпки и подвизи и неговата предвидливость, още на 17 май 1869 год. въ своя в. „Македонія бр. 25 казва: „Благодареніе благочестывата ревность на съотечественицытѣ въ Пловдивъ, които дойдоха и сега да оправдіѫтъ народнытѣ желаніия и да оміятъ отъ лицето на българския народъ срамътъ, съ който го зацапваха крывы нѣкой съображенія отъ нашитѣ Българя, Негово Прѣосвященство Г-нъ Партенія можа да извърши въ Пловдивъ Божествена служба въ деня на Св. Кирила и Методія на 11 май съ тържествена литіанія е посѣтилъ Българското училище Св. Кирила и Методія, Работата не окѫснѣ да покаже колко по почтено и похвално е да бѫде нѣкой безуменъ съ народа си, а не мудъръ противъ него.“

Какъ е погледнала патриаршията на извършеното отъ Партения дѣло, се вижда отъ следнитѣ думи, които полуофициозниятъ патриаршески органъ „Анатоликосъ Астиръ“ казва:.. „Патріархътъ, като видѣлъ, че грубодѣяніето и безаконіето на Нишавскый, което прѣмина всичкій прѣдѣлъ на разсудливость и законность, пустнало го е като вепрьили като дивъ вълкъ въ срѣдъ овцытѣ на Пловдивскѫта епархіа, който не ся посвѣнява отъ никое противоканоническо дѣло и слово и напада като бѣсенъ врьсъ гръцкытѣ епархіоты и нито прѣдъ синодалны клѣтвы, нито отъ человѣцы ся срамува, нито отъ телеграммы и заповѣди на И. Правителство се бои...“ (вж. в. „Македония“, г. III, бр. 28 и в. „Право“ год. IV. бр. 15). А „Неологосъ“ се чуди, какъ е възможно българинъ архиерей да не се подчинява на правителстванитѣ заповѣди и при това да гостува въ кѫщата на Георгаки Стояновичь, гдето го посещавали българановцитѣ и правителствениятъ муавинъ Іоакимъ Груезъ (вж. в. „Право“ год. 4, бр. 9).

Въ това време, когато сѫ ставали тържествата въ Пловеивъ, тамошнитѣ българи презъ м. май 1869 год. сѫ съставили съ помощьта на Іоакима Груевъ (който тогава е билъ муавинъ на пашата)[1], едно прошение до великия везиръ чрезъ Одринския валия, съ което му доказвали, че населението въ Пловдивско въ болшинството си българско, не е могло да остане подъ игото на фенерската патриаршия и е молило царското правителство да бѫде съ нисходително къмъ българскитѣ архиереи, както е било до тогава спрямо гърцитѣ владици (Вж. в. „Туриія“, година V, бр. 11). Копие въ преводъ на български отъ това прошение е помѣстено въ в. „Македонія“, год. III. бр. 37.

Българитѣ въ Цариградъ, които не сѫ могли да отпразнуватъ тържествено деня на светитѣ раеноапостоли Кирила и Методия на 11 май, понеже правителството не е позволило на българскитѣ владици да служатъ, много се зарадвали, когато се научили за българскитѣ тържества въ Пловдивъ, които в. „Право“ (бр. 13, 1869 г. нарича „дѣла, а не голы думы“ и упрѣква в. „Македонія“, че давалъ мѣсто на дописки, които пакостятъ на народното дѣло.

Редакцията на вестникъ „Македонія“ бр. 34 белѣжи следъ една дописка отъ Прилѣпъ: „Подобни писма съ подаръци сѫ изпратени, както се научавамы, отъ София 100 лиры, отъ Пловдивъ 75 лиры отъ Пиротъ 25 лиры“... „Това показва реалния резултатъ отъ Партениевитѣ дѣла въ София и Пловдивъ. Не е вѣрно, че Партений е рѫкополагалъ гютуре наподготвени лица за свещеници, защото той не е билъ човѣкътъ, който да не знае ползата отъ добре подготвени свещеници, които да знаятъ добре църковнославянски езикъ, църковния редъ и които да не споделятъ мнѣнието на гъркоманитѣ, а да усвоятъ напълно българската църковна борба“.

---

[1] Іоакимъ Груевъ е билъ муавинъ при Пловдивския управитель Али бей отъ 6 декемврий 1868 год. до 8 мартъ 1870 година. После отъ ноемврий 1871 год. до май 1872 год. е билъ председатель на Пловдивския градски съветъ (Беледие-реиси), която служба е изпълнявалъ безплатно.

Въ Пловдивъ Партений е беседвалъ съ виднитѣ тамъ български дейци, между които съ председателя на пловдивската църковна община архимандритъ Дамаскинъ, учителя Славчевъ, Найденъ Геровъ, Іоакимъ Груевъ и други за поддържане народния духъ на българитѣ.

Понеже турскитѣ власти въ Пловдивъ категорично запретили на Партения да замине за Цариградъ и като разбралъ, че неговото отиване въ турската столица не ще да е възможно, затова е трѣбвало да се подчини на заповѣдьта на турскитѣ власти и къмъ края на м. май 1869 год. напусналъ Пловдивъ заедно съ условения отъ него учитель Христо Г. Пасаровъ отъ Пещера и се отзовалъ въ Пиротъ, гдето засилилъ бдителностьта си върху сръбскитѣ домогвания въ своята епархия.

Съ Христо Г. Пасаревъ, учитель отъ пловдивското епархиално училище, Партений се договорилъ да му плаща по 5000 гроша годишно, която заплата постепенно му я увеличавалъ. Той съ тоя учитель се е заелъ да нареди, разшири и засили образованието въ Пиротъ. При това следъ пристигането си въ Нишавската епархия, Партений си е поставилъ още за задача да съгради новия храмъ „Св. София“ и да ремонтира митрополията въ Пиротъ. Тамъ Партений е заварилъ само двама учители Коце С. Григоровъ и Пота (Пантелей) Панчовъ, които сѫ се учили въ Пиротъ, но първиятъ е училъ една година при Сава Филаретовъ въ София. Тѣ преподавали на своитѣ ученици по старата метода църковно-славянски букваръ, часословъ, псалтиръ и по малко смѣтане съ четиритѣ аритметически действия. Когато е посѣтилъ училището и прегледалъ съ какви учебници си служатъ учителитѣ и ученицитѣ, порѫчалъ на учителя Коца Григоровъ да донесе отъ митрополията книги на български езикъ, които били раздадени на ученицитѣ. Между другитѣ учебници е била прибавена още свещената история и славяно-българската граматика отъ архимандритъ Партения. Съ това той за прьвъ пѫть е въвелъ български езикъ въ училището, изхвърлилъ всички сърбски книги и ги замѣнилъ съ български отъ изданията на заслужилия български книжарь Христо Г. Дановъ. По-раншнитѣ грьцки владици съ различни лукавщини и интриги убеждавали беднитѣ пиротчани да не се стремятъ къмъ наука и ги довеждали да занемарятъ доброто си намѣрение, като останатъ пакъ съ часословъ и псалтиръ и съ нѣкакви си сръбски книги въ училищата си. Така отъ началото на 1869—1870 учебна година Партений съ помощьта на Пасарова е наредилъ училищата въ Пиротъ, като е отворилъ две основни (взаимни) училища (едното въ Пазарската другото въ Тиобарската часть на града), за да могатъ да се побератъ въ тѣхъ всички ученици, чието число е било порастнало повече отъ 260 и постоянно се е увеличавало. Първото училище (взаимното) се е рѫководило отъ двама учители и се е посѣщавало отъ 150 ученика. Второто (подготвително) се е рѫководило отъ Пота Панчовъ и е имало 66 ученика. Освенъ тия две училища е било открито трето училище, наречено главно съ два класа (I и II), наредено по образеца на пловдивското, което рѫководено отъ Христо Г. Пасаровъ, е било посещавано отъ 35 по-подготвени ученици. Пиротската община, благодарение на деятелния духъ на членоветѣ ѝ, усърдно се е грижила за училищата си, като ги еснабдявала съ всички училищни потрѣби. Свещеникътъ Герасимъ е подарилъ едно тѣло земеописни карти, а братя Даскалови подарили една карта за цѣлия свѣтъ (вж. допискитѣ на В. Чолакова и Х. Г. П., помѣстена въ в. „Македонія“ год. IV, първата въ бр. 38 отъ 14 мартъ, а втората въ 39 брой.

Първитѣ успѣхи отъ така наредленитѣ училища пиротчанитѣ сѫ почувствували въ време на годишнитѣ актове, когато ученицитѣ сѫ давали добри отговори и родителитѣ имъ сѫ се просълзявали отъ умиление и радость. Тѣ били готови да дадатъ кѫшея отъ устата си само да напредватъ въ знания тѣхнитѣ рожби.

Като единъ отъ главнитѣ дейци въ църковнитѣ борби на българитѣ, Партений живо се е интересувалъ за вървежа и постиженията на българитѣ, които дѣйцитѣ въ Цариградъ сѫ придобили. Той знаялъ вече, че на 1 юний 1869 год., когато патриархътъ се явилъ при великия везиръ Али Паша, е изказалъ очудването си отъ извъртанията и софизмитѣ, къмъ които патриархътъ и синодалнитѣ членове прибѣгвали, за да заблудятъ турското правителство съ безосновнитѣ и нехристиянски домогвания. Изобличенъ за това, патриархътъ обещалъ да поправи нѣкои неправилности въ текста на проекта, съобразно съ църковнитѣ правила и предания. На сбогуване Али Паша му порѫчалъ да представи писменно възраженията и бележкитѣ си върху проекта, както и самитѣ правила, възъ основа на които сѫ станали тѣ. Ако патриархътъ не направи това, везирътъ му казалъ, че ще позволи на българитѣ да си наредятъ църквата, съгласно съ първия проектъ отъ 1868 година. Въпрѣки алармитѣ на шовинистичнитѣ гръцки вестници въ Цариградъ, като „Неологосъ“, „Антоликосъ Астиръ“ и „Византисъ“, които като подъ команда неспирно сипѣли хули и клевети по адресъ на българитѣ и дързостно съветвали турското правителство да се отнася съ недовѣрие спрѣмо българскитѣ дейци въпрѣки лъжливитѣ дописки до в. „Кореспондансъ славъ“, диктувани въ редакцията на „Фаръ дю Босфоръ“, за да сплашатъ турцитѣ да не даватѣ никакви правдини на българитѣ и да не решаватъ въпроса въ тѣхна полза, подъ давлението на политическата атмосфера, гръцко-българскиятъ въпросъ е билъ належащъ да бѫде разрешенъ. И така на 28 февруарий 1870 година Великиятъ везиръ Али Паша повикалъ българскитѣ първенци Гаврилъ Кръстевичъ и Хаджи Иванчо Пенчовичъ и гръцкитѣ представители Александъръ Каратеодориди и Христаки Зографосъ и имъ предалъ по единъ екземпляръ отъ Султанския ферманъ съ порѫка гръцкитѣ представители да го поднесатъ на патриарха, а българитѣ — на владицитѣ, съставляващи Българския св. синодъ. Полученъ тоя ферманъ отъ председателя на Българския Св. Синодъ въ Ортакьой, Ловчанския Илариона, всичкитѣ българи въ Цариградъ на 1 мартъ се стекли въ Българската църква на Фенерѣ, гдето сѫ били надошли българскитѣ владици, представителитѣ, общинаритѣ, търговци, еснафи и други. Весели, засмѣни тѣ, следъ божествената служба, чули отъ Илариона Макариополски едно трогателно слово съ заглавие „Да живѣе Султана и неговитѣ мѫдри министри“ и следъ това продължили веселието си съ гайди, хора, пѣеки народни пѣсни въ църковния дворъ и на улицата предъ метоха. Тоя ферманъ за образуване на Българската екзархия отъ 28 февруарий 1870 год. (8 Зилхидже 1285) е публикуванъ изцѣло въ в-къ „Право“, година 5, бр. 2 отъ 7 мартъ 1870 год. и въ другитѣ български вестници въ Цариградъ около тая дата. На 8 мартъ българитѣ въ Цариградъ избрали Смѣсенъ съветъ въ съставъ отъ владицитѣ Ловчански Иларионъ, Пловдивскитѣ Паисия и Панаретъ, Макариополски Иларионъ, Видински Антимъ, Гаврилъ Кръстевичъ, Хаджи Иванчо Пенчовичъ, Георгаки Чалооглу, Христо П. Тъпчилещовъ, Димитъръ Гешооглу, Д-ръ Христо Стамболски, Стоянъ Камбуровъ и Вельо Мариновъ. Смѣсениятъ съветъ се представилъ на 17 с. м. на Великия везиръ Али Паша, за да му благодари отъ името на цѣлия български народъ за щастливото разрешение на църковния въпросъ и за издаването на фермана. На 30 мартъ 1870 год. (6 михаремъ 1286 г.). Великиятъ Везиръ Еминъ Мехмедъ Али Паша е отправилъ ираде „до епископитѣ и митрополититѣ, до по-първитѣ господа отъ българския народъ“ за изработване устава за избиране екзархъ за управление на работитѣ и за подробноститѣ на българската църква, споредъ височайшия ферманъ (вж. в. „Право“ год. 5, бр. 6.

Дълбоко трогнатъ отъ тоя успѣхъ на българитѣ, Партений, вънъ отъ пратенитѣ на 16 януарий 1870 год. на Българската екзархия 25 лири (2500 гроша), е прибързалъ да изпрати на 13 юний с. г. още 31 лира (3150) и на 31 августъ още 15 и три четвърти лири (1575) гроша и заедно съ изпращанитѣ отъ негово име пари въ Цариградъ по-после сѫ били получени отъ привременния екзархийски съветъ всичко отъ Нишавския Партений 11,575 гроша и отъ Пиротската община 5,650 гроша (вж. стр. 349 отъ Сборника за народни умотв. кн. XXIV. Това се вижда а отъ публикуваното съобщение съ дата 14 май 1870 год. въ вестницитѣ „Македония“ бр. 53 1870 г. и „Право“ бр. 14 1870 год., съ което архиерейскиятъ съборъ и привременниятъ съветъ дали смѣтка, за да отхвърлятъ обвиненията, които имъ се приписвали, че събрали много пари. На първо мѣсто въ тая смѣтка стои името на Партений Нишавски съ 100 лири, вънъ отъ пратенитѣ отъ името на Пиротската община 25 лири. Споредъ сведенията на Партениевитѣ роднини той е изпратилъ отъ Пиротъ на нѣколко пѫти пари на борцитѣ въ Цариградъ не по-малко отъ 400 лири турски.

Въ това време, когато гърцитѣ и патриаршията въ своето смущение отъ постигнатитѣ успѣхи на българитѣ се противопоставяли на фермана, не е билъ оставянъ на мира и Партений Нишавски отъ гръцкитѣ вестници, които взели поводъ отъ нѣкои съвсемъ неоснователни и измислени клевети, за които Нишавската епархия е нѣмала и понятие, та всячески се стараели да го очернятъ предъ народа (вж. в. „Македонія“, год. IV, бр. 45), а при това сръбската пропаганда въ Нишъ, Лѣсковецъ, Враня и другаде въ пограничнитѣ български мѣста съ Сърбия се била доста засилила та Партений е трѣбвало да варди зорко епархията си отъ сръбскитѣ домогвания. Откакъ на 27 септемврий 1870 г. Смѣсениятъ екзархийски съветъ е приелъ въ окончателна форма проекто-уставътъ за църковната уредба на екзархията, Портата е позволила съ тескере да се открие при българската църква на Фенеръ писалище за издаване различни тескерета, за визирането имъ, за издаване свидетелства и други официални документи безъ никаква зависимость отъ патриаршията, а съ друго тескере е било разрешено на екзархията да отправи покани до поименованитѣ въ фермана български епархии за избиране представители на народния съборъ за преглеждене и приемане уставътъ на екзархийското управление. Патриархътъ Григорий VI, за да подкрепи искането си за вселенския съборъ, на 30 септемврий 1870 год. е изпратилъ второ послание до самостоятелнитѣ и други православни църкви, съ което се е противопоставялъ на българскитѣ искания и на фермана. И Българскиятъ Св. синодъ по тоя поводъ е отправилъ отъ своя страна послание до 8-тѣ независими православни църкви, съ което е оборвалъ документално патриаршескитѣ твърдения и доказвалъ, че ферманътъ и изданенъ възъ основа на проекта на патриарха и че всичко, що се отнася до църковнитѣ правила е спазено въ фермана.

Въ това време Партений прави пристѫпи къмъ овладяване заети отъ гръцкитѣ владици български епархии, като е ръкоположилъ на 7 юний 1870 год. за енорийски свещеникъ въ с. Неготино Захарий х. Ташовъ, пратенъ въ Пиротъ отъ първенеца Димхо Радевъ и добре посрещнатъ отъ неготинскитѣ селени, които сѫ благодарили на митрополита Партения и на първенеца си Димко Радева въпрѣки противодействията на гръцкия Струмишки владика, който искалъ да наказва новия неготински попъ.

Между представителитѣ на българскитѣ епархии почнали да пристигатъ въ Цариградъ, но се явили въ екзархията и представители отъ македонскитѣ епархии съ удостоверителни писма отъ мѣстнитѣ български общини, и така въ помѣщението на екзархията въ Орта-кьой първото редовно заседание на народния български църковенъ съборъ се е открило тържествено на 23 февруарий 1871 год. въ присѫтствието на всички 15 души членове на смѣсения съветъ и на 25 души народни представители. На 21 май съборътъ опредѣлилъ кандидатитѣ за екзархъ. Българитѣ на 10 декемврий 1871 год. изказали на патриарха своето отрицателно становище относно преговоритѣ, следъ което почнали да идватъ отъ провинцията протести противъ тѣхъ, а една часть отъ българскитѣ дейци на чело съ Петко Р. Славейковъ и двама трима отъ македонскитѣ представители сѫ подали отъ името на цариградскитѣ българи на 3 януарий 1872 год. заявление до Великия везиръ противъ преговоритѣ, които имали цель да нарушатъ фермана.

Учебното дѣло въ Пиротъ презъ 1870/1871 учебна година се е развивало успѣшно: числото на ученицитѣ въ основнитѣ български училища и въ класното се е усилило още повече, та станало нужда да се назначи още единъ учитель, а въ главното (класното) училище се открилъ още единъ (III) класъ. Тогава е било открито и девическо училище съ учителка Мария Русева отъ гр. Стара Загора. Въ края на учебната година годишнитѣ изпити на всички ученици сѫ минали успешно. Въ отговоръ на една дописка отъ Пиротъ съ дата 29 юний, помѣстена въ в. „Турция“ год. 7, бр. 22, съ която се нападатъ пиротската община, учителитѣ и владиката отъ мнимъ „единъ пѫтникъ“, съ друга дописка отъ Пиротъ съ дата 25 септемврий 1871 год. сѫ били опровергани клеветитѣ на този пристрастенъ дописникъ, а за владиката Партений между другото се казва: „Въ две години са е потрудилъ да изведе потъналия въ невежество градецъ и го отървалъ отъ Давидовия жезълъ и отъ сърбизма. Неговитѣ благодѣяния за народната просвѣта сѫ били познати не само на пиротчанитѣ, но и на цѣлата публика. Той се е потрудилъ заедно съ нѣкои ревностни пиротчани да се наредятъ училищата по новата система и горкитѣ дечица да се запознаятъ съ български езикъ“. Призренскиятъ валия, когато посетилъ училището заедно съ каймакамина, похвалили учителя и тѣ обещали да снабдятъ училището съ учебници на български и турски езици за сиромашкитѣ деца, понеже били доволни отъ добрия успѣхъ на ученицитѣ (вж. в. „Право“ год. 6, бр. 32).

Презъ 1871/1872 учебна година учебното дѣло въ Пиротъ е продължило съ сжщия устремъ, като въ класното училище въ помощь на Пасарова е билъ назначенъ за учитель Киро Иличъ отъ с. Маклище, свършилъ бѣлградската семинария, но понеже той почналъ да преподава по сръбски езикъ, който искалъ да въведе, е билъ изпжденъ и замѣстенъ съ С. Христовъ отъ Пиротъ, свършилъ четвърти класъ на пловдивската семинария. За Киро Иличъ се приказвало, че преди да напустне Пиротъ, поискалъ тефтера отъ хана, дето се е хранилъ на кредитъ, и написалъ въ него: „Ia Кира од криваго вира, никоі да га не дира. Кад се вратим ондак кьу ти платим“ и незабавно се запжтилъ пешкомъ за Сърбяя. По-нататъкъ развитието на учебното дѣло въ Пиротъ е продължавало споредъ обстоятелствата[1]. Въ Пиротското училище по онова време сж завършили трикласното си образование доста младежи, между които сж били: Воинъ Кирковъ, Георги Табаковъ, Елисей Мановъ, Спасъ Вацовъ и други отъ Пиротъ.

Освенъ грижитѣ за учебното дѣло въ Нишавската епархия Партений живо се е интересувалъ за подобрение просвѣтното дѣло въ Солунъ, гдето е продължилъ мечтата на своя патронъ отецъ Анатолия да възкръсне родния градъ на светитѣ български равноапостоли Кирила и Методия. Той е подпомагалъ това дѣло морално и материално и е билъ увѣренъ рано или късно, че Солунъ ще постигне до положението да бжде столица на Македония и да се гордее съ образцови български училища, гимназии и университетъ. Ако това не могли да направятъ българитѣ, ще го направѣли руситѣ. Подпомагалъ е морално и материално и учебното дѣло въ родното мѣсто, което посещавалъ много пжти като Нишавски митрополитъ.

Близки до сърдцето на Партения били и културнитѣ институти на българитѣ въ Цариградъ, които подпомагалъ материално. На българското благодѣтелно братство „Просвѣщеніе“, споредъ изказана явна благодарность той е подарилъ 10 лири турски и на Българското училище на Фенеръ, на което по-рано е билъ учитель и управитель, 9 и половина лири турски.

---

[1] Презъ 1872/1873 учебна година училищата сж прекарали съ сжщитѣ учители, а следъ това въ класното училище сж тчителствували подъ редъ Георги Ив. Табаковъ отъ Пиротъ, свършилъ V класъ въ Пловдивската семинария и Несторъ К. Абаджиевъ отъ Копривщица. Въ основнитѣ училища, които били увеличени на три, сж участвували: Кръсто Кировъ, Коца Рангеловъ, Елисей Мановъ, Георги Весовъ Мечконевъ, Алекси Христовъ, Георги Панчовъ, Никола Петровъ, Кръсто К. Багчевановъ всички отъ Пиротъ, Петъръ Г. Пасаровъ отъ Пещера и Стефанъ Иванчовъ отъ Ст. Загора. (Вж. цит. студия на С. Христовъ „Пиротскиятъ окржгъ и неговото население“, нт., Министерския сборникъ гдето по-подробно се разправя за вървежа на учебното дѣло въ Пиротъ).

За да спъватъ просвѣтната дейность на митрополита Партения въ Нишавската епархия сѫ били пускани всевъзможни клюки и интриги по адресъ на митрополита, но той въпрѣки всичко това е продължилъ неуклонно просвѣтната си дейность.

Въ Брѣзникъ по подбуждане на покойния Сава Филаретовъ и съ помощьта на Софийската църковна община е било съградено едно доста добре споредъ селото училище. Започнато преди 12 години, презъ м. януарий 1870 год. е било отворено съ учитель Д. Тонджоровъ, доведенъ отъ Самоковъ. На 26 май с. г. е имало шестмесеченъ изпитъ (вж. в. „Право“ бр. 15 1870 год. Това училище благодарение на трудолюбивия учитель е напреднало презъ учебната 1870 1871 год. и на 21, 22 и 23 май 1871 год. сѫ били произведени годишни изпити на ученицитѣ, които показали много добъръ успѣхъ и акта се свършилъ при обща радость на присѫтствуващитѣ селени.

Въ Трънъ, гдето училището е било лѣтно и псалтирджийско, отъ началото на уч. 1870/1871 година съ дохождането на Георги Недѣлевъ, свършилъ софийското епархиално училище, е почнало да върви добре, благодарение на помощьта на двама трънски първенци (вж. в. „Право“, г. 6, бр. 16).

Въ Бѣла Паланка, поради нѣмане на подготвени български учители, учението на децата се е рѫководило по килийната система отъ мѣстния свещеникъ.

Вънъ отъ това Партений е въздействувалъ да се откриятъ и други български училища въ по-голѣмитѣ села на Нишавската епархия и да се съградятъ доста Божи храмове. Понеже е нѣмало подготвени български учители, учението на открититѣ училища се е водило по килийната система отъ мѣстнитѣ свещеници.

По подбуда на Партения, за да се създаде учителски кадъръ и стремежъ за по-голѣмо образование, нѣкои пиротчани почнали да разбиратъ ползата отъ просвѣта. Споредъ една дописка отъ Пиротъ съ дата 9 октомврий 1871 год., нѣкои отъ пиротскитѣ родолюбиви граждани сѫ събрали помежду си помощь за одържане единъ ученикъ въ софийското училище, който билъ отишелъ въ София, а горещиятъ любитель на просвѣщението Рако Кръстевъ, освенъ че е пратилъ сина си въ пловдивското епархиално училище, но и помогналъ на другъ единъ момъкъ да довърши науката си въ София. Дописникътъ моли съотечественицитѣ си да обърнатъ внимание за да се образува въ Пиротъ читалище или нѣкакво друго дружество за просвѣта (вж. в. „Турція“ г. V. бр. 36).

Въпрѣки забраната на турскитѣ власти да служатъ въ българската църква владицитѣ Панаретъ Пловдивски, Иларионъ Ловчански и Иларионъ Макариополски, българитѣ въ

Цариградъ на 5 януарий 1872 год. забрали съ затворени файтони и тримата български архиереи и ги заставили да изпълнятъ волята на народа. На 6 януарий 1872 год. тримата владици съ двама свещеници отслужили тържествено на Богоявление архиерейска служба. Великиятъ везиръ, като видѣлъ, че народътъ останалъ възхитенъ отъ величавата архиерейска служба на своитѣ пастири, лишени цѣли 8 години да служатъ, погледналъ благосклонно къмъ вжделенията на българитѣ, които носили приготвенъ по-рано адресъ до великия везиръ, съ който благодарили, че имъ се даде възможность заедно съ паството си да се молятъ на български за здравето на Султана, а следъ два дни служилитѣ владици заедно съ Д-ръ Ст. Чомаковъ, Г. Чалооглу и Хр. Тъпчилещовъ отишли при великия везиръ да му благодарятъ устно. Иларионъ Ловчански служилъ въ българската църква и въ недѣлята на 9 януарий безъ разрешение. Гръцкитѣ вестници пакъ съ стръвъ и ярость се нахвърлили съ свойственитѣ тѣмъ хули и клевети противъ екзархията, владицитѣ и народа и въобще всичко българско, а Патриархъ Антимъ I свикалъ на 9 януарий синода си съ нѣкои по-видни миряни отъ гръцкия смѣсенъ съветъ, които решили да се изиска отъ великия везиръ съ патриаршески такриръ да бждатъ строго наказани ония духовни и мирски лица, които сж били причина да се извърши Богоявленската служба, и да се затвори българската църква „Св. Стефанъ". Съ такрира се искало още: 1) да се разтури българския синодъ съ смѣсения привремененъ съветъ, 2) да се отдалечатъ отъ Цариградъ тримата български владици Иларионъ Макариополски, Иларионъ Ловчански и Панаретъ Пловдивски и 3) да се забрани на българскитѣ свещеници да служатъ въ българската църква. Високата Порта намѣрила постжпката на българитѣ за незаконна спрямо фермана и патриаршията, като я взело дори като актъ на непокорство и безчинство. Великиятъ везиръ е възложилъ на Серветъ Паша да изследва станалото и да докладва въ министерския съветъ за вземане съответно решение. Въ това време часть отъ цариградскитѣ българи подали до великия везиръ жалба, съ която, като излагали причинитѣ за Богоявленската постжпка, молили да се отмѣни запрещението да служатъ българскитѣ архиери въ българската църква безъ каквото и да било разрешение отъ Патриарха. Гърцитѣ въ едно по-голѣмо свое събрание на 12 януарий решили да се изпрати окржжно до всички чисто български и смесени епархии, за да се откажатъ отъ цариградскитѣ български дейци, да се свика часъ по-скоро помѣстенъ съборъ въ Цариградъ отъ всички бивши патриарси, архиереи, богослови и свещенопроповедници, за да осжди българскитѣ владици, и да се моли Портата да отдалечи отъ столицата тримата български архиереи. Тоя съборъ станалъ на 15 януарио́, е низвергналъ

Панарета Пловдивски и Илариона Ловчански, а Илариона Макариополски е отлѫчилъ отъ църквата. Тъкмо въ това време, когато турското правителстве е наказало тримата български владици съ заточение въ Измидъ (Никомидия) и е заповѣдало да бѫдатъ преустановени заседанията на българския смесенъ съветъ и богослужението въ българската църква, Митрополитъ Партений Нишавски на 22 януарий 1872 год. е отправилъ единъ благодарственъ адресъ до Великия везиръ, съ който е изказалъ отъ името на българския народъ и отъ свое име признателность за щастливото съ фермана разрешение на многогодишния български въпросъ (вж. в-къ „Право“, год. 6, бр. 50), а да Българския синодъ въ Ортакьой митрополитъ Партений е отправилъ следното писмо: „Ваши Преосвященства! Съ твърдѣ голѣмо благодареніе пріѣхъ послѣдното ви писмо. Смѣлата постѫпка, която сте направили на Болоявленіе за решеніето на нашия дългъ и, както казватъ Гръцитѣ, малко трънливъ въпросъ, слѣдъ като сте изчерпили една радость и едно восхищеніе неизразими. — Дѣйствително, какъ можахми да свършимъ съ непреклонимата воля и мрачната съвесть на фенерското духовенство? — Азъ самъ, ако бѣхъ на вашето мѣсто, нито една минута щехъ да се двоума да дѣйствувамъ тъй както віе сторихте, като зная, че правото е на наша страна и че то е по свѣтло отъ лѫчитѣ на слънцето. — Следователно азъ напълно удобрявамъ изпълненото дѣло и високо ви благодаря за него. — Като ви молитствувамъ добро здравіе и успѣхъ въ дѣлото, което още ви остава да извършите, имамъ честьта да бѫда на ваши преосвещенства жаркій во Христѣ братъ Партеній Нишавскій.“ (вж. в. „Турція“ год. VII, бр. 52).

Следъ завръщането на заточенитѣ трима български владици, тържествено посрещнати отъ българитѣ въ Цариградъ на 26 януарий 1872 год., и отварянето на българската църква, смѣсениятъ български съветъ на 16 февруарий съ пълно единодушие е избралъ за първи български екзархъ Антима Видински, който не е билъ низвергнатъ отъ патриаршията. Имало е течение да се кандидатира за екзархъ и Партени Нишавски, но неговата кандидатура не си е пробила пѫть, понеже е билъ отъ Македония. Въ това време, споредъ твърдението на Партениеви роднини и други лица, Партений е получилъ въ даръ отъ руската императорица Мария Александровна скѫпоценни архиерейски одежди и други священни църковни утвари за архиерейска служба, които той е получилъ отъ специаленъ пратеникъ на цариградското руско посолство, и служилъ известно време съ тѣхъ архиерейска служба въ Пиротъ. За да засвидетелствува получаването на скѫпия даръ и голѣмата си благодарность къмъ височайшата дарителка и къмъ цѣлия руски императорски домъ, той се е фотографиралъ само съ връхната дреха и съ владишкия жезълъ и го изпратилъ до руското посолство въ Цариградъ.

Първиятъ български екзархъ Антимъ Видински, приветствуванъ отъ депутация на смѣсения български съветъ, тръгналъ отъ Видинъ на 8 мартъ съ специаленъ параходъ, приготвенъ отъ турскитѣ власти, съ най-голѣма тържественость, като се отбивалъ въ Ломъ, Орѣхово, Никополъ и съ тържествена служба въ Свищовъ, гдето е билъ посрещнатъ съ специаленъ параходъ посредъ Дунава отъ русенци заедно съ пристигналитѣ депутати отъ Търново, Разградъ, Силистра и други градове. Въ Русе посрещането е било много тържествено съ военни почести, устроени отъ русенския валия. Отъ тамъ съ парахода „Персудъ" пристигналъ въ Цариградъ на 17 мартъ, посрещнатъ тържествено отъ цариградскитѣ българи начело съ смѣсения български съветъ, а на 18 сжщия месецъ Екзархътъ Антимъ I се е представилъ на великия везиръ Махмудъ Недимъ Паша, за да поднесе своитѣ почитания и да иска приемъ отъ султана. Екзархътъ, придруженъ отъ синодалнитѣ български владици съ нѣколко свещеници и членове на смѣсения съветъ, посредъ внушително шествие отъ българи се представилъ въ Високата порта, отгдето при установена церемония на 3 априлъ 1872 год. е получилъ отъ Великия везиръ приготвения султански бератъ, а на 12 априлъ екзархътъ е билъ приетъ на ауденция тържествено и отъ султана (вж. в. „Право" год. 7, бр. 8).

Научилъ се за това голѣмо събитие и победа на цариградскитѣ българи, митрополитъ Партений се зарадвалъ твърде много и незабавно тръгналъ за Цариградъ, за да поднесе на първия български екзархъ Антима Видински, неговъ близъкъ приятель и съратникъ, своитѣ най-сърдечни честитявания и пожелания за преуспѣвание на българска църква. Въ Българската екзархия той, заедно съ Софийския Доротея и Велешкия Генадия, далъ мнѣние, че може да се счита за недействително антиканоническото низвержение, наложено отъ патриаршеския съборъ на българскитѣ владици Иларионъ Ловчански, Панарета Пловдивски и Иларионъ Макариополски и, насърдчени отъ великия везиръ, екзархътъ и синодалнитѣ владици, заедно съ дошлитѣ отъ провинцията български владици, които не сж били още низвергнати отъ патриаршията, взели решение: 1) да се отмахне антиканоническото низвержение на тримата български владици; 2) Екзархътъ да служи литургия на 11 май въ деня на светитѣ равноапостоли Кирилъ р Методия въ съслужение на тримата оправдани владици, като спомене въ литургията вмѣсто името на патриарха „всякое епископство православнихъ" и да се прогласи въ този день независимостьта на българската църква; и 3) за тия решения да се съставятъ актове съ неоспорими доказателства за правотата имъ, преписи отъ които да се пратятъ до всичкитѣ независими православни църкви и до всички български и смѣсени епархии съ едно изложение за хода на българския църковенъ въпросъ. Следъ съставяне и подписването на нужнитѣ актове, съгласно горнитѣ решения, Партений Нишавски, въ знакъ на голѣмата си радость за постигналия успѣхъ на българитѣ, е отстжпилъ на първия български Екзархъ Антима подаренитѣ нему отъ руската императрица великолепни одежди и църковни утвари за архиерейска служба, които Партений обещалъ да ги изпрати отъ Пиротъ при първъ удобенъ случай.[1]

Когато първиятъ български екзархъ Антимъ служилъ на на 23 априлъ — Гергьовдень българската църква „Св. Стефанъ“ на Фенеръ, е прогласилъ тържествено оправдаването на мнимонизверженитѣ наши народни архиереи, следъ извършената отъ архимандрита Григория тържествена служба и изреченото съобразно съ обстоятелствата словце, като сжщевременно е прочелъ велегласно актътъ, подписанъ отъ Негово Блаженство и отъ Партения Нишавски, Доротея Софийски и Генадия Велешки, съ който актъ сж били изброени причинитѣ, по които не само Негово Блаженство и цѣлиятъ български народъ, но и ни една отъ независимитѣ православни църкви не трѣбва да отдаватъ никаква важность на патриаршескитѣ низвержения върху българскитѣ владици и следователно тия низвержения е трѣбвало да се смѣтатъ като не били (вж. в. „Право“ год. 7, отъ 24 априлъ 1872). По поводъ на това било свикано голѣмо гръцко събрание на 27 априлъ, което е протестирало противъ екзархийския актъ, а патриаршията категорически е отказала да утвърди Българския Екзархъ.

По подбуждане на митрополита Партения и на учителското тѣло въ Пиротъ презъ м. априлъ около великденскитѣ праздници е било съставено народно читалище „Просвѣта“, което на 23 априлъ 1872 г. е избрало настоятелство въ съставъ отъ свещеницитѣ Адамъ и Дионисия и учителитѣ Христо Г. Пасаровъ, Пота Панчовъ и Симеонъ Христовъ х. Павловъ, който е билъ и писарь на читалището. То е броило до 40 членове. Следъ завръщането на митрополита Пертения отъ Цариградъ читалищното настоятелство се е представило предъ него за да му докладва за извършеното и да го зарадва съ откриването на читалището. За да насърдчи читалищнитѣ членове, Партений открилъ подписка на чело на която записалъ 115 гроша и подарилъ едно годишно течение за 1872 година отъ българското въ Цариградъ повременно списание „Читалище". Неговиятъ примѣръ последвали други 54 граждани и по откритата подписка е било събрано всичко 2537 гроша (вж. в. „Право" год. 7, бр. 15). Следъ това е последвало откриването и на девическото училище съ учителка Мария Русева, доведена отъ читалищното настоятелство.[1]

---

[1] По съображения отъ политическо естество, Петко Р. Славейковъ е помѣстилъ въ своя вестникъ „Македонія“ (год. VI, бр. 7 отъ 16 май 1872 год.,) следното съобщение: „Увѣряватъ ни, че Одескитѣ българы поржчили за 150 рублы одежды за първыйтъ ни патріархъ тъй сжщо и нѣкой си търговецъ Българинъ отъ Бесарабіі щѣлъ да испроводи единъ изряденъ пайтонъ съ два чифта едры коне“, А при получаването на тия одежди и църковни утвари в. „Право“ г. 7, бр. 36 съобщава: — „Съ днешнія параходъ изъ Одеса единъ пріятель ни съобщава следующето: Съ идущій параходъ ще са испрати, ако успѣймы едно великолѣпно църковно облѣкло на Н. Блаженство Екзархътъ и еще по великолѣпны цьрковны утвари сребърны и позлатены отъ еднж работж чрезвичайно тьнкж и поекраснж. Тія нѣща ще струватъ не по малко отъ 3.000 рублы. — Църковнытѣ утвары въ двоенъ екземпляръ за Господскж и другж службж, сребърны и позлатены, са състоятъ отъ чаши, дискоси, звезды, копіе, кръстове, воздухы и пр. А пакъ едното отъ евангеліята е толкова великолѣпно, колкото може нѣкой да си въобрази. — Църковното облѣкло иде отъ странжтж на одескытѣ българы, а утварытѣ отъ странж на Настоятелството, което отъ колѣ гы имаше въ подарокъ изъ Русія отъ частны благотворители“. А в. „Турція“ въ редовната си притурка отъ бр. 44 е съобщилъ: — „Научавамы са, че миналата седмица ексархіята пріѣла скжпоцѣнны одежды и другы черковны такжми, проводены ней въ даръ отъ Одесскытѣ българе“.

11 май — деньтъ на светитѣ равноапостоли Кирила и Методия въ Пиротъ е билъ отпразнуванъ тържествено съ архиерейска служба, а въ Цариградъ е билъ ознаменуванъ съ прочитането въ българската църква на съставения на 4 май 1872 год. актъ, подписанъ отъ Екзархъ Антима Видински, Панарета Пловдивски (Филиппуполски), Доротея Софийски, Партений Нишавски, Генади Велешки, Илариона Ловчански, и Илариона Макариополски, съ който актъ Екзархъ Антима I прогласилъ самостоятелностьта на българската църква (вж. в. „Право" год. 7, бр. 10).

Презъ м. юний 17 книжка год. II на повременното българско спитание „Читалище" се е появила статята на Тодоръ Икономовъ „Една стжпка напредъ", която отъ каноническо гледище е причинила най-жалостно впечатление въ екзархията и е предизвикала опровержение отъ страна на българското висше духовенство въ Цариградъ (вж. писмото, подписано отъ 7 български владици съ дата 1 юлий 1872 г., помѣстено изцѣло въ в. „Право" год. 7, бр. 18). Тая статия е била порицана и отъ видни българи въ турската столица и предизвикала обяснения отъ други. И Партений Нишавски не останалъ назадъ отъ своитѣ съратници въ Цариградъ. Съ дописката си отъ 22 юлий 1872 год., като изказва голѣма благодарность не Негово блаженство екзархътъ и Св. български синодъ за направеното отъ тѣхъ опровержение противъ статаята на Васила Икономовъ, ги моли „да стоятъ всѣкога бодри на „стражата“, и пр. По нататъкъ порицива Икономова за тая статия, натяква и на редакторитѣ на българскитѣ вестници въ Цариградъ да не сѣятъ „соблазны и безвѣріе“ (вж. в. „Право“ год. 7, бр. 21).

---

[1] Още съ откриването на читалището интригитѣ между пиротскитѣ граждЯни сж били пустнати въ ходъ, за да се попрѣчи на читалището да се развива съ желания ентусиазъмъ между читалищнитѣ членове. Споредъ една дописка, помѣстена въ в. „Турцік" год. VIII, бр. 14 отъ 20 май 1872 г., сж били опровергани отправенитѣ упреции по адресъ на пиротскитѣ учители, че не си гледали добре работата си, а за читалището се казва, че следъ направена бележка отъ единъ мюфетишинъ (ревизоръ(, че съ мвдернизирането на пиротчинитѣ градътъ вървѣлъ къмъ упадъкъ, младежитѣ почнали да не посещаватъ читалището. (За нападкитѣ по адресъ на учителитѣ и пиротскитѣ чорбаджии вж. дописката отъ „единъ пиротчанецъ" отъ 21 юлий 1872 г., помѣсчена въ в. „Право" год. 7, бр. 19 1872 г.

Следъ заседанията на свикания гръцки мѣстенъ съборъ на 29 августъ, 12 и 16 септемврий 1872 год. патриаршията е обявила българитѣ за схизматици като филетисти (племенноотцепници). Оросътъ (опредѣлението) отъ 1 септемврий 1872 год. на патриаршията и великиятъ гръцки съборъ на всичкитѣ пребиваващи въ Цариградъ патриарси (освенъ Йерусалимския) и гръцки владици за прогласяването на българитѣ за схазматици и чужди за православната христова църква е билъ тържествено прочетенъ въ патриаршеския храмъ въ недѣля на 17 септемврий 1872 год. (вж. в. „Право“ год. 7, бр. 39). По поводъ на това екзархията е изпратила окрѫжно послание до всички епархии, съ което оборвала постѫпката на патриаршията като незаконна и противохристиянска. Едновременно съ това якзархията е полагала грижи за организиране на българската народна църква, къмъ която сѫ се присъединили архимандрититѣ Доситей, Симеонъ и Евстатий. Освенъ Антима Видински, Илариона Макариополски, който станалъ Търновски, Илариона Ловчански, който по-после станалъ Кюстендилски, Партения Нишавски и Доротея Софийски, който станалъ Скопски митрополитъ. Екзархията тогава е рѫкоположила нови български владици: архимандрита Доситея на Самоковската епархия, архимандрита Симеона за Прѣславската епархия — Варна и пр. Всичкитѣ рѫкоположени български владици заминали за епархиитѣ си. Велешката епархия е била избрала за свой владика архимандрита Дамаскина отъ Пловдивъ (родомъ отъ гр. Панагюрище). Освенъ поздравленията, изразени писменно отъ Партения Нишавски, последния е натоварилъ Вранския учитель Никола М. Шишеджиевъ да поднесе лично на Дамаскина Велешки, съ когото Партений се запозналъ и се предвизавалъ противъ гърцитѣ въ Пловдивъ презъ 1869 год. та станали много близки приятели, неговитѣ сърдечни поздрави и да му пожелае съ неговия новъ санъ плодовите народополезна работа и щастие въ благороднитѣ му начинания.

Въ това време патриаршията е побързала да замѣсти отчужденитѣ отъ нея български владици съ свои архиереи, като на мѣстото на Партения Нишавски е опредѣлила протосингелътъ на Александрийския патриархъ Калиникъ за Нишавската епархия, но понеже той се отказалъ, премѣстила го въ Ксанти (вж. в. „Право“ год. 7, бр. 34). Следъ това патриаршията е опредѣлила бившия Велешки Антима за София, а Йеринополския епископъ Игнатия за Нишавската епархия (вж. в. „Турція“ год. VIII, бр. 43), Съ назначението за Нишавската епархия на Йеринополския Игнатия, който претърпѣ поражение въ Пловдивска епархия презъ 1869 год и отъ тогава таеше въ себе си омраза противъ Партения, патриаршията е целила съ помощьта на сръбската пропаганда да нанесе решително поражение на българшината въ Пиротъ, а лично на Партения да си отмъсти за неговата дейность презъ 1869 година въ Пловдивъ. Въпрѣки това Партений е стоялъ твърдо на поста си въ Нишавската епархия.

Отъ Одринъ, Свищовъ, Варна, Татаръ Пазарджикъ, Сливенъ, Свищовъ, Шуменъ, Русе, Щипъ, Пиротъ, София, Самоковъ, Велесъ, Охридъ, Дебъръ, Пловдивъ и др. сж били отправени прошения, съ които сж молили екзарха да настоява за изпълнението на фермана (вж. в. „Право“ год. 7, бр. 47).

Великиятъ везиръ Мехмедъ Ружди паша на 3 февруарий 1873 г. е билъ замѣстенъ отъ Есатъ паша, а вмѣсто Халилъ Шерифъ паша е дошелъ Сабри паша за министъръ на външнитѣ работи и на изповѣданията. Когато на 7 февруарий Екзархътъ поискалъ утвърждението на екзархийския уставъ и издаване на владишки берати, новитѣ министри сж дали голи обещания, а въ сжщность турското правителство е продължавало да спъва екзархийскитѣ работи и, ако рускиятъ посланикъ графъ Игнатиевъ своевременно не взелъ грижата да осуети опаснитѣ за екзархията мѣрки на турското правителство и на гръцката патриаршия, екзархийскитѣ работи би тръгнали по обратенъ пжть. Настжпила смѣната на великия везиръ Есадъ паша съ Ружди паша Ширвани Зааде, а министъръ на външнитѣ работи станалъ Савфетъ паша, замѣстенъ на 3 май съ Рашидъ паша. Генералъ Игнатиевъ и Високата порта направили опитъ да посрѣдничатъ за помирение между екзархията и патриаршията, но това посрѣдничество не е дало очакванитѣ резултати.

Въ Пиротъ интригитѣ и клеветитѣ на новоназначения гръцки владика Игнатий въ съюзъ съ сръбскитѣ пропагандисти противъ митрополита Партения сж били пуснати въ пъленъ ходъ, докато у пиротчанитѣ е настжпило разногласие въ ущърбъ на българското единство. Почнали да обвиняватъ Партения въ нѣкакви си измислени злоупотрѣбления и своеволия и ковали всевъзможни оплаквания и дописки до българскитѣ и гръцки вестници въ Цариградъ, само и само да опетнятъ Партения та да бжде махнатъ отъ Пиротъ. Дори не сж се спрѣли и предъ отровата. Вранскиятъ учитель Никола М. Шишеджиевъ отъ Сопотъ, запазилъ добри спомени за Партения, заедно съ когото упорито е действувалъ противъ сръбската пропаганда, е съобщилъ на Дамяна Трайковъ Перински и това: „Единъ день по пладне седнахме на скромна трапеза съ дѣдо Партения въ градината на митрополията. Направихме си луксътъ следъ обѣда да пиемъ по едно кафе. Поржчахме го и следъ донасянето му го изпихме. Наскоро обаче дѣдо Партения се почувствува не добре. Досѣтихъ се, че въ кафето трѣбва да е сложена нѣкаква отрова, която е почнала да проявява своето пагубно дѣйствие и безъ никакво отлагане взехъ всички познати менъ противоотровни срѣдства: блюванене, прѣсно млѣко и други предохранителни замѣрки, та спасихме живота на дѣдо Партения. За да се пази престижа на Нишавския митрополитъ отъ всевъзможни хорски клюки и за да се избѣгнатъ всевъзможни настроения между народа, решихме да не се прави никакъвъ шумъ около това злодѣяние. „Нека нашитѣ народни противници видятъ, че Господъ пази живота ни, въпрѣки всичко, каза дѣдо Партения“.

Оплакванията, които пристигали въ българската екзархия противъ Партения, предизвикали последнята да изпрати въ Пиротъ своя протосингелъ архимандрита Йосифъ (по-сетне български екзархъ), за да разследва работитѣ и да внесе помирение между пиротчанитѣ. Трѣбва дебело да се подчертае, че Партений е водилъ безупрѣченъ калугерски животъ, въздържалъ се отъ всѣкакви спиртни напитки, слабо употрѣбявалъ месна храна, отбѣгвалъ всѣкакви пиршества, задоволявалъ се съ скромна трапеза и затова е билъ слаботѣлесенъ. Партений е билъ строго нравственъ, крайно честенъ и честолюбивъ, пестеливъ и строгъ при употрѣбление на народната пара, строгъ къмъ себе си и своитѣ задължения къмъ народа, когото щедро е подпомагалъ и обичалъ и при всѣки даденъ случай се отнасялъ благосклонно и внимателно съ присжщата нему християнска кротость и искренность. Той е билъ съ силенъ и непоколебимъ духъ, прямъ при отстояване на истината и правдата и се отвращавалъ отъ беззаконията и неправдитѣ, отъ кждето и да идатъ тѣ. Билъ е смѣлъ въ своитѣ борби съ гръцкитѣ и сръбски домогвания върху български земи и отличенъ стражъ на българщината. Когато къмъ края на м. септемврий или началото на октомврий 1873 год. архимандритъ Йосифъ е отишелъ въ Пиротъ, при свиждането му съ Партения не счелъ за нужно да се съветва съ последния, какво трѣбва да се проведе въ лицето на екзархийския пратеникъ отъ страна на екзархията за примирение на пиротскитѣ общинари, а го пренебрегналъ. Вмѣсто това той отишелъ въ пиротскитѣ лозя на веселба, за да угоди на пиротчани противъ Партения и така да имъ внуши да бждатъ единни въ общитѣ работи на Пиротската община и Нишавската епархия и да се грижатъ за преуспѣване на църковното и просвѣтно дѣло въ града и епархията. Партений намѣрилъ тази постжпка на архимандрита Йосифъ за несъобразна съ духовния му санъ, която компромитира духовното звание и останалъ отъ дънъ душа възмутенъ и крайно огорченъ, и затова следъ нея Партений е отказалъ всѣкакъвъ приемъ на екзархийския протосингелъ въ пиротската митрополия[1]. Отъ Пиротъ архимандритъ Йосифъ, като споходилъ и Нишката епархия, на 23 октомврий 1873 год. е пристигналъ въ Враня, дѣто престоялъ до 26 с. м. — Димитровдень, а после заминалъ за манастира „Св. Прихоръ Пчински“, следъ това въ Паланка, Кюстендилъ и отъ тамъ въ Цариградъ (вж. притурката на в. „Право“ къмъ бр. 37 отъ 28 ноемврий 1873 г.). Следъ пристигането на архимандрита Йосифа въ Цариградъ и изслушване неговия докладъ въ екзархията, последната телеграфически е повикала Нишавския митрополитъ Партения да отиде въ Цариградъ за обяснение.

Партений, като строгъ изпълнитель на екзархийскитѣ нареждания, незабавно е тръгналъ за Цариградъ презъ София, гдето е направилъ посещение на Софийския митрополитъ Мелетия и тамъ се срещналъ съ Ловчанския митрополитъ Илариона, а на 8 ноемврий — Архангеловдень — и тримата митрополити извършили най-тържествена служба въ съборната църква при многолюденъ народъ (вж. в. „Право“ год. 7, бр. 40). Понататъкъ Партений не е могълъ да продължи пжтя си поради лошото време и слабото си здраве. Пжтуването му презъ Самоковъ и планинскитѣ мѣста до близката желѣзопжтна гара е било много трудно, почти невъзможно, та билъ принуденъ да чака подобрение на времето и планинскитѣ пжтеки. Подъ влиянието на Партениевитѣ противници въ Пиротъ духоветѣ били много разпалени противъ него и екзархията е чакала пристигането на Партения съ видимо безпокойствие (в. в. „Вѣкъ“, год. I, бр. 13 отъ 6 априлъ 1874 год.). Тогава Българската екзархия, следъ подаването оставката на 17 септемврий 1878 год. на патриарха Антимъ VI и дохаждането на негово мѣсто на 18 ноемврий на Йоакима II и следъ назначената среща на българския екзархъ съ руския посланикъ генералъ Игнатиевъ. е била освободена отъ задължението да се помирява съ патриаршията. Високата Порта на 8 декемврий е обявила, че не признава патриаршеската схизма надъ българитѣ, и екзархийскитѣ работи какъ де е тръгнали по своя нормаленъ пѫть.

---

[1] Лазаръ Димитровъ въ статията си за живота на Хаджи Партения (вж. Извѣстия на семинара по славянска филология при университета за 1904 и 1905 година, страници 371 и 372) ето какво пише: „Не е билъ въ добри отношения съ сегашния екзархъ, кого само на предсмъртния си часъ позволилъ да го вавѣсти. Огорченъ билъ много Партений и не споменвалъ въ службитѣ името на екзарха, а на синода. Обаче лесно е човѣкъ да се догади. Той е билъ едничъкъ отъ Македония между толкова души отъ Тракия и Мизия. Измжчвало го и обстоятелството, че водителитѣ на борбата сж се раздѣляли на партии. Главната причина обаче на тия отношения между Партений и сегашния екзархъ е билъ стремежътъ на последния да централизира духовната власть въ свои ржце, което днесъ е фактъ. Особени симпатии е хранѣлъ Партений къмъ първия екзархъ Антима поради неговата доброта и демократически духъ.

Неразположението на Партения къмъ сегашния екзархъ води началото си още отъ когато последниятъ ходилъ въ Пиротъ да разучи оплакванията на пиротчани противъ Партения. Екзархътъ — тогава архимандритъ — за да угоди на пиротчани, излѣзълъ еднъжъ съ нѣкои по-първи хора въ лозята на веселба. Това възмутило отъ дънъ душа Партения, като постжпка несъобразна съ духовния санъ и която компрометирала духовното звание. Следъ това вече не го приелъ вече въ митрополията. Веднага следъ завръщането на архимандрита въ Цариградъ, Партений бива отзованъ отъ Пиротъ и вече не се връщалъ тамъ, а сложилъ кости въ Цариградъ . . . .“.

Презъ 1874 год. става промѣна на турското правителство, като вмѣсто Ружди-паша Ширвани Зааде за великъ везиръ дохожда Авни-паша, а въ екзархията на 15 априлъ е станалъ новъ изборъ на българския Св. синодъ въ съставъ: Екзархътъ, Иларионъ Търновски (Макариополски), Панаретъ Пловдивски, Симеонъ Преславски и Григорий Русенски, който на 26 априлъ 1874 г. е рѫкоположилъ за епископъ въ Тулчв архимандрита Климентъ Браницки. При такова положение едвамъ въ началото на м. май Партений е дошелъ въ Цариградъ и се е явилъ въ екзархията, за да даде своитѣ обяснения по пиротскитѣ работи (вж. в. „Вѣкъ“, г. I, бр. 18). Понеже тогава оплакванията на пиротчани противъ Партения продължили (вж. в. „Вѣкъ“, год. I, бр. 15), екзархията въ желанието си да примири двѣтѣ страни и да даде единъ благоприятенъ край по този въпросъ, е писала на Самоковския миврополитъ Доситея да иде въ Пиротъ, за да изпита по-отблизу работитѣ тамъ, да внесе примирение и тъй да може да си иде часъ по-скоро Партений въ епархията си та да се възвърне любовьта между пастиръ и пасоми. Поради интригитѣ на Партениевитѣ противници, акцията на Самоковския Доситей не е дала очакванитѣ резултати. Отъ даденитѣ отъ Партения по-подробни обяснения за истинското положение на неприятнитѣ вълнения въ Пиротъ, екзархията е била напълно убедена въ неговата невинность и правота, но тя е желаела да се повърнатъ по-напрежниятъ редъ и спокойствие. И въ Нишката епархия положението отъ сръбския натискъ е било много по-натегнато, и затова митрополитъ Викторъ е отказвалъ да отиде въ Цариградъ да замѣсти временно Доростолския и Червенския митрополитѣ Григория като членъ на българския Св. синодъ, като казалъ, че епархията го не пуща. Сѫщото е било и въ Велешката епархия. Всичкиятъ този натискъ не би билъ толкова силенъ, ако Арабаконашкото приключение отъ септемврий 1873 год., което донесе залавянето и обесването на Василъ Левски и посещението на 19 априлъ 1873 год. на сръбския князь Миланъ Обреновичъ не бѣса повлияли на турската власть да се държи враждебно къмъ българитѣ и да подпомага сръбската пропаганда. Поради всичко това екзархията е замислила да се изпратятъ за Нишката, Нишавската и Велешката епархи нѣкои отъ по-младитѣ и по-енергични членове на българското духовенство (вж. в. „Вѣкъ“ г. I, бр. 35). Предъ видъ на всички тѣзи обстоятелства и на доклада на Самоковския митрополитъ Доситея, екзархията е намѣрила за умѣстно да се изпрати въ Пиротъ една третя комисия съ надежда, че тя, като свика представители и отъ селата на Нишавската епархия, ще може да докара едно споразумѣние между двѣтѣ противоположни страни въ Пиротъ (вж. в. „Вѣкъ“ год. I, бр. 39). — При тия обстоятелства и по причина на повреденото му презъ тия последни времена здраве Партений на 17 октомврий 1874 г. е подалъ доброволно оставката си отъ Пиротската епархия (вж. в. „Вѣкъ“ г. I, бр. 41). На мѣстото на Партения е билъ пратенъ Пелагонийскиятъ митрополитъ Евстатий, който е билъ натоваренъ да иде въ Пиротъ и да пристои тамъ при избиране другъ пастиреначалникъ. На 8 ноемврий с. г. Д-ръ Стоянъ Чомаковъ е писалъ на Велешкия владика Дамаскина между друго и следното: „Чухте може бити за доброоушнія преосвещенѣйшій Партеній, че ся изгони отъ Шаркьой и стои днесъ прѣследванъ отъ правителството, та че и отъ екзархіята...“ (вж. въ Сборникъ на Бълг. академия на наукитѣ, кн. XII, 1919, стр. 177—113).

Споредъ една дописка отъ Пиротъ (помѣстена въ в. „Източно Време“ бр. 41 отъ 23 ноемврий 1874 год., следъ Партениевото напускане на Пиротъ, училищата въ града сѫ били почти разстроени. Дописникътъ, целящъ да уязви Партения, между друго казва: „При всичко, българщината вирѣе и сама по себе си се защищава отъ чужди внушен'я (сръбски). Децата се разтакатъ безъ да има кой да се погрижи за умственото имъ развитіе...

Пелагонийскиятъ митрополитъ Евстатий е тръгналъ отъ Цариградъ на 4 декемврий 1874 г. и пристигналъ въ Пиротъ на 21 сѫщия месецъ, гдето заварилъ черковно-училищното дѣло заглъхнало отъ многото противодействия на простолюдието (вж. в. „Вѣкъ“ бр. 49 отъ 9 декемврий 1874 г.). Па и годината 1875 е настѫпила при много неблагоприятни за екзархията условия. Презъ февруарий 1875 г. бълг. св. синодъ останалъ само съ екзарха и съ Варненския Симеонъ, понеже Григорий Русенски е билъ принуденъ отъ портата да стои въ Русе, а и Нишкиятъ Викторъ, неговъ замѣстникъ, не е дошълъ въ Цариградъ, пъкъ и Панаретъ Пловдивски е заминалъ за епархията си. Търновския митрополитъ Иларионъ се забавилъ и не билъ пристигналъ още въ Цариградъ. Това положежение е причинило разстройство въ българския св. синодъ и въ смѣсения екзарски съветъ. Такова разстройство е имало и въ гръцката патриаршия, поради обявяване на схизмата. Следъ сменяването на Великия везиръ Хюсеинъ Авни паша съ Ахмедъ Есадъ паша, който е станалъ великъ везиръ на 14 априлъ, виднитѣ въ Цариградъ българи сж имали въ българския метохъ съвещателно събрание, за да размислятъ, какви срѣдства да се предприематъ отъ Екзархията за излизане отъ безизходното положение, въ което се е намирала тя. Въ това време Високата порта е уведомила екзарха, че е издала заповѣдь да станатъ истилями въ Полянската, Дебърската и Струмишката епархии, които впоследствие сж дали благоприятни за българитѣ резултати. Едвамъ на 19 май сж пристигнали въ Цариградъ синодалнитѣ владици Григорий Русенски и Илarionъ Търновски (Макариополски), който се поминалъ на 4 юний. Съ смъртьта на последния българската църква е изгубила единъ отъ първитѣ си предании тружeници. Той оставилъ часть отъ наследството си въ полза на екзархията и билъ погребенъ въ църковния дворъ близо до неговитѣ сподвижници. Намиращиятъ се въ това време синодаленъ членъ въ Цариградъ Панаретъ Пловдивски е отказалъ да участвува въ екзархийския св. синодъ, а Самоковскиятъ Доситей, който е билъ опредѣленъ за синодаленъ членъ, е пристигналъ въ Цариградъ на 13 юний 1875 год., а на мѣстото на Скопския Доротей е билъ назначенъ Бѣлоградчиския владика Кирилъ. За да се тури край на това разбъркано положение по-сетне екзархията се е преустроила, като българския св. синодъ се е състоялъ отъ екзарха и двама синодални владици, вмѣсто отъ екзарха и 4 синодални владици, а мирскиятъ съветъ при екзархията се възприело да се състои отъ трима миряни, вмѣсто отъ 10 души. Ето при какви обстоятелства Митрополитъ Партений е трѣбвало да чака екзархията да се произнесе по прикаченитѣ нему обвинения отъ Пиротъ и да чуе справедливото решение за неговото оправдание.

Здравето на Партения постоянно е чезнало. При изброенитѣ вече обстоятелства въ Цариградъ и България, особно следъ Старозагорското вѣстание отъ 15 септемврий 1875 год., положението на българитѣ въ турската империя е станало много трудно и критическо. Партений въ своитѣ срещи съ екзарха Антима, съ когото често пжти при голѣми празници е служилъ тържествено въ българската църква, е гледалъ да му бжде полезенъ, съ каквото е могълъ.

Годината 1876 е настжпила при твърде голѣма неизвестность, мрачна неопредѣленость и невъзможно прокобяване за утрешния день. Положението на българитѣ всѣки день се е влошавало, защото и за самата Турция били настжпили сждбоносни времена, та всички турци гледали на българитѣ като на кръвни врагове. При тии обстоятелства положението на Българската екзархия е било критическо и тя е гледала да взима предварителни мѣрки за всѣка евентуалность. На 2 февруарий въ деня на Сретение Господне екзархътъ въ съслужие съ Панарета Пловдивски и Дамаскина Велешки е ръкоположила архимандрита Йосифъ (Лазаръ Йовчева) за Ловешката епархия.

При това неопредѣлено за българската екзархия положение душевнитѣ терзания на Партения сж били много голѣми. Но всичко това не е могло да мине така леко безъ да сломи неговата и така слаба физическа мощь. Презъ нощьта на 6 срещу 7 февруарй 1876 година на имения си день е склопилъ очи подиръ толкова много изживени телесни и душевни страдания за доброто на родната църква и българския народъ (вж. в. „XIX Вѣкъ“ год. II, бр. 3, 4, 5 и 6 отъ 7 февруарий 1876 год., стр. 4). Твърдъ въ убежденията си, той никога въ живота си не изневѣри на българското знаме въ борбата на българитѣ съ Фенеръ, а въ предсмъртния съ часъ Партений е казалъ на своитѣ близки съратници: „Настжпва вече краятъ на теглата и страданията на българския народъ. Бждете бодри и безстрашни. Богъ е великъ и ще нареди добре всичко. И Іисусъ Христосъ, нашиятъ спаситель, трѣбваше да мине презъ Голгота, за да дойде възкресението. Така и българскиятъ народъ, следъ толкова мжки и терзания, които е изтърпѣлъ и продължава да търпи, ще види своята свобода и блаженство.“

Споредъ показанията на близки роднини на Партения, той е билъ приготвилъ и завещание за паритѣ, които той е билъ скжталъ като монахъ и архимандритъ въ руския царски домъ и които билъ вложилъ въ рускитѣ банки, но го скжсалъ нѣколко дни преди смъртьта си, защото се билъ отчаялъ отъ несъгласията между водителитѣ на църковната борба. Между другитѣ пари въ завещанието е имало едно перо отъ 40,000 рубли за българскитѣ училища въ Солунъ и др. Оставилъ е самъ Богъ да нареди, какво трѣбва да стане съ неговитѣ спестявания. Трѣбва да се добави, че Партений презъ своя животъ е спомогналъ да се изпратятъ 24 младежи да продължатъ учението си въ разни мѣста на Европа. Освенъ това той е подържалъ и нѣколцина бедни ученици отъ своето родно мѣсто и други отъ Пиротъ, между които е билъ и Симо Соколовъ, за да може да създаде учителски кадъръ отъ мѣстни жители.

Погребението на Партения е станало съ заслуженото внимание и тържество отъ страна на българската екзархия и българитѣ въ Цариградъ. Погребанъ е билъ въ двора на българската църква „Св. Стефанъ“ въ Цариградъ, макаръ и нѣкои да настоявали да бжде погребанъ въ новото мѣсто, подарено отъ властьта за български гробища. По случай 40 деня отъ неговата смърть — на 21 мартъ 1876 год. екзархията е извършила тържествена служба, при която Велешкия митрополитъ Дамаскинъ е държалъ кратко слово за живота и народополезната дѣйность на Партения (вж. в. „XIX Вѣкъ“

год, II, бр. 14). Запитано по нѣкой въпроси църковното настоятелство при българската църква „Св. Стефанъ“ въ Цариградъ-Фенеръ съ писмата си № №-а 68 и 69 отъ 10 юлий 1935 год. отговори следното: „Тлѣнитѣ останки на дѣдо Партений намиратъ се въ гробницата на Илариона Макариополски. Отдѣлна гробница нѣма. Следъ като построили новия желѣзенъ храмъ-паметникъ „Св. Стефанъ“ въ 1898 година, налагало се да се събори старата историческа църквица, кадѣто сѫ сложили великитѣ йерарси отъ нашата родна църква: Иларионъ Макариополски, Авксентий Велески, Паисий Пловдивски, Екзархъ Антимъ I и известно време Екзархъ Йосифъ I. Тогава изровили тлѣнитѣ останки на всички заслужили народни дѣйци, погребани на това мѣсто, въ числото на които билъ и св. Нишавский митрополитъ Партений. Коститѣ на тия скѫпи покойници били събрани въ отдѣлни дървени сандъчета и сложени въ тритѣ мраморни гробници и името на Илариона Макариополски, Авксентий Велески и Пансий Пловдивски. — Тѣзи три гробници намиратъ се сега на мѣстото на старата църквица. Тѣ се подържатъ, колкото е възможно въ изправность.

Настоятельтъ на българската църква „Св. Стефанъ“ въ Цариградъ протойерей И. Мустревъ, комуто длъжа благодарность за горнитѣ отговори между това ми пише: „Паметьта на блаженопочиналия св. Нишавски Митрополитъ Партений, незабравимиятъ народенъ деецъ, и менъ е скѫпа, защото той е билъ близъкъ на починалитѣ ми дѣдо и баща. — Братя Миладинови. Дѣдо Партений съ баща ми и дѣдо ми намислили да строятъ българско училище въ Охридъ. Но понеже официалната власть не признала българската народность, а гръцкиятъ владика въ Охридъ, българомразеца Медетиосъ, задушвалъ всѣка проява на народна самосъзнание въ българина, то решено било училището да е тайно. Така се открило „тайното вечерно училище“ у дома. Покойниятъ Евтимъ Спространовъ въ книжката „Възраждането на гр. Охридъ“ разправя за това училище“.

Въ студията на Ев. Спростановъ „По възраждането въ гр. Охридъ“, помѣстена въ Министерския сборникъ кн. XIII (1890 г.), на стр. 622, 624 се разправя за споменатото отъ протойерея Мустревъ първо вечерно българско училище въ гр. Охридъ. То е било открито подъ подбудата и съдействието на Партения Зографски и Димитра Миладиновъ, за да се прослави българската просвѣта въ престолния градъ на Климента Охридски. Изпърво то е било тайно, но отпосле е станало явно, защото гъкоманитѣ донесли за него на гръцкия владика Мелетия, който съ разни интриги и клевети предъ турската власть въ Охридъ е сполучилъ да го затвори следъ едногодишно сѫществуване. Било е открито на 10 октомврий 1858 год. въ кѫщата на Гьорше Мустревъ въ дивата тогава селска махала „Месокастро“. Учители били стопанянътъ на кѫщата и неговиятъ синъ Никола Мустревъ, ученикъ отъ килийното училище на дебърския български манастиръ „Св. Йоанъ Бигоръ“, баща на протойерея Мустревъ. Закрито е било на 17 октомврий 1859 година, следъ като учителитѣ му Гьорше и Никола Мустреви сѫ били разкарвани по затворитѣ въ Охридъ, обвинени въ заговоръ противъ държавата. Ето една светла страница изъ дейностьта на Партения и Дим. Миладиновъ. Нѣмахъ възможность да прегледамъ архивата на църковния борецъ Христо П. Тъпчилешовъ, която е откупена отъ Софийската народна библиотека, понеже не е още публично достояние. Въ тая архива се намиратъ документи, които би дали по-обилна свѣтлина за живота и дейностьта на Партения.

Макаръ че прегледахъ всички печатни творения на Парния, освенъ неговата Свещена история, смѣтамъ себе си за неподготвенъ да се произнасямъ за тѣхната книжовна стойность. Лазаръ Димитровъ достатъчно е преценилъ книжовната дейность на Партения въ цитув. негова статия. Проф. Йорданъ Ивановъ е направилъ анализъ на Партениевитѣ разсѫждения по въпроса на българския книжовенъ езикъ въ второто издание на своя трудъ „Български старини изъ Македония“ 1921 година. На стр. 89 отъ тая книга се казва: „Партений повдига и разглежда въпроси, които му правятъ честь за времето, когато е живѣлъ, и срѣдата, въ която се е движилъ. Партений поставя на разглеждане важния въпросъ за книжовния езикъ у българитѣ, за особеноститѣ на македонското българско наречие и пр.... Въ статията си „Мисли за българский-отъ языкъ“ Партений развива мисъльта за необходимостьта да се проучатъ отдѣлнитѣ наречия, „върху кои-то общий-отъ языкъ иматъ да се зидатъ“.

Тукъ се прилага възпроизведенъ единъ портретъ на митрополитъ Партений и факсимиле отъ негово саморѫчно писмо отъ 1868 год. 14 декемврий.

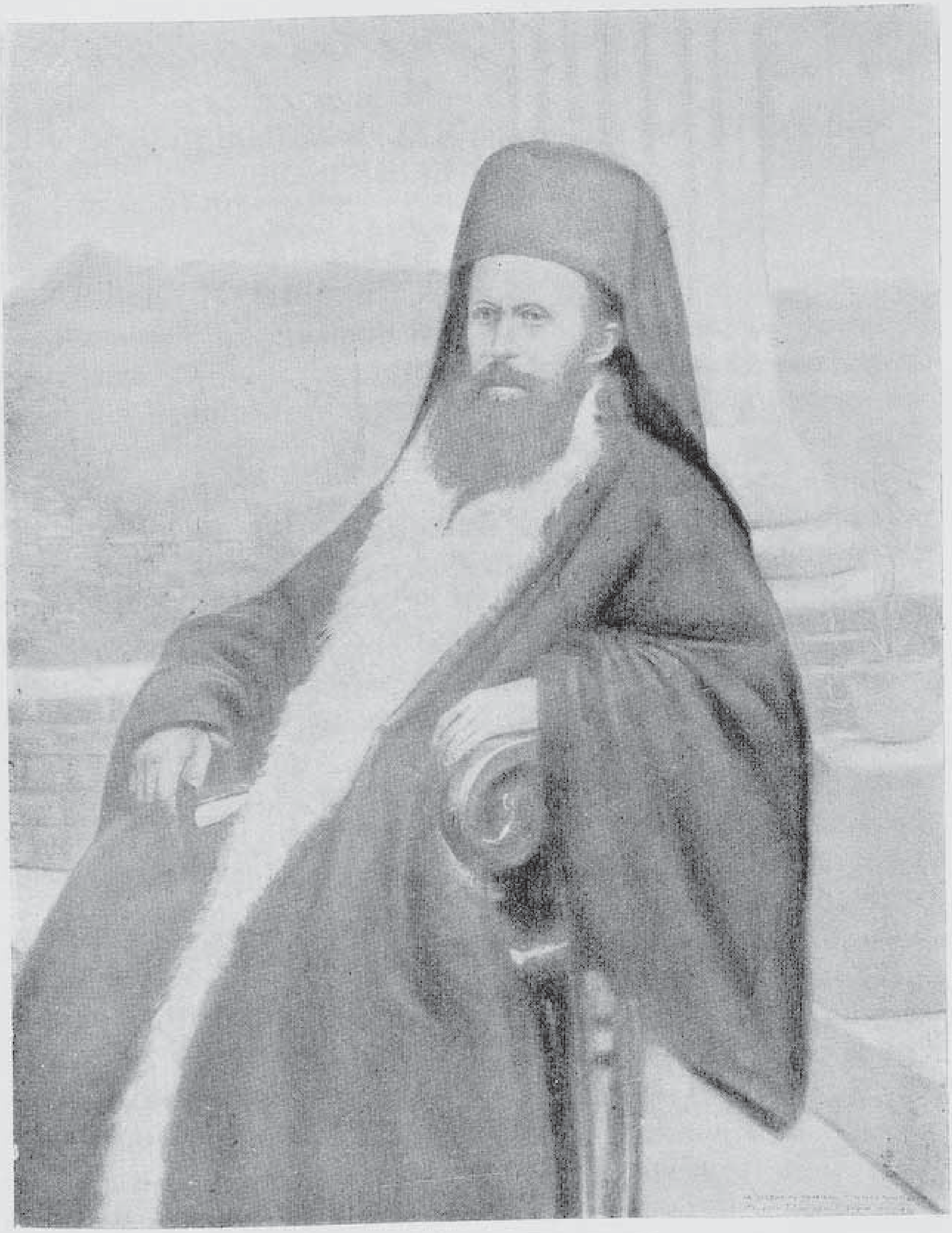

Митрополитъ Партений.

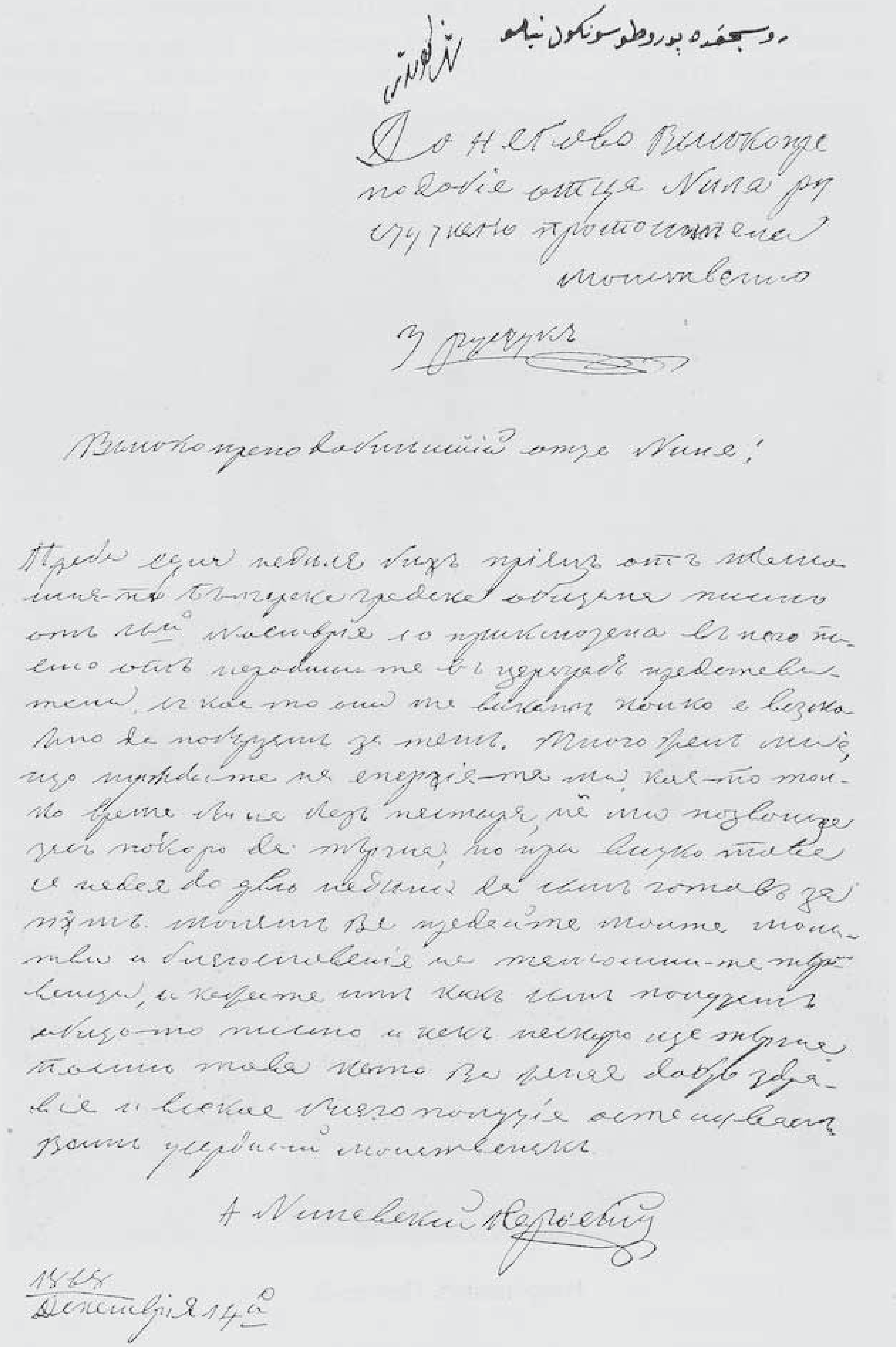

[illegible]

[illegible]

До негово Високопре-
подобие отца Нила Ри-
лскаго протосинкела
молитвено

в Рилски

Високопреподобнийший отче Ниле!

Преди един недели бихъ приелъ отъ тамо-
шния-тѣ български градска община писмо
отъ 18го Ноемврия съ приложено въ него пи-
смо отъ народни-тѣ въ Царьградъ представи-
тели, и кое-то они тѣ виканъ колко е възмо-
жно да потрудимъ за тамъ. Много време мине,
що пропадне на енергия-та ми, как-то толко
време ви не вѣдъ пратидя, не ми позволява
ся по скоро да тръгна, но при всичко това
и подъ до две недели да съмъ готовъ за
пѫть. Молимъ Ви предайте моите моли-
тви и благословения на тамошни-тѣ гра-
ждани, и кажете имъ какъ съмъ получилъ
общо-то писмо и какъ наскоро ще тръгна.
Молимъ това нещо Ви желая добро здра-
вие и всякое благополучие оставамъ
Ваш усерден молитвеник

† Нишевскій [illegible]

1868
Декемврія 14го

ПО-ЗАБЕЛЕЖИТЕЛНИ ОСОБЕНОСТИ НА КУКУШКО-ДОЙРАНСКИЯ ГОВОРЪ.[1]

Отъ Георги п. Христовъ.

Въ сп. „Македонски прегледъ“, год. VIII, кн. 1, г. проф. Ст. Романски въ студията си „Долновардарскиятъ говоръ“ разглежда езика на българитѣ, които населяватъ равнината на долни Вардаръ отъ излизането му изъ Демиръ капия до брѣговетѣ на Солунския заливъ. Тоя говоръ той го разглежда по материалитѣ на Верковича, събрани къмъ срѣдата на миналото столѣтие. Последваха и други студии върху говора на Долновардарско, а именно на Д. Ивановъ, Гевгелийскиятъ говоръ и студията на проф. Л. Милетичъ, Къмъ особеноститѣ на гевгелийския говоръ. По-рано този говоръ, а главно кукушко-воденскиятъ говоръ бѣ изследванъ отъ Д. Мирчевъ. Отъ своя страна азъ тукъ давамъ малъкъ приносъ къмъ диалектологията на Долновардарско възъ основа на изследване, което преди нѣколко години направихъ върху говора на бѣжанци отъ Кукушко и Дойранско, които още добре си бѣха запазили своя говоръ, неповлиянъ отъ други говори.

Областьта на кукушко-дойранския говоръ завзема градоветѣ Кукушъ и Дойранъ съ околностьта имъ отъ 64 села (български).

Ако се хвърли общъ погледъ на цѣлата тая говорна область, която се простира на югъ отъ Бѣласица планина, ще се забележи, че географски се състои отъ множество пресѣчени вериги, които, колкото по-вече отиватъ къмъ югъ, се снишаватъ и се обръщатъ въ разпръснати голи хълмове, които се губятъ въ Солунското поле. Отъ най-високитѣ северо-източни планински вериги на тая область изтичатъ множество потоци, които се събиратъ въ три главни притока и се съединяватъ юго-източно отъ гр. Кукушъ при село Саръкьой въ една рѣка, известна подъ названието Галикъ, която се влива въ Солунския заливъ.

---

[1] Вж. образци отъ сѫщия говоръ, дадени отъ Г. п. Христовъ въ Мак. Прегледъ г. IX, кн. 3—4, стр. 167—177.

Географскитѣ граници на тая область могатъ да се опредѣлятъ така: северната граница почва отъ връхъ Висока-чука (тритѣ граници споредъ Букурещкия договоръ) на Бѣласица планина, върви право къмъ изтокъ по билото на планината и тъкмо надъ село Шугово се спуща къмъ югъ и източно отъ с. Тодорово пакъ завива малко къмъ юго-изтокъ по билото на Круша пл.; източната граница започва отъ най-високия връхъ на Круша пл. надъ с. Папратъ и върви право на югъ до куполообразния връхъ Равна; южната граница почва отъ връхъ Равна на западъ по единъ широкъ и полегатъ склонъ, който загражда коритото на р. Галикъ, минава презъ Солунското поле, като обгръща с. Наръшъ по направление на южния край на Аржанското езеро, а западната граница на тая область почва отъ южия край на Аржанското езеро, върви право на северъ и юго-западно отъ с. Владая извива малко на западъ по полегатия хребетъ на височината Дубъ, минава между селата Палйорци и Фурка, извива къмъ северо-западъ, минава между селатн Пирава и Валандово и право на северъ по южнитѣ разклонения на Бѣласицм пл. се съединява съ връхъ Висока-чука.

Следователно, отъ опредѣленитѣ географски граници на тази область се вижда, че тя спада къмъ западната половина (съ изговоръ ѣ—е) на българскитѣ говори. Така че, съседнитѣ говорни области, които обикалятъ Кукушко и Дойранско сѫ: откъмъ северъ струмишкия, отъ изтокъ демиръхисирския, сѣрския и часть отъ солунския, отъ югъ солунския и прѣко енидже-вардарския и гумендждеския съ воденския говоръ, а отъ западъ гевгелийския и часть отъ струмишкия.

Говорътъ по Кукушко и Дойранско повечето клони, както ще се види по-нататъкъ, по своитѣ езикови особенности къмъ западнитѣ говори, отколкото къмъ източнитѣ. А това можемъ да си обяснимъ не само отъ езиковитѣ факти, но и отъ самитѣ географски граници на тая говорна область, чиито североизточни граници сѫ по-мѫчно достѫпни за съобщение. Освенъ това голѣма преграда представяше турското население, което изключително заемаше тая область.

Ако се вземе за изходна точка седловината Дова-тепе, която служи за водораздѣлъ на Дойранското ез. и Бутковското блато и свързва Бѣласица съ една планинска верига, която се спуща къмъ Бутковското блато, известна съ името Круша планина, тая мѣстность бѣше населена изключително съ турци освенъ единственото българско село Тодорово, което е подъ севернитѣ склонове на тая планинска верига срещу селата Горни и Долни Порой.

А източната граница, която почва, както видѣхме, отъ най-високия връхъ на Круша планина надъ село Папратъ до върха Равна, цѣлата тая область бѣше прошарена изключително само отъ турски села, известна подъ названието Чарнала, която действително бѣше много недостѫпна за българитѣ вследствие на фанатичното и властно турско население.

И така кукушко-дойранската область е обърната и достѫпна на югозападното влияние и ще трѣбва да търсимъ еднакви езикови особености съ гевгелийския и прѣко гуменджеския и енидже-вардарския съ воденския говоръ, защото и самитѣ естествени пѫтища сѫ били по-достѫпни за съобщение на населението съ юго-западъ, отколкото съ североизтокъ.

Взимамъ да разгледамъ говоритѣ на тия две отдѣлни административни области въ турско време, защото по своята езикова близость могатъ да се разгледатъ като единъ говоръ съ много малки и незначителни различия.

Но при все това, за да се запази по ясно физиономията на двата говора и да се изтъкнатъ тѣхнитѣ оттенъци, решихъ се да не ги раздѣлямъ, а по-добре да бѫдатъ наедно и въ паралелъ описани, като едновременно се покажатъ, какви еднаквости и различия се срѣщатъ въ тия два говора и въ тѣхнитѣ подраздѣления. Що се касае за подраздѣлението на тия два говора, трѣбва да се каже, че днесъ е мѫчно, па даже и немислимо е да се постави рѣзка граница между два съседни езика, камоли между два съседни говора. Известно е, че наречията прехождатъ лека-полека едно въ друго и тъй се кръстосватъ, щото една часть отъ едното наречие сподѣля и нѣкои особености отъ друго, съседно нему, затова и тия два говора по никакъвъ признакъ не се тъй рѣзко различаватъ, за да можемъ да теглимъ една точно опредѣлена граница помежду имъ. Следователно за граница между кукушкия и дойранския говоръ може да ни послужи пакъ само оная верига, която се явява като естествена преградка между двѣтѣ области. Такава е веригата отъ Круша планина, която при Дова-тепе се пречупва почти подъ правъ жгълъ и върви право на югъ и южно отъ с. Патарозъ, гдето си пробива пжть р. Гиольай, която изтича отъ Дойранското езеро и се втича въ Арджанското, минава права къмъ западъ по направлението на с. Фурка. Кукушкиятъ говоръ може отъ своя страна да се раздѣли на две половини: карадашки и полски говоръ. Карадашкиятъ говоръ заема оная планинска мѣстность, наречена Карадагъ, състояща се отъ нѣколко вериги отъ Круша планина, изъ които вериги изтичатъ множество рѣкички, събиратъ се въ три главни протока на р. Галикъ.

Покрай тия притоци сж наредени българскитѣ села, които се занимаваха изключително съсъ земледѣлие и съ занаятчийство. Нека се спомене тукъ, че повечето отъ тия села сж изгорени отъ гърцитѣ презъ 1913 г., а българското имъ население бѣ изпъдено и заселено въ България. Тия села сж: по първия притокъ, именуванъ отъ мѣстното население Старата рѣка, сж: Щемница (Сневче) (смѣсено), с. Морарци (най-голѣмото село въ Кукушко), Алексово, Рошлово, Грамадна и Шикирлий. По втория притокъ сж: Долни и Горни Тодораки, Раяново (см.), Планица (см.), Мутулово, Срезово и с. Сеслово. Между втория и третия притокъ сж селата: Лельово, Междурекъ и Кушево. Като преходъ между карадашкия говоръ и полския се явява гр. Кукушъ съ селата Срезово и Сеслово. Говорътъ на гр. Кукушъ се явява като преходенъ, защото има езикови особености, които не сж свойствени на карадашкия и полския.

Полскиятъ говоръ заема оная область на югозападъ отъ Кукушката-низина, която съставлява часть отъ Солунското поле и се простира югозападно до езерата Аматово и Арджанъ съ селата: Шереметлий, Караджакадаръ, Амбаръ-кьой (см.), Саламаново (см.), Аджиларъ (см.), Гьольбаси, Постуларъ, Алиоджеларъ, Коджа-омерлий, Беглери, Сарипазаръ, Женско (см.), Даутлии, Хайдарлии, Гърбашелъ, Енешево,Ирикля (см.), Врагитурци, Казаново, Крецово, Драгомирци, Гавалянци, Маловци, Хърсово, Крундирци (Келиндиръ), Чугунци, Калиново, Миялево, Куритинъ, Наръшъ.

Къмъ карадашкия говоръ спадатъ и селата: Гола и Тодорово.

Въ дойранската говорна область сж селата: Патарозъ (см.), Сурлево (см.), Попово (см.), Горно и Долно Габрасово (помаци), Канджали (Аканджали) (см.), Брестъ (см.), Дурбали (см.), Николичъ (см.), Владая, Пальорци, Фурка, Долна Собра (см.), Брайковци, Валандово (см.), Пирава (см.).

Звукове.

Предъ видъ на изнесенитѣ до сега изследвания на говоритѣ по Долновардарско по-долу ще се спра съ повече примѣри само върху по-забележителни особености на говора въ Кукушко-Дойранско.

Преди всичко трѣбва особено да се изтъкне влиянието на силно експираторното ударение поради което следващитѣ неударени вокали дори напълно се редициратъ. Изчезналитѣ срички отъ друга страна обикновено се надомѣстватъ чрезъ известно удължение на ударената предхождаща гласна та се явява единъ видъ ново компезационно удължение — сѣкашъ новъ квантитетъ. На сжщата причина се дължатъ и многобройни случаи отъ преходъ на сонантна въ консонантна гласна, най-често i̯ вм. *и*, конс. *у* вм. *о*. Въ връзка съ това явлението е и честата антиципация на паласпалностьта, като нпр. въ койн вм. кон́, ойгин, койз’те вм. ко̀зите, койж’те (кожите), ка̀йж’те (ка̀жите) и пр. И честото измѣтане на цели срички се дължи на устойчивостьта на главното ударение на думата, като нпр. ройте (вм. роднините): утивум нъ госте уф ро̀йте.

Кукушко-дойранскиятъ говоръ има стремежъ, ударението да се задържи на коренната гласна на думата. Думи едносрични отъ мжжки родъ запазватъ ударението на коренната гласна, когато тѣ се членуватъ, или пъкъ приематъ мн. ч., напр.: брѐбрег, съ съкратенъ членъ — брѐго, съ несъкратенъ членъ — брѐгут, мн. ч. брѐгуве, съ членъ: брѐгув’то; брѐст, брѐсто, брѐстут, брѐстуве, брѐстув’то; бик, бѝко, бѝкут, бѝкове, бѝкув’то; бес — бѐсув’то; вол — вуло̀в’то; върх, върхув’то; вѐкув’то; глас — гла̀сув’то; грех — грѐ(х)ув’то; гърб — гърбув’то; дар — да̀рув’то; ден — дѐнув’то; дроб — дро̀був’то и пр. и пр.

Сжщо така се редициратъ и думи двосрични, нпр. ѝзвур, ед. ч. съ членъ: изву̀ро, съ пълеоъ членъ: ѝзвурот, мн. число ѝзвуре, ѝзвур’то; убра̀з — убра̀з’то; о̀бръч — о̀бръч’то; о̀твур — о̀твур’то; по̀глид (поглед), по̀глид’то и пр. и пр.

Двосричнитѣ сжществителни имена и отъ ж. р. подобно запазвайки ударението на коренната гласна се редициратъ, нпр. бра̀да, съ членъ бра̀д’та (бра̀’та), мн. ч. бра́ди, бра̀д’те;

въ с. Морарци бра̀д’те; во̀да, во̀’та, во̀ди, во̀й’те и пр. ра̀ло, ра̀л’то, ра̀ла, ра̀л’та; бла̀то, бла̀т’то, бла̀та, бла̀т’та и пр.

Сравни подобни примѣри отъ редукция *у* прилагателни имена: бос, бо̀са, бо̀со, бо̀си, бо̀с’йо, бо́с’ютъ, бо̀съта, бос’та, бос’то, бос’те; бел -а -о, бѐлйо, бѐлют, бѐл’то; глух, глу̀а, глу̀о, глу̀и, глу̀йо, глу̀ют, глу̀ата, глу̀ото, глу̀йте и пр.

Както е известно, въ Долновардарско и гласната *а*, когато е безъ ударение, потъмнява до *ъ* или до слаботъменъ еръ — *ǝ*, фонетично явление, редовно свойствено на източнобългарскитѣ говори.

Струва да се отбележи, че суфиксътъ *-ар*, който служи да образува деятелни сѫществителни имена, винаги носи ударение въпрѣки стремежа да се запази ударението на коренната гласна. Примѣри: стол — стула̀р; метла — метла̀р; о̀вца — увча̀р; гувѐдо — гуведа̀р и пр.. Прегласътъ на *а* въ *е* въ суфикса *ар* въ нѣкои само думи отъ говора на Кукушъ става само предъ галаталнитѣ съгласни *ж*, *ч*, *ш* и *j*. Така нпр. въ с. Морарци и Дойранъ: вудинича̀р, а въ Кукушъ: вудиничѐр; грънча̀р — (К.) грънчѐрь; К. лъйчѐрь (отъ сѫщ. лъйча̀рь — лъжичарь). Въ карадашкия говоръ: ча̀с, въ Кукушъ: чес; я̀йце — ѐйце. Сѫщо така ча̀ша, К. чѐша; муравча̀нин, К. муравчѐнин; кукушѐнин — кукушѐнин; куча̀н — К. кучѐн. Още *я* или *а* минава въ *е* въ думитѣ: тимянъ на всѣкжде въ тая говорна область се срѣща тимѐн; на всѣкжде се чува ас (азъ), яс и яска, а само въ Кукушъ — ес (еска); Я́нко — Е́нко; Я́на — Е́на; Стуя̀нка — Стуѐнка; чура̀п — чура̀п. Сѫщо така силя̀нин, въ К. силѐнин и пр.

Когато гласната *а* е следъ ударението въ думата, запазва се безъ промѣна: сва̀тба, чирѐша (череша), чѐшма, кру̀ша, вирѝга, слѝва, бɔ̀рба, бра̀да, пчѐла, гла̀ва, зѐма (К. зѐмня), ѝгла, ко̀за, ко̀са, лъжа, му̀â (К. му̀ха), мъгла, ро̀са, р̀да, с. Морарци ръжда, Дойранъ ръгя, о̀вца, сла̀на, слу̀га, трѐва, тѐсла, ябу̀лка, (Кукушъ абу̀лка), шлѝва (слива), ла̀тка и пр.

Въ срѣдсловието гласната *а* предъ и следъ ударението, се измѣнява въ тъменъ звукъ, който е подобенъ на старобългарския *ъ*. Примѣри: бълти́я, гръбу́ля, лъча́рникъ, фърашъ, ръзбой, тънча́рь, нъра́мка, нъпра́вил, зъкъчи́л га те́слъта нъ гре́ата, вѫдъта, во́д’та, во́ъта и пр.

Срѣщатъ се думи въ кукушко-дойранския говоръ, въ които началното *а* да е йотирано: я́гне, яс (ас), я́ска, К. ес, е́ска и пр.

Нека се забележи, че думитѣ е́ре, е́сни (ясни), е́гне, е́ве (яве). отбележени въ студията „Бележки по кукушко-воденския говоръ“ на г-нъ Мирчевъ, не се произнасятъ тъй въ гр. Кукушъ, а се произнасятъ я́ре, я̀сни, я́гне, я́ве. Произношението ѐре, ѐгне и пр. не било свойствено на говора на гр. Кукушъ, както разправятъ нѣкои бѣжанци отъ Кукушъ, а сѫ били употрѣбявани отъ придошлитѣ хора въ града отъ къмъ Гумендже.

Въ кукушко-дойранския говоръ звукътъ *е* взелъ обширенъ размѣръ, и се употрѣбява въ едно много по-голѣмо количество думи, отколкото въ старобългарския езикъ, защото застѫпва не само старобългарското *е*, но и звуковетѣ ѧ и *ѣ*, въ нѣкои случаи и *ь*. Следователно, въ тоя говоръ звукътъ *е* е рефлексъ на старобългарскитѣ: *е*, ѧ, *ь* и *ѣ*.

Обаче, и́ма случаи, въ които *е* не е запазилъ характерната си звукова боя и то въ зависимость отъ ударението: неударено секундарно *е* (=*е*, *ь*, ѧ, *ѣ*) се редуцира въ *и*, *ȩ* или дори *ą*, *ъ*. Срав. напр.: те́мно, те́мин, тимни́ца (отъ старобълг. тьмьнь), ден въ карадашкия говоръ се среща и дън, както въ дойранско: ва́а дън (днесъ). Напротивъ неударено *е* въ дойранския говоръ потъмнява въ *ъ*, срав.: К. пито́к, нъдибиле́л, — Д. пъто́к, нъдъбъле́л, джиле́зо — Д. джъле́зо, изпиче́хъ — Д. изпъче́хъ, те́мин — Д. те́мън, я́син. — Д. я́сън, ѐсин — Д. е́сън, гре́бин — Д. гре́бън, зако́пинъ — зако́пън, ка́мин — Д. ка́мън, сре́брин — Д. сре́брън, Гиргйо́вдин — Д. Гиргйо́вдън, гуле́миц — Д. гуле́мъц, пите́л — Д. пъте́л и пр.

Въ К. *е* запазва звуковата си боя, било ударено или неударено, когато произхожда отъ старобълг. ѧ: се́ме (сѣмѧ), петь (пѧть), де́те, вре́ме. гуве́до, и́ме, рет, гле́дум, че́стс, ме́со се (сѧ), ше́тумъ се, те́ле, де́сет. Неударено *е* вм. стб. ѧ въ Дойранско се чува редуцирано въ *ъ*, нпр. десът.

Числителното единъ въ кукушко-дойранския говоръ, а най-вече въ карадашкия се произнася адин. Вмѣсто стб. *ѣ* Следъ съгл. *ц* въ Дойранъ се произнася *'а—а*: напр. ца́л леп (хлѣбъ).

Староб. дума ѩчьмень се произнася учиме̊н и ючимен.

О, било първично или вторично (секундарно), ако е безъ ударение, е минало въ *у*. И това правило дотолкова е прокарано въ тоя говоръ, щото и въ предлозитѣ въ, въвъ, съ, съсъ, отъ и пр., изговаряйки се безъ ударение наедно съ думата, която придружаватъ: *ъ* прѣко *о* е минало въ *у*: във — вов — вув — уф: ки дом уф теб нъ róсте; със — сос — сус — ус: ус теб ки дом. Срав. още: урéх (орѣхъ), урáх, учи́ла, кукóшка, кукуши́нка (с. Аканджалий), кукуши́на, гулéм, гулéмиц, Д. гулéмъц, кугá, тугáй, вървули́к, (с. Аканджлиий вървулéк), тóлку, тóлкува, нéкулку, бли́зу, ути́вум, ути́шел, ути́де, утидéх, утнисéх, върчува, Карад. върч'ва, свéкур, К. свикор и пр. И въ члена ът: вóлут. Обаче *о* въ съкратения членъ въ края се запазилъ: вóло; кóйнут — кóйно, лóшиут — лóшио; чувéкут — чувéко и пр.

Въ края на думитѣ не са редуцира *о*, макаръ да не пада ударението върху него: кóлко, но кóлкуто; нóго (много), скóро; думи отъ ср. р., окончаващи на *о*: къ́лбо, гъ́рдо и пр.; членътъ за ср. р. запазилъ звукътъ *о*, безъ да се измѣнилъ, наприм. дéт'то, лóоз'то: люй'то (люде), вулóв'то и пр.

Ъ застѫпва староб. *ѫ*: ръ́ка, мъ́ка, пъ́т, мъ́ж, мъ́дър, гъ́лъб, скъ́по, гъ́ска, гъ́с(т), дъ́б, въ́глин, гъ́гне, зъ́б, въ́тук, въ́диц, внъ́тре, въ́зил, къ́деля, къ́ща, пъ́пук, къ́де и пр.

По изключение има, думи, въ които старобълг. *ѫ* се измѣнило въ у: фрýглица (хоругва), утрóба, нýжда, кус, скýсувам.

Съчетанието *ър* се срѣща както и въ общобълг. книжовенъ езикъ: бъ́рдо или бърди́ло, и бърди́ла, бъ́ркум, да въ́рвиш, да извъ́ршум, въ́ртиш, въртéжка, въ́ршене, въ́рзиш, въ́рба, въ́ршина, въ́ршиш, гъ́рне, сгъ́рчен, гъ́рло и гъ́ртлак, дъ́рво, дъ́рвин, Д. дъ́рвън, държáва, етъ́рва, зъ́рно, къ́рма, къ́рмиш, стъ́рвин, Д. стъ́рвън, щъ́ркил, (стъркелъ), карад. шмъ́рке, К. шмýркум, Д. шмъ́рке, да пушмýркум, (да посмърчамъ), търкáлюм, тъ́рнокоп, тъ́ргувум, тъ́рпе, фъ́ркир.

Думи съ съчитание *ъл*: бълнýвум, въ́лна, въ́лнис(т), въ́лк, вълнáр, гъ́лтум, гъ́лтка, дъ́лг, дъ́лго — а дъ́лжина, дъ́лбум, гъ́лбок, издълбáно, жъ́лт, жъ́лчко, къ́лцумъ, къ́лкъ, къ́лбо, къ́лбце, пъ́линъ, Д. пъ́лънъ, дъ ъ́лцнумъ (хълцамъ) и пр.

Срѣщатъ се думи, въ които се запазило произношението на старобълг. звукъ *ѕ* (дз): ѕигвáр, Д. ѕъгвáр, ѕвéзда, ѕъ́мбак (цвѣтъ), ѕинѕéл (растение) и пр.

Въ съчетанието *сл* следъ меки гласни *с* се измѣня въ *ш*: вм. слес се чува шлéс, покрай ки́съл, ж. р. ки́сла, ср. р. ки́сло, а мн. ч. ки́сли, Д. ки́съли, срѣща се въ говора на с. Морарци ки́шли, ки́шлица, — киселецъ, Д. ки́сълец.

Старобългарското *tj* и *tj* правилно се замѣняватъ съ *щ* и *жд,* както въ общокнижовния езикъ, съ изключение на нѣкои думи: въ говора на Кукушъ и Дойранъ изговарятъ ръгя и ръгя́сало, въ с. Морарци ръжда, но *г*′ въ причастието: ръгйосало. Въ всички други думи правилно се произнасятъ *щ, жд*: ба́ща (татко) бащини́я, буни́ще, ве́жди, ви́ждум, га́щи, нъга́ждум, гуве́жда, гурищика́, гръжда́нин, вм. зъгра́ждумъ, се казва зъгра́дувум, прегръ́щум и прегърнувум, гро́бища, духо́ждум, Д. дуа́джум, ще́рка, изя́ждум, кле́ща и кле́щи мн. ч. кълчи́ща, кълчища́ване, кра́шник, кърща́вум, кърще́лник, ра́жда, къща, къщен, къщо́вник, ле́ща, ме́жда, ме́жду, нощ, нощно, ни́вище, о́бщ, усе́щум, о́рище, пе́щъра, пле́шка, пувре́ждум, по́муш, пра́щум, ръзре́ждум, сойщина, све́щник, пусла́ждум, сби́рщина, снощи, фа́щум, чузда (вм. чужда), чуве́щина.

Това се отнася само до кукушкия говоръ, обаче що се отнася до дойранския, а особено до говора на гр. Дойранъ вм. *щ, жд* се произнася *шч* и *дж*: бъшча́ (бъшча́ ми), бъшчини́я, буни́шче, ве́йджи, ви́джум, изва́джум, едно́ш, га́шчи, гъ́шчат, гъшчарли́я, гушче́вка, гу́шчер, гро́бешча, ду́йджиляво, (дъждовно), шче́рка, дулни́шче, зашчи́та, зимо́вишче, избо́йджум, изце́йджум, кле́шчи, къ́лчишче, кръшча́вум, ро́йдже (ражда), къшча (въ полето и кукя), кжшчо́вник, лѐшча, ме́гя и ме́йджа, мъшче́ка, по́муш, пумо́шник, нъре́йджум, нъпръ́шчелки (се срѣща въ двата говора и напру́шки), не́шчо, нъси́шчум, ни́шчо, ни́шчълки, нош (и нокята), нушчу́вум, но́шчува, и но́шува, нъву́шча, о́шче, ушча́ване, убшчина́, усе́шчум, пе́шчера, пра̀шчум, пишча́лка, по́шча, по́муш, пумо́шник, пушчъркля́вум, прушча́вум, пръшчъпу́лка, пъ́тишча, пле́шча, плю́шчум, пу́шчум, ръге́сън, ръ́гево, ро́йджене, са́йджи, све́шчи, свешче́лник, пусла́йджум, сно́шче, стре́шча, се́лишче, фа́шчум, хру́шчел, ца́ршчина, чу́йджо, чуве́шчина, шчи́пка, шчи́пца, шче́та, шчъ́рба, пушчъркне́л, шчъ́ркъл, шчу́ка, шчу́кум (пропадамъ въ кальта) и пр..

Форми.

Членътъ за мжж. родъ ед. ч. се срѣща съкратенъ, окончаващъ на *-о*, и несъкратенъ на *-ут:* чувек, чувеко, чувекут, гро́б-гро́бо-гро́бут, църв-църво-цървут, ти́л-ти́ло-ти́лут, пите́л (Дойранъ: пътел), пите́ло (Д. пъте́ло)-пите́лут; въ́зел-възъло-възълут; (Д.) учи́тъл-учи́тъло (Д.) учи́телут; сума́р (сама́р)-сума́ро-сума́рут (К); кузa̍р, -о, -ут; рай, ра́йо-ра́ют. Членътъ за мн. ч. на сѫществителнитѣ имена на м. р. е *-то* у имена чиято множествена форма се схваща като събирателно име църв, църве-църв'то, (цървето), уфча́р, уфча́ре, уфча́р'то, гувида́р (Д.) гувъда́рь, (Д.) гувида́р'то, о́йгино́йгин'то, ко́йн, ко́йне, ко́йн'то и пр.

Членъ *те* за мн. ч. иматъ имена отъ м. р., които въ множ. ч. окончаватъ на *-и:* чуве́ците, ра́ците, вра́зите.

Членътъ въ ж. р.: ко́ла-ко́л'-та, ко́ли-ко́л'те, рѣка-рѣките и рѣците; во́да-во́ата; во́ди-войте; ре́ка-ре́кълта-ре́китѣ и пр.

Прилагателнитѣ въ м. родъ иматъ съкратенъ и несъкратенъ членъ: ло́шийо, ло́шиют; цървéнийо-цървéниют; Ива́нувийо, Ива́нувиют, мн. ч. до́брите, ло́шите, цървéните, Ива́нувите; ж. р. до̀бра, до́бръта, до́брите; ср. р. до́бро, до́брото-до́брите и пр.

Мѣстоименията се членуватъ както прилагателнитѣ: на́шийо, на́шиют, на́ш'та, на́ш'то, а мн. ч. за трите рода на́ш'те; мо́йо, мо́йют, мо́йта, мо́йто, за мн. ч. мо́йте и пр. си́чкийо, си́чкиют, си́чкъта, са́мъто, са́м'те и пр.

Личното мѣстоимение въ кукушко-дойранския говоръ за I л. ед. ч. въ карадашкия и полския е *ас* и *аска*, въ дойранския *ас*, въ гр. Кукушъ *ес*. Изговаря се и йотовано, но найчесто въ народнитѣ пѣсни: яс, я́ска, въ гр. Кукушъ йес-йеска. Трето лице ед. ч. е *он, она, оно*. Има именителна и винителна падежна форма, дателната се образува съ предлога *на*.

I л. ед. ч. Им. асъ (аска).
  В. мен мъ (а когато е удвоено: мене мъ).
  Дат. нъ ме́не (нъ ме́н), ми(ти нъ ме́не ми кажа).

II л. Им. ти.
  В. те́п, те(ас те ви́кум те́п).
  Дат. нъ теп, ти(много рѣдко: нъ те́бе).

III л. Им. он, она, оно.
  В. него го́(гу), го(гу), нея га, га (он гу ви́ке; нéго гу ви́кат; о́н га вике, нея.
  Дат. му, нъ него, му, нъ нея, и́, и.

мн. ч. Им. ние.
  В. нас ни, ни(нас ни ви́ке то͡о; он ни ви́ке).

Дат. на, на́с ни (нъ на́с ни къжа́а).
Им. вие.
В. ви, вас ви (он ви ви́ке; он вас ви ви́ке).
Дат. нъ вас, ви (ви къжа́ме на вас, или: ви къжа́ме).
Им. они.
В. ги, ти́я ги (ги вика́͡а, или ти́я: ги вика́͡а).
Дат. нъ ти́я им, им (нъ тия им къжа́͡а, или: им къжа́͡а).

Показателни мѣстоимения: м. р. то́͡о; ако е за по-далечень предметъ — то́͡о човек там, на мѣсто оня или онзи; ж. р. та́͡а (тая) и та́͡а там (та́͡а же́на там) — оная; ср. р. тѣва (полски), тува́ и унува́ де́те; срѣща се и ва́͡а, напримѣръ ва́͡а дън; множествено число, за трите рода: ти́я (ти́я же́ни, ти́я чуве́ци, тия деца). За качество: тако́в чувек, тъква̀ же́на, тъкво́ де́те, мн. ч. тъкви́; ж. р. унъква́, м. р. унакъф, мн. ч. унъкви́. За голѣмина и количесчво: то́лкуф, то́лкува, то́лкуво, ми. ч. то́лкуви; ко́лкуф, ко́лкува, ко́лкуво, мн. ч. ко́лкуви.

Притежателни мѣстоимения: 1) мо́й, съ членъ мо́йо, мо̀я — мо́йта; мо́е — мо́йто — мо́о; множ. число на́ш — на́шийо — на́шиютъ, на́шо — на́ш’то, на́ша — на́ш’та; 2) тво́й — тво́йо — тво́͡о, тво́е — тво́йто, тво́я — тво́йта, ва́ш — ва́шо — ваш’то, ва́ша — ваш’та; мн. ч. мой — мо́йте, (вм. мои — мо́ите), твой — тво́те (вм. твои — твоите) на́ш — на́ш’те, ва́ши — ва́ш’те; 3) не́гуф — не́гувийо, не́гуво — не́гув’то, — не́гува — не́гув’та; не́гуви — не́гув’те, ни́йн — ни́йнийо, — ни́йно — ни́йн’то, — ни́йна — ни́йн’та, ни́йн’те, сво́й — сво́йо, сво́е — сво́то — сво́͡о, сво́я — сво́йта, сво́и сво́йте.

Глаголи.

Глаголитѣ въ кукушко-дойранския говоръ се повели по едно спрежение и гласятъ въ 1 л. ед. ч. сегашно време: предум, кла́ум и кла́м, ме́тум, кра́дум, платум, ра́стум, че́тум, я́дум, и́дум, гри́зум, па́сум, тре́сум, ве́зум, вле́зум, пе́чум, ас ки ре́чум, се́чум, те́чум, кълнум, зе́мум, почнум, жни́юм, стри́жум, стъргум, тка́юм, мо́жум, де́рум, те́рум, ко́люм, бѐрум, дъ се удзо́вум, сте́люм, ки ка́жум, пи́шум, жва́кум, кѣпум (и ба́нум), ма́жум, о́рум, пла́чум, че́шум, су́кум, (точа баница), че́тум, гре́бум, кле́пум, тѐпум, гу́бум, ко́вум, сно́вум, кълнум, пуве́нувум, ви́кум, гни́ум, гра́бум, ди́плюм, ди́гнум, ми́гум, игра́юм (и игра́м), ко́пум, мо́тум, ки пузнам (отъ позна́юм), за́прум, спрусти́рум, ки у́мрум, въ̀рвум, ме́люм, бе́люм, пе́юм, ки засе́юм, ми́юм, пукри́вум, ки се убу́ум, плю̀м, асъ се бо́ум, бу́чум, ви́ждум, въ̀рвум, въ̀ртум, гъ̀рмум, дъ̀ржум, кле́чум, ле́жум, ме́тум, лъ̀скум, мо́лчум, пи́скум, пра́шум, ре́чум, се́дум, смъ̀рдум, сто́м (отъ стоюм), тъ̀рпум, мъ̀рсум, ва́дум, ва́рум, въ̀рвум, ве́люм, ви́сум, вла́чум, во́зум, га́зум, галюм, гасум, гиздум, главум, гнъсум се, го́нум, го́стум, го́твум, гра́дум, гу́бум, ру́дум, да́рум, де́люм, дро́бум, ди́шум, ве́юм (язда), жа́люм, же́нум, зъ̀бум се, ка́дум, ко́люм, ка́чум, ква́сум, кле́чум, кла́нум, косум, ко́сум се (се грижа), чикарум (крача), кре́пум, кри́вум, къ̀ршум, ки́нум, ле́пум, ло́вум, ме́нум, пла́щум, ла́зум (пълзя), пло́дум, пи́люм, спуги́нум (потя се), да́дум, то́пум, ра́нум се, це́рум, цъ̀фтум, зъя́кнувум, зъ̀бра́дум, зъкачум, киве́тум, убико́люм, пудлютум се, прува́люм, ръбо́тум, ръзту́рвум, ки се ръзлю̀тум, уми́рум, гле́дум, я́дум, ви́кум, ри́тум, ту́рувум, со́нувум, рубу́вум, и́мум и пр.

Въ аориста глаголитѣ съ *о*-основа въ сегашно време окончаватъ въ 1 л. ед. ч. на *-ѐх* вм. *о́х* напр. плите́х (=плетохъ), очевидно по подобие на 1 л. имперфектъ съ тая разлика, че имперфектното окончание *ех* (=ѣхъ), останало безъ ударение, се е редуцирало въ *-ъх*. Сжщо така и имперф. оконч. *-ах* се измѣнило въ *-ъх*. Въ 2 л. ед. ч. сег. време при *о*-основи респ. *io*-основи оконч. *-еш* се измѣнило въ *-иш*, (пле́тиш вм. плетеш) поради редукцията на *е* (безъ ударение) въ *и*. Окончанието *-иш* сетне по аналогия се е обобщило и при другитѣ глаголи. Въ 3 л. обаче, за да не стане смѣсване съ повелителната форма (плети), се е запазило окончанието *е* (плете). Тукъ давамъ примѣри на цѣлото спрежение.

Сегашно време.

ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.
пле́тум	пле́тиме	чу́ум	чу́йме
пле́тиш	плѐтите	чу́йш	чу́йте
пле́те	пле́тът	чу́е	чу́ът
о́рум	о́риме	ва́рум	ва́риме
о́риш	о́рите	ва́риш	ва́рите
о́ре	о́рът	ва́ре	ва́рът

пи́юм (и: пим)	пи́йме	ме́люм	ме́лиме
пи́йш	пи́йте	ме́лиш	ме́лите
пи́е	пи́йът	ме́ле	ме́лйът
зна́м	зна́йме	тъ́рпум	тъ́рпиме
зна́йш	зна́йте	тъ́рпиш	тъ́рпите
зна́е	зна́ат	тъ́рпе	тъ́рпът
пе́юм	пе́йме	и́мум	и́м’ме
пе́йш	пе́йте	и́миш	и́м’те (и́мите)
пе́е	пе́ат	и́ма	и́мът
плю̀м	плю̀ме	гле́дум (глеум)	гле́диме (глейме)
плю̀йш	плю̀те	гле́диш (глейш)	гле́дите (глейте)
плю̀е	плю̀йът	гле́де	гле́дът (гле́ът)

Аористъ.

ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.
плите́х	плите́(х)ме	въри́х	въри́ме
плите́	плите́те	въри́	въри́те
плите́	плите́а	въри́	върѝ͡а
ура́х	ура́(х)ме	мле́х	мле́ме
ура́	ура́те	мле́	мле́те
ура́	ура́а	мле́	мле́͡а
пи́х	пи́ме	търпе́х	търпе́ме
пи́	пи́те	търпе́	търпе́те
пи́	пи́͡а	търпе́	търпе́͡а
знъя́х	знъя́ме	има́х	има́ме
знъя́	знъя́те	има́	има́те
знъя́	знъя́͡а	има́	има́͡а
пе́х	пе́ме	глида́х	глида́ме
пе́	пе́те	глида́	глида́те
пе́	пе́͡а	глида́	глида́͡а
плю̀х	плю̀ме	би́х	би́ме
плю̀	плю̀те	би́ше	би́те
плю́	плю̀͡а	би́ше	би́͡а
чу́х	чу́ме		
чу́	чу́те		
чу́	чу́͡а		

Имперфектъ

ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.
плéтъх	плéтъхме	чу́ъх	чу́ъхме
плéтише	плéтъхте	чу́йше	чу́ъхте
плéтише	плéтъ͡а	чу́йше	чу́͡а
óръх	óръхме	мéлйъх	мéлйъхме
óрише	óръхте	мéлише	мéлйъхте
óрише	óръ͡а	мéлише	мéлйъ͡а
пéах	пéъхме	тъ́рпъх	тъ́рпъхме
пéйше	пéъхте	тъ́рпише	тъ́рпъхте
пéйше	пéйя (пéа͡а)	тъ́рпише	тъ́рпа͡а
вáръх	вáръхме	и́мъх	и́мъхме
вáрише	вáръхте	и́м’ше	и́мъхте
вáрише	вáра͡а	и́м’ше	имá͡а
пи́ъх	пи́ъхме	лéдъх	глéдъхме
пи́йше	пи́ъхте	глéдише	глéдъхте
пи́йше	пи́ъ͡а	глéдише	глéда͡а
знáах	знáхме	бéх	бé(х)ме
знáйше	знáхте	бéше	бéте
знáйше	знá͡я	бéше	бé͡а

Повелително наклонение.

ед. ч.	мн. ч.	ед. ч.	мн. ч.
плéти	плéтите	знáй	знáйте
нека плéтум	нека плéтиме	нéка знáе	нека знá͡ат
нека плéте	нека плéтите	ру́чи	ру́чайте
чу́й	чу́йте	нека ру́че	нека ру́чът
нека чу́е	нека чу́йът		

ед. ч.	мн. ч.
сум	сме
си	сте
е	съ

Причастия.

Въ кукушко-дойранския говоръ има три причастия: действително, страдателно и деепричастие.

Минало действително причастие се образува отъ аористната и отъ формата за минало несвършено време (имперфекта), като се прибави окончанието за м. р. лъ, ж. р. ла, за ср. р. ло и за мн. ч. ли.

Примъри отъ аористната форма: плите́л, плите́ла, плите́ло, плите́ли; ура́л, -ла, -ло, за мн. ч. урали; пил, пи́ла, пи́ло; знъя́л, знъя́ли; пел, пея́ли; плюл, плюли; чул, въ́рил, мле́л, търпе́л, има́л. глида́л, би́л.

Примѣри отъ имперфектната форма: пле́тъл, пле́тъла, пле́тъло, пле́тъли; о́ръл, о́ръла, о́ръло, о́ръли; зна́ал, зна́ала, зна́ало, зна̀али; пе́ал, пе́али; чу́ъл, чу́ъло, чу́ъли; ме́лил, ме́лила, ме́лило, ме́лили; тъ́рпъл, и́мъл, гле́дъл.

Минало страдателно причастие: плите́н, -на, -но, ни; пи́т, пи́ън, пи́ъна, пи́ъно, пи́ъни; знъя́н, знъя́на, знъя́но, знъя́ни; пе́ан, плюн, чу́т, чу́н, ва́рън, мле́н, ме́лън; има́т, има́та, има́то, има́ти; и́мън, и́мъна, и́мъно, и́мъни; гле́дън, би́ден, би́дена, би́дено, би́дени.

Деепричастие: плите́йки, ура́йки, знаа́йки, знъя́йки, пее́йки, плюе́йки, чуе́йки, върве́йки, ура́йки, меле́йки, търпе́йки, гледа́йки, биде́йки и пр.

Сложнитѣ времена въ кукушко-дойранския говоръ се образуватъ както въ книжовния български езикъ.

ХАДЖИ ИОАКИМ И ЯЗЫК ЕГО КНИГ.[1]

От А. М. Селищева.

Заменители гласных ъ и ь.

Заменители гласных *ъ, ь* в сильном положении представлены в языке х. Иоакима в виде *о, е* — в корне и в суффиксах.

ъ. со́нъ: ко́и со́нъ вѣ́рѫтъ Пов. 14 (— сравн. бытовое значение этого выражения), со́нъ Чуд 9, 10, Наст. 306; до́ждь: кога̀ ӥма до́ждь Мыт. 14, фана́ло до́ждь Чуд. 75; во́нка на дво́ръ Чуд. 51, Наст. 164 (слово „во́нка" служит толкованием для „надво́ръ"), во́нкащни Наст. 251; то́кмо Пов, 36.

-ок: пето́къ Мыт. 19, песо́къ 201. С *-ок-* новообразования: мо́зоко Чуд. 84, во́сокъ Наст. 274, ма́лечокъ Наст. 68, 69. С *-ок* и слово рѫчо́къ Наст. 127, 208.

Членная форма муж. р. ед. числа на *-о,* изредка на *-от.*

Предлог *сосъ,* реже *со.*

В „Чудесах" встретилось одно написание с *а:* да́ждотъ 76. В „Наставлениях", куда вошли тексты с разными языковыми чертами, находится *а* и в таких написаниях: са́нъ 154, 191, ѿ санȣванѣ 67, ванка 110. Эти написания с *а* могли быть взяты из какого-нибудь среднегорского дамаскина или возникли под воздействием текста с сербским правописанием. Последнему обязан такой единичный пример в „Наст.": оу̑ ше́стъ да́на 91. Обычно же — де́нь.

ь. де́нь, се́кїй день — во всех книгах. Обратим внимание на бытовое значение таких, например, выражеиий со словом „день": пїа́ни се́кї день Пов. 13, не ле́жале со же́ни се́кїй де́нь Пов, 40. *ден-* и в наречных образованиях: ӥ де́нѣ ӥ но́кѣ Мыт. 37, дене́ска, дне́ска Мыт. 23, 19, Чуд. 15, 73, 101, Наст. 310. В записи Димитрия Филипповича, родом из Паланки, жившего в Кратове, „настоятеля“ в издании книг х. Иоакима, находится также *ден,* в съчетании „кзтадень“ (см. выше).

---

[1] Тукъ даваме втората часть отъ обнарoованата въ Макед. прегледъ год. IX, кн. 3—4, стр. 133—135 подъ сѫщото заглавие статия на проф. Селищевъ, въ която съ по-голѣми подробности се излагатъ особеноститѣ на езика на Хаджи Йоакимъ *(Редакцията).*

-темен-: ѿтемне́лъ Слово 419, те́мни Пов. 7, 18, те́мнїи Мыт. 15, те́мно, те́мни Наст. 7, сл҃нце се потемни́ло Пов. 38; те́мнина мра́къ Наст. 134 (— первое слово служит пояснением второго, книжного „мрак“); оу҆мъ на́шъ помраче́нъ потемне́нъ Наст. 111 (— и в этой фразе „потемненъ“ поясняет собое книжное слово „помраченъ“).

-шепот-: шепоте́нѣ Мыт. 49.

С гласным *е* х. Иоаким представляет и слова с корнем *чет-* (вместо давнего чьт-: чьтѫ, чьлъ. . .): чети̇̀, чета̀тъ Наст. 39, 96.

-ен: ѐде́нъ — так во всех книгах х. Иоакима. Изредка встречается и „ѐди́нъ“. Но в таком виде (с -инъ) это слово находится обычно в церковно-славянском тексте. Поэтому возможно полагать, что „единъ“ представляет собою книжный церковнославянизм. В обиденной речи х. Иоакима это слово было с суффиксом *-ен*: [ı̯]еден. Теперь на востоке Македонии представлены два варианта: с *-ин*, как далее на востоке (в западной и восточной Болгарии). и с *-ен*, как в прочей Македонии. Не ясно, были ли эти варианты в живой речи х. Иоакима. Если были, то несомненно, обычным для его речи было это слово с *-ен*; „[ı̯]един“ был редкий вариант.

Те́менъ, стра́шенъ Пов. 4, си́ленъ Пов. 6, 14, грѣшенъ Пов. 16, те́сенъ и҆ стра́шенъ па́тъ Мыт. 60.

Итак, в конце XVIII-го — в начале XIX-го в. на северо-востоке Македонии заменами гласных *ъ, ь* в сильном положении были *о, е*. Теперь пограничная линия с такими заменами гласных *ър* проходит немного южнее Кратова, у Злетовской реки. Говор села Леснова представляет *о, е*. Но в говоре города Кратова слова с заменами гласных *ъ, ь* представляют теперь черту южноморавской групы: *ъ*: *сън, дън, овън, едън, търговъц*. Но употребительны там и слова с гласным *е* в суффиксах: *овен*, *еден* (и *един*), *търговец*. Членная форма муж. р. ед. ч. *-о*. Такие же черты в отношении слов с заменами *ъ, ь* представляет и говор Криво-Речной Паланкы. При отсутствии исторических памятников с чертами говора населения городов Кратова и Паланки нет возможности определить с достаточной полнотой процесс формирования говоров этих пунктов и сёл в их районах. Обратим внимание на два явления: 1) на топонимию этих районов и 2) на показание языка х. Иоакима. В топонимии имеются указания наболее раннюю диалектическую основу — с гласным *е* вместо *ь*, с *шт (шч)*, *жд (жджж)* вместо *dj. — *Буковец* — местность у Кратова, *Градец*, *Беливец* — в районе Криво-Р. Паланки „Село Дрѣвѣно сь заселкомь Пештнымь“; „подь Пештноѥ“ — в районе Кратова, по грамоте Стефана Душана 1347—1350 г.[1] На северо-западе района Паланки находится село *Радибуш*, — с названием, указывающим на *жд* (< *жджж*): Радибоужд-: Радибоуждю Горню сь обрьшиѥмь приложнл Ст. Душан в 1358 году Хиландарскому монастырю.[2] *-бужд-* в этом слове получилось вместо давнего budj-. В разных славянских областях много топографических имен, образованных от bud-: Badycze Budy — в Полше, Budov, Budějovice — в Чехии, Budić — в Хорватии, Budyšyn — в Лужице и многие другие.[3] На образование с *dj указывают, напр., такие топографические имена: польские села Budzów, город Дорогобуж на востоке славянства, Радобуђа в Ужицкой области у сербов. „Радобуђа“ соответствует македонскому „Радибуждa“ и в отношении первой части.

х. Иоаким, пользовавшийся местною речью районов Паланки-Кратова-Кочани, не вводил в язык своих писаний слов с *ъ* вместо *ъ*, *ь* в сильном положении, так же как не вводил и других черт южноморавского диалектического типа: эти черты воспринимались им как явления не основные, не свойственные системе того языка, на котором он писал и который называл „болгарским“.

ъ—а, ъ.

В ряде сочетаний в языке х. Иоакима был представлен гласный *а* вместо *ъ* (из *ъ* и *ь*) перед слогом с гласным полного образования, — явление, общее с другими говорами Македонии и юго-западной Болгарии.

лаг- (*лъг-*), *лаж-* (*лъж-*): се залагꙋвáла Мыт. 22, кóи лáже, ѝ сéка рéчь, щò ê на лáжа Мыт. 24, ȉзлáжала Мыт. 24. Многочисленные слова с *лаг-* и *лаж-* находится также в Чуд.

---

[1] Ст. Новаковић, Законски споменици, стр. 677—678.

[2] Новаковић, там же, стр. 435.

[1] Fr. Miklosich, Die Bildung der slavischen Personen- und Ortsnamen. (Heidelberg, 1927, стр. 124—135, 170).

и Наст. — ла́жа, и̑зла́гала и др. в Чуд. 20, 22,; лагаме, ли́же и др. в Наст. 43, 45, 135 и др.

маска: во́лъ и̑ ма́ска Пов. 5.

а также в замене гласного *ъ* в передаче турецкаго слова mъzrak: маздрàцы Мыт. 16. Но в Наст. это слово передано с *ъ*: мъзра́къ 238.

В языке х. Иоакима был гласный *ъ*. Такой гласный находился в некоторых традиционных македонско-болгарских сочетаниях, представляя результат фонетических процессов, пережитых в Македонии. Так в сочетаниях *седъм, глътне, рекъл* (см. ниже).

Гласный *ъ* произносился также в турецком суффиксе -lък и в турецких словах с гласным *ъ*. — калабалъ̀къ Мыт. 13, 15, Чуд. 74, Наст. 47, 94, калабалъ̀цы Наст. 60, чини́лъ ѧ̑ланшайтлъ̀къ Мыт. 24, шаитл'къ Наст. 137, дȣшманлъ̀къ Чуд. 47, Наст. 117, 131 — дȣшманл'къ Наст. 15, 135, лакръди́и (в произнош. — лакърди́и), а̑хъ̀ро Чуд. 33, хатъ̀ръ Чуд. 66, кахъ̀ръ Чуд. 34, Наст. 72, 75, 252, но и: без' кахи́ръ Наст. 193, мъсъ̀ръ Наст. 65, 213, вакъ̀тъ Наст. 118, 147, бакъ̀ръ Наст. 301.

-trъ, -tlъ, -tmь, -tnь.

Замены давних сочетаний -rъ, -lъ, -mь, -nь в конце слова после согласного (dobrъ, vĕtrъ, sedmь, ognь) в языке х. Иоакима не во всех случаях ясно показаны.

Несомненно, вместо ognь он говорил *ог'ин*, как и тепер говорят в Кратовском районе и во многих других местностях северной и восточной Македонии. См. „Полог", стр. 308. -о̆гинь, членная форма о̆гино — так обычно передается это слово во всех киигах х. Иоакима.

Есть только один пример с заменой слова sedmь: сѐдамь дѣви̑цы Чуд. 90. Но этот пример находится не в надежном тексте. Может быть, тут произносился не обычный гласный *а*, а находился гласный $\underset{a}{ъ}$, как в современном Кратовском говоре.

ѥсмь. Мыт. и Чуд. указывают на македонское *сум* — сосъ когò сȣ́мь се залагȣвала Мыт. 22, да сȣ́мь до̀лжна Мыт. 46, ѧ̑ сȣмь Чуд. 29, ѧ̑ тебѐ сȣ́мъ слȣ́шала Чуд. 39. Но в Чуд. чаще находится „самь": ѧ̑ самь 96, 89...; „самь" и в Наст. Едва ли эта двойственость передачи замены ѥсмь обусловлена была разными рукописными оригиналами. Повидимому в отношении этой замены в языке х. Иоакима была двойственость: *сум,* как в центральной и западной Македонии, *ъм (сам),* как на востоке Македонии и на западе Болгарии. В таком двойственном виде замену ѥсмь представляли говоры районов Кратова и Паланки и позднѐе.

Замена конечных -r̥ъ, -l̥ъ после согласного передается в настоящее время в Кратовском районе в виде -ъr, -ъl: *добър, рекъл.* В таком же виде представлени были эти сочетания и в языке х. Иоакима. — ре́къл Мыт. 42, ре́калъ Чуд. 20, 21, Наст. 11, ѿсѣ́калъ Чуд. 6, не мо́галъ Чуд. 101, вѣ́таръ Чуд. 73, 13, Наст. 198. Но в повести и в Чуд. имеются написания с -олъ: вле́голъ Пов. 41, Чуд. 8, 62, 92, ѝзле́голъ Чуд. 61, сле́голъ Чуд. 80, ре́колъ Чуд. 81. ѿне́солъ Чуд. 77, се тре́солъ Чуд. 10. Полагаем, что эти примеры не списаны с западно-македонских оригиналов, а внесены х. Иоакимом по его произношению этих слов. В этих сочетаниях, как и в ряде других языковых явлений, он представлял элементы двух диалектических групп — 1) северо-восточной Македонии и 2) центральной и западной Македонии. На севере, в центре и на западе Македонии представлено *-ол* вместо -l̥ь: *рекол.*

tr̥t, tl̥t.

Замена r̥ передается обычно посредством ръ или р'. — побрѣ́калъ, кръвь... Написания ръ, р' передают собою сочетание *ър,* как в слове *лакърдии*; оно также написано с ръ: лакръдіи Мыт. 22. Возможно, что образование гласного ъ было слабое, ъ: большее значение в слоговом отношении представлял плавный *р,* как это было представлено и позднѐе в южно-кратовском селе Лесново (см. записи в „Минало“, I, 1). На преимуществено значение *р* в слоговом отношении могут указывать написания с одним р: не собрне, срднѧ̀, ѝсфрлѝ Чуд. 135, 117, 112, хаџѝ Во́инъ ѿ Зрно́вщица, Спасе ѿ Грдо́вцы — подписчика на книгу „Чудесы“ (4).

Замена *л̥* в языке х. Иоакима была не одинакова во всех сочетаниях.

а) В одних сочетаниях эта замена была *ъл,* ъ*л̥.* Так после *к*: ко́йсе кълне Мыт. 24. (Написания посредством лъ, как и ръ, представляют один из элементов традиционной болгарской орфографии: се клъ́нала Мыт. 24). ъ*л̥* въ „къ*л̥*не“ представлено в Кратовском районе и в настоящее время.

b) Но после *г* написания с *ъл* нет; пишется только лъ.
Повидимому и в речи было *лъ*. -глъ̀тнатъ Мыт. 13, проглъ̀-
налъ Чуд. 17, проглъне Наст. 261. Так судьба *л̥* в этом соче-
тании была обусловлена тем, что *л̥* находился перед двумя
согласными *(тн)*: *глътне*. Сочетание *глъ-* обобщено было
затем для всех форм: *-глътн-, глът-, глък-*. В современном
кратовском говоре представлено также *глът-*: *глътам*. Но в
Кратове и его районе имеется и иной результат изменения *л̥*:
ъ: *гътам*, — как в говорах соседнего Штипского района.

c) *лъ* заменяет собою *л̥* в языке х. Иоакима также после
д и после *с[т]*, *с*. — длъги дрéхи Наст. 43, да се продлъ̀жи
Чуд. 15; слъ̀ба Наст. 78, слъ̀зи Чуд. 15, Наст. 144. Повиди-
мому с *лъ* произносил х. Иоаким и „*слънце*“. В таких соче-
таниях представлено *лъ* и в настоящее время в говорах района
Кратова. Сочетание *длъг* находится и во многих других гово-
рах на северо-востоке Македонии. В Кратове имеется и ино-
диалектический результат изменения *л̥* в „сл̥нце“: *сънце*. По-
явление *лъ* в этих сочетаниях обусловено было положением
л̥ после *д, с*. На такую обусловленость могут указывать дру-
гие славянские языковые группы. Сравн. в чешском языке
łu > lu после d, s — dluh, slup > sloup, в полъском dług, słup.
В южноморавской группе находится *лу*: *слузе, слуба*.
Но в таком звуковом виде эти слова ни в городе Кратове,
ни в говорахъ его района не употреблялись.

d) После губного согласного в языке х. Иоакима был
гласный *у* вместо *л̥* — *пун-*: мѣ́хъ цръвéнъ пⷹнъ Мыт. 20,
сáдове пⷹни сосъ мáсло Мыт. 21, й се йспⷹнихъ Мыт. 21. хам-
бáрите пⷹни пшенйца Чуд. 102, пⷹни йматъ кѣсíи пáри, пⷹни,
ковчéзи дрéхи Наст. 175. Написания с -ол- представляют со-
бою книжный русско-церковно-славянизм. — пóлна ѕмíй Чуд.
95; пóлѣ пⷹно пóлно кóсти Наст. 54. Сравн. рядом находя-
щиеся „пⷹно“ и „пóлно“: одно из них, „пⷹно“ служит поясне-
нием гругого, „полно“. В „Мытарствах“, текст которых более
последовательно передает черты живого говара, находится
только „пⷹн-“.

Из сочетаний с губным согласным находится еще „вⷹкъ“.
— оу̑чⷹвай нáсъ ѿ тóѧ вⷹкъ сйрѣчъ ѿ дïáвола Наст. 111, вⷹ-
цыте Наст. 15.

В отношении судьбы *л̥* после губного соглаского сле-
дует обратить внимание на соседние говоры на юго-востоке

— в Штипском районе и в юго-западной Болгари: *л̥ > ъ, л̥ > лъ* после *д, л̥ > у* после губного согласного: *жът, гътам, съза, вук, пун, бу̑[х]а*. Подробнее см. в „Очерках по макед. диалект.“, стр. 66-83.

Обозрев сочетания с заменами *л̥* въ языке х. Иоакима, приходим к выводу, что эти сочетания находились в связи с говорами сев.-восточной Македонии. Черты, характерные для говоров южно-моравской группы, *лу* (*слузе, слуба* и др) и *у* после зубных согласных (*жут*...) отсутствовали в языке х. Иоакима.

-tĭje.

По утрате редуцированного гласного ĭ (из ь перед i̯, j) произошла ассимиляция j с предшествующим небно-зубным согласным: имани̯е > нманје > иман́е. Так было въ говорах Македонии и Болгарии. Писания х. Иоакима указывают на результат асимиляции *j* с *н, т, д*: *нj > н́, тj > ќ, дj > ѓ*. — живе́енѣ, оу̑мирáнѣ, кáдéнѣ и̑ пїéнѣ, плáченѣ, весéленѣ, жáленѣ и др. Пов. 5, 8, 10, 11; глéданѣ, живе́енѣ, лютéнѣ, и̑спытȣ́ванѣ и др. Мыт. 12, 29, 35, 41. Написание *ѣ* после согласного указывало на мягкость согласного перед *е*. Такое оаозначение мягкости было обычнымъ орфографическим правилом у болгарких книжных людей.

бракѧ Наст. 29, 61, лю́ге Наст. 25.

после губного согласного j или i̯ в большинстве говоров Македонии не утрачивался. Губной согласный является твердым или мяким. Мягкость губного согласного представлена, напр., в говорих Штипских. Несомненно, j или i̯ был и вязыке х. Иоакима: -ро́бье Пов. 11.

Ѫ.

Сочетания (словá) с заменою гласного ѫ в языке х. Иоакима принадлежали говорам восточной и центральной Македонии. Эта замена — гласный *а*. Ряд примеров, из которых многие имеют одинаковый корень и находятся во всех книгах х. Иоакима, свидетельствует, что сочетания с *а* были свойственны языку его.

пáтъ: никóй пáтъ, ни́кой пáтъ, Пов. 7, 13, 27, Мыт. 13, 31, по тоѧ пáтъ Мыт. 39, сéкїй пáтъ Мыт. 4, 8, 29, пáтъ за рáй Мыт. 8, хїлїáди пáти Мыт. 26, ôвїѧ стрáшнїи патишта

Мыт. 29 и др. Много примеров со словом „патъ“ и в Чуд. и в Наст. Кроме того: пáтницы Чуд. 96.

гнасенъ, гнасна, гнасно, гнасни. Примеры с этими словами также многочисленны в книгах х. Иоакима. — гнáсни Пов. 7, сѝте мой лȣди ѝ гнáснїи лакръдїи Мыт. 22, согнáсна блювети́на Мыт. 27, тóй погнáсенъ ѝ посмрáденъ согнасéмъ Мыт. 48, погнáсенъ ѿ сѝчкїите гнасоты̀ Чуд. 74, се гнáсилъ Чуд. 65, катò нéкоѧ гнáсна мáнџа, гнȣ̆сно ꙗ̂стїе Наст. 184. Относительно последнего примера заметим, что в Пов. и в Мыт.. в которых более последовательно переданы черты живой речи, употребляется слово „манджа“ без синонима, В Мыт. часто встречается „манджа“. Кроме того, в тех же текстах находится „гнасенъ“, „гнасни“ . . ., но нет „гнȣ̆сенъ“. . . Следовательно, „гнáсна мáнџа“ взято из живой речи и представляет объяснение слов „гн ʽсно ꙗ̂стїе“.

пад- (пжд-): ѝспáдȣватъ ѿ човéцы ꙗ̂г҇гли Пов. 20, ѝспадилъ Пов. 41, Чуд. 21, ѝспáдиле Чуд. 6, ѝспáдатъ Чуд. 87, Наст. 56, ѝспáди и др. Наст. 57 и др.

сад- (сжд- — „сосуд“): е̂дéнъ сáдъ Чуд. 34, сáдови пȣни сокъ мáсло Мыт. 21, сáдови Мыт. 28, сáдове Наст. 85, сосȣ̆ды сáдови Нагт. 238.

скап-: мнóгȣ скáпо Мыт. 21, скáпо Наст. 49.

длабок-: ꙗ̂ма длабóка Пов. 15, 27, длабóка вода Чуд. 53, длабóко Наст. 72 и др.

мак-, мач-: ꙗ̂ко се мáчилъ со снáга Мыт. 52, даго [да го] мȣ̆чи даго мáчи Наст. 264, сѝчките мáки мȣ̆ки Хр҇тóви Наст. 299. — О слове „мука“ замечания будут сделаны ниже.

вáдицы Мыт. 16.

маж-: дéте мáжко Чуд. 58, дéца мáжки Чуд. 25. Обычно „мȣ̆жъ“ — во всех книгах. Но в Чуд. есть и „мáжотъ“ 26, в Наст. — „машъ“ (когà хóди машъ на мáшко товáсе кáже содóмскїй грѣ̆хъ, 31).

стап-: стáпка ѿ нóга Чуд. 95, стапи́хъ Чуд. 96, пристáпи Наст. 144, пристáпѧме Наст. 15.

оу̑нáтре Мыт. 54, внáтра Чуд. 92, Наст. 191.

секадѐ Мыт. 53, насéкаде Мыт. 55, ѿ кадѐ знáѧтъ Мыт. 36, поведóха ме на кадѐ ʽсл҇нцето Мыт. 21, кадѐ Чуд. 73, 76, 102, Наст. 68, 134, ѿ кадѐ ты ѿхóдишъ ѝ кадѐ ѝдешъ Наст. 32.

Эти многочисленные примеры, в одиноковом звуковом виде переданные в разных текстах х. Иоакима, указывают что они отражали соответствующее явление живой речи его.

Гхасный *а* находится также в суффиксальных элементах:

а) в окончании винит. пад. ед. числа имен жен рода на *а*;

b) в форме вин. пад. ед. ч. местоимения жен. рода: та(ѫ), неѫ. — да ѭ̂ чꙋ̓ва Пов. 33, нѣдаѫ̀ посáкамъ Пов. 33, да ѭ̂ вй҆ди Мыт. 10, за неѫ̀ Мыт. 9, тїе ѭ̂ й҆спáдиле Чуд. 51 и др.;

с) в глагольном суффиксе *-на-*: ѡ҆стáнало, паднáлъ Пов. 4, поминáла Мыт. 11, бꙋ̓тналъ Мыт. 40 и др.

d) в окончании 3 л. множ. ч. наст. вр. *-ат*: тїе скорѡ гй҆натъ Пов. 7, збóратъ Мыт. 27, сѐ жéнатъ Пов. 41, дрѣжатъ Чуд. 19, тръпатъ Чуд. 42 и др.;

е) в окончании 3 л. множ. ч. аориста и имперфекта *-[х]а*: дóдоха Мыт. 14, вй҆доха й҆ ѡ҆стáнаха Мыт. 20, мà вóдеха Мыт. 23 и др.

Несколько слоз представлено с гласным *у*:

кук'а: кꙋ̓кѫ Чуд. 90. Несомненно, это слово было и в устной речи х. Иоакима. Но он пользовался, по крайней мере в письменном применении, и словом „каща“ (множ. „кащи“). В Пов. и Мыт. словà „каща“, „кащи“ поясняют книжные словà „дом“, „домовы“. Напр.: башкà башкà кàщи й҆ дóмовы, сéка кáща й҆ домъ Мыт. 56. В чуд., на стр. 90, где нахадится „кꙋ̓кѫ“, имеется и „нéзина кáща“. В Наст. много раз встречается „каща“ (77, 116, 144 и др.). В ряде случаев слово „каща“ перенесено из восточно-болгарского или из юго-западно-болгарского оригинала. Это несомненно для пестрого в языковом отношении текста „Наставлений“. Но х. Иоаким, перенося слов́а „каща“, „кащи“ в свой текст, считал их понятными для читателей его книг на „простейшем языке болгарском.“ Значимость этих слов, их эмоциональная окраска, была иная сравнительно с обыденным словом „кук'а“: слово „каща“ применялось х. Иоакимом в тексте повышенного значения; обиходное, бытовое слово „кук'а“ для такого текста считалось словом неподходящим, „низким“ по семантическому тону. Как отмечено было выше, для пояснения „дом божий“, для названия жилых помещений в раю [!] х. Иоаким пользуется не словом „кук'а“, а „каща“. — да влéзе оу҆ кáща, й҆ оу҆ дóмъ б҃жїй Пов. 42; см. выше пример из Мыт.

Обычно с *у* употребляются в текстах х. Иоакима *мука, мучи, мучиле,* когда говорится о мучении в религиозном отношении: тешки мȣ́ки кѣда̀ до́йдатъ на тїе чове́цы Пов. 6, да ви̇̀ го́ратъ ѝ м´катъ Пов. 24, оу̑ мȣ́ка вѣ́чна Мыт. 20 и др.

Несомненно, и в своей живой речи х. Иоаким произносил эти слова с *у*, — произносил, как и другие книжно-церковные лица под влиянием русско-церковнославянского языка. Из церковного обихода „мука“, „мучение“ проникли и в широкую народную среду. В некоторых македонских местностях слово „мука“ говорят только в таком церковном сочетании: „вечна-мука“. Трудности же земные называются по-месному: „мака“, глагол „мачиш“... Так, напр., в Прилепе. В Наст. находятся не только „мȣ́ка“, „мȣ́чи“, но „ма́ка“, „ма́чи“, находятся для пояснения церковно-славянизмов „мȣ́ка“, „мȣ́чи“ (см. выше).

суд-. сȣ́дъ б҃жїй Пов. 25, стра́шенъ сȣ́дъ Мыт. 4 и др., ѝ го̀ пове́датъ да го̀ сȣ́датъ Пов. 17, ѡ̑сȣди́ли Чуд. 66, сȣдїѧ̀ Чуд. Слово „суд“, с гласным *у*, представляют и народные говоры Македонии. И это слово в таком виде не местного происхождения. Оно утверждалось в Македонии в разное время из двух источников: в старое время, в XIV-м веке, под воздействием сербской администрации; позднѐе действовала церковная среда. На церковно-книжное происхождение слова „суд“ и производных указывает также форма „судїѧ“, — с окончанием *-ија*.

блуд- — чи́натъ блȣ́дъ Мыт. 4. И это — церковнославянизм.

муж-. В текстах х. Иоакима часто встречается слово „мȣжи“ („мȣже“). Повидимому и это слово относится к числу церковнославянизмов. Оно находится в текстах церковно-религиозного содержания. Но в бытовом применении той восточно-македонской речи, которая служила основой для болгарского языка х. Иоакима, это слово имело гласный *а*, как на это указывают примеры, сообщенные выше.

зȣбы. Встречается в выражении: „скрежетить зубами“: „чкрътаха со зȣбы̀ на на́съ“ (Мыт. 26). Написание с *-ы* и неправильная постановка ударения указывает на книжное происхождение этого слова с *у*.

Обозрев данныя, относящиеся к сочетаниям с заменою гласного *ж*, приходим к выводу, что язык книг х. Иоакима в отношении этой замены принадлежал к типу говоров восточной и центральной Македонии и юго-западиой Болгарии, с *а* вместо *ъ*<*ѫ*. В Кратòвском районе говоры с такой заменой гласного *ѫ* подходят к Злетовской реке. Одним из пограничных сёл с таким говором является село Лесново. В говоре городов Кратова и Кр.-Р. Паланки в конце XIX-го века сочетания с заменой *ѫ* в корне имели в конце XIX-го века иной звуковой вид: гласный *у*: *рука, муш*. Форма винит. пад. ед. числа жен. рода имела окончание *у* в именах собственных и в именах родства: *Мару, сестру*. Прочие же имена жеи. рода представляли гласный *а*: *на вóда*. Отличается кратово-паланский говор от южнократовского по форме 3 л. множ. ч. наст. вр., представляя в конце *-в*: *несев*. Но употребляется там и форма, общая с южно-кратовским говором: *несат*.

Итак, х. Иоаким в языке своих книг пользовался такими элементами, которые находятся теперь не в городе Кратове или Паланке, а в сёлах к югу от Кратова. И для лица, долго жившего в Кратове и в Паланке, черты, характерные для говора этих городов в XIX-м веке, не были приемлены для фиксирования их в письменном тексте: преимущественное значение представляли языковы элементы говоров, находящихся к югу от Кратова, — говоры македонских сёл, а также близких городов Щип и Кочани, с представителями населения которых х. Иоаким был в тесной связи.

ќ—ѓ.

В языке х. Иоакима представлены были сочетания с *ќ—ѓ* вместо давних *tj (*kt')-*dj: -врáкѧтъ Мыт. 36, врáкѧлъ Чуд. 40, ѿврáкѧхъ, ѿвракѧ́хъ Мыт. 13, 27, прáкѧ Мыт. 37, при̑кѧлъ Чуд. 20, кꙋ̑кѧ Чуд. 90. кéрки Чуд. 28, нéкѣте Пов. 5, нéкѧтъ Пов. 6, кѣ в передаче буд. времени, векѣ, и̑ дéнѣ и̑ нóкѣ Мыт. 37; мегю́ Чуд. 93, Наст. 16, ръвѣ и̑ ръгѧ го ꙗ̑де Наст. 105, кóи тꙋгїй потъ ꙗ̑датъ Мыт. 30. В повести — церковнославянизм: да не ꙗ̑деме чꙋждыи потъ, 36.

Эти слова с *ќ—ѓ* представляют теперь общее явление в говорах восточной и центральной Македонии.

В текстах х. Иоакима, в особенности в Чуд. и в Наст., имеются и слова с *щ, жд*. В некоторых случаях это — очевидные книжные церковнославянизмы. Напр.: оу̑ полꙋнощи Чуд. 81, ꙗ̑ да се и̑збáвимъ ѿ ô вá ѿсꙋждéнїе и̑ клеветы̀ Чуд.

51 и др. Но имеются и такие сочетания с *щ*, которые не перенесены из церковно-славянского текста, а появились иначе: одни из них взяты из болгарских рукописных оригиналов, представлявших слова с *щ*, *жд* (вм. *tj-*dj); другие введены х. Иоакимом в текст его книг как элементы инодиалектические. К последним словам относятся вероятно те, которые находятся в Пов. и в Мыт., — в текстах довольно выдержанных в отношении отражения черт живой речи х. Иоакима: каща, кащи (см. выше), кóи не плáщале на свойте йзмекѧ́ри хáкотъ Мыт. 33, прáща Пов. 33, Мыт. 37, прáщаше Мыт. 31.

Были ли в конце XVIII-го — в начале XIX-го века в широких слоях населения районов Кратова слова с *щ (жд)*? На этот вопрос нет возможности ответить определенно. Но в ранний период жизни славянских групп в этой части Македонии, сочетания с *щ (жд)* вместо *tj (*dj) представляли одну из основных черт говора этих групп. Об этом свидетельствует топонимия края. Топографические названия охватывают всю Македонию. На северо-востоке они доходят до районов Кратова и Кр.-Р. Паланки. Заселок *Пештное* и село *Радибужда*. — *Радибуждь*<*Радибуш* свидетельствуют об этом (см. выше).

Мягкие (палатальные) *к′—г′* в языке х. Иоакима были также в сочетаниях другого происхождения:

a) Вместо иноязычных палатальных *к′—г′*: йзмекѧ́ръ, йзмекѧ́ри Мыт. 33, Чуд. 22, 97, Наст. 65, 125, дѫкѧ́нъ Чуд. 98, а̂шикѧрѐ Чуд. 37, кѣ́фъ Чуд. 29.

b) Вместо tj—dj вторичного происхождения (по утрате редуцированного гласного перед j): бракѧ Наст. 61, 29, лю́ге Наст. 25.

к′—г′ (не одинаковой мягкости в разных говорах) находятся в Македонии и перед *i, e*. Вероятно, мягкие *к′—г′* в этом положении были и в речи х. Иоакима.

У

u̯ъ-, u̯ь-. В качестве предлога „в“ употребляеся в книгах х. Иоакима *у*, как по говорам на востоке Македонии и в югозападной Болгарии: оу̑ негóви тевтéри Пов. 27, несмѐ оу̑свой вилаéтъ Мыт. 60, оу̑ детйнство Мыт. 31.

Гласный *у* находится вместо u̯ъ-, u̯ь- в начале слова (не перед s, z, l): оу̑довица Мыт. 9.

Перед l находится v вм. u̯ъ-: влéзатъ Пов. 30, не мóжеле да влéзатъ оу̑ свúните Пов. 42, влéзже Пов. 30, влáзатъ Пов. 29, да влéземе Мыт. 60, й влегохме Мыт. 39.

Отсутствие образования для v перед s, z в начале слова, как повсюду в Македонии и Болгарии: сѐ щò ймать Пов. 11, сѐ щò ȇ Пов. 3, сѐ, що ȇ кривина Мыт. 33, сѐ товà Мыт. 27, сúте вáши рéчи Пов. 27, сúте Мыт. 34, сúчки Слово 19, сúчките грѣ́хови Пов. 16, сúчко Мыт. 28, сéкїй човéкъ Пов. 32, сéка речь Мыт. 24 и др.; зéма Пов. 18, Мыт. 17, зéматъ Мыт. 8, 38, й мѐ зѐха Мыт. 47, зéла Мыт. 10, 31, зимáле Мыт. 32.

vn<mn, как повсюду в Македонии: ѿдамна Мыт. 45.

хв.

В языке х. Иоакима были сочетания с *ф* вместо более раннего сочетания *хв*. Все его писания указывают на *ф* — фáти Мыт. 16, фáне Пов. 6, Мыт. 7, Наст. 120, фáнатъ Пов, 17, 22, фáна, фанá Мыт. 11, 44, фанáлъ, фанáла Мыт. 9, 11, Наст. 112 и др.; й се фáлѧтъ Мыт. 49, фрѣлатъ Пов. 15. Мыт. 20.

ф вместо *хв* представляют разные говори Македонии и Болгарии.

цр.

В языке х. Иоакима были сочетания с *цр*- *(цър-)* вместо более ранних с *чер*- (из *чр̥*- перед согласным). — црѣни Мыт. 12, 60; църнъ Чуд. 50, 87; цръвéнъ Мыт. 20, Наст. 240, цръвѣ Наст. 112, 116.

Сочетания с *цър*- (*цървен)* находятся в западной и восточной Македонии: Эти сочетания заменили собою более ранние с *чер-: червен*, развившиеся вместо чр̥-: чр̥вен. процесс изменения ч̥р>чер- был общим с говорами Болгарии. Об этом явлении см. подробнее въ „Македонские кодики“.

Имена.

Из именных основ отметим две: 1) на *-ин'а*: лютинà Мыт. 48, Наст. 47, 69, 298; хитринà Мат. 37. 2) *-и[i̯]а*: сиромащіа Пов. 33, Наст. 190, 204, 230.

Система склонения обычная болгарская. Несколько примеров: й реклъ на женàта Пов. 5, кáзже на д̆хóвника

Мыт. 8, не да́ва на сирома́си Мыт. 31, ѿхъ те́шко и҆ го́рко на ни́хни дȣ́шы Пов. 11, и҆ го фрълилъ на а̑рсла́ни Пов. 26, на си́те ч҃лцы грѣхо́вите Мыт. 37, ѿ сна́га Пов. 13, ѿ кȣрва́рство Мыт. 52, со о̑чите мѐ гле́даха Мыт. 14, да ѯ ѿкȣ́пите сос то́й мо́й мѣ́хъ Мыт. 20.

Прежняя форма дат. пад. ед. числа муж. рода на *-у* для имен лиц, к тому же в сочетании с местоименнем: се́комȣ човѣ́кȣ мȣ прихо́ди злѝ помышле́нїе Мыт. 49.

Множеств. число. Имена мужского рода имеют окончания *-и*, *-ови* (*-ове*). *'е*, *-ишта* — 1) сирома́си ковче́зи, и҆змека̀ри, а̑рсла́ни. 2) Из двух диалектических окончаний *-ови* и *-ове* в языке Повести употребляется только окончание *-ови*, как в говорах центральной и западной Македонии. Такое же окончание представляют формы и в тексте Мытарств. Но тут, при многочисленных формах на *-ови*, встретилась 2 раза форма на *-ове*, как на востоке Македонии и в Болгарии: грѣхове 8, 12. В Чуд. форма на *-ове* находятся в бо́льшем количестве; но формы на *-ови* всё-же доминируют. Въ тексте Наставлений, пестром в языковом отношении, формы на *-ови* и на *-ове* употребляются как будто безразлично. Тексты Пов. и Мыт., с однообразными языковыми чертами, позволяют полагать, что речи х. Иоакима была свойственна форма множ. числа на *ови*. Может быг, изредка он говорил эту форму с окончанием *-ове*, как это отразилос в Мыт. Большое количество форм на *-ове* в Чуд. и в Наст. появилось под воздействием тех болгарских рукописных оригиналов. которыми пользовался х. Иокаим.

В настоящее время говоры северо-восточной Македонии имеют форму множ. числа с окончанием *-ове*. Повидимому в конце XVIII-го — в начале XIX-го века в говорах кратовского района и соседних с ним местностей преимущественное значение имели формы на *-ови*. В течение XIX в. взаимоотношения этих форм изменились: в силу соответствующих общественных отношений основное значение приобрели, вместе с некоторыми другими языковыми элементами, формы на *-ове*. Формы на *-ови* еще в конце XIX-го в. отмечены в Кр.-Р. Паланке: *а́тови, пра́[х]ови, джепови;* но и *попо́ве, ѓаков* и др. (Сб. за нар. ум. IX, 70, 29, 30, 60, XI, 33).

Примеры из Пов. и Мыт.: грѣхови, грѣховы Пов. 8, 10, 14, 20, Мыт. 3, 4, 7, 9, 22, попо́ви Пов. 29, Мыт. 7, 60, ключови Мыт. 8, збо́рови Пов. 27, Мыт. 19, 22, згло́бови Мыт. 16, сръ́пови Мыт. 16, ца́ровы Мыт. 60, хлѣ́бови Пов. 37, ѕвѣ́ровы Пов. 22, гробо́вите Пов. 6, Мыт. 4, вѣ́тровы Пов. 4, са́дови („сосуды) Мыт. 21, стра́хови Пов. 17.

-'е. Формы на *-'е* собирательного значения: ѿ высо́ки ка́менѣ Пов. 35, ре́бье Пов. 11, ȏвча́рете Наст. 56.

-ища: патишта Слово 19, Мыт. 29. Форма множ. числа с окончанием *-ища* в этом имени и некоторых других (кѫ́тища, гро́бища, до́лища...) свойственна всем болгарским группам (в Македонии и в Болгарии).

Кроме этого ряда слов, окончание *-ища* находится в форме множ. числа для имени „пиле“: — е̑дно́ пи́ле Наст. 59, пи́лища Наст. 198, пти́цы, си́рѣчь пили́ща Наст. 72.

Имена ж. р. на *-а* имеют во множ. числе обычную в говорах Македонии и Болгарии форму, — с окончанием *-и*: си́чки кни́ги Слово 19, де́сетъ годи́ни Пов. 9, годи́ни Пов. 35, ѿ де́сеть годи́ни Мыт. 3, мно́гꙋ годи́ни Мыт. 9, по три́ же́ни Пов. 41, ле́жал со же́ни Пов. 40, же́ни Пов. 9, Мыт. 3, сна́гите Пов. 19, Мыт. 4, па́зꙋхи Мыг. 20, по го́ри, по плани́ни Пов. 34, кошꙋ́ли Мыт. 61, самови́ли и̑ баснари́ци Мыт. 40, па́ри Пов. 11, 31, Мыт. 32, бра́двн Мыт. 16, при си́сите Мыт. 14, рꙋ́бите Мыт. 14, фꙋ́рни Пов. 35, манджи Пов. 10, 23.

Формы имен. жен. р. во множ. числе на *-и* (*жени*) представляют до сих пор не только южно-кратовские говоры, но и говоры северно-кратовские и кр.-р.-паланские.

Окончание *-ин'а*, типичное для говоров Македонии: хꙋба́ви момчи́нѧ Мыт. 14, и̑ми́нѧта Наст. 167.

Изменение рода.

В текстах Пов. и Мыт. находятся два примера с изменением грамматического рода: *живот* — жен. рода, *реч* — муж. р.: ȏва́ѧ жи́вотъ, на́ша живо́тъ, вѣ́чна живо́тъ Пов. 7, чи́ста живо́тъ Пов. 10, Наст. 264, 307; та́ѧ живо́т на́ша тꙋ́вашната Наст. 198, 282. ло́ши ре́чови Мыт. 29, словеса́ ре́човы Наст. 212.

Результат происшедшего изменения грамматического рода в этих и некоторых других именах представляют и другие говоры Македонии и говоры соседних с ней местностей Болгарии и юго-восточной Сербии.

Член.

Языку х. Иоакима, как языку болгарскому, были свойственны членные формы имен и местоимений. Напр.: й̑ кѣда-сѐ ѿвори́ предъ ни́хъ страшна ꙗ̑ма длабо́ка й̑ кѣда́ пра́ти б̈гъ а̃г̈гли, да ги́ фрълатъ оу́ ꙗ̑мата Пов. 15.

Окончание членной формы муж. рода единств. числа *-о*, при редких формах на *-от*: оу̑мо, но и: оу̑мотъ Пов. 43, ха́котъ Мыт. 33.

В настоящее время членная форма муж. рода ед. ч. на северо-востоке Македонии имеет окончание *-о*. Но изредка, повидимому употребляется там по говорам и форма на *-от*. Напр., в Кратовском селе Леснове обычным окончанием членной формы служит *-о*: *ца́ро, пома́лио брат, а́нѓело,* но и: *а́нѓелот*. В более ранее время, еще в начале XIX в., формы на *-от* в этой местности были в более частом употреблении.

Местоимения.

Личные местоимения. Единств. число ꙗ̑ Пов. 16, Мыт. 10, 17, 19, 20. Но и: ꙗ̑зе Мыт. 4.

Множ. число. Им. ніе, ны̀е Пов. 4, Мыт. 6, 60, 61. Вин. *нас, не* (*ни*). *нас не*: й̑ ми́лѡ на́съ нѐ сре́тоха Мыт 54. Но чаще эта форма перредается в виде „ны̑“: ны̑ ви́ка й̑ ны̑ зовѐ Мыт. 3 и др.

Дат. *нам, ни*: ты̀ѧ, що ны̀ чи́натъ на́мъ ѕло́ Мыт. 6, ніе [нI е] тешко ѿ вергіа Пов. 38.

2 л. Имен. множ. *вие*: *вые* Пов. 6, Мыт. 15.

Вин. *ви, вас. вас ви*: ва́съ вы̀ влече́ дìа́волъ Пов. 6, ꙗ̀ ва́съневы̀ забора́вамъ Пов. 16.

Энклитики *не, ве,* с гласным *е*, находится в македонских говорах. О происхождении их см. в Очерках по макед. диалект., стр. 192. В говорах северной части Кратовского районв и в говорах Кр.-Р. Паланки в обычном применении энклитики *ни, ви*. Изредка в речи некоторых лиц употребляется и македонского типа энклитики: *не, ве.*

Имен. *он, она, они* — о̑ни́ збора́тъ Пов. 10 и др.

Вин. ед. муж. рода *него, го* — ѿ негѡ̀ Пов. 4, сосъ не́го Мыт. 37, й̑ го поста́вилъ Пов. 4, го фръли́лъ Пов. 26, й̑ гò бйле Мыт. 6.

Вин. ед. жен. рода *нея, я* — за неѧ̀ Мыт. 9, дïа́воли та́ѧ дꙋшà ꙗ̑ дръ̑жатъ Пов. 9, да ꙗ̑ чꙋ̆ватъ Пов. 33, ꙗ̑ зедо́ха Мыт. 17.

Формы винит. ед. муж. и жен. р. этого местоимения в языке х. Иоакима были представлены в таком же виде, в каком они свойствены говорам Македонии и Болгарии. В говорах северно-кратовских и в районе Кр.-Р. Паланки в числе элементов, проникших из диалектической среды южноморавской, находятся и формы этого местоимения: *нега, га*. Но в начале XIX-го века, современник х. Иоакима, Димитрий Филиппович, родом из Паланки, живший в Кратове, говорил местоимение винит. ед. муж. рода в таком же виде, как и х. Иоаким, — в виде *го*, как показыват его запись. — кой го чат[и] (см. выше).

Вин. множ. *них, ги (г'и)* — ни́хъ кѣдагѝ запа́ли то́й си́лный ȍгинь Пов. 7 и др.

той — тоя — ед., *тие — тия* — множ: — то́й ȍгинь Пов. 7, по тоѧ̀ па́тъ Мыт. 39. — Во множ. числе х. Иоаким употреблял две диалектические формы: *ти[i]е* и *тиi̯а* — тїе човѐцы Пов. 6, тїе, ко́и не сѐ мо́лѧтъ б҃гȣ Пов. 11, тꙑ̀е се поголе́ми грѣхови Мыт. 4, тꙑ̀е грѣхови Мыт. 4 и др.; тꙑ̀ѧ, щȯ чи́натъ грѣховы Мыт. 3, тꙑ̀ѧ хр҇тїа́ни, ко́и . . . Мыт. 3, за тꙑ̀ѧ грѣхѡвы Мыт. 4 и др.

Окончание *-ия* представляет и форма множ. числа: ȍвїѧ, ȍнїѧ Мыт. 29, 41.

В современных говорах Кратовского района эта форма имеет окончание -ия *-(иi̯а, -иja): тия, ония.*

Из притяжательных (поссессивных) местоимений отметим местоимения *нейна, нейни* и *нойна, нихни, нихна, нихни* — не́йната д҃шà Мыт. 10, грѣхо́вите не́йни Мыт. 9, но́йната д҃ша Мыт. 10; ни́хни дрȣга́ръ Мыт. 6, ни́хна хȣбавинà Мыт. 14, ни́хни тефте́ри Мыт. 7, на гло́вите ни́хни Мыт. 14.

Из других местоимений: 1) фа́натъ некогò Пов. 17, за некогò Мыт. 5. 1) комȣ мȣ хо́ди оу̏мъ та́мѡ ȉ ва́мѡ Пов. 31; никомȣ нему помагà Пов. 12. 3) *секи.* — се́кїй чове́къ Пов. 32 и др. *се́кого.* — фа́щатъ се́кого Пов. 9, секогò Мыт. 3. *се́кому.* — се́комȣ чове́кȣ мȣ прихо́ди ѕлò помышле́нїе Мыт. 49. *се́та, се́то:* се́та сна́га ми Мыт. 17, се́то тѣло него́во Пов. 37. *си́чко, си́чки:* — донесо́ха предъ менѐ си́чко мно́гȣ ꙗ̑денѣ Мыт. 28, си́чки кни́ги Слово 19, си́чките грѣхови Пов. 16 и др.

Сравнительная степень

Сравнительная степень передается обычным для болгарского языка способом: *по-* в сочетании с основной формой: поподобрѣ Слово 20, пїанство . . . товà ѐ ѿ сѝте грѣхови поголéмъ грѣхъ Пов. 12, тóй погнáсенъ ѝ пострáденъ сосéмъ Мыт. 48, пóлюта Мыт. 13, поголéми грѣхови Мыт. 4, тъ̀ıе грѣхови се поголéми ѿ тъıе, що сѐ со снáга Мыт. 4—5; понапрéдъ Мыт. 15, понавысóкѡ Мыт. 23. потéшко Пов. 38.

Глагол.

Основа. В глаголах, формы которых представляли чередование согласных *к-ч, г-ж, с-ш, ст-щ* в наст. вр., произошло обобщение основы с шипящим согласным и с *ст* *(прост-)*. С такой основой стали образовывать и форму повелит. накл., вместо прежней формы с *ц* вм. *к*, с *з (дз)* вм. *г*. Так по говорам разных болгарских групп. Так и в языке х. Иоакима: посѣчȣе Пов. 13, ѿсéчȣе Мыт. 16, речáтъ Пов. 20, мóжатъ Пов. 6, Мыт. 30, простȣе Пов. 16, Мыт. 49.

Широкая продуктивность суффиксов *-у[і̯]е-* и *-ува-* для образования глагольной основы итеративного значения. На тожество значения этих суффиксов указывают такие примеры из села Леснова: дурѝ не го тáксаш, не ти го кажýвам; дурѝ не тáксаш, не ти го кажуıем — говорит одно и то же лицо (Минало I, стр. 78). Образование основы с новым суффиксом *-ува-* представляет все болгарские группы и в Болгарии и в Македонии. Многочисленны примеры основ с таким суффиксом и в писаниях х. Иоакима. Несколько примеров глаголов с основой на *-ува-* и *-уе-*: â д҃хóвникъ ѝзвáдȣе ѝ ѿкȣпȣе грѣшнїи човóцы ѿ мȣ̀ки . . . , ѝ гѝ довéдȣе оу̑ цр҇тво б҃жїе . . . Пов. 18; ѩ҃ сѝ помъ̀ıслȣехъ на мóй оу̑мъ тиѧ грѣшнїи полакръдїи Мыт. 17; â сегà що оу̑мѝратъ човѐцы, тїе дȣ̀мы поми́нȣватъ го стрáшни баждáрницы . . ., затовá, кои сѐ ѝсповѣдатъ, ѝмъ сѐ ѿпѝсȣватъ сѝте грѣхови ѿ книгите дїáволски: затовà хр҇тїáни писȣ̀ватъ оу̑мрéните на с҃тáѧ лїтȣргїѧ . . . Пов. 9; догà фáне ч҃лкъ да ȣмѝра, тогѝва дохóдȣватъ дїáволи ѝ донéсȣватъ нѝхни тефтéри. . . Мыт. 7; така с҃тїи ӓгг҃ли кáзȣвале на с҃таѧ Ѳеодора Мыт. 39.

Настоящее время.

Единств. число 1 л. окончание *-ам*. Перед *а* согласный является твердым. Только *л* показан в текстах х. Иоакима мягким. То же окончание представляют говоры южно-кратовские, штипские, велесские, скопьские. Что касается основы, то все согласные, в том числе и *л*, перед *-ам* являются в этих говорах твердыми. Согласный *-м* в этом окончании появился под влиянием формы с новой основой на *а*: *викам*. Гласний же окончания *а* происходит из среднеболгарского ъ<ж.

Общим для всех болгарских говоров является новообразование в основах на *-i*: произошло обобщение звукового вида основы в форме 1 л. ед. ч. с видом основы в прочих формах: приход-ж (вм. старобълг. прихожд-ж), отпуст-ж (вм. ст.-болг. отпоущ-ж) и др.

Примеры из книг х. Иоакима: гле́дамъ Мыт. 5, 13, да се кꙋртали́самъ Мыт. 30, се скри́ѧмъ Мыт. 14, ѝа мꙋ ѿво́рꙋѧмъ Пов. 16, ка́жамъ, ѝска́жамъ Мыт. 11, 12, поди́гнамъ Мыт. 17, мо́лѧмъ Мыт. 36, мы̏слѧмъ Мыт. 27, про́стамъ Чуд. 63, мо́жамъ Чуд. 20, Наст. 297, чи́намъ Чуд. 7.

В текстах х. Иоакима встречаются изредка формы 1 л. ед. и иного образования: основа на *-е* или на *-и* + *м*.: сказ҄емъ, спомен҄емъ Мыт. 11, оўмиримъ Мыт. 5, ѿгово́римъ Мыт. 23.

В современных южно-кратовских говорах форма 1 л. ед. имеет окончание *-ам*, как в соседних говорах на востоке, на юге и на западе: *покло́ним, ста́нам, у́мрам*. Так. напр., в селе Леснове. Но изредка там употребляется и форма с основой на *-е* (или на *-и*) + *м*: *кажу́јем*. В северно-кратовских говорах форма 1 л. ед. ч. оканчивается на гласный основы +*м*, а также на *-у*: *земен* или *зему, превратим* или *преврату* и др. В говорах Кр.-Р. Паланки — гласный основы + *м*. Не безызвестны в Паланке и македонские формы на *-ам*.: *набе́рем, нато́чим, прева́рим — дојдам, сто́рам, преле́там, чи́нам, са́дам* (Сб. за нар. ум. IX, 30, 70, 29, 7).

Итак, в языке х. Иоакима форма 1 л. ед. ч. наст. вр. была представлена в восточно-македонском виде ее, с окончанием *-ам*. Но изредка он пользовался и северно-македонским вариантом ее, — основа+*и*. Форм южно-моравской группы на *-у* в его языке не было. Эти формы, употреблявшиеся (непоследовательно) в Кратове он не ввел в язык своих книг.

2. л. основа+*ш*: чȣ́вашь Мыт. 5, ꙗ̆дешь, оўмрешь Пов. 5.

3 л. Гласный основы: ви́ка Мыт. 11, се зара́дȣва Мыт. 11, простȣ̆е Мыт. 49, дове́дȣе Пов. 18, фа́не Мыт. 7, хо́ди Мыт. и др.

В современных говорах востока Македонии, включительно с говорами южной части Кратовского района, формы глаголов с основой на *-е* и на *-и* имеют одинаковый гласниый в окончании 2 и 3 л. ед. ч., — гласный *е: -еш, -е: несеш, несе, вареш, варе.* В кратовских говорах употребляются и формы с *-иш, -и* в основах на *-и: вареш,* но и *направиш* (с. Лесново). Были ли в языке х. Иоакима формы на *-еш, -е* в глаголах с прежней основой на *-и,* неизвестно. В текстах такие формы не отразились.

1 л. множ. числа. окончание *-ме*: ӣмаме Мыт. 6, ӣдеме, мо́жеме, вѣрȣеме Мыт. 3, да не ꙗ̆деме Пов. 36, живе́еме Мыт. 3, Наст. 51, пи́шеме Чуд. 12, чи́ниме Пов. 10, ходиме Мыт. 6, ви́диме Чуд. 14, хора́тиме Наст. 44.

Формы на *-мо* не были свойственны языку х. Иоакима. Только в большой, пестрой по языку книге Чудес встретился один недостоверный пример с -мо: терпи́мо 12; на следующей строчке — потръпиме.

2 л. м. — ꙗ̆де́те Пов. 5, чи́ните Мыт. 44.

3 л. мн. ч. Форма 3 л. множ. ч. имеет окончание *-ат.* Это окончание находится и в основах на *-а*: ӣматъ, ви́катъ. Такое образование формы для основ на *-а* (с одним гласным, *-ат*) представляют говоры востока Македонии и Болгарии. В центральной и западной Македонии форма 3 л. мн. ч. для этих глаголов имеет окончание *-аат викаат.*

Перед *-ат* согласный является твердым, как и в форме 1 л. ед. Только *л* представлено в текстах х. Иоакима непоследовательно в форме 3 л. мн.: с *л* и с *л'*. На мягкое *л'* указывают и нынешние южнократовские говоры: *дел'ат* (с. Лесново):—ӣматъ, не́матъ Пов. 4, 9, 11 и др., Мыт. 3, 5, 8, Наст. 6 и др., не слȣшатъ Пов. 6, ӣгратъ Пов. 11, да сѐ чȣ́ватъ Пов. 11, ѡбы̀чатъ Слово 20, писȣ́ватъ Мыт. 5, ӣстра́жȣватъ Мыт. 22, 29, нисѐ прекръстȣ̆ѧтъ Пов. 28, пеа́тъ пе́сни Пов. 10, живе́атъ Мыт. 3, ӣдатъ Пов. 5, ꙗ̆датъ ӣ пїатъ Пов. 10, реча́тъ Пов. 19, теча́тъ Наст. 60, сѣ́чатъ Наст. 189, фа́натъ Пов. 17, 22, сѐ же́натъ Пов. 42, хо́датъ Пов. 4, Наст. 6, чи́натъ Пов. 4, Мыт. 3, 5, 12, Наст. 52, ви́датъ Пов. 8, Наст. 47, про́статъ

Чуд. 52, претрълатъ Пов. 39, гꙋ́батъ Наст. 125, збóратъ Мыт. 27, тꙋ́ратъ Мыт. 19, Наст. 198, растꙋ́ратъ Чуд. 12, фрълатъ Пов. 15, Мыт. 20, фрълѧтъ Наст. 117, мóлѧтъ Слово 19, Пов. 11, мы̀слѧтъ Пов. 11, 8, Мыт. 5, се фáлѧтъ Мыт. 49, развалѧ́тъ Наст. 49.

Формы 3 л. мн. на *-в* (*питав, несев, молив*), проникше в севернократовские говоры и в город Кратово, — проникше от носителей южно-моравского типа говоров, не были представленны в языке х. Иоакима. И в Кратове такие формы употребляются не последовательно: пользуются там и формами на *-ат*.

В Наст. находится несколько форм 3 л. множ. ч. наст. вр. с окончанием -аѧ: нéмаѧ 69, дáваѧ 77, 83, 89, дꙋ́маѧ 62, грѝжаѧ 86 и одна форма на -еѧ: ꙗ̂дéѧ 309. 1 формы на -еѧ есть и в Чуд.: бы̀ваѧ 14, и̏маѧ 65. Но в тех же фразах в Наст. и в Чуд. имеются и формы на *-ат*. Как не раз отмечилось, в текстах Чуд. и Наст. отражается много черт, не принадлежавших языку х. Иоакима, — черт преимущественно западноболгарских, перенесенных из рукописных оригиналов, которыми пользовался х. Иоаким. Одной из таких черт были и формы 3 л. мн. на -аѧ (-еѧ).

Спом. гл. ѥсмь.

Ед. ч.	1. сум	Мн. ч.	1. сме
	2. си		2. сте
	3. е		3. се, са

На такие формы указывают все тексты х. Иоакима. Сообщим примеры для 1 л. ед. ч. и 3 л. мн. ч. 1 ед.: сосъ кого сꙋ́мь се залагꙋвáла Мыт. 22, да сꙋ́мь дóлжна Мыт. 46. 3 мн. сѝчки сè кáко бéзꙋмни ѕвѣ́рови Слово 19, тїе чл҃вцы сè дꙋшмáни Слово 20, ô̂нѝ не сè жѝви Пов. 4, тїе сè връзани Пов. 8, тїе сè рòбье Пов. 11, кога сè пїани Пов. 21, ты́е грѣ́хови се поголéми Лыт. 4, ѝ сè простéни ѿ б҃га Мыт. 7, механчїи когà сè пїáни Мыт. 27, кóи се сиромáси Мыт. 34, когà се рꙋ́бы цръни Мыт. 60, грѣшнїите кѣдà сà въ рꙋ́ки ô̂рꙋжїѧ Мыт. 8; тїе пéть чл҃вѣци, щó сé ꙗ̂банджїи Чуд. 7, тїѧ дѣца не сé мой Чуд. 25, тїе са брáтїѧ Чуд. 96, Наст. са и се.

Итак, в формах наст. вр. для ѥсмь отражаются элементы македонских говоров. Сочетание „сум", с гласным *у*, представляет собою элемент, общий с центральными и западными говорами Македонии. По говорам восточной Македонии в этом сочетании находится гласный *ъ<а*, как и в говорах Болгарии. Общей с говорами центральной и западной Македонии является и форма *се*. В Пов. эта форма находится только в таком виде. В Мыт. обычно *-се* и только один раз встретилос *са*. В Чуд. и Наст. смесь: *се* и *са*. Несомненно, в языке х. Иоакима нормальной формой была *се*. Вероятно, он пользовался и формой *са*, как на востоке Македонии и на западе Болгарии, — но пользовался редко.

Имперфект, аорист.

Формы имперфекта и аориста имеют обычные для болгарского языка абразования. Несколько примеров:

Имперф. — мо́лехъ Пов. 23, мно́гѡ се чꙋ́дехъ Мыт. 17, ꙗ̑ сѝ помы̀слꙋехъ Мыт. 27, пла́чехъ ȋ жа́лехъ Мыт. 19; но́сеше Мыт. 16, мы̀слеше Мыт. 10, чи́нехме ȋнатъ Чуд. 42, лае́ха, вие́ха, цвы̀чеха, гле́даха Мыт. 13, чи́неха калабалъ́къ Мыт. 15, мѐ во́деха Мыт. 23, лꙋте́хасе Мыт. 41.

Аор. — дойдо́х Мыт. 12, ви́дохъ Мыт. 11, погледна́хъ Мыт. 17, не могóхъ векѣ̀ Мыт. 16; ѡ̑хъ за щò не сà покáѧхме Пов. 15, премина́хме Мыт. 30, дойдо́хме Мыт. 23, мо́лихме Мыт. 6, ны̀е тꙋри́хме Мыт. 40, оу̑бихме Чуд. 23; покáѧхте Пов. 23, вы̀е си́те мѐ ѡ̑ста́вихте ȋ ȋспа́дихте Чуд. 51; фана́ха Мыт. 12, до̀йдоха Мыт. 14, поведо́ха Мыт. 21, ȋзвади́ха Мыт. 22.

Будущее время.

Будущее время передается сочетанием *ќе* (кѣ) с конъюнктивом: ꙗ̑ кѣ да се мо́лимъ Чуд. 48, кѣ дà оу̑мрешь Пов. 42, ке да бъ̀дешь Чуд. 28, ѡ̑нъ кѣ дà до́йде Пов. 6, кѣ дà ȋмъ да́де Мыт. 6, кѣдà па́дне Пов. 14, ȋ ны̀е чове́цы скóрѡ кѣдà оу̑мре́ме ȋ кѣ дà ȋдеме та́мѡ Пов. 7, та́мѡ кѣ дà смѐ живы Пов. 7, кѣ дà пречѐкате Пов. 6, когà кѣ̀ да ȋдете на горѣ̀ Мыт. 10, â тіе кѣ дà оу̑мратъ Пов. 9, кѣ̀ да реча́тъ Пов. 15, кѣ дà ȋдатъ Мыт. 8.

Итак, в сочетании, служившем для передачи будущего времени, союз *да* был еще представлен в конце XVIII-го — в начале XIX-го в. по говорам Македонии. В писаниях Кирила Пейчиновича, младшего современника х. Иоакима, такие сочетания (с *да*) в передаче буд. времени употреблялись редко. Обычной передачей этого времени у К. Пейчиновича, пользовавшегося языком населения на северо-западе Македонии, в Дольнем Пологе, было сочетание *к'е* с формой настоящего времени глагола (Полог, стр. 363).

В Мыт. имеется один пример передачи буд. времени: сочетание личной форме вспомагательного глагола с основой инфинитива данного глагола. Значение этого сочетания такое же, какое свойствено подобным сочетаниям и на востоке Болгарии: значение будущего неопределенного. Черти у страшного, трудно проходимого мытарства, так иронически говорят о Феодоре: „посмотрим, как пройидошьты“: — ви́декѣ́ме да поми́нешь 41.

Отсутствие инфинитива. Конъюнктивъ.

В языке х. Иоакима не было инфинитива. Вместо инфинитива он, как и другие болгары в Македонии и Болгарии пользовался конъюнктивом: не мо́жат да оу҆га́сать Пов. 6, кѣ да̀ фа́натъ да ви́катъ Пов. 22, не мо́же да тръпи́ Пов. 22, ка́кѡ мо́же да йдеме та́мо? Мыт. 3, кога̀ фа́не чл҇къ да ѕми́ра Мыт. 7.

В языке х. Иоакима широко применяется конъюнктив. Так повсюду в болгарской речи: то́лкоу е҃ си́ленъ то́й о҃гинь, да па́дне морѐто й҆ си́те рѣ́ки оу҆ то́й о҃гинь, не мо́жатъ да оу҆га́сатъ ни е҆̂дна̀ й҆скра Пов. 6; й҆ си́ ди́ма на оу҆́мъ, а҃хъ да ми́ па́дне да оу҆чинимъ сосъ неѧ҆ грѣхъ Мыт. 5 и др.

Причастие.

1) Новообразование в причастиях прошл. вр.: они образуются не только от инфинитивной основы, но и от имперфектной (с основой наст. вр.), как повсюду по болгарским говорам: — *мажале*: тіе ко́и се мажа́ле со бѣли́ло, тіе та́мѡ кѣ да̀ ги пома́жатъ со кибри́тъ Пов. 19.

2) Окончание *-ле* во множ. числе: моли́ле, чини́ле, фръла́ле, реклѐ.

3) Результат общеболгарского изменения в образовании основы для причастия прош. врем. страд. залога в глаголах иа -i: простѐни Мыт. 7 (староболг. прощени), ѡ̑про́стенѣ Наст. 50; просвѣте́ни Мыт. 39 (староболг. просвѣщени), прàтенъ прово́денъ Наст. 4, 5 (вм. пращенъ, провожденъ), ѝспа́дени ѝзъ ра́й Наст. 22, ѝспа́денъ Наст. 164 (испажд-).

Предлоги. Наречия. Союзы.

1) Для предлога „с“ в текстах х. Иоакима употребляется преимущественно „сосъ“. В Пов. и Мыт. изредка употребляется и „со“. Предлог в виде „сос“ и „с“ представляют говоры преимущественно восточной Македонии, а в виде „со“, „с“ — говоры центральной и западной Македонии.

2) „доруска“ — в значении „доподлинно“: сѐ [всё] това дорȣ́ска ѝстра́жȣватъ Мыт. 40. В дополнениях к словарю Н. Герова отпечено „дору́съ (Врачанско), пр. неизм. = сѫщъ, истински, хасълъ“ (Т. Панчевъ, Допълнение. Стр. 101).

3) не на сонъ, а̂мѝ а̂шикѫрѐ Чуд. 10.

4) ди́пъ ма́лкȣ бѣ́хъ зе́ла скри́шома Мыт. 31; ȋ̀ла скри́шнѡ Мыт. 28.

5) Союз „ама“ и „ами“: а̂мà нико́е добрò не чи́ни, а̂мѝ сѐ ѕлò чѝни Пов. 12.

Сочетания с конъюнктными местоимениями.

В языке х. Иоакима были сочетания конъюнктных местоимений в винит. и дат. падежах *(го, я, му, г'и, им)* с прочими местоимениями или с именами (— с именами в членной форме или в сочетании с местоимениями). Это явление свойсвенно всем болгарским группам, в особености македонским.

a) менѐ ми́ се чи́ни Мыт. 29, ѝ ми́лѡ на́съ нѐ срѐ́тоха Мыт. 54, ты̀ѫ, щò нѝ чи́натъ на́мъ ѕлò Мыт. 6, ни́хъ некѣ̀ да гѝ ви́ди Пов. 16.

b) комȣ мȣ хо́ди ȣ̆мъ та́мѡ ѝ ва́мѡ Пов. 31, никòмȣ не мȣ̀ помагà Пов. 12.

с) та́мѡ ти́[е] дїа́воли та́ѧ дȣша̀ ѩ̑ дръжатъ Поз. 9, ѻ̑вцы мой не гй па́сатъ Пов. 30, й̑ сѐкомȣ чове́кȣ мȣ прихо̀ди ѕло̀ помышле́нїе Мыт. 49; е̂днѝ жи́ви ги дра́ле Пов. 35.

Как видно, конъюнктное местоимение находится перед глаголом. Так в говорах Македонии. Только при повелительном наклонении это местоимение находится после глагола. Подробнее см. Очерки по макед. диалект., стр. 247-253 и Говоры области Скопья (Макед. прегледъ, VII, 1, стр. 57).

Ударение.

Данныя для суждения об ударении в языка х. Иоакима бедны. В особенности скудны эти указания относительно имен. Х. Иоаким хорошо знал книжную постановку ударения в них. Только в весьма немногих случаях отразилось отклонение от норм церковно-славянских текстов. Труднее было ставить ударение по этим нормам в передаче болгарских глагольных форм, вследствие значительного отклонения их в основах и в окончаниях. Поэтому глагольные формы во многих случиях переданы с ударением согласно обыденному произношению их. Элементы обыденной акцентной системы, отразившиеся в текстах х. Иоакима, принадлежали говорам северо-востока Македонии. Данныя, относящиеся к системе этих говоров представлены в книге Б. С. Цонева: „История на българский езикъ“, I (София, 1919), стр. 446-451. Отметим несколько примеров из текстов х. Иоакнма:

1) Ударение находится на конечном закрытом слоге: дрȣга́ръ Мыт. 6, Наст. 3, 76. Сохраняется ударение на последнем закрытом слоге и в передаче турецких слов: сȣрги́нъ Пов. 7, бирде́нъ Пов. 13, касаве́тъ Мыт. 25.

2) Но в именах болгарских, — в именах жен. и сред. рода, имевших ударение на конечном гласном, ударение показано на предпоследнем слоге: во́да Чуд. 53, нѻ́га Чуд. 95, де́те Чуд. 58, Наст. 192, 207, 228.

3) Ударение на гласном корня в формах наст. времени и имперфекта: гле́дамъ Мыт. 13, ка́жамъ Мыт. 11, й̑ска́жамъ Мыт. 12, йдатъ Пов. 5, ѩ̑датъ Пов. 19, заве́дȣватъ Мыт. 46, ѡ̑се́чȣе Мыт. 16, пе́атъ и пр.

НАРОДНИ ПѢСНИ ОТЪ КОСТУРСКО.
(ЛЮБОВНИ И СВАДБАРСКИ)

Записалъ Калчо Деляковъ

1. Шо вѝдох невѐста.

Шо вѝдох невѐста
Гòрната недѐла
От църкваси грѐйше.
Шо ѝмаше мѝнтан
Пет тòпа алàджа,
Три тòпа гàйтан
Два топòви сърма.
Невѐсто невѐсто
Мѝнтано ти чѝни
Мòмче не ти чѝни,
Оставѝ го нѐго
Зѐвай ме на мѐне.
Лу̀до мòре лудо
Мѝнтан го оставам
Мòмче не оставам.

(Слушана въ с. Нестеме).

2. Зорнѝца.

У̀дри зорнѝца осу̀нва
Мòмите ȯдат за вòда
Невѐстите да пѐрат
От мòмите фустàните.
Си вя̀на лу̀до кòнята
Си хòди да го напѝе.
Намѐрви ѐна и дру̀га.
Намѐрви Стойна Пòпова.
От лòзето си грѐдише
Кошнѝца грозье нòсише.
И тòй му посàка тро грòзье.
И тас се измàми му дàде.
Тòй не му фàти грòзьето
Ту̀ку му фàти рòката
И ми е фърли свър кòня.
Кàшчо ми вѐтер ду̀ваше,
Тàка ми кòня бѐгаше
Кàшчо ми рòса рòсеше,
Тàка ми мòма плàчеше.

(отъ с. Загоричане).

3. Дòце галѐно.

Не спѝ не дрѐми
Дол’ под трѐмчето,
Мòре Дòце галѐно, (2)
О̀ти се фàле
Сѐлските юнàци,
Мòри Дòце галѐно.
А̀ко се фàле,
Шо ке ми стòре,
Мòре чàпкан нежѐнен?
Ке ти посéче
Ру̀сата кòса,
Мòре Дòце галѐно.
А̀ко е посѐче,
Шо ке е стòре
Мòре чàпкан нежѐнен?
Ке ти е ту̀ре
Тел тамбу̀рата,
Ке ти е свѝре
Пòсред сѐлото,
Мòре Дòце галѐно.

Македонски прегледъ. Год. X, кн. 1 и 2. 1936.

4. Цѝлка бо̀ли гърло.

Цѝлка е бо̀ли гърлото.
У̀дри по бѝлки да ба̀ра
По тѝя пу̀сти планѝни.
По тѝя во̀ди студѐни.
О̀вчаро вѝка отзго̀ра,
Не пѝ Цѝлко от та̀с во̀да.
Там помина̀е арамѝи.
Карва̀ви кърпи пѐрее
Карва̀ви са̀би то̀чее.

(отъ с. Смърдешъ).

5. Па̀ун ми пѐси.

Па̀ун ми па̀си, ма̀ле,
Дол лива́дите
Пѐря му ка̀пе
Мо̀ма ги бѐри, ма̀ле,
Кѝтка ги пра̀ви
Да ги разда̀ва, ма̀ле,
По го̀ре до̀лу.
По го̀ре до̀лу, ма̀ле,
По неженѐти
По неженѐти, ма̀ле,
По немжжѐни.

(отъ с. Жижоице).

6. Ста̀ня не кердоса̀на.

Ста̀ни ми, Ста̀но, ста̀ни ми, пѝле,
Ма̀йка ти грѐди да я пречѐкаш.
Ма̀йка ми грѐди за пу̀ста шчѐрка.
За пу̀ста шчѐрка, мла̀да зелѐна,
Мла̀да зелѐна и помрачѐна.
Ста́ни ми, Ста̀но, ста̀ни ми, пѝле,
Та̀тко ти грѐди да го пречѐкаш.
Та̀тко ми грѐди за пу̀ста шчѐрка.
За пу̀ста шчѐрка сѐндук да пра̀ви.
Ста̀ни ми, Ста̀но, ста̀ни ми, пѝле,
Бра̀то ти грѐди да го пречѐкаш.
Бра̀то ми грѐди за пу̀ста сѐстра.
За пу̀ста сѐстра, сенду̀к да пра̀ви.
Ста̀ни ми, Ста̀но, сѐстрите грѐде.
Сѐстрите грѐде да и пречѐкаш.
Сѐстрите гра̀де за пу̀сто прѝке.
За пу̀сто прѝке да го позѐме,
От пу̀ста сѐстра мла̀да зелѐна
Мла̀да зелѐна некердоса̀на.

(отъ с. Смърдешъ).

7. Забра̀вих си мъшко дѐте.

Вѐзден, вѐзден сърпо тѐгля
Фърла сърпо до̀йда до̀ма
До̀йда̀ до̀ма ту̀рци на̀йда:
Не бѐе ту̀рци ка̀то ту̀рци,
Ту̀ку бѐа клѐти ту̀рци.
Да му мѐса бѐла пуга̀ча.
Ка си отѝду на нѝвата,
Ка да вѝда, шо да вѝда:
Самовѝли самосу̀дни.
Дѐка сѐде под кру̀шата.
Дѐка лю̀ле мъшко дѐте:
Мълчи, мълчи, мъшко дѐте
Ма̀йка нѐмаш ти при тѐбе.
Ка и вѝду(х) мѝла ма̀йко
Да се върна(х) пак без дѐте.

(отъ с. Загоричане).

8. Ристовѝца.

Ристовѝце, мла̀да невѐсто,
Зашчо̀ ти лѝце повехна̀ло
Ем като̀ пла̀тно небелѐно?
Мо̀ре Рѝсто първо стопа̀не,
От тво̀йте пу̀сти джа̀нъм кахъри
Ко́га да о̀диш чу̀жба чужѝна,
Мѐне ѝмаш, дру̀га пу̀лиш.
Ристовѝце, мла̀да невѐсто,
Да се кълна не ме вѐрваш
Да се кръста ми се смѐеш,
А̀ко ѝмам дру̀го лѝбе,
Да ми трѐснат тво̀йте о̀чи,
Тво̀йте о̀чи черешо̀ви.
Рѝсто, Рѝсто, млад стопа̀нин,
Зашчо̀ да трѐснат мо̀йте о̀чи,
Нѐка трѐснат тво̀йте вѐжи.

9. Имам си мо̀мче чужѝна.

Ѝмам си мо̀мче (в) чужѝна
Дѐвет на дѐсет годѝни
Ай бре всѐки грѐди ми вѐли,
Че мо̀мче не ми грѐди.
Айде вто̀ри грѐди ми вѐли,
Че мо̀мче ле ти у̀мре.
Ай трѐти грѐди ми вѐли.
Истѝна мо̀мче ти у̀мре,
Ай мор на мо̀йте ръци ми у̀мре,
Всѝчко на мене оста̀ви,
Тѐбе на мѐне напѝса.
А̀йде бре лу̀до да мла̀до
Дѐвет годѝни го чѐкам
И о̀шче трѝ ке го жа̀ла.
Ай мо̀ри невѐсто калѐшо,
Дали си мо̀мче позна̀ваш?
Да го вида го позна̀вам:
На десна но̀га шѐст пърсти.
А̀йде мор невѐсто калѐшо,
Изва̀ди чѝзма от но̀зи.
А̀йде ми изва̀ди чѝзма от но̀зи
На дѐсна но̀га шѐст пърсти
И тога̀ва мо̀мче си по̀зна.

10. Юна̀ци и дево̀йки.

Юна̀ци ѝгре, дос,
Юна̀ци на Никопо̀ле.
Дево̀йки пу̀ле, дос,
От бѐли по̀рти.
Юна̀ци вѝке, до̀с,
Дево̀йки, мо̀ри дево̀йки,

Елате при на̀с
О̀ро да игра̀ем
Пѐсни да пѐем.
Дево̀йки вѝке, дево̀йки,
Юна̀ци мо̀ре, юна̀ци,
Гла̀ви ни бо̀ле,
Трѐска ни трѐси.
Юна̀ци вѝке, юна̀ци,
Дево̀йки мо̀ри, дево̀йки,
Нѝя ѝмаме бѝлки за гла̀ва,
Бѝлки за гла̀ва, бѝлки за трѐска.

11. Три майсто̀ра ергѐни.

Сно̀шчи ми до̀йдое
Тримѝна майсто̀ри,
Вси три бекя̀ри;
Кондиса̀е дол на чѐзмата
Дол на чѐзмата
Дол на върбите.
О̀ди мо̀ре мѝла, ма̀йко,
Да ги опѝташ
За тво̂й син, за мо̀е мо̀мче.
А̀ко ѐсти жѝво,
Да го пречѐкам,
А̀ко ѐсти умрѐно,
Да си утбѝя у̀мо.

(отъ с. Нестрамъ).

12. Ма̀ма да се уда̀ви.

Ка не вѐли Го̀спод
Ро̀са да заро̀си
Ермѐнски планѝни,
Бу̀ри да претѐче
Бу̀ри мътни рѐки,
Ма̀ма да уда̀ве,
Та̀тко да го крѐне,
Зашчо не мѐ дадо̀е
То̀му дѐто са̀ке
И ме сака̀е,
Ту́ку ме дадо̀е
На зенгѝна къшча
На ма́лко мо̀мче.
Лѐпите со лѐпи
Да се кердо̀се,
Гърдите со гърди
Да не се кердо̀се.

13. Ле́па Софѝя.

Лѐпа мор Софѝе,
Попото̀му чу̀пче,
Тѐбе не ти прѐпца
На ца̀рква да о̀диш,
Ту̀ку ми ти прѐпца
На ха̀рем да сѐдиш.
Лѐпа мор Софѝе,
Попото̀му чу̀пче,
Тѐбе не ти прѐпца
Гирдѝя да но̀сиш
Ту́ку ми ти прѐпца
Мехра̀ма да но̀сиш.
Лѐпа мор Софѝе,
Попото̀му чу̀пче,
Тѐбе не ти прѐпца
Ду̀лбен да си но̀сиш.
Ту̀ку ми ти прѐпца
Ферѐдже да но̀сиш.
А̀й брѐ ту̀рче, ту̀рче,
А̀ска си вѐра не мѐна
И тѐбе мъш не пра̀ва
На̀шта ве́ра по-лѐпа
Ва̀шта вѐра нелѐпа.

14. Са̀ком ти го лѝцето.

Е мо̀ри ла̀пко на брѐго,
Ко̀рено ти се изсу̀ши,
Лѝстата ти се зелѐни
Ла̀пките ти се червѐни.
Всѐ кой помѝна, све сърва.
Лу̀до помѝна не сърва.
Зашчо̀ брѐ, лу̀до, не сърва
От та̀зи ла̀пка червѐна,
На мо̀мин сѐндук лежѐна,
На мо̀мчето му кушу̀ла?
Е мо̀ри мо̀ме калéша,
Не ми е мѐне за ла̀пката
Ас ти го са̀ком лѝцето
Лѝцето бѐло червѐно,
Като охрѝтско я̀бълко,
Като паза̀рско симѝтче.

(отъ с. Нестрамъ).

15. Со̀ши му бѐла промѐна.

Невѐста дво̀ря мѐтеше
Бѐла пшенѝца трѐбеше
И на голо̀мби фъргаше:
Пу̀пайте, пу̀пайте, голо̀мби,
Вѝе висо̀ко лѝтате.
Вѝе широ̀ко глѐдате
Да не видо̀те мо̀мчето?
Видо̀ме ти го, видо̀ме,
Ца̀реви дво̀ри сѐдеше.
Со ку̀тело а̀зна мѐреше,
Ѝмаше мѝсля да до̀йди,
Со̀ши му бѐла промѐна.

(отъ с. Желево).

16. Бог да бие тво̀ята ма̀йка, Я̀но ле.

Шо̀ ми те ско̀рна ра̀но, ра̀но,
Ра̀но, ра̀но чѝсти понедѐлник
Дѝкел на ра̀мо, сърпо под мѝшка.
Ка ми помѝна кра̀й мо̀йта нѝва
Да ми грамѝси три бѐли кла̀са,
Три бѐли кла̀са, три кѝла жѝто,
До̀ста ми бѐе да се ожѐна,
Да се ожѐна, нѐя да зѐва.
Ка ми помѝна край мо̀йто ло̀зе
И ми грамѝса три бѐли гро̀зя,
Три бѐли гро̀зя, три вѐдра вѝно,
До̀ста ми бѐе да се ожѐна,
Да се ожѐна, нѐя да зѐва.

(отъ с. Старичане).

17. Кой ще я сто̀пли.

Вѐтеро ду̀ва
Го̀ра се лю̀ли,
Мо̀мата вѝка
Лѐле шо сту̀ди.
Ма̀йка му вѝка
Ѐла при мѐне.
О̀ди при ма̀йка
Ка̀то при снѐго.
Вѐтеро ду̀ва
Го̀ра се лю̀ли,
Мо̀мата вѝка
Лѐле шо сту̀ди.
Та̀тко му вѝка
Ѐла при мѐне.
О̀ди при та̀тко
Като на гра̀до.
Вѐтеро ду̀ва
Го̀ра се лю̀ли

Мòмата вѝка
Лѐле шо сту̀ди.
Брàто му вѝка
Ѐла при мѐне.
О̀ди при брàта,
Кàто на дòжо.
Вѐтеро ду̀ва
Гòра се лю̀ли
Мòмата вѝка
Лѐле шо сту̀ди.
Мòмчето вѝка
Ѐла при мѐне.
О̀ди при мòмче,
Кàто при съл(н)це.

(отъ с. Жижолце).

18. Тримѝна коннѝци.

От долу ѝде тримѝна конѝци
На сѝви кòни вя̀нати
Срѐбро зенгѝи тъпчее.
На сѝно сѐдло сѐдее
Срѐбро гемòви държее.
Прàво на àно търнàе:
Анджѝя, мòре анджѝя.
Фàти ми кòно да шлѐза,
Анджѝя кòно му фàти.
Сенàе вѝно да пѝе:
Анджѝя, мòре анджѝя,
Кòлко ти стру̀ва вѝното?
Шѝри ръка да ти плàта.
Ту̀ри му пàри без мѐра,
Сѐй со здрàве анджѝя,
А̀йте со здрàве бекя̀ри.
Бъргу да òйте — да дòйте.
Сѐй ми со здрàве, анджѝя.
Нѝе си òйме при нàши невѐсти,
При нàшчи невѐсти, при нáшчи майки.

(отъ с. Нестрамъ).

19. Мòма и ѝзворъ.

Ѝзвор вòда извòрваше,
Мàлка мòма налѝваше
И на стàмните се глѐндаше
И со вòдата си збòрваше:
Ѐй ти вòдо, ѝзвор вòдо!
Ка сòм тънка и висòка,
Да бѐх мàлко черноòка,
Бих умрѐла ергѐните,
А нàй-мнòго евдòвците.

(отъ с. Нестрамъ).

20. Рѐка ми шлѐзе.

Рѐка ми шлѐзе мотѐна,
Мотѐна, мотѐна бурдулѐк
Дѐте ми нòсише дàвено,
Дàвено, дàвено, удàвено.
Мàйка му търчише по нѐго,
По нѐго, по нѐго, крàй нѐго.
Олѐле чѐндо на мàйка,
Кàй чѐндо нѐмаше;
Тàтко му търчи по нѐго,
По нѐго, по нѐго, крàй нѐго,
Олѐле чѐндо на тàтка.

(отъ с. Нестрамъ).

ПРИКАЗКА ПО КОСТУРСКИ ГОВОРЪ.

Приказката, която давамъ тукъ, е записана отъ г. проф. М. Малецки на самото мѣсто въ село Манякъ (Костурско) и е обнародвана съ латиница въ „Lud Słowiański“ т. III. св. 2, 1934, стр. A. 323—325. Препечатвамъ я обаче съ кирилска транскрипция точно споредъ обнародвания отъ Малецки текстъ:

А̀зната на ца̀р Царцапа̀н.

Бѐше ѐден ста̀р; стар^{й}о ѝмаше ѐно вну̀че, то̀с вну̀чето бѐше мно̀го учѐно, му знаяше отъ ^{й}ѐзико и на пилѝшчата. Ѐден дѐн ста̀р^{й}о со вну̀чето отѝде да о̀ра на нивата; на ца̀рови кона̀ци пу̀ли мно̀го галѝци да се ка̀ре. Дѐтето ко̀га излѐише, на кра̀йо заста̀ваше да се пу̀ли ка̀му галѝците. Го пѝтфи ста̀р^{й}о на дѐтето: „рабо̀тай! шо̀ тѐку се пу̀лиш на галѝците?“ Му вѐли дѐтето: „О̀стай‿ме, дѐдо, да шчу̀кам, шо̀ се ка̀ре тѝя галѝци.“ Го пѝта дѐдо ‿на дѐтето: „Зна̀йеш тѝ от тѐмен ѐзик?“ Ца̀ро кла̀де люди да̀‿йи тѐра на галѝците, ту̀ку галѝците нѐ‿бегье. Тога̀я ца̀ро кла̀де тѐлар да вѝка по каса̀бата: „Ко̀й ‿зна̀йе да истѐра на галѝците, кье му да̀м го̀лем да̀р“! Тогáя дѐдото отѝде при ца̀ро и му вѐли: „Мо̀йто вну̀че му зна̀йе от ѐзико на галѝците, за̀шчо се ка̀ре“. Тога̀я пу̀шчи ца̀ро лю̀ди и го звѐ на дѐтето, го донѐсе при нѐго и го опѝта: „Му зна̀йеш ти от ѐзико на галѝците?“ И му вѐли дѐтето: „Му зна̥м!“ „Ѐ, за̀шчо се ка̀ре? Тога̀я шо̀ са̀ке да му да̀м за да бѐгье от ту^{в}а?“ Тога̀я му вѐли дѐтето на ца̀ро: „Ѐ пу̀лиш та̀я галѝца та̀мо и то̀й га̀рван, шо̀ сей сам? Той са̀м^{й}о га̀рван е ма̥ш-му на та̀я галѝцата, шо сѐй при га̀рвано; та̀с галѝцата бѐше бо̀лна, то̀й са̀м^{й}о га̀рван ѐсти ма̥ш-му и-йе оста̀ви бо̀лна; той дру̀г^{й}о га̀рван, шо сѐди при нѐя, е звѐ ѝ йе излѐкфи; сѐга да му ка̀жиш, ко̀й ѝма пра̀во да е зѐва галѝцатá“. — И тога̀я ца̀ро му вѐли на дѐтето: „Ка̀жи му на галѝците: той, шо е излѐкфа, той ѝма право да ^{й}е зева галѝцата за жѐна.“ И дѐтето му ка̀за на галѝците по тѐмен

ѐзик: „Той, шо е излѐкфа, той и́ма пра̀во да е зѐва за жѐна“.
И галѝците литна̀йе̧ и побегнайе от та̀м. Се бѝтиса ка̀вгата.
и ца̀ро го звѐ на дѐтето и му вѐли: „Ти, шо̀ му зна̀йеш от
ѐзико на пилѝшчата, ти зна̀йеш и цар Царцапа̀н дѐка е ѝма
посѝпана а̀зната; а̀ку нѐ ми ка̀жеш, кье ти е посѐча гла̀вата!“
Тога̀я дѐтето му поса̀ка три дно̀ви мувлѐт да се у̀ма. — На
трѝте дно̀ви отѝде при ца̀ро и му вѐли: „Да пу̀шчиш а̀бер по
цѐло место да донѐсе на по̀лето мно̀го пра̀вда и да кла̀ш
та̀му ка̀сапи да и зако̀ле цѐли пра̀вда и на стрѐде да зако̀ле
ѐден го̀лем бѝвол, и тога̀я кье на̀йме а̀зната на цар Царца-
па̀н. И ца̀ро направѝ сфе ка̀шчо му ка̀за дѐтето. — И тога̀я
дѐтето отѝде на по̀лето при закла̀ните пра́вда и влѐзе на
шкѐмбата на голѐм^{й}о бѝвол и озго̀ра на шкѐмбата ду̀пна ѐна
малѐчка дупка. Тога̀я зафатѝйе да се бѐре от цѐло мѐсто ди-
вотѝни, и нѝкуй не зафа̀ти да ја̀ди от закла̀ните пра̀вда. Най-
сѐтне до̀йде ѐден мно̀го ста̀р о̀рел и ка̀ци на голѐм^{й}о бѝвол,
прѐт да зафа̀ти да ја̀й, ста̀на про̀сто и му вѐли на дивотѝните:
„Ѐ, дѐца, да̀ ли помѐтифте нѐкой от ва̀с нѐкойе такфа̀я го̀зба
друг па̥т?“ „Нѝкуй не помѐтифме, дѐдо!“ му каза̀йе дивотѝ-
ните. Тога̀я ста̀р^{й}о о̀рел му вѐли; „Ко̀га е посѝпа а̀зната цар
Царцапа̀н, тога̀я ца̀ро ни има̀ше направѐно ѐна такфа̀я го̀зба;
я да вѝме и сѐга ца̀ро, шо ни йе напра̀йи та̀с ту̀ва го̀зба, шо
кье е зва̀й!“ И тога̀я дѐтето йе пу̀шчи ра̥ката и го фа̀ти на
о̀рело и му вѐли: „Аку нѐ-ми ка̀жеш, дѐка йе посипа̀но а̀з-
ната на ца̀р Царцапа̀н, кье ти е посѐча гла̀вата!“ И тога̀я му
вѐли о̀рело: „За то̀с ца̀ро е на̀прайи та̀с ту̀ва го̀зба? Ка̀жи
му на ца̀ро: от кона̀ците, каму о̀греј са̥̀лце на ра̀ното, да
мѐри четѝрдесе чакарѐйи и та̀мо йе посипа̀но а̀зната на ца̀р
Царцапа̀н.“ И дѐтето побѐгна, отѝде при ца̀ро и му ка̀за
дѐка‿е а̀зната. И ца̀ро кла̀де люди, иско̀па и ^{й}е изва̀ди а̀зната.
Тога̀я го вѝкна на дѐтето и му вѐли: Кьѐку са̀каш от а̀зната
да ти да̀м на тѐбе?“ Тога̀я му вѐли да̀тето: „Да му е посѐ-
чите гла̀вата на дѐдо и да е кла̀йте на пала̀нджата: кьѐку кье
тѐжи, тѐку са̀кам.“ И пу̀шчи ца̀ро, му е посѐче гла̀вата на
дѐдо му и іе кладо̀йе на пала̀нджата от ѐната стра̥на, со о̀чите
каму па̀рите да пули, и от дру̀гата стра̥на зафатѝйе да кла̀ве
па̀ри со лопа̀тата; на блѝзу цѐла а̀зна да е кла̀де и гла́вата
не се крѐва. Тога̀я му вѐли дѐтето: Ѝзвайте му‿го̀ ѐното о̀ко!“
И му̀ го извадѝйе: тога̀я зафа̀ти да се поткрѐва пала̀нджата.

И па му вѐли дѐтето: „Ѝзвайте му гò на глàвата и дрỳго-то òко!“ Му го извадѝйе и тòво. И тогàя скòкна паланджата и се исѝпа цѐла; остана̀йе сàмо мàлу, кьѐку тѐжише глàвата на дѐдо му.

Говорътъ отъ село Манякъ принадлежи, споредъ Малецки, къмъ третия вариянтъ („полски“) относно произношението на еровия вокалъ като слаботъмно ḁ, което секундарно застжпва и стб. носовка *ж* предъ беззвучни съгласни (Вж. по-подробно за това въ рецензията ми върху съч. на Малецки, „Drobiazgi z Macedonji“, въ тази книга на „Мак. Прегледъ“). Изглежда отъ текста на приказката, че въ тоя говоръ (ако разказвачътъ не е повлиянъ отъ други говори) носовата следа и предъ звучна съгласна е изчезнала, като се сжди по нѣколко пжти повторената дума „ѐзик“ вм. „ѐнзик“, както би се очаквало, понеже следва звучна съгласна следъ рефлекса *ен* отъ носовката ѧ. Въ цѣлия текстъ не се срѣща и рефл. ḁн (вм. стб. ж) защото случайно нѣма за това горе-казаното условие.

Л. М.

ГОДЕЖНИ И СВАДБЕНИ ПѢСНИ ОТЪ ГР. ДЕБЪРЪ.[1]

Съобщава Методий Н. Мариновъ.

1.

Пръстенъ ти па(д)на, бре моме,
отоде река.
отоде река, бре моме,
на ледината
На ледината, бре моме,
на мрамор плоча.
— Кой ти промина, бре кьерко,
та ти го найде?
— Лудо промина, бре мамо,
той ми го найде.
Речи му, речи, бре мамо,
да ми го даде.
— Реков му, реков, бре кьерко,
не ти го дава.
Залог ти сакат, бре кьерко,
белото лико,
Белото лико, бре кьерко,
чернитѣ очи,
Черните очи, бре кьерко,
гайтанта вежди,
Гайтанта вежди, бре кьерко,
калемта носе,
Калемта носе, бре кьерко,
тенката снага.

2.

Айте со здравье, стройници,
много здрожио на момата.
О, мори моме, пребела,
уготви убà одая,
да си пречакаш стройници.
О, мори моме, пребела,
уготви люта ракия,
уготви локум, шекьери,
уготви кафе шекьерно
да си причакаш стройници.

3

О, мори моме, пребела,
дали си чула, разбрала,
къде те мама свършила?
— Во една кукьа голема,
за едно лудо терзивче.

4.

Фърлив яболко медено,
по теа поле сребрено;
удри портите момини,
на порти мома седеше,
памбук чораби плетеше.
— О, мори моме, пребела,
чиви се памбук чораби?
— Твои се, лудо, твои се,
ти да ми ’и кьердосаш.

---

[1] Въ нѣколко подлистника на в. „Македония“, г. Методий Мариновъ обнародва подъ заглавие „Годежни и свадбени пѣсни въ Дебъръ“, съ малки пояснения, главно народни годежни и свадбени пѣсни отъ Дебъръ, часть отъ които заслужава да бѫде предадена и въ „Макед. прегледъ“ тукъ. Л. М.

5.

Изтекла ми бистра вода,
ладна студена,
от туе тече и протече
вода студена.
Малка мома ката утро
на вода одит,
да си мие бело лико
со вода студена.

6.

Бекяр лудо сеир гледат
от висок чардак.
— Хай ти моме измислена,
що се мислиш ти?
Дали имаш кован пързтен,
дал' да ти кова?
— И да имам и да немам,
що грижа ти е?
— Дали имаш ал шамия,
дал' да ти купа?
— И да имам и да немам,
що грижа ти е?
— Грижа ми е, жалба ми е,
защ' кье те земам.

7.

Девойче, девойче,
що те мама карат
све во една доба,
све во една доба
све по вечерина,
све по месечина?
— Ай ти, лудо-младо,
све заради тебе.
Защо из дворье одиш
кòня разиграваш
яболко подфърляш,
Яболко подфърляш,
по гердан м' удираш,
гердан отзвънува,
За теа ме карат.

8.

Девойче тенко, високо,
не одай ситно пред мене,
не одай ситно пред мене,
не дигай мъгли, праои.
не скорвай моите ядои.
Я доста сум си ядовна,
земай ги мойте ядои,
тури ги в'десна пазуа.
пойди си в Стамбул чаршия,
купи си чифте волои,
изорай твойте дворои,
посей твойте ядови.
Ако изникне лобода,
ти кье викаш до Бога;
ако изникне босилек,
боса кье търчам по тебе...

9.

Девойче, девойче,
цървено яболче,
не люби си мене,
не губи си време,
оти я сум лудо
от далечна страна,
от далечна страна,
от града Стамбола.
Кога ти кье чуеш,
зере болен лежам,
при мене кье дойдиш
мене да ме видиш,
Мене да ме видиш,
понада да донсиш,
понада да донсиш
два бели симида,
два бели симида,
шише со ракия,

шише со ракия,
круша шербетлия,
мезе по ракия.

10.

Я стани, мори моме,
отвори, отвори
Со твоя бела, десна
рочица, рочица.
— Не мога, лудо-младо,
да стана, да стана
да стана, лудо-младо,
и да ти отвора.
Майка ми лежит, лудо,
до мене, край мене,
широк ми фустан, лудо,
до нея, край нея.
— Сечи си, моме мори,
фустанот, фустанот.
Я кье ти купам, севдо,
платното, платното,
по девет гроша, севдо,
аршинот, аршинот,
по десет гроша, севдо,
ширитот, ширитот.

11

О ливадо, о ливадо,
зелена ливадо!
я те сеяв, я те сеяв
цвете и босилек,
ти изникна, ти изникна
чичек и копина.
Не се редит, не се редит
карта отъ чичекот,
не се редит, не се редит,
карта от копина,
тук' се редит, тук' се редит
карта от босилек,
тук' се редит, тук' се редит,
карта от цвекиня.

12.

О, мори моме пребела,
тръти майка ти, та ела.
Чуму ти майка от сега?
Еве го лудо за тебе.
Превърли река, та ела
во широкиве конаци,
во широкиве одаи.

13.

Айте со здравье житари,
много здройжио на момата.
Житари, бели вардари,
кротко терайте коньите,
да не изпрашите платното,
платното ми е даровно,
да си дарувам свекорва,
да си дарувам свекорот,
да си дарувам девери,
да си дарувам йотърва,
да си дарувам золвата.

14.

Дор' сълзите не рони,
мори момеле,
той кабает — от майка ти,
севдо голема,
що те дала
много мала, —
на дванадесет години,
бекяр лудо —
на петнаесет години.

15.

Дил' ми ти реков, малеле,
не оди често в'комшии,
комшии арно не мислет,
от татко кье те отделет,
от майка кье те отделет,
от бракьа кье те отделет,
от сестри кье те отделет,
от снаи кье те отделет.

16.

Вила се лоза винена,
около татка се виет.
— Откупи мене татко-ле.
— Не можам, кьерко, не можам,
по-скжпо съм те продало:
хиляда двесте грошои.

17.

Седит мома, седит мома,
на стола сребрена,
Колко седит, колко седит,
толко Бога молит
— Дай ми Боже, дай ми Боже,
денот по-голем
да поседа, да поседа
во таткови одаи.

18.

Отпрости се, меме мори,
от твоята майка,
отпрости се, моме мори,
от твоят татко,
отпрости се, моме мори,
от твоите братя,
отпрости се, моме мори,
от твоите сестри.
отпрости се, моме мори,
от твойте другачки.

19.

Добре дойдофте, житари,
дал' я видовте момата?
дал' донесовте дарои?
— Видовне ви я, видовне,
много здройжио ви чинеше.

20.

Канет се, канет сватои
по бела мома да одет.
Кога по мома одее,
вишни, череши цутее,
кога от мома идее,
вишни, череши зобее.

21.

Не се сече бойначе,
камо ти звезда по тебе?
— Сум я остаил по мене,
чеснаго кума пред нея,
два побратима со нея.

22.

Дали имаш, моме мари,
коня кай да върза?
— Широки сж, лудо море,
таткои кледои,
во кледои, во кледои —
ясли босилкои,
во яслите, во яслите —
сено копринено,
да нахраниш, да нахраниш
побратимска коня,
да нахраниш, да нахраниш
зетовска коня.

23.

Бегай, бегай, Ружице девойко,
ето ловци, све млади юнаци,
кье те тебе, севдо, уловеет.
— Не может да ме уловеет,
кье се скрия майке во пазуа,
кье се скрия в' таткои кледои,
кье се скрия в' братои одаи...

24.

Айде, айде, невесто,
дома да одиме.
— Чакай, чакай, бре лудо,
майка не ме пущат,
нодзиве ми болет.
— Я кье ти купам, невесто,

сейменски опинци да носиш.
— Я не сум сеймен, бре лудо,
сейменски опинци да носам.
айде сейменски опинци да носам,
тук’ сум си мома, лудо,
видела кондури що носам,
айде, видела кондури що носам,
видела кондури що носам,
на пръсти що одам,
айде, на пръсти що одам.

25.

Айде, айде, бре Мине,
кой те тебе ложе,
кой те тебе ложе,
тамо надалеко?
Тамо надалеко,
преку Черно море.
преку Черно море,
на Пирин планина,
на Пирин планина,
со триесет души, —
капитан Марийка,
капитан Марийка,
и лудо со ними.

26.

Оздола идет
една невеста,
мамо, мила мамо,
една невеста,
една невеста
бела промената,
мамо, мила мамо,
бела промената,
бела промената
со бело кошулче,
мамо, мила мамо,
со бело кошулче,
со бело кошулче,
со сърмено елече,
мамо, мила мамо,
со сърмено елече,
со сърмено елече,
со сърмено зобанче,
мамо мила, мамо,
со сърмено зобанче
со сърмено зобанче,
джубето со нафе,
мамо, мила мамо,
джубето со нафе.
Кога поминува
реа ме удират,
мамо, мила мамо,
реа от босилек,
реа от босилек,
реа от трендафил.
мамо, мила мамо,
реа от трендафил.

27.

Венчай куме, венчай куме
грабено и крадено.
— Ни грабено, ни крадено,
со закон зедено.

28.

Побратими, побратими,
два брата родени,
пущите ме, пущите ме,
дома да си ода,
зер ме майка, зер ме майка
на порти чакала,
зер без мене, зер без мене
порти не затворат.
зер без мене, зер без мене
вечер не вечерат.

29.

Мома ми седит на брего,
От туе мина младъ юнак
и си я фана за рока,
води я, води дор' дома,
и си я отнесе в'одая.
— На ти, бре мамо, отмена,
на тате бела промена,
на мене мека постеля...

30.

Добор ти вечер, свекърво,
Дали си готвила вечеря?
— Готвила сум ви, готвила
варено зелье — щирено,
со секирище дробено,
со секирище дробено
во копанище турено.

31.

Бре невесто
покрени си
дулачето,
да ти вида,
бре невесто,
бело лико.
— И да видиш,
лудо море,
файда немат,
бело лико
продадено,
продадено
аризано.

32.

О, що те личит
златната чомбра!
Машала, мори невесто,
Машала, севдо голема. (Повтаря се)
О, що те личит
белото лико!
О, що те личит
джубето со нафе!
О, що те личит
гайтанта вежди!
О, що те личит
чернитѣ очи!
О, що те личит
тенката снага!
О, що те личит
сърма зобанче!

ПО-РѢДКИ ДУМИ ОТЪ НЕВРОКОПСКИЯ ГОВОРЪ

Съобщава Никола Арнаудовъ.

Между думитѣ, които по-долу съобщавамъ, има и много заети отъ чузди думи — най-много турски и гръцки. Посочени сѫ и отъ тѣхъ само такива, които не се употрѣбяватъ или рѣдко се употрѣбяватъ въ североизточнитѣ и балканскитѣ български говори. Произхода имъ не опредѣлямъ, а само давамъ значението имъ. Думитѣ предавамъ, както народътъ ги произнася въ село Либяхово.

Азлòк — барутъ, поставенъ на кремъклия пушка или пищовъ, та като удари спусъкътъ върху стоманената плочка, подъ която е поставенъ барутътъ въ издълбаното мѣсто, отъ искритѣ се запаля барутътъ и изгърмява пушката или пищовътъ.
алàлем — чини ми се, струва ми се, чакамъ го, ама алалемъ нѣма да дойде.
азмàк — мочурливо мѣсто; отидохъ на ливадата и потънахъ въ азмака.
апанжàк — вълнена черга, овалена на тепавица, която служи за завивка особено на овчари.
Бàба — свинско дебело черво, което се пълни съ скълцано свинско месо за зимовище, единъ видъ луканка.
бàбка — гушата на кокошка; бабката ѝ е пълна съ мисиръ (гушата ѝ е пълна съ царевица).
бàбино-врéтенце — едно отровно растение, на което сърдцевината става като вретено съ кафявъ цвѣтъ, покрито съ зърна; нѣкои употрѣбяватъ тѣзи зърна като ги гълтатъ противъ маясълъ.
бубàйк — памукъ: трѣбова да купим неколко оки бубайк, да напълним дюшека.
бубакéрно — памучно: бубакерно платно (памучно платно).
ба̥ркàлка — голѣма дървена лъжица за бъркане ястие.
ба̥рльòка си — човѣкъ, който не пие прилично вода отъ чаша.

ба̥рканй̀ца — мжтеница.
бордỳк — малка калена стомничка за вода.
бòркаже — първата орань на нива.
беля̀чка — жена или мома, която бѣли платно за дарове.
белезòк, -ци — гривна или пранга на ржцетѣ на престжпникъ.
брй̀кам — кихамъ.
брикáвица — кихавица.
биля̀р — човѣкъ, който лѣкува съ нѣкакви билки.
булй̀-глàва — кукурякъ; така се нарича, защото вѣрватъ, че който се накичи съ кукурякъ, боли го глава.
бỳкнало — буйно расте: нашата нива млогу е букнала (нашата нива много е буйнала).
бỳтур — не му е — нищо не му е; така се казва за нѣкого, който е съвършено здравъ.
бутуря̀сах гу — бутнахъ го силно.
бỳху — бухалъ.
буедй̀н, но, на — нѣкой: дойде ли буедин чуляк да тера (дойде ли нѣкой човѣкъ да ме търси)?
буеднòч — нѣкога; ше дойда боедноч у васъ на госте.
барỳга, -ги — локва: отъ дъжда са станали млогу баруги.
баркỳшка — забъркана ярма на свине.
балтòк — твърдъ кремъченъ камъкъ, който изпуща искри, като се удари съ огниво; съ него овчаритѣ си ловятъ огънь съ прахань.
басканлъ̀к — нападане отъ разбойници нѣкоя кжща.
бáк — късметъ, щастие.
бèнка — нѣкоя луничка точно на лицето; има бенка на образа тъзи мома.
беслемè — храненикъ, подигравателно за нѣкой бездѣлникъ.
бй̀ска — ненка, гжрда.
бизàе — суче.
бизàйниче — сукалче, малко дете.
бизй̀мник — невестулка.
бòже — дивъ макъ, който расте по нивитѣ и полето.
благàтичок, -чка, -чко — щастливъ, честитъ: благатичокъ е това (този) човѣкъ, сичко си има.
блещỳка, -ки — свѣтулка.
блèска са — свѣтка се.
бля̀йку — човѣкъ, който се захласва: какъвъ си бляйку!

бро̀ш — тревисто растение, отъ коренитѣ на което боядисватъ алена прежда, още вапсватъ за Великдень и яйца.

бурсу̀к — ядовецъ.

бунѐла — вилица за ядене.

бу̀чка — дървена буталка, въ която разбиватъ кисело млѣко за добиване на масло.

бука̀и — желѣзни вериги, съ които оковаватъ конетѣ и ги пущатъ на паша.

бо̀хтам — бия: ше те бохтамъ, стой мирно.

булѝка — болка: имамъ голѣма болика.

буста̀н — любеница.

бухарѐ — кржгообразно издадена часть на огнището, направена отъ дъски или тухли, за да не пуши.

Ва̥ршѝло — харманъ.

ва̥ршѝлник — голѣмъ цилиндриченъ камъкъ съ желѣзна ось, вързанъ на краищата съ вжжа, теглени отъ конетѣ или воловетѣ, като се търкаля върху хармана за да се увършѣе по-лесно.

ва̥рзо̀п — житни класове, вързани на купчинка; нѣколко такива купчинки образуватъ единъ снопъ.

ва̥рза̀ч — жътварь, който майсторски връзва снопитѣ.

врѝз — изворъ: иди налей вода отъ врѝза на жътварето.

вря̀ка — врещи; козата вря̀ка.

вря̀тище — чувалъ празенъ или пъленъ.

вѝска — цвили; коня вѝска за зобъ.

вѝкам — плача: на гробето млогу виках; оти викаш?

вѐзену — алено: вапсахъ преждата вѐзену.

во̀р а — подуто отъ ударъ, особенно по лицето: оти имаш ворга на челото?

во̀тур — венецътъ на какъвто и да е сждъ: млогу си налялъ вода, та прилива отъ вотура.

вито̀сай са — махни се отъ тукъ: вито̀сай са от тук, да та ни гледам!

вря̀ден — достоенъ, способенъ.

вя̀дест, ста, сто — кривогледъ, шашавъ: това дете е вядесто.

вя̀шка, ки — вежда.

вя̀йка — клонъ отъ дърво.

влепѝхъ му го — дадохъ му го въ ржцетѣ: я му го влепихъ във ръкитѣ.

влàшкове — голѣмата мечка звезди на небето.
вòлча-ябълка — отровно растение по нивитѣ или лозята, което дава плодъ подобно на ябълка, много отровно.
втàксах — обещахъ: втаксай му, що ке му втаксашъ.
вжестѝло са — нажегло се, нагорещило се.

Гармỳда, — голѣма бучка пръсть на нивата.
гагрѝло — човѣкъ, който постоянно мъмри нѣкого: какво си гагрило, казватъ на нѣкого, който постоянно мъмри.
гарвѝле — топчета, образувани отъ брашно: въ тъзи чорба има млогу гарвѐле.
гарагàшка — сврака.
га̥рдáло — ручилото на гайдата.
гàга — малки клещи, уредъ съ който правятъ селскитѣ терзии отъ жълта сърма копчета.
гилинжѝ — червенъ вѣтъръ (еризипелъ).
грѝж — дебела аба: ушихъ си дрехи отъ гриж.
грỳшнал — бръшлянъ.
гурòнал — голъ: събляков са гуронал.
горня̀к — северенъ студенъ вѣтъръ.
гòренин — планинецъ: бре Стояне, горенине, горенине, доленине (нар. пѣсень).
грѝвек — дивъ гължбъ.
гуругỳшка — гургулица дива.
гỳже — сарми за ядене, още и — човѣкъ съ голѣма гуша: да сготвите гỳжи съ месо.
гевезя̀но — алено: вапцахъ преждата гевезя̀но.
гювендѝсувам са — надѣвамъ се.
гàрди — ръмжи: чувай са отъ кучето, оти гарди.
гайрѐт — сила; нѣмамъ гайретъ да ходя.
гьужѐн — малко зайче на 4—5 м. порастнало вече за ядене: отрепахъ едно гьуженче.
гушòглав — гологлавъ.
главенѝк — годеникъ.
главенѝца — годеница.
главѐж — годежъ.
глàмне — чернилка по житото.
глàто — длѣто.
гòрс, сте — шепа; купихъ си една горс орѣси.
гòгрем — мъмря нѣкого.

гḁрлѐне — второ копане на царевицата.

гъ̀чам — разтривамъ нѣкого: гъчамъ му корема да оздравее,

грѐчем са — мръща се: защо си са нагрочил толку?

гьѐем — ужъ: нали гьѐем ще дойдете у нас.

гьувдѐ — плешка отъ пастърма.

гуенѝца, ци — пѫпки по лицето на младъ човѣкъ.

гънка — пелтечи.

Дѝл — клонъ отъ дърво.

дедѐйко — лоша пришка, отъ която най-много страдатъ овчаритѣ, сарачитѣ, които боравятъ съ щавене на кожи: умрѣлъ отъ дедейку.

дѝвнина — данъкъ.

дармѐн — решето съ много едри дупки, служи за пресяване на жито.

дарвѐ — разкѫсва: кучето дарвѐ една кокошка; нимой закачешъ кучето, чи ще те раздарве.

дейдѝса ми — падна ми нѣщо на рѫце: ако ми дейдѝса някога на ръце.

дейнедѝсувам — опитвамъ или забелязвамъ нѣщо: минахъ покрай него, ама не гу дейнедисах.

довѐденик — доведено дете при втори бракъ.

дюмѐн — разпоредба въ единъ домъ, всичко да се върши по програма: развали ми си дюмѐна въ кѫщата.

дуенѝца — дървена свирка съ две отдѣления (двойна свирка): на едното отдѣление, което е преградено отъ другото, сѫ дупкитѣ за слагане на пръститѣ, а другото служи за басъ.

ду̀е му — страхъ го е, така казватъ на нѣкой страхливцъ: не му ду̀е да стори това.

дуванѝм — соколъ; единъ дуванѝм са е завъртя̀л около кѫщата ни та ми кардѝса фрет кокошките.

дрангѐла — триноженъ дървенъ столъ, на който воденичаритѣ слагатъ воденичния камъкъ, за да го коватъ съ желѣзенъ чукъ.

Езгън — буенъ човѣкъ: това момче млого езгън, оти нищо не работи.

Жѐт — потекло, сой: жѐта му е калпавъ.

жедѝя — укорителна дума на жена съ леко поведение, джадия.
жа̀вала-жа̀ста — силна врява: каква е тази жа̀вала-жа̀ста?
жа̀н-жу̀н — жива душа: нѣма жа̀н-жу̀н (нѣма жива душа).
жинжѐф — ивица отъ аба, ушита по ржба на шаячна или абяна дреха да не се запрята, като се носи.
жирѝт — тънка тояга, която на единъ край е много тънка; съ такива тояги говедарчетата и овчарчетата играятъ, като я притиснатъ на срѣдата и после като я отпуснатъ да изминава известно разстояние; и на който тоягата надмине другитѣ, той побеждава.
жебиня̀к — водно растение.
жугла̀н — говежди кокалъ съ малко месо по него (дӂоланъ).
жа̀брем са — глезя се на нѣкого; защо ми се жа̀бришъ така?
жу̀гам — мърдамъ: хичъ ни жу̀га, умрѣлъ е.
жлебѝни — венци: болятъ ме жлебѝнитѣ.
жо̀кам — сърбамъ.

За̀белка — стопена мась отъ сланина или масло: баницата плѝва въ за̀белка.
за́струк — обълъ дървенъ сждъ съ похлупакъ, въ който овчари и надничари си носятъ за ядене сланина, сирене и др. нѣща.
зр̥цала̀ — очила: той носи вѐйке зр̥цала̀, остарял е;
загерса̀сал — човѣкъ изнемощялъ следъ нѣкоя болесть.
забля̀ва са — захласва се по нѣщо: скоро да се вървеш, да са ни забля̀ваш някаде.
загурѝ-гърне — така се казва на нѣкоя словоохотлива жена, като отиде нѣкжде на гости, забравя да се завърне по-скоро; като се върне гърнето й на огъня съ ястето загоряло.
загуй ми са — заздравя ми: ръката ми имаше дълбока рана, ама ми се загуй.
занѝцам — затулямъ на нѣкого да вижда предметитѣ: нимо̀й ми занѝцаш, чи ни мога да видям.
заклѐкна ма — задавихъ се: оти млого бързаш, та ма заклѐкна.
зиля̀сувом — завиждамъ на нѣкого: моя комшия ми зиля̀сува, оти ми е хубава къщата.

зиля̀р — завистливъ човѣкъ: млогу е зиля̀р нашия кумшия.
зильѐ — завистъ: отъ зильѐ ще умре.
за̀втур-по̀втур — така се казва на нѣкого, който повтаря едно и сжщо нѣщо нѣколко пжти.
зигва́р — чифтъ волове; имамъ два зигва̀ра волове.
зинзирѝда — кисела слива, която не се яде отъ киселина.
зу̀ница — небесна джга.
зной — потъ: изноих са (изпотихъ се).
задго̀зюва̥м — заставамъ съ гръбъ предъ лицето на нѣкого: ти ма задгози, та ни мога нищо да видя.
заколо̀к — мѣстото на гъркляна, гдето се туря ножътъ като се коля нѣкое животно.
заплѝта — заеква: той млогу заплѝта кога приказува.
затро́ти ма — така се казва, когато се яде нѣкое тлъсто ядене: тази манджа млогу ма затро̀ти тази манджа много ме пресити).
зу̀рла — свинска муцуна.
звѝска — двегодишна овца или коза, която не се дои; яловица.
зу̀ница — горска ягода.

Изпраток — изпращане нѣкого на пжть.
извѝска — изцвили: коньтъ извѝска.
ѝзлез — нужникъ.
изчу̀хна — изсъхна земята: изчу̀хна земята на лозето, та не можи да се копне.
изтага̀рило са — надуло се; животно, което дълго време е стояло умрѣло и захванало да се подува и разлага.
имда̀т — помощь: нѣмамъ отъ никжде имда̀т.
икра̀м — престилка: опаши си новия икра̀м.
имрендѝсах са — прищѣ ми се.

Калама̀р — дивитъ.
калѐко — така се казва на мжжа на бащината или майчина сестра; нѣкжде казватъ тетинъ, лелинъ, свако.
калтя̀та — кумъ: занесохме на калтятата кулакъ.
камна̀на — кума.
кадѝлка — бъдни вечеръ; нарича се така, защото преди започване на яденето трапезата се прекадява съ тамянъ.

каркѐл, — желѣзна халка: на портата имаме дибели каркѐли.

каркала̀шка — овчи и козйи изпражнения: наторих си нивата съ тор отъ каркала̀шки.

кару̀да — каца за вода или грозде.

карча̀к — голѣмъ пръстенъ кюпъ за течность.

ка̥рвавѝца, ци — свинскитѣ дебели черва, които се пълнятъ съ свински дробь, размѣсенъ съ болтуръ.

ка̥ркло̀ци — ножици за стрижене овци и кози.

каршило̀к — отговоръ на писмо.

ка̥рча̀н, ни — кърлежъ.

калѝца — голѣма стомна за вода.

ка̀нгел — прозорецъ: вашата къща има млогу ка̀нгели:

кана̀та — пръстена кана, която има две дръжки.

кля̀вка — джавка: кучето кля̀вка по заекъ.

клевка̀ло — човѣкъ, който говори врѣли не кипѣли.

ко̀лизма — икона: полюбихъ фрѐт ко̀лизмите въ църквата (целунахъ всичкитѣ икони въ църквата).

калу̀геричка — попова лъжичка (растение).

калеса̀р — отредено лице да кани свадбаритѣ за свадба.

капу̀ла — чулче, поставено на задната часть на конь или магаре, да го предпазва отъ дъждъ и мухи.

капу̀ш — зеленъ фасулъ безъ конци, зърната на който сѫ обли и приличатъ на кърлежъ.

като̀ — изба за зимовище.

каталя̀сах — капнахъ отъ умора.

кашмѐр — човѣкъ за присмѣхъ.

ко̀калка — костилка отъ сливи, зарзала и др. костилкови овощия.

кукура̀да — царевица на стъблото, махалки ги казватъ още нѣкжде: сварихме една тенжера кукура̀ди.

кукужа̀лка — кочанътъ от оронена царевица.

куку̀да — топката на кантара.

куцѐк — двѣтѣ желѣзни куки, закрепени на задната часть на самара, за които се крепи вжжето, когато се товари конь или катъръ.

ку̀нд — низъкъ по ръстъ човѣкъ.

кюрдѝя — женска горна абяна дреха безъ ржкави.

ко̀пан — издѣлано дърво съ дръжка, което служи за чукане на прано платно или прана черга.

кѝпра — красива, прилична мома.

клашнѝк — дълга мжжка абяна дреха безъ ржкави.
кулàк — малъкъ хлѣбъ, нарочно приготвенъ за кума, като се забучатъ във него и 3-4 червени яйца; носи се на кума на Великдень.
кàтана — много едъръ конь; така се казва и на много едра жена: я гледай, каква е катана.
катавàлам — мъмря нѣкого.

Лѝгда — тлъстина, която плува възъ блажно или постно ястие: тъзи мàнжа има млòгу лигда.
литарьò — просфора; малка питка, която се носи въ черква заедно съ пшеница.
лунгỳр — бездѣлникъ, човѣкъ който скита отъ едно мѣсто на друго.

Мàйшок, шка, шко — малъкъ: момчето ни е още мàйшко.
мя̀шка — мѣсто: направи и за мене малко мя̀шка да седна.
мисѝр — царевица на зърна.
мỳцка — свинска зурла.
мущурàк — нужникъ.
мòрсем — блажа; на подигравка казватъ на тѣзи, които блажатъ: „морса котка, дуй пепель“.

Набарòм — намираме нѣщо въ тъмно съ пипане: нàйдохъ гу набарòм (намѣрихъ го съ пипане).
нàченка — порѣзаникъ, часть отъ питата, която се носи на гробища, отъ която свещеникътъ отрѣзва часть.
нагòркнува — нагорчава нѣщо за ядене.
нàрамок — сухи дърва за горене, колкото може нѣкой да носи на рамо.
нàуе — навуща; употрѣбява се само въ мн. число.
нагрòчен — навъсенъ, намръщенъ: защо си толку нагрòчен?
нерàнза — наръ, калинка; има и ж. име Неранза.
ножѝчка — ивица отъ цървулъ, съ която опинчаритѣ пристѣгатъ цървулитѣ.

Òблак — предната часть на самара на товаренъ добитъкъ: вързи го и за облака, та да ни са разтовари на сред пътя.

о̀душе — задушница.

о̀две — вѫже на два ката.

о̀не — воня, смрадъ, отвратителна миризма.

опистьо̀ — широкъ коженъ коланъ, поставенъ подъ опашката на добитъка и съ двата си краища закрепенъ за самара, за да не пада.

олю̀диса — вчовѣчи се, стана човѣкъ.

орнѝца — изоставена за нѣколко години неорана нива.

о̀ле-мàле — горе-долу: направи гу да мася о̀ле-мàле ня̀що.

Пàтерици, — дървени кокили, съ които говедаритѣ газятъ по-дълбоката селска каль.

палжо̀к — охлювъ.

пàпца — престана: одàта папца (водата престана да тече).

панѝца — шиникъ, крина, дървена мѣрка, съ която мѣрятъ зърнена храна.

плакèта — баница: нàправите за утре една плакèта.

пàприца — желѣзо, о което се опира горниятъ воденичнъ камъкъ, а презъ срѣдата му минава желѣзна ось, на долния край на която се крепи желѣзно или дървено колело, което движи камъка съ въртенето си.

парлàк — малка тиквичка (сакъзка) за готвене.

пазлàк — бърдо, покрито съ дребни камъни и храсталакъ: пусни мулето по пазлàка да пасе.

пèрница — дървено или желѣзно воденично колело, което върти воден. камъкъ. Въ Солунско въ нѣкои села казватъ перница и на възглавницата.

пѝро — канела, грездей на бъчва или на буре.

потèрах — потърсихъ нѣкого или нѣщо.

парàдис — рай: когà умрèш, душата ти ще иде фав парадиса.

пикло̀ — адъ: дано душата ти иде ваф пикло̀то.

пѝнда — острилото на захвърленъ безъ гирянъ ножъ.

по̀дпрак — коланъ, съ който се връзва самарътъ на добитъка.

по̀фит — растение, което се овива по дърветата и храститѣ; отъ него плетатъ пчелни кошери, като ги омазватъ съ говежди лайна; плетатъ се още и кошници при липса на върбови прѫчки.

по̀дница — глиненъ сѫдъ, като тепсия, въ който по селата си печатъ хлѣбъ.

по̀тун — дюшеме, наслано съ дъски.

полю̀бих — целунахъ.

прогѐпцах — обѣдвахъ.

про̀скурник — дървено крѫгче, съ кръстъ на срѣдата и други шарки; служи за шарене на малки хлѣбчета (литургии), които се носятъ въ черква и се раздаватъ послучай на поменъ.

пра̀шене — първата копань на царевицата.

пу̀пун — пупунецъ: въ една дупка на една върба пупу̀нето си направили гнездо.

пруснѝк — качамакъ отъ царевично брашно, разлѣтъ на тепсия и полѣнъ съ мась и парченца пържена сланина.

пунза̀ра — джебъ: немашъ строшѐн мангър вав пунза̀рата.

пупуня̀сал — пожълтѣлъ: мло̀гу си пупуня̀сал.

пусу̀т, ка — нечистъ, мръсенъ човѣкъ, който не си пази чисти дрехитѣ; тъзи жена е млогу посутка.

пуща̀ло — отворъ на воденична вада, за да се изтича водата при поправка на воденичния камъкъ.

пума̀бок — помози Богъ — поздравъ на обѣдъ: един пума̀бог ни си казуват, толку са мразет.

пря̀вел — булото на булката.

пря̀куп — ничкомъ, съ очитѣ на долу: легни прякуп.

пря̀бус — обути обуща на боса нога: обу̀хъ си папу̀цето на пря̀бус.

пря̀булка — бѣла памучна тънка кърпа, съ която само женитѣ се забраждатъ следъ като се омѫжатъ.

пря̀стойник — младъ момъкъ, кандидатъ за женидба, който прислужва на свадбата: ка̀жете на прястойниците да донесат манжа.

пря̀пур — знаме: това е единъ червенъ памученъ платъ, зашитъ на единъ прѫтъ, който се носи на чело на селска свадба.

пря̀лез — праздно мѣсто на заградена съ прѫти ограда, което служи за преминаване.

пря̀уй — широкъ навитъ каишъ отъ щавена кожа, поставенъ на срѣдата на хомота, за който е прикачена колата, когато се тегли отъ воловетѣ или конетѣ.

пчѐне, -нета — малка току що излюпена вѫшка.

Ракàмница — ржкавица; памученъ платъ отъ аладжа, шитъ съ хастаръ, че да прилепва на ржката отъ лакътя до китката, като се закопчува съ телени копчета; носятъ ги момичетата и женитѣ да не имъ почернявать ржцетѣ отъ китката до лакътя.
рàчка — попово прасе: въ градината има млогу рàчки въ тора.
ра̥чйчка — дръжката на оралото.
разпòлва — разнйщи се: чорапа се разпòлва.
рѐхав — гроздъ съ разредени зърна: това грозде е сладко, ама е рѐхаво.
ровѐ — бодѐ: това вол много рове.
рòмна ма — бодна ме: вола ме ромна
рỳкам — викамъ.

Сàпа — задната часть на коня или муле: ако няма мя̀шка на самара, качи се на сàпата.
сàч — връшникъ.
сакỳлка — платнена торба: напълни сакỳлката с ля̀ба.
срàк — глечъ, съ който грънчаритѣ гледжосватъ глиненитѣ сждове.
срàкина — глинена гледжосана купа или чиния.
стивастйр — дръндаръ или халачъ, който раздрънква памукъ или вълна за пълнене дюшеци, възглавници и др
стàрец — свински стомахъ напълненъ съ свинско кълцàно месо, приготвено да трае цѣла година.
семселѐ — родъ, потекло, коренъ: знамъ му я семселѐто.
стѐлна — крава, която е трудна.
скòтна, — котка, която ще се окоти.
скỳчна — кучка, която ще се окучи.
сгỳлна — кобила или магарица, която ще се ожреби.
сукàр — дебелъ, осуканъ о нѣколко ката синджиръ.
слỳгник, ци — годежникъ, който води преговори между мома и ергенъ за годявка: у нашитѣ кумшии дойдоха слугници, ще главяват момата.
скỳтала — скрила го подъ крилата си; така се казва за квачка, която е прибрала пилетата си подъ крилата.
сугàрно — ягне, което късно е обягнено.
скукудйчкам — гъделичкам нѣкого.
скòкут ма е — гъделъ ме е: млогу ма е скòкут, като ма бараш по голо.

сърбогазѝчки — зрѣлитѣ плодове на шипката, отъ които приготвятъ мармаладъ.
скòрна — киръ: долнитѣ ми дрехи иматъ млогу скòрна.
спрàсна — свинка, която ще се опраси.

Тèшка — жена въ положение: на комшиитѣ жената е тèшка.
тѝща — държъ; тищи хубаво; затищях го (задържахъ го).
тѝкла — каменна плоча; съ такива каменни плочи се покриватъ селскитѣ кѫщи и плевни.
тизгѝи — тѣсни вълнени връзки, съ които се връзватъ потуритѣ до подъ колѣната.
трòмник — пирамидообразно сандъче съ пресѣченъ връхъ, въ който се събиратъ трохитѣ отъ софрата и сметьта.
тòпан — дървенъ цилиндъръ, въ който сѫ натъкнати перкитѣ (лажицитѣ) на водното колело, което, като се върти, кара воден. камъкъ да се върти,
трòнтест — дебелъ съ набито тѣлосложение човѣкъ.

Уйще — дълго дърво, заковано за колата, въ което се впрѣгатъ конетѣ или воловетѣ да теглятъ колата.
ỳтрем — тънко дрѣново дърво, което се поставя въ нарочно издълбана дупка на уйщето, за да не се измушне при теглене на колата.
углавèн — сгоденъ: това момче е вейке углавèно.
удня̀кин — много отдавна: свърших поръчката още отня̀кин.
удмàль — едвамъ: удмàль дойдох до вас, ни мога да ходя.
убѝдох — посетихъ, обиколихъ нѣкого или нѣщо: отидох и обидох нивите, дали са изкласили.
ỳздам — надявамъ се: ỳздам са да ми дойдат гости.
ỳгарок — малко нагорена борина и после захвърлена.
ỳрда — изварка.
усѝкана — когато месецътъ започне да намалява: месечината вейке е усикана.
умỳт — надежда; нѣмамъ вейке умỳт да са оправям (нѣмамъ вече надежда да се оправя — да оздравея).
ỳмници — обеци.
ỳтеле — гърбътъ на ножъ или брадва: ударил го съ утелето на брадвата.
услèкна — псофѝса, умрѣ; тази дума се употрѣбява само за животни, а не и за хора.

Факѐл — градинско цвѣте, което цъвти жълто; цвѣтоветѣ му събрани на топъ, приличатъ на турска чалма, която са нарича факѐл въ Неврокопско.

факѐл — турска чалма или гжжва.

фамку̀л — мехуръ: попарих се съ вряла вода и ми се вдигна фамку̀л.

фирѝда — поличка въ зида за поставяне дребни нѣща.

финѝк — коприненъ пашкулъ: финѝцитѣ тъзи година сж млогу скъпи.

фрѐнски патладжани — до̀мати.

фърк — коса, пусната отъ слѣпитѣ очи предъ ушитѣ, достигаща до брадата; много се смѣятъ на женитѣ, които не носятъ такива фъркове: фърковету хи сж вейке побелели (остарѣла е).

фѝрка — духа силно: отъ тука млогу фирка.

Халаѝца — слугиня: тие са млогу чорбаджии, иматъ две-три халаици.

харбу̀л — счупенъ каленъ сждъ, който се употрѣбява за посяване на цвѣтя.

ха̀ркома — голѣмъ бакъренъ казанъ за варене млѣко или вода.

хара̀р — рѣдко тъкана козинява ивица-чувалъ, за връзване тютюнъ.

хая̀т — сайвантъ, сушина за поставяне дърва и др. работи.

хата̀р — опредѣлено мѣсто за нареждане дърва за зимата: ни ма е страх отъ зимата, имам два хатара дърва.

хо̀рле — мърсули.

хо̀рлю — мърсулко,

Ца̥нца̀рка — малка кратунка особенъ видъ; сѣе се по градинитѣ за украшение.

цѝфун — дупката на олука (около 25 см. въ диам.), отъ гдето тече водата съ голѣма сила и кара колелото на воден. камъкъ.

цѝнгур — врабче.

циро̀нка — малка, дребна рибичка: въ реката има млогу циронки.

цвѝк — суроватка.

ця̀пене — първата орань на изоставена отъ дълго време нива.

Чѐклас — осилътъ на пшениченъ, ръженъ или ечмиченъ класъ: пшеницата има по-дългъ чеклас отъ овеса; — на присмѣхъ казватъ на нѣкого, когато кашле: чеклас.

чѐмер — чемеръ казватъ на нѣкого, който изпуща газове; „чемеръ да те удари“ му казватъ, за да го засрамятъ.

чемеря̀сал са — така казватъ на нѣкого, който не отива по нужда на отходно мѣсто, а гдето завърне.

чѝп — човѣкъ съ много късъ носъ, като прерѣзанъ.

чо̀тра — бъклица.

чумбѐр — боядисанъ платъ съ нашити около челото сребърни или златни монети — носятъ го младитѣ булки на главата подъ забрадката.

чучо̀к — топче отъ растението лопувъ, което се залавя по вълнени дрехи или по вълната на овцете.

Шелга̀н — цвекло.

шемато̀ — дигане високъ шумъ, глъчка: нимой дигате толку шемато̀, чи нищо са не слуша.

шля̀ви са — гали се: това дяте млогу са шляви.

шля̀вен — га̀ленъ.

шута̀к — шита памучна горна дреха отъ аладжа безъ ръкави.

шушо̀лки — сушени плодове за зимовище като: круши, ябълки, сливи.

Щарнѝк — стръвникъ.

щаролѝна — нѣщо скътано за ядене.

щъркал — особена муха, отъ която ухапано говедо лѣтно време щръклее.

що̀рно — стръмно.

Южѝна — на пладне ядене: занесохте ли южина на жътварето?

южино̀вам — закусвам на пладне.

Я̀с-пу̀с — всичко отиде на вѣтъра: разсипа се стоката ми, отиде яс-пус.

я̀с — бентъ, мѣсто гдето се заприщва водата, за да тече въ вадата да кара воденица.

СЕДЕМДЕСЕТЪ-ГОДИШНИНАТА НА ПРОФЕСОРЪ ЛЮБОРЪ НИДЕРЛЕ (20 септ. 1935 г.).

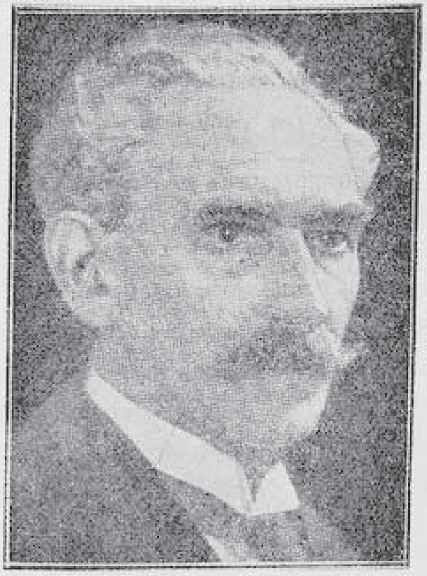

Политиката споредъ нуждитѣ на даденъ моментъ отъ живота на народитѣ може да премълчава па, за жалость, и да изопачава истината, и затова тя не винаги върви успоредно съ науката. Но хората на науката, за да й служатъ вѣрно, трѣбва да притежаватъ освенъ необходимата любовь къмъ истината още и доблестьта явно да я изповѣдватъ даже и когато съ това рискуватъ да си навлѣкатъ неприятности или още нѣщо по-лошо. Това качество на истински ученъ краси голѣмия чески археологъ и етнологъ професоръ Люборъ Нидерле, добре известенъ и много почитанъ у насъ — въ България и Македония. Къмъ осемдесетьтѣ години на миналия вѣкъ изкуствено се подигна въ журналистиката па и въ науката въпросътъ за народностьта на македонскитѣ славяни, ако и до тогава тѣхната българска народность да бѣше надъ всѣко съмнение и научно установена. Известно е, че заинтересовани писатели се явиха да отричатъ българщината на македонцитѣ. Това предизвика т. н. разпря по македонския въпросъ. Тогава и проф. Нидерле се намѣси въ нея съ известното си съчинение Makedonská otázka (Македонскиятъ въпросъ), печ. въ Прага 1901 г., въ което основателно биде обясненъ етнографскиятъ характеръ на нашитѣ македонци. Разбира се, че Нидерле, като сериозенъ ученъ, неможеше въ заключение на своя трудъ освенъ да потвърди истината. Съчинението му направи силно и благоприятно впечатление всжду, а особено у насъ, следъ като въ два превода на български съдържанието му стана известно на българскитѣ читатели. Главно за тая си научна заслуга проф. Нидерле бѣ провъзгласенъ за почетенъ чиенъ на Македонския наученъ институтъ; той е дописенъ членъ и на Българската академия на науките̄. Нидерле се, ползува въ свѣта съ име на великъ ученъ и, разбира се, съ него най-много се гордѣе чешката наука. По поводъ на 70-годишнината на Нидерле и ние отъ името на Македонския наученъ институтъ се присъединяваме къмъ безбройнитѣ му почитатели въ чужбина, които го приветствуватъ, и му изказваме и при този случай своята дълбока обичь и признателность, като му пожелаваме отъ все сърдце още дълги години.

Л. Милетичъ.

Рецензии и книжовни вести.

Νικολάου Β. Βλάχου, ὑφηγητοῦ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. Τὸ Μακεδονικὸν ὡς φάσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος 1878—1908. *Ἐν Ἀθήναις* (Н. В. Влахосъ, Македонскиятъ въпросъ като фаза на източния въпросъ. — Атина) 1935, стр. 531.

Николай В. Влахосъ, преподаватель по история въ Атинския университетъ, представя обширно историческо изложение по Македонския въпросъ. Вижда се, че сждбата на Македония живо го интересува, та посвещава своя трудъ на първитѣ ратници за македонската независимость (*Εἰς τοὺς πρωτεργάτας τῆς μακεδονικῆς ἀνεξαρτησίας*). Авторътъ се погрижилъ съчинението му да представя хубаво печатно издание. Той се излага ясно, ако и малко разточено, на чистъ литературенъ гръцки езикъ, прегледно и методично. Използувалъ официални документи (писма на атинското външно министерство до гръцкитѣ консули въ Битоля, Солунъ и др.), сжщо и съчинения на гърци, нѣмци, руси, българи (Офейковъ, Бранковъ, Тошевъ). Стреми се да бжде обективенъ, но не може да се освободи отъ погрѣшната гръцка етнологическа теория за македонското негръцко население.

Авторътъ разглежда своя предметъ обстойно и генетично въ деветь глави, осемь отъ които сж съответни на вижданитѣ отъ г. Влахосъ фази въ развоя на Макед. въпросъ. Тѣ иматъ следнитѣ заглавия: I. Македонскиятъ и Източниятъ въпросъ; II. Берлинскиятъ конгресъ като начало за ново развитие на Източния въпросъ и за появата на Македонския въпросъ; III. Политиката на В. сили къмъ Близкия изтокъ и тѣхнитѣ отношения къмъ Отом. империя и балк. християнски държави презъ годинитѣ 1878—1902; IV. Развитие на прозелитската борба на балканскитѣ христ. държави и албанцитѣ въ Македония, Косовския вилаетъ и Тракия презъ годинитѣ 1878—1902; V. Отъ виенската до мюрцщегската програма; VI. Отъ мюрцщегската програма до въоржженото нахлуване на гърци и сърби въ Македонския и Косовския вилаетъ; VII. Отъ въоржженото нахлуване на гърци и сърби въ Македония и Косовския вилаетъ до края на 1906 г.; VIII. Отъ началото на 1906 г. до септемврий 1907 г.; IX. Отъ началото на 1907 г. до избухването на младотурското движение.

Още въ предговора авторътъ изтъква, че презъ периода отъ 1878—1908 г. Макед. въпросъ е добивалъ съдържание, особенъ изразъ и историческа стойность вследствие на сблъскването между две противоположни идеи: 1) идеята за народностно възстановление и самоопредѣление на народитѣ и 2) идеята за надмощие на великитѣ сили или тѣхния империалистиченъ стремежъ.

Въ първата глава г. Влахосъ дава опредѣление на Македонския въпросъ. „Подъ Македонски въпросъ — казва той — разбираме собствено (*κυρίως*) стремежътъ на балканскитѣ християнски държави къмъ народностно възстановление (*πρὸς ἀποκατάστασιν ἐθνικήν*) за смѣтка на територията, която по завоевателно право принадлежеше на отоманския султанъ.“ Балк. християнски държави България, Гърция, Ромъния и Сърбия, а заедно съ тѣхъ и албанската нация имаха една амбиция (*φιλοδοξίαν*) да се разширятъ териториално, като включатъ въ своитѣ предѣли поробенитѣ си братя отъ отоманската империя. Но съ тоя стремежъ на балк. християнски държави се свързвалъ новъ елементъ, който, допълвайки Макед. въпросъ, го осложнявалъ: противоречията между тия държави, именно между България и Сърбия, Ромъния и България, Сърбия и албанската нация. Тѣзи противоречия произлизали отъ това, че се оспорвало народностното съзнание на една часть отъ християнитѣ въ Европейска Турция. Ако Сърбия, Ромъния и албанската нация искали да отдѣлятъ своитѣ еднородци отъ Цариградската църква, а България — да довърши своето „самоволно“ отцепване отъ сжщата църква, като привлѣче къмъ своята „етнофилетична (*ἐθνοφυλετικήν*) църкеа, Българската екзархия“, православнитѣ „славяногласни“ (*σλαβοφώνων*) жители въ провинциитѣ на Европ. Турция, за които претендирала, — това тѣ сж правѣли съ изключителната цель да подготвятъ етнологична база, която щѣла да улесни народностното имъ надмощие въ бждеще

Македонскиятъ въпросъ — казва г. Влахосъ — не е самъ по себе самостоенъ въпросъ, но органично е свързанъ съ Източния въпросъ. Затова Макед. въпросъ може да се разбере и изследва научно само като проява (*παρεμφάνησις*) на Изт. въпросъ. Подъ „Източенъ въпросъ“—продължава авторътъ — разбираме собствено политиката на Великитѣ сили, едни отъ които действували да се запази Отоманската империя, а други — да бжде унищожена и раздѣлена. Макед. въпросъ билъ тѣсно свързанъ съ Източния първо поради факта, че националнитѣ стремежи на балк. християнски държави и интереситѣ на В. Сили били насочени къмъ една и сжща територия отъ Отом. империя, Балк. полуостровъ, и второ поради необходимостьта, балк. християнски държави да потърсятъ подкрепа на външната си политикя въ ония В. сили, които имали свои интереси въ Близкия истокъ. Мак. въпросъ става още по-заплетенъ поради това, че докато гледищата на балк. християнски държави и албанската нация спрямо Отом. империя сж били повече или по-малко ясно опредѣлени, гледищата на В. сили се опредѣляли отъ измѣняващитѣ се обстоятелства и международнитѣ договори. Още повече се увеличавала неопредѣленостьта на цѣлата проблема отъ обстоятелството, че гледищата на балк. християнски държави и албанската нация се различавали отъ гледищата на европ. Сили: първитѣ искали своето национално възстановление чрезъ обсебване на турска територия, а В. сили преследвали свои важни интереси, отстжпването отъ които би значело да изгубятъ положението на В. сили. Турция привличала В. сили не само съ своята почва, благоприятна за икономическо разширение, но и съ важнитѣ си стратегични пунктове, които господствували надъ свѣтовнитѣ пжтища.

Въ втората глава авторътъ представя, че отъ Берлинския конгресъ

Източниятъ въпросъ е влѣзълъ въ нова фаза и че отъ тогава започналъ да сѫществува Макед. въпросъ. Причина за това сѫ били главно следнитѣ новосъздадени отъ Берл. договоръ положения: 1) Русия е поразена и се засилва положението на Австрия и Англия въ Близкия изтокъ; 2) съюзниятъ договоръ между тримата императори (руски, германски и австрийски) отъ 1873 г. се разваля и се образуватъ нови съюзи, имащи за цель измѣняване равновесието въ Европа; 3) отъ Източния въпросъ се интересуватъ 5 велики сили вмѣсто предишнитѣ 3 (къмъ Русия, Австрия и Англия се прибавятъ Германия и Италия); 4) понеже Берл. конгресъ не приложи началото на народноститѣ, когато се опредѣлиха границитѣ на балк. христ. държави, то съ това между тѣхъ се посѣха сѣмена на недоволство, което даде поводъ за близки усложнения, известни подъ името Македонски въпросъ.

Авторътъ не говори точно. Въ сѫщность въпросъ за Македония е сѫществувалъ и преди Берлинския конгресъ като органична часть отъ българския църковенъ и политически въпросъ. Когато представителитѣ на бълг. епархии въ Цариградъ, както отдѣлно и охридчани въ 1860 г., сѫ предявили предъ В. Порта искане да се възстанови Охридската архиепископия, съ това тѣ повдигали въпросъ и за Македония. Преговоритѣ между Бълг. екзархия и Царигр. патриаршия не дали резултатъ все поради въпроса за Македония. Схизмата била провъзгласена отъ Цариградската патриаршия като радикално срѣдство за разрешение на тоя въпросъ.

Берл. конгресъ, казва г. Влахосъ, преследвалъ главно следната цель: да се обезвреди влиянието на Русия въ Балканския полуостровъ и да се намали вѣроятностьта за „непосрѣдствено“ (ἀμέσου) осѫществение на източната ѝ програма, сир. за излаза ѝ на Срѣдиземно море презъ цариградскитѣ тѣснини или арменскитѣ планини. Въ писмото си отъ 15 августъ 1879 г. до герм. императоръ рускиятъ царь му далъ да разбере, че Русия ще търси нови съюзници. Бисмаркъ побързалъ да си осигури единъ евентуаленъ френско-руски съюзъ: на 7 октомврий 1879 г. билъ сключенъ съюзъ между Германия и Австрия, съ който се развалялъ съюзътъ между тримата императори отъ 1873 г., понеже ималъ за цель да изключи всѣкакво влияние на Русия въ Балк. п-въ и отварялъ пѫть на Австрия къмъ Солунъ и на германския устремъ къмъ Егейско море. Австро-германскиятъ съюзъ е потикналъ Италия да съсрѣдоточи вниманието си за осѫществение на адриатическата програма. Политиката на 5-тѣ Велики сили по Източния въпросъ се свежда къмъ две различни положения, както и преди Берлинския конгресъ: запазване на турската империя или нейното разпадане. Англия се стремила да запази турската империя, а другитѣ Велики сили — да се разширятъ за смѣтка на турската държава. Главниятъ виновникъ, за да се отстѫпи отъ принципа на народноститѣ въ Берлинския конгресъ, билъ австр. представитель графъ Julius Andrassy, който настоялъ, при опредѣляне границитѣ на Балк. държави, да се иматъ предъ видъ повече географскитѣ и стратегическитѣ условия. Всичко това се направило въ сѫщность поради егоистичнитѣ политически интереси на ония, които опредѣляли въ Берлинъ сѫдбинитѣ на народитѣ. Окастрена била Санъ-Стеф. България на изтокъ и югъ главно по настояване на англ. представители, сѫщо и на западъ — за запазване на австр. интереси въ вардарската долина. Сърбия и Черна Гора, по-малко опасни за Австрия следъ настаняването ѝ въ Босна и Херцеговина, били обявени за независими държави и разширени териториялно. Ромъния, лишена отъ Бесарабия, не можела да се утеши съ унищожението на привидната ѝ зависимость отъ султана и съ заемането на Добруджа. Гърция получила само обещание за разширение на границитѣ ѝ въ Тесалия и Епиръ. Балк. христ. държави, излъгани въ своитѣ надежди отъ Берл. конгресъ, се отчаяли, но взели да се готвятъ за голѣмата борба, съ която щѣли да осѫществятъ своитѣ национални въжделения. Макаръ че програмитѣ на тѣхнитѣ териториялни претенции се изработили по-късно, обаче тѣхнитѣ национални стремежи се очертали тутакси следъ Берлинския конгресъ.

Гръцкитѣ правителства, заети съ Критския въпросъ и по други причини, не начертали ясна програма на гръцкитѣ аспирации върху територията на Отом. империя, но все пакъ — казва авторътъ — може да се съзратъ две програми—крайна и умѣрена: 1) панелинизъмъ и 2) разбирателство между балк. христ. държави. Панелиниститѣ искали Велика Гърция, която да се простира до линията: отъ Струга и албанскитѣ планини, при Качаникъ и Кюстендилъ и по дължината на Стара планина до Черно море (сир. цѣла Македония, Изт. Румелия и Тракия). Втората програма била съставена главно отъ Харилаосъ Трикуписъ. Както се вижда отъ разговора му съ английския посланикъ Ромболдъ и съ Чемберленъ (Chamberlain) въ 1887 г., той се обявилъ за увеличение на гръцкото влияние въ южна и централна Македония по линията, която започва южно отъ Драчъ, върви по Адриат. море и достига Бѣло море, минавайки северно отъ Сѣръ къмъ изтокъ и северно отъ Охридъ и Битоля къмъ западъ. Споредъ автора, описанитѣ отъ Трикуписъ гръцки искания съвпадатъ почти съ границитѣ на историческа Македония: на изтокъ Родопитѣ и р. Места и на западъ разклоненията на Шаръ планина; Томоросъ, Грамосъ и Лакмонъ; къмъ югъ Лакмонъ, Олимпъ и Бѣло море; къмъ северъ линията, почваща отъ Родопитѣ и минаваща северно отъ Неврокопъ, Струмица, Демиръ-капи, Прилѣпъ, Крушево и Охридъ.

По-ясна — казва Вл. — била националната програма на българитѣ които искали: създаване на Санъ-Стефанска България. Князътъ и правителството били съгласни по централнитѣ линии на тая програма. Националната идея, споредъ автора, макаръ и да не е била разпространена между бълг. народъ въ такъвъ размѣръ, както твърди панславистътъ Амфитеатровъ, но все пакъ е пустнала „дълбоки корени" у българитѣ. Влахосъ не приема, че българската национална идея е самостойна рожба на самия бълг. народъ, появила се независимо отъ влиянието на панславиститѣ. Борбата на бълг. княжество срещу руското влияние още не е свидетелство за това. Национ. програма на българитѣ била най-тѣсно (*στενώτατα*) свързана съ панславистическата още отъ момента, когато се учредило полунезависимото бълг. княжество. Панславизмътъ, като подготвилъ националното и после политическото възстановление на българитѣ, далъ и хранителнитѣ корени на бълг. национална идея. Въпрѣки появилото се недоволство и вражда между двѣтѣ братски по плъть (*κατὰ* *σάρκα ἀδελφῶν*) държави, нѣма никакво съмнение — казва Вл. —, че общитѣ имъ интереси ги свързвали: панславиститѣ се интересували отъ засилването на балк. славянски държави, а българитѣ, работейки за сѫщото, съдействували сѫщевременно и за интереситѣ на панславизма. Вѣренъ изразитель на бълг. национални искания станалъ бълг. князъ Александъръ Батембергъ. За да подготви пѫтя за тѣхното осѫществение, той поискалъ да сключи отбранителенъ съюзъ съ Турция „Съюзътъ съ Турция — писалъ той презъ януарий 1886 г. на германския престолонаследникъ Фридрихъ Вилхелмъ —, ако и да изглежда на прѣвъ погледъ страненъ, е една стѫпка, която ще доведе до осѫществението на политическата цель на народа, сир. до съединението на всичкитѣ български земи подъ скиптъра на независимия български князъ. Не се наемамъ да съдействувамъ за засилването на Отом. държава, нито да се боря гърди срещу гърди противъ християнитѣ, но чрезъ отбранителния съюзъ съ Турция ще покровителствувамъ ония дѣлове отъ турското наследство, които желая да имамъ.“ Най-ясно сѫ били изразени бълг. национ. претенции въ излѣзлата презъ 1885 г. книга на Offeïcoff „La Macédoine, exposé de l'état présent du bulgarisme en Macédoine“, преведена на гръцки отъ Д. Кумарианосъ. Тази книга, считана „като евангелие на панбългаризма“(?!), упражнила такова влияние върху общественото мнение и полит. рѫководни крѫгове въ България, каквото книгата на Данилевски „Русия и Европа“ — въ Русия.

Вдъхновени отъ началата и съдържанието на това съчинение (?) членоветѣ на III. редовенъ Македонски конгресъ, свиканъ въ София презъ ноемврий 1896 г., включили въ границитѣ на автономна Македония Косовския, Битолския и Солунския вилаети съ столица Солунъ, сир. територията между Тракия, България, Сърбия, Стара Сърбия, Епиръ и Тесалия.

Авторътъ не си задалъ въпроса, какъ е било възможно, обществени дейци, действувайки подъ влиянието на идеолога на панбългаризма, да възприематъ идеята за автономна Македония и да се борятъ за нея съ всички сили. Сѫщо така той прибързано и тенденциозно отсѫжда, че българитѣ сѫ привеждали въ полза на своитѣ претенции исторически основания отъ съмнително естество, че на сѫщата цель сѫ служели разни археологически и етнологически изследвания, „правени повечето по порѫка отъ платени органи на българската национална идея, отъ Фалмерайеръ и Киприанъ Робертъ до белгиеца икономологъ Лавеле“ (*γενόμεναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ παραγγελίαν ὑπὸ ὀργάνων ὑπομισθίων τῆς βουλγαρικῆς ἐθνικῆς ἰδέας ἀπὸ τοῦ* Fallmeraer *καὶ τοῦ Κυπριανοῦ Ροβέρτου μέχρι τοῦ Βέλγου οἰκονομολόγου* Laveley) (стр. 28).

Следъ съюзния си договоръ съ Австрия, сключенъ въ 1882 г. и възобновенъ въ 1889 г., Сърбия сѫщо така предявила претенции върху Македония И тамъ едни искали Велика Сърбия съ тритѣ вилаети Косовски, Битолски и Солунски, а по-умѣренитѣ държели за раздѣлата на тия вилаети между балк. християнски държави, като Сърбия вземѣла областьта на западъ отъ р. Вардаръ, а България — на изтокъ отъ сѫщата рѣка. Сръбското правителство избѣгвало ясно да опредѣли национ. си претенции, но при споразумението си съ Гърция презъ 1892 г. то поискало за сфера на сръбското влияние почти изцѣло Косозския и Битолския виляети заедно съ Костуръ, Корча и Бератъ, а сѫщо и северния дѣлъ отъ Солунския вилаетъ чакъ до Неврокопъ и Мелникъ. Основателно заключава г. Влахосъ, че „официалната програма на сръбското правителство малко само се отдалечавала отъ претенциитѣ на сръбскитѣ шовинисти.“

Водителитѣ пъкъ на албанското движение искали да създадатъ албанско княжество отъ Янинския и Шкодренския виляети и съ съседнитѣ тѣмъ области отъ Косовския и Битолския виляети. Въ една своя сказка князъ Албертъ Гика е казалъ: „Македония съставя недѣлима часть отъ сѫщинска Албания, която обхваща Сърбия и Епиръ до грѫцкитѣ граници.“

Така, въ Македония се сблъсквали претенциитѣ на България и Гърция, България и Сърбия; Албания, България, Гърция и Сърбия.

Относно ромънската пропаганда въ Македония авторътъ правилно схваща, че тя била водена главно, за да си създадатъ ромънитѣ гаранция, че въ благоприятенъ моментъ Ромъния ще може да наложи на България измѣнение на границитѣ ѝ въ Добруджа.

Въ третата глава авторътъ обстойно разглежда съперничеството между Вел. сили за влияние въ Отом. империя и между балк. християнски държави. Безуспѣшни били всички старания на Бисмаркъ да привлѣче Англия къмъ австро-германския съюзъ отъ 1879 г. Поради това той се обърналъ къмъ Русия, която приела предложението. Презъ 1881 г. се създалъ новъ съюзъ между тримата императори, като на Русия се давало право да се вмѣсва въ бълг. княжество. Освенъ това центр. сили привлѣкли къмъ своя съюзъ още три държави: Италия (1882 г.), Сърбия (1881) и Ромъния. Въпрѣки съюза между тримата императори, Австрия гледала да използува всички перипетии въ развитието на бълг. княжество, за да постави и тази държава подъ свое влияние. Българскиятъ въпросъ билъ пробенъ камъкъ за приятелството между Австрия и Русия, особено следъ свалянето на Александра Батембергъ и презъ време на Стамбуловия режимъ. Австрия, насърдчена отъ Англия и подкрепена отъ Италия, се противопоставила на насилствената руска намѣса въ българското княжество. Имало опасность отъ военни усложнения, ако Бисмаркъ не се е убедилъ, че английскитѣ предложения, направени въ Виена, сѫ искрени, и ако не се съмнявалъ, че сътрудничеството на Италия и Турция е сигурно. Той е смѣталъ, че единственото разрешение на българския въпросъ, което може да закрепи съюза между тримата императори, е разбирателсвото между двѣтѣ съюзни източни сили — Австрия и Русия. Затова имъ предложилъ проектъ за сфери на влияние въ Балк. п-въ, обаче всички му старания излѣзли безплодни.

Рускиятъ царь, „макаръ и да се намиралъ — споредъ автора — подъ влиянието на панславиститѣ“, се въздържалъ да предприеме военни мѣрки срещу България, и така въ края на 1886 г. се избѣгнала опасностьта отъ война между Русия и Австрия поради българския въпросъ. Срещу опасностьта отъ европейска война, презъ 1887 г. Великитѣ сили гледали да се застраховатъ съ нови договори: срѣдиземноморско съглашение между Англия, Италия и Австрия; възобновяване на тройния съюзъ отъ 1879 и 1882 г. (между Австрия, Германия и Италия) и таенъ договоръ за взаимна гаранция между Русия и Германия. Важенъ предметъ на тѣзи договори билъ Източниятъ въпросъ и частно Балк. полуостровъ. Обаче избирането на Фердинанда Кобургски за български князъ (7 юлий 1887 г.) е предизвикало нови търкания между В. сили, които се раздѣлили на два лагера: отъ една страна Русия и Франция, а отъ друга страна силитѣ на срѣдиземноморското съглашение Англия, Австрия и Италия. Германия, свързана съ двѣтѣ групи, отначало била нерешителна, но после се наклонила къмъ втората група, като Бисмаркъ е работилъ за превръщането на срѣдиземноморското съглашение въ балканско, като се привлѣче и Турция. Съ балканското съглашение между Австрия, Италия и Англия отъ ноемврий 1887 г., приподписано отъ Германия, се затвърдило положението на бълг. князъ Фердинандъ. И така—заключава авторътъ —, ако поради острата фаза на бълг. въпросъ презъ 1885—1890 г. можало да се избѣгне конфликтъ между Русия и Австрия, това се дължи на съюза между тримата императори отъ 1881 г., на съглашението между Англия, Австрия и Италия и на възобновяването на Тройния съюзъ върху нови основи. Отъ 1890 г. настава ново съотношение между Великитѣ сили, защото приемникътъ на Бисмарка Leo von Caprivi, отказалъ да възобнови тайния договоръ съ Русия отъ 1887 г. Сближението между Русия и Франция се оформило презъ 1891 г. въ съюзъ, отъ който обаче Русия не можала да се възползува, за да засили своето влияние въ Близкия изтокъ и да осѫществи своята източна програма. Следъ падането на Стамбуловъ въ началото на мартъ 1894 г. и следъ смъртьта на руския царь Александъръ III презъ ноемврий с. г., започнали приятелски отношения между Русия и България. Презъ мартъ 1896 г. князъ Фердинандъ билъ признатъ отъ В. Порта и В. Сили начело съ Русия.

На 29 априлъ 1897 г. Русия и Австрия се задължили да пазятъ statu quo-то на Близкия изтокъ и да не предприематъ нищо безъ предварително взаимно споразумение. Освенъ това Австрия и Италия сключили въ сѫщата година договоръ, по силата на който отоманското владичество въ Албания се запазвало, ако обстоятелствата позволявали, а въ противенъ случаи щѣла да се даде на Албания автономия. Обаче сѣмена на нови балкански усложнения се съдържали въ противоречивитѣ интереси на Англия и Германия: първата се стремила да засили своето влияние въ крайбрѣжна Азия (въ зоната между Египетъ и Индия), а втората — да разшири своето стопанско влияние чрезъ Австро-унгария на Балканитѣ и въ Мала Азия до Персийския заливъ, особено следъ като Турция се сближила съ Германия.

Следъ като прегледно очерта международното политическо положение отъ 1878—1900 г., г. Влахосъ въ IV глава разглежда борбитѣ на балканскитѣ народи за Македония и Одринско главно по архивни материали на атинското министерство на външнитѣ работи. Балк. християнски държави и албанцитѣ сѫ имали общъ интересъ да се разбератъ срещу общия врагъ султана, обаче всички опити за споразумение били безполезни, защото прекаленитѣ искания на една държава увреждали интереситѣ на другитѣ държави. Несъгласието между тѣхъ се подчертавало и отъ странната етнографска смѣсица въ Македония. Споредъ автора, въ това отношение могатъ да се различатъ две зони, чиито граници следватъ приблизително линията, която започва отъ Родопитѣ и минава презъ Неврокопъ, Мелникъ и Струмица до Струга при албанскитѣ планини. „Истина е, че въ южната зона — казва той — съ гъркогласнитѣ бѣха смѣсени и славяногласни, (защо не българогласни?), влахогласни и албаногласни християни и че народностното съзнание частно на славяногласнитѣ — колкото за влахогласнитѣ и албаногласнитѣ работата стоеше иначе — бързо се мѣнѣше въ зависимость отъ обстоятелствата и личния интересъ“. А пъкъ колкото се доближаваме до гъркогласната зона, „славяногласнитѣ“ християни имаха гръцко съзнание и, смѣсвайки се съ „гъркогласнитѣ гърци“, последнитѣ ги наричаха братя, изгубили своя езикъ. За най-добро доказателство билъ, споредъ автора, фактътъ, че въ надвечерието на Берл. конгресъ, по съобщението на солунския гръцки консулъ, жителитѣ на Македония до Струмица и Петричъ — гъркогласни, славяногласни, албаногласни и влахогласни били готови да възстанатъ въ знакъ на протестъ срещу създаването на Велика България (А петицията на българи отъ Солунъ и др. макед. градове до руския Царь-Освободитель какво значение има, г. Влахосъ? Ами Кукушъ, безмилостно разоренъ отъ краль Константина? И той ли бѣ гъркогласенъ или славяногласенъ съ гръцко съзнание? Ами Загоричани, което гръцкитѣ андарти обърнаха въ касапница? Ами Бобощица въ Корчанско какъ така въ 1873 г. заявява, че е българско?) За примѣръ на неустановено народностно съзнание у славяногласнитѣ авторътъ привежда съобщението на V. Bérard, че въ 1882 г. единъ славяногласенъ християнинъ отъ Охридско му изповѣдалъ, че бащитѣ имъ били гърци и че никой не приказва български (благоволете, г. Влахосъ, да посетите Охридско, за да се насладите отъ тамошния гръцки езикъ!). Но г. Вл. иска да бѫде обективенъ, та признава, „че българеещитѣ се (*Οἱ βουλγαρίζοντες*) славяногласни въ околноститѣ на Охридъ, Прѣспа, Малешево (*Μάλες*) и Крѣсна“ сѫ изказали въ началото на 1878 г. симпатии и желание да се съединятъ съ Велика България, но това се дължело на обстоятелството, че въ тази зона презъ 1878 г. имало само български училища съ хиляди ученици, (кой ги създаде тия училища? Да не би турскитѣ султани?), а сръбски училища имало само въ Охридско, Дебърско, Битоля и Прилѣпъ(?!) Що се отнася до северната зона — съ линия отъ Струга, покрай албанскитѣ планини, край Шаръ, южно отъ Призренъ и Враня, край сръбско-бълг. граница, до Струмица—, тамъ по-голѣмата часть славяногласни християни съвсемъ нѣмали ясно народностно съзнание (А фактътъ, че Скопие е единъ отъ първитѣ бълг. градове, които подели борба за български владици? А борбата срещу натрапения отъ патриаршията и султана сръбски владика Фирмилиянъ?).

Това положение е подбуждало балк. христ. държави и албанцитѣ да вършатъ „прозелитска“ дейность между нѣмащитѣ ясно и установено народностно съзнание християни въ оспорваната територия на Европейска Турция. Авторътъ най-напредъ разглежда бълг. „прозелитска“ дейность между „славяногласнитѣ“ жители на Македония и Тракия. Тая дейность я водѣла Екзархията, подкрепена отъ Русия и Австрия отъ 1878--1885 г. Съ това тя вършела дейность, стояща вънъ отъ нейната духовна мисия. (А Цариг. патриаршия бѣше хрисимо чисто духовно учреждение?!) Сѫщо и униятската пропаганда, покровителствувана отъ Австрия, служела на интереситѣ на българизма(?!). Излиза, че Екзархията и униятската пропаганда, подъ егидата на Австрия, сѫ били съюзници, а не врагове. Между това екзархийската архива е пълна съ документи за борбитѣ на Екзархията срещу тая пропаганда. Изобщо народностното осъзнаване на отом. българи е представено отъ Влахосъ изцѣло въ лъжлива свѣтлина: като дейность на свободнитѣ българи между „славяногласнитѣ“ въ Македония и Тракия. Мѣстото не ми позволява да се спра върху подробноститѣ. Споредъ автора, „прозелитската“ дейность на българитѣ до 1902 год. се увѣнчала съ голѣми успѣхи, но това се дължело главно на нехайството на турското правителство и на липсата на достатъчно противодействие отъ страна на гърци и сърби.

„Прозелитската“ дейность на сърбитѣ между „славяногласнитѣ“ въ Македония и Косовия вилаетъ започнала отъ 1887 год. Ако се разбира системна пропаганда, твърдението на автора е вѣрно. Въ действителность сръбски агенти се явили въ Македония и преди освобождението на България. Сръбската пропаганда — казва Влахосъ се разпрострѣла чакъ до Солунъ, Сѣръ и Халкидическия п-въ. По тоя начинъ тя увреждала националнитѣ интереси на България и Гърция. Презъ 1899 г. започнало движение за разбирателство мижду Сърбия и Гърция отъ една страна и между Сърбия и България отъ друга. Въ Атина се водѣли преговори за опредѣляне сфери на влияние въ Македония: гръцката сфера щѣла да достига на северъ до линията Неврокопъ—Мелникъ—Прилѣпъ—Крушево и Струга; сръбската пъкъ сфера — на югъ до Радовишъ—Велесъ—Дебъръ. Гръцкото правителство щѣло да се задължи да упражни своето влияние предъ Царигр. патриаршия, за да назначи сърби за митрополити въ Скопие, Призренъ и Велесъ—Дебъръ; а сръбското правителство — да закрие своитѣ консулства въ Сѣръ, Солунъ и Битоля. Обаче сръбското правителство, следъ успѣха си съ поставянето на сръбски митрополитъ въ Скопие, се отказало да преговаря по-нататъкъ съ гръцкото правителство. На 1/14 ян. 1900 г., подъ руско влияние, станала срѣща между бълг. и сръбския владѣтели въ Нишъ, съ цель да се постигне сръбско-българско споразумение. Това обаче не е можало да се осѫществи поради Македонския въпросъ: Сърбия е предлагала двѣтѣ държави да си раздѣлятъ сферитѣ на влияние въ Македония, а България—автономията на Македония. Формаленъ поводъ за прекѫсване на тия преговори било поставянето на сръбски митрополитъ въ Скопие. Следъ несполучливия опитъ за разбирателство между Гърция и Сърбия и между България и Сърбия, едновременно е започнала борба срещу сръбската пропаганда Резултатътъ билъ откѫсването на голѣма часть отъ населението, спечелено отъ сърбитѣ.

Интересни сведения дава г. Влахосъ и за ромънската пропаганда въ Македония и Косовския вилаетъ. Въ 1898 г. ромънското правителство предложило на гръцкото да сътрудничатъ въ Македония. Освенъ по настояване на центр. Велики сили, които действували за сближението на двѣтѣ неслав. балкански държави, ромънското правителство е направило тази постѫпка, понеже се убедило, че постигнатитѣ резултати отъ ромънската пропаганда били малки и несъответни на паричнитѣ жертви. Въ срѣщата си въ Абация презъ май 1901 г. гръцкиятъ краль и ромънскиятъ си обещали взаимно съдействие само въ случай, че стане сближението между България и Сърбия, а относно Македонския въпросъ избѣгвали да вематъ опредѣлени задължения. Само се констатирала общностьта на интереситѣ на двrouteтѣ държави, „еднакво увреждани отъ националнитѣ аспирации на българитѣ въ Македония“. Обаче отъ това устно споразумение не е излѣзло нищо, понеже турско-ромънскиятъ отбранителенъ договоръ отъ мартъ 1900 г. показвалъ, че ромънското правителство не е било разположено да се откаже съвсемъ отъ своята „прозелитска“ дейность.

Както ромънската пропаганда, така и албанската е засѣгала главно гърцитѣ и сърбитѣ. Неинъ центъръ билъ Букурещъ, гдето въ 1885 год. билъ основанъ албански съюзъ. Авторътъ отдава внимание и на стремежа на руситѣ да усилятъ своето влияние въ Св. Гора. Това той нарича панславистска пропаганда (защо не само руска?), която обаче нѣмала значителенъ успѣхъ въ Св. Гора презъ годинитѣ 1892—1902. Все пакъ, споредъ автора, фактътъ, че въ началото на 1902 г. рускитѣ монаси и послушници въ Св. Гора сж достигнали до 3500 д., „свидетелствува, че руситѣ панслависти не се отказали да се стремятъ за усилване на своето положение“.

Презъ 1902 г. „прозелитската борба“ на балк. христ. държави и на албанцитѣ достигнала своета крайно развитие. Авторътъ признава, че тази борба отъ 1878—1902 г. гърцизмътъ въ Македония и Тракия отъ день на день е ставалъ по-слабъ, понеже българитѣ, ромънитѣ, сърбитѣ и албанцитѣ, подържани(?) отъ западнитѣ В. сили, сж разширявали своята нападателна сила, а гърцитѣ, лишени отъ всѣкакъвъ приятелски допиръ (*πάσης ἐλαφῆς φιλικῆς*) съ европ. В. сили и балк. христ. държави, сж вървѣли назадъ, като губѣли територия (стр. 226-227). Следъ тази епоха Македонскиятъ въпросъ влѣзълъ въ остра фаза поради действията на българитѣ за присъединение на Македония къмъ бълг. княжество или за автономизирането ѝ и поради безсилието на Турция да защитѣ своитѣ поданици. Въпросътъ придобива международенъ характеръ, взиматъ го въ свои ржце европ. Вел. сили и главно Русия и Австрия. Тази фаза на Македонския въпросъ е описанъ въ V глава, сжщо така обстойно, както предишната, главно по сведения изъ архивата на атинското външно министерство. Австрия и Русия изработили проектъ за административни реформи въ Македония. Тоя проектъ, известенъ подъ името Виенска програма, билъ одобренъ отъ другитѣ Вел. сили и отъ балк. христ. държави. Тѣзи реформи, казва авторътъ, били недостатъчни, но при все това нѣма съмнение, че, добре приложени, тѣ щѣли да облекчатъ до известна степень положението на християнското население въ Македония, което страдало както отъ лошото турско управление, тъй и отъ насилията на българскитѣ чети. (Тѣ се борѣха за свободата и благоденствието на цѣлото население безъ разлика на вѣра и народность. Насилията имъ бѣха неизбѣжни срещу противницитѣ на освободителното движение изъ турски и гръцки срѣди). Споредъ Вл., обаче прилагането на тѣзи реформи зависѣло главно отъ добрата воля на турското и бълг. правителство. Авторътъ признава, че Даневото правителство е проявило добра воля, като решило да разтури Македонския комитетъ, но [въстаническото движение все повече се засилвало. Споредъ Вл., въстанието въ Македония не може да се нарече българско въстание и изобщо въстание въ истинския смисълъ на думата, защото за това по-рано трѣбвало да се създаде (*νὰ δημιουργηθῇ*) българско национално съзнание въ по-голѣмата часть отъ макед. [християнско население, възприемайки освободителната идея, да се възбунтува срещу турската тирания. Подобно условие тогава не сѫществувало. Тукъ имаме работа съ бунтъ (*ἐξέγερσις*) на технически неборческо и невъоржжено население, което се завлѣкло (*παρασυρθέντος*) отъ страхъ да не бѫде наказано или поради лъжливи обещания. Тоя бунтъ билъ устроенъ съ явна цель да се спре изпълнението на реформитѣ и да се предизвика нова намѣса на В. сили, за да се разреши Мак. въпросъ съгласно съ българскитѣ аспирации. Че тази характеристика е вѣрна, Влахосъ вижда основание въ факта, че движението не е обхванало цѣлото население на страната, а само два вилаети—Битолския и Одринския и че между 30-тѣ хиляди християни, които участвували въ движението, имало, освенъ люди съ българско съзнание, още и гъркогласни, славяногласни, албаногласни и влахогласни, които имали гръцко съзнание и малко по-късно се показали горещи борци за елинската идея, дали за нея дори своя животъ. Тѣ сѫ били принудени да последватъ въстаницитѣ въ планинитѣ или поради опасностьта да бѫдатъ унищожени отъ четитѣ, или пъкъ били убедени, че се касае за освободителна борба, задъ която стои „мощната северна сила“.

Авторътъ напусто се мѫчи да доказва нѣщо, което никой въ България не поддържа. Въстанието отъ 1903 г. наричаме Илинденско, а не българско. То не е бунтъ, а съзнателно народно македонско въстание, начело на което стоеше българското население отъ двата вилаети. Самото гръцко консулство въ Битоля така е схващало, както се вижда отъ цитата, който Влахосъ привежда: „Възбунтувалитѣ се населения сѫ убедени, че се биятъ за своето освобождение. Не е възможно да се обуздае (*νὰ ἀναχαιτισθῇ*) тѣхниятъ въстанически духъ (*φρόνημα*). Дори и влахогласнитѣ и албаногласнитѣ се отнасятъ благосклонно къмъ движението, не защото то е българско, но защото го смѣтатъ освободително, поради което мнозина участвуватъ въ него, а другитѣ не се показватъ разположени за противодействие. Движението въ участъцитѣ (*διαμερίσμασι*) на нашето влияние носи само български характеръ (*φέρει χαρακτῆρα βουλγαρικὸν μόνον*), защото българитѣ първи имаха почина (*τὴν πρωτοβουλίαν*) да започнатъ това движение, но не защото нашитѣ приематъ българскитѣ намѣрения“.

Следъ Илинд въстание—казва Вл.-Турция подобрила отношенията си съ Гърция, вследствие на което започнало връщането на много екзархийски въ лоното на „Православната църква“ (Царигр. патриаршия) „главно чрезъ съдействието на отоманскитѣ власти“. Гръцки владици съ гореща кръвь (*θερμόαιμοι*) сѫ проявили въ това отношение голѣма ревность, „която по нѣкога минавала границитѣ на благоразумието“. Турция се сближила и съ Сърбия и Ромъния, като признала власитѣ и сърбитѣ въ европ. си провинции за отдѣлни народности.

Опасностьта отъ усложнения въ Балк. п-въ принудила Австрия и Русия да предприематъ нова намѣса въ Турция. Реформитѣ, изработени отъ тѣхъ презъ септемврий 1903 г. въ гр. Mürzsteg, били приети отъ др.

Велики сили и отъ Турция, обаче, „въстаническото движение на българитѣ въ Македония“ е продължавало. Презъ февруарий 904 г. отношенията между Турция и България се влошили: Турция взела мѣрки срещу бълг. търговия, трупала войски на българската граница. Очертала се опасность отъ самостойна намѣса на Австрия, понеже вниманието на Русия било отвлѣчено въ Далечния изтокъ. Тая опасность е накарала да дойдатъ до споразумение отъ една страна Турция и България (на 8. IV. 1904 г.), а отъ друга страна България и Сърбия (на 12. IV. с. г.). Въ началото на 1904 г. пристигнали въ Македония и представителитѣ на Великитѣ сили, опълномощени да въведатъ мюрщегскитѣ реформи, обаче турскобългарскиятъ договоръ отъ 1904 г. билъ скоро денонсиранъ по вина на двѣтѣ страни и поради неуспѣха на Вел. сили да въведатъ въ Македония здраво и безпристрастно управление. Презъ лѣтото на 1904 год. продължило въстаническото движение на българитѣ въ Македония по насърдчение, споредъ автора, и на мѣстнитѣ реформени органи на Вел. сили. Въ сжщата година се засилва националното движение между „влахогласнитѣ“ чрезъ съдействието на българскитѣ чети (*διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν βουλγαρικῶν συμμοριῶν*) И българското и ромънското национално движение имали успѣхи „между православнитѣ славяногласни и влахогласни жители на Македония, Косовския вилаетъ и Тракия“. Това е накарало Гърция да вземе мѣрки срещу нарастналата опасность за елинизма. Презъ мартъ 1904 г. изпратени били въ Западна Македония гръцкитѣ офицери Александъръ Контули, Анастасий Папуласъ, Павлосъ Меласъ и Георгий Колокотрони, за да видятъ на самото мѣсто, до колко би било възможно да се окаже съпротива на българитѣ и ромънитѣ. Новиятъ гръцки консулъ въ Солунъ Ламбросъ Коромилсъ е организиралъ въоржжената борба на гърцитѣ въ Македония. Образуванъ билъ въ Атина Македонски комитетъ подъ председателството на Димитрий Калапотакисъ съ главна цель „защита на елинизма въ Македония, Тракия, Епиръ и Албания“. Въ сжщата година започнала и сръбската въоржжена пропаганда.

Тази „отбранителна“ (?) борба е извикала недоволство у Вел. сили или поне — казва авторътъ — тѣ се отнесли не толкова благосклонно, както къмъ българската борба. Споредъ Влахосъ, Великитѣ сили не били прави, защото противодействието на гърцитѣ се предизвикало отъ българитѣ, и Гърция имала право на защита. Той признава, че до края на 1905 г. придобивкитѣ на гърци сърби сж били достатъчни, но отъ тѣхната въоржжена акция още повече се влошило положението на Македония. Въ началото на 1905 г. Англия е предложила да се разширятъ реформитѣ въ тритѣ виляети, но Русия и Австрия отблъснали английското предложение, понеже виждали, че последица отъ това ще бжде енергичната намѣса на всичкитѣ Вел. сили въ Македонския въпросъ. Английското правителство пакъ е повторило своя проектъ за финансови реформи, който билъ приетъ отъ Великитѣ сили и на 8 май 1905 год. съобщенъ на В. Порта.

Действията на гръцкитѣ чети сж предизвикали голѣмо възбуждение въ България и Ромъния. Още презъ лѣтото на 1905 г. въ Ромъния националистическитѣ организации сж счели за умѣстно да изгонятъ живущитѣ въ Ромъния гърци, а презъ лѣтото на 1906 г. сѫщото предприели и националистическитѣ организации въ България. Авторътъ казва, че е установено, какво гонението на гърцитѣ въ България било зкпочнато и извършено отъ народа безъ енергичната намѣса на властьта, но, споредъ Влахосъ, единодушното обвинение на бълг. опозиционенъ печатъ, както и обстоятелството, че властьта винаги късно се явявала на мѣстопроизшествието, убеждавать, че „княжеското правителство, ако не е могло да предотврати гонението" срещу гръцкия елементъ, „и не е искало да вземе ефикасни мѣрки противъ размирницитѣ".

Правейки прегледъ на придобивкитѣ отъ въоржжената гръцка и сърбска пропаганди презъ годинитѣ 1905—1907, Влахосъ заключава, че положението на елинизма въ Македония се засилило съ „геометрическа пропорция", сѫщо и сърбитѣ прогресивно увеличавали националната си почва въ Скопския санджакъ и въ севернитѣ части на Битолския виляеть Отъ друга страна обаче положението въ тритѣ вилаети твърде се влошило: несигурность на живота и имота, стопанско разорение на жителитѣ, застой въ търговията, скжпотия, изселване. При тия тежки условия нѣмалко добри резултати отъ прилаганитѣ реформи въ десетъка, жандармерията, финанситѣ и сждилищата. Аномалията въ финанситѣ на тритѣ виляети е достигнала до безизходность презъ финансовата 1907/1908 г.

Следъ свиждането на австрийския и английския монарси въ Ischl презъ августъ 1907 год. и следъ споразумението отъ 30 августь 1907 г. между Англия и Русия, деветѣ източни сили сж вржчили на В. Порта презъ ноемврий 1907 г. проектъ за администрани и сждебни реформи въ тритѣ виляети. Тѣ поканили правителствата въ Атина, Бѣлградъ и София да не позволяватъ занапредъ да се образуватъ чети на тѣхна територия, като обещавали, че ще въведатъ предвижданото въ чл. III на мюрщегската програма ново административно дѣление на Македония съгласно съ началото statu quo ante. Сѫщевременно тѣ имъ обърнали внимание, че погрѣшно сж изтълкували чл. III на мюрщегската програма, та се устремили съ терористични срѣдства да увеличатъ сферата на своето национално влияние въ тритѣ виляети.

Авторътъ приема, че реченията членъ (съ идеята си за ново административно разпредѣление на Европ. Турция, съ цель да се групиратъ по-добре тамошнитѣ християнски народности) билъ причина за въоржженитѣ пропаганди, но тая причина не е била единствена. „Филетическиятъ антагонизъмъ — казва той — на балк. християнски държави се дължи по-скоро на сборъ причини, между които съвсемъ изключително и първенствено положение има фактътъ, че българитѣ, започнали съ несправедливи ржце, сж поискали съ насилие и терорь да измѣнятъ и извратятъ (*νοθεύσουν*) етноложкия характерь на Македония" (стр. 471-482).

Идва ми на умъ Соломоновиятъ сждъ по спора за едно дете между истинската майка и неистинската. Българитѣ никога не сж искали да дѣлятъ сфери на влияние въ Македония, за постигането на което гърци и сърби прибѣгнаха да изтрѣбяватъ християнитѣ само зарадъ тѣхното българско име. Българитѣ винаги сж искали да остане Македония самостойно недѣлимо цѣло. Така се и изказало българското обществено мнение по поводъ на проекта за ново административно раздѣление на тритѣ вилаети. Самъ авторътъ привежда дългъ цитатъ отъ софийския в. „Вечерна поща“, гдето изрично се казва: „Увѣрението (на двѣтѣ Вел. сили Русия и Австрия), че Македония не ще бѫде уредена по народности, е извънредно благоприятно за насъ българитѣ, които никога не сме искали Македония да бѫде подложена на дѣлежъ и да се опредѣлятъ въ нея сфери на влияние. Единственото ни желание е, Македония да съставя една провинция съ опредѣлени граници...“. Самостойностьта на Македония щѣше да бѫде единственото справедливо и миротворно за цѣлия Балк. полуостровъ решение на Македонския въпросъ. Затова и Великитѣ сили, най-напредъ Англия и следъ нея Русия, следъ дълги перипетии, изложени отъ автора, се приближиха презъ юний 1908 г. (при срѣщата на руския съ англ. монархъ въ Ревалъ) до такова схващане, приложението на което, обаче, за нещастие на Македония и Балк. п-въ, се осуети отъ младотурската революция.

Съчинението на г. Влахосъ е богато съ фактически материалъ. Като се абстрахираме отъ проявяваната тукъ-тамъ тенденциозность, разглежданата книга е интересна и за българскитѣ читатели особено съ дѣловетѣ, гдето подробно е описана борбата на гръцкитѣ и сръбскитѣ чети, както и сложното движение на реформеното дѣло въ Македония.

Ив. Снѣгаровъ

Tadeusz Kowalski, Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est. W Krakowie 1933, 8°, 28 (=Polska akademja umiejętności. Prace Komisji orjentalistycznej Nr 16).

Измежду народноститѣ, които населятъ Старопланинския полуостровъ, важно мѣсто заема турскиятъ елементъ, чието значение въ етничната история на полуострова и специално на българскитѣ земи стана особено явно отъ факта, че при освобождението на тия земи отъ турска власть, именно по време на освобождението на България (1877—1878 г.), се намѣриха цѣли гнѣзда плътно турско население, главно въ източнобългарскитѣ краища, а сѫщото се установи и за останалитѣ и подиръ това въ предѣлитѣ на европейска Турция български земи — Тракия и Македония. За жалость, тоя елементъ не само по отношение на произходъ, но и въ културно отношение, съ огледъ къмъ значението му за културния развой на народитѣ въ полуострова, остая все още слабо изследванъ, та всѣка научна работа върху него, пъкъ особено отъ специалистъ турколоrъ, се посрѣща съ радость отъ изследванитѣ на етнографията и културната история на Балканския полуостровъ.

Къмъ тия рѣдки приноси принадлежи отбелязаниятъ тукъ неголѣмъ трудъ върху „Турцитѣ и турския езикъ въ североизточна България“ на професора по туркология въ Ягелоновския университетъ въ Краковъ, Полша, Тадеушъ Ковалски, който още по време на голѣмата война бѣше изучвалъ отъ пленници езика на македонскитѣ турци и обнародвалъ материали върху него (срв. рецензията ми въ Мак. прегл. г. V, 1922, кн. 4, стр. 157), а презъ есеньта 1929 посети северна България — Русенско, Разградско, Кеманларско, Шуменско и Ескиджумайско — съ цель да изследва турскитѣ диалекти. Отъ записанитѣ при това текстове, готови вече за печатъ, той е обнародвалъ малка часть — гатанки (Türkische Volksrätzel aus Nordbulgarien, въ Festschrift für Georg Jacob, Leipzig 1932, 128—145). Новиятъ му трудъ пъкъ е собствено докладъ (communication), направенъ въ секцията за предна и срѣдна Азия въ XVIII международенъ конгресъ на ориенталиститѣ въ Лайденъ, Холандия, презъ септемврий 1931 г., малко поразширенъ и снабденъ съ бележки.

Въ началото на своето изложение, авторътъ съ право изтъква, че, въпрѣки значението, което иматъ турколожкитѣ изследвания върху Балканския полуостровъ за изучването балканскитѣ народи, сир. за т. н. „балканология“, тѣ не сж играли досега оная роля, която имъ се пада. Повече сж изучвани старитѣ движения на турски народи въ балканскитѣ земи, и то отъ една страна въ свръзка съ заселянето на маджаритѣ въ днешното имъ отечество — затова тъкмо маджарскитѣ учени иматъ особени заслуги въ даването потикъ къмъ тия изучвания, — а отъ друга въ свръзка съ историята на Византия. Турскитѣ народностни движения отъ края на срѣднитѣ вѣкове, както и съвременниятъ турски етниченъ елементъ на полуострова, сж възбуждали слабъ интересъ. Така сжщо, по думитѣ на Ковалски, и дълбокитѣ следи, които дългото турско управление е оставило въ всички културни области на балканскитѣ народи, особено въ езика, въ народната поезия (la littérature populaire), изкуството и техниката имъ, все още очакватъ специални изследвания. Права е мисъльта на автора, че учени изъ срѣдата на самитѣ балканскитѣ народи сж предопредѣлени за тия изучвания, които включватъ въпроси тѣсно свързани съ роднитѣ имъ страни (ce sont des savants appartenant aux nations balkaniques qui sont prédestinés à ces études, comprenant des problèmes étroitement liés avec leur pays d'origine). Той обаче грѣши, като твърди, че отсжтствието на турколожки изследвания у тия учени се дължи на нѣкакво „инстинктивно отвращение“ (répugnance instinctive) къмъ тия въпроси, които събуждали у тѣхъ неприятни спомени (des souvenirs pénibles), още твърде прѣсни, отъ турското робство. Въ сжщность, причината на това се крие въ обстоятелството, че въ университетитѣ на балканскитѣ държави още нѣма катедри по туркология, които да създаватъ условия за научна работа въ тая область, а то пъкъ е поради това, че откриванитѣ до сега катедри сж все въ свръзка съ практическитѣ държавни нужди. Въ тия университети нѣма още специалности, нито се търпятъ катедри, на които да работятъ и да се подготвятъ лица единствено заради чистата наука, както е това въ старитѣ университети въ Европа. Има дори куриозни случаи, когато се закриватъ катедри, тѣсно свързани съ изучването своя народъ, какъвто е случаятъ съ неотколешното сливане на сжществуващата отъ по-рано катедра по българска и славянска етнография съ катедрата по славянско езикознание на Софийския университетъ. Затова именно въ областьта на турколожкитѣ изучвания отъ всѣкакъвъ родъ на Балканския полуостровъ сж работили повече любители, дилетанти, стойностьта на чиито изследвания самъ авторътъ право преценява (вж. стр. 2, забел. 1).

Като главна цель на туркологията у балканскитѣ народи проф. Ковалски поставя издирянето различнитѣ следи, които турцитѣ сж оставили на полуострова, нѣщо, което ще позволи да се нарисува точна картина на етничния му строежъ и да се проникне по-дълбоко въ историята на неговото образуване. Самъ той обаче се задоволява да изложи резултатитѣ отъ своитѣ наблюдения върху една твърде ограничена область отъ обширната територия, и то 1. защото я познава отъ своитѣ лични изследвания, 2. защото тя се отличава отъ цѣлото чрезъ особения съставъ на своето население, и 3. защото, проблемитѣ, които си поставя въ тоя случай, се рисуватъ тукъ по-добре отъ другаде. При това той съзнава, че явленията, които се срѣщатъ тукъ, не могатъ добре да се разбератъ безъ познаване подобнитѣ явления въ другитѣ части на полуострова, именно въ Добруджа и по-отдалеченитѣ мѣста отъ Черно-море, а известни езикови факти, които се наблюдаватъ тукъ, водятъ отъ една страна къмъ Бесарабия, южнорускитѣ степи съ Кримъ, а отъ друга — до североизточнитѣ предѣли на Мала-Азия (стр. 2—3).

Главниятъ въпросъ е, какъвъ е произходътъ на турското население въ североизточна България. Срещу простото решение, че това население се дължи отчасть на османска турска колонизация, отчасть на потурчено мѣстно българско население (de la turquisation de la population indigène slave), авторътъ смѣта, че има много и важни съображения, които се противятъ на едно тъй просто решение, та затова поставя следния въпросъ: „това население не представя ли остатъкъ (le résidu) отъ по-старо турско преселение, което да е станало поне въ епохата на селджуцитѣ, или дори дали основата му не представя още по-старъ слой отъ северенъ произходъ, установенъ тукъ отъ твърде отдавна, и езикътъ на който да е изгубилъ първоначалния си характеръ презъ време на османското владичество?“ (стр. 3). Тия въпроси той се опитва да разреши възъ основа на „анализа на езиковнитѣ явления, които, повече отъ всички други, могатъ да ни дадатъ сведения върху произхода на народитѣ, които ни занимаватъ“ (appuyer sur l'analyse des phénomènes linguistiques qui, plus que tous les autres, peuvent nous renseigner sur l'origine des peuples dont nous nous occupons — стр. 3).

Касае се за областьта между Стара-планина отъ югъ и ромънобългарската граница отъ северъ и между Русе отъ западъ и Черно-море отъ изтокъ, чието естествено допълнение представя земята отвждъ ромънобългарската граница, една область, която се състои отъ следнитѣ части: 1. Делиорманъ, гористата область въ околноститѣ на Балбунаръ, Кеманларъ и Разградъ, която се простира и презъ днешната ромънска граница, 2. Тузлукъ, хълмистата область между склоноветѣ на Стара-планина и Попово, западно отъ Османъ-пазаръ, 3. Герлово, сѫщо планинска область източно отъ Тузлука и южно отъ Шуменъ и Преславъ, и 4. степитѣ край брѣга на Черно-море, близу до Варна, въ съседство съ Добруджа,—все области съ население предимно турско, особено въ Делиормана, на който Ковалски обръща специално внимание.

Това население се състои отъ следнитѣ три народностни групи: 1. сѫщински турци, 2. татари и 3. гагаузи. Първитѣ, сѫщинскитѣ турци, били тѣ правовѣрни или шиити (сектанти), съставятъ мнозинството отъ старото мѣстно население и образуватъ нѣколко групи, различни по диалектъ, облѣкло и дори физически строежъ. Най-интересни отъ тѣхъ сѫ, споредъ автора, делиорманскитѣ турци, познати подъ име гаджали, които се отличаватъ съ своето едро, понѣкога дори атлетско тѣлосложение, съ тежкитѣ си движения и твърде бавния си говоръ, до като тозлушкитѣ турци, тънки-високи (fluets), подвижни и съ твърде бързъ говоръ, сж въ пълна противоположность съ тѣхъ. Герловскитѣ турци пъкъ минаватъ, изглежда, не безъ право (non sans raison, semble-t-il) за потурчени българи. Различието въ облѣклото личи най-добре въ цвѣта на чалмата и на пояса. А татаритѣ, много по-малочислени отъ турцитѣ, сж скорошни преселници отъ Кримъ, правовѣрни мюсюлмани и се отличаватъ по своя явенъ монголски типъ; тѣхниятъ езикъ, още неизученъ, изглежда силно повлиянъ отъ османски (semble fortement osmanisé), тъй че може да се равни съ езика на татаритѣ отъ крайбрѣжието на Кримъ. Гагаузитѣ, най-сетне, сж православни християни и съставятъ въ северна България малъкъ брой селища, събрани около Варна (сжщо около Балчикъ въ Добруджа, както и по-навжтре въ Провадийско). Повечето отъ тѣхъ сж се изселили къмъ края на XVIII и началото на XIX в. въ Бесарабия, гдето живѣятъ и до день днешенъ. Езикътъ на гагаузитѣ въ околностьта на Варна, гдето се намира „най-голѣмото имъ село Кестричъ", е, споредъ Ковалски, силно поосманченъ, нѣщо, по което се отличава отъ езика на гагаузитѣ въ Бесарабия (стр. 5—6).

Следъ единъ прегледъ на сжществуващата литература върху това турско население и върху етнографията на североизточна България, гдето се говори и за тѣхъ (на стр. 6-7, а за произхода му вж. специално стр. 11-13) — на автора е останала непозната статията на Д. Г. Гаджановъ, Герлово. Кратки етнографски бележки, въ Сборникъ Милетичъ г. 1912, стр. 104-117 — той преминава специално къмъ разглеждане изследваното отъ него турско население, като се спира още единъ пжть върху значението на турскитѣ елементи на Балканския полуостровъ (стр. 8 и сл.). Това значение той съзира въ посрѣдническата роля (le rôle d'intermédiaire) между източната и западната култура. „Дори и най-повръхностното сравнение — пише той — на едно турско село въ България съ друго такова село въ М.-Азия стига, за да се добие представа за количеството на славянскитѣ елементи, проникнали въ културата на турския селянинъ въ България (la comparaison, même superficielle, d'un village turc en Bulgarie avec un village pareil en Anatolie suffit à donner une idée de la quantité d'éléments slaves qui ont pénétré dans la civilisation du paysan turc en Bulgarie). Отъ друга страна, като се сравни едно какво да е българско село (un village slave) съ друго, подложено на турско влияние, разбира се значението на последното. Това взаимно влияние се проявява не само въ материалната култура, но и въ духовната, особено въ езика, народното творчество и вървания-та. Благодарение на изселванията на турцитѣ въ Мала-Азия влиянието на балканската култура прониква и по-далечъ на изтокъ (стр. 8). Що се отнася до самата турска култура (civilisation turque), тя не е продължение единствено на първоначалнитѣ турски традиции отъ Мала-Азия, както често твърдятъ турскитѣ учени, но представя предимно наследие отъ старитѣ култури на Мала-Азия и срѣдиземноморската область. Нѣма съмнение, че дошлитѣ отъ Срѣдна Азия турци, било въ Мала-Азия или на Балканския полуостровъ, сж притежавали чисто пастирски култури, и че тѣ въ последствие сж възприели почти цѣлата земедѣлска култура на своитѣ съседи.

Авторътъ бележи въ свръзка съ това, че въ турското народно творчество въ тия области се съзиратъ явни следи отъ влияние на околната срѣда, като отъ своя страна то сѫщо е влияло върху творчеството на околнитѣ народности. Особено това важи за народното творчество на гагаузитѣ, които по езикъ принадлежатъ къмъ турския, по религия къмъ християнския свѣтъ, та по такъвъ начинъ сѫ предопредѣлени да играятъ посрѣднишка роля между единия и другия. „Единствено Македония — пише той — би могла, може би, да се сравнява съ североизточна България по взаимното влияние, което сѫ си упражнявали различнитѣ етнични елементи въ областьта на фоклора" (стр. 9).

По въпроса за произхода на „турскитѣ елементи" въ североизточна България не сѫществува трудность, колкото се отнася до османскитѣ турци и до татаритѣ. Последнитѣ сѫ дошли, както се знае, отъ Кримъ следъ завземането на тая страна отъ руситѣ. Герловскитѣ турци, по общо убеждение и по традиция, минаватъ за потурчени българи. Турцитѣ отъ Тозлука пъкъ, по езикови белези и по мѣстни предания, минаватъ за пришелци отъ Мала-Азия, специално отъ Кастамунския вилаетъ. Остава тъменъ само въпросътъ за произхода на делиорманскитѣ турци и на гагаузитѣ. Правейки прегледъ на разнитѣ мнения по тоя въпросъ — на братята Шкорпилъ, които смѣтатъ делиорманскитѣ турци за потомци на първобългаритѣ, на Мошковъ, който ги изкарва печенези (заседнали въ 1055 г.), а гагаузитѣ – огузи (дошли въ 1064 год.), които, следъ като се върнали отчасть задъ Дунава и приели християнството, отчасть наново минали отсамъ Дунава, и на Иречека, който смѣта гагаузитѣ за кумани, — проф. Ковалски право отбелязва, че всички тия теории се основаватъ върху, въ повечето случаи, произволни мѣстни предания и нѣкои исторически данни за старитѣ турски движения. Първитѣ малко могатъ да служатъ като доказателство, тъй като известно е фрапантното отсѫтствие на исторически традиции у балканскитѣ турци. Историческитѣ извори пъкъ по тоя въпросъ досега не сѫ използувани достатъчно, за да може да се установи, коя етнична група днесъ представа продължение на нѣкоя известна отъ историята етнична група. Остава, следователно, едничко „анализътъ на езиковитѣ явления", къмъ който трѣбва да се прибѣгне при решението на тоя въпросъ.

Възъ основа на собственитѣ си изучвания върху езика на делиорманскитѣ турци проф. Ковалски намира, че, въпрѣки незначителнитѣ мѣстни различия, общо взето, делиорманскиятъ диалектъ, който обсѣга областьта между Шуменъ, Ески-Джумая, Османъ-Пазаръ и Попово, е въ сѫществото си хомогененъ. Той изброява (стр. 16-18) седемнадесеть езикови черти, които „съставятъ особеность на турския диалектъ въ Дели-ормана, повечето отъ които не се срѣщатъ никакъ въ Мала-Азия, нито въ Румелия, съ изключение на България и на земитѣ северно отъ Дунава". Срещу това, продължава той, „почти всички характерни черти на тоя диалектъ се срѣщатъ въ говоритѣ на гагаузитѣ въ Бесарабия, и това ни принуждава да смѣтаме делиорманския и гагаузкия турски езикъ като една цѣлостна диалектна група (un seul groupe dialectologique — стр. 18). И за доказателство на това той привежда — възъ основа на записанитѣ отъ Мошкова (у Радловъ, Образцы народной литературы тюркскихъ племенъ) текстове на езика на гагаузитѣ въ Бесарабия, който е спазенъ по-чисто отъ езика на гагаузитѣ въ България, — единъ списъкъ отъ 19 характерни особености на гагаузкия диалектъ, повечето отъ които се схождатъ напълно съ особеноститѣ на делиорманския диалектъ.

Възъ основа на всичко това той заключава, на първо мѣсто, че турскиятъ диалектъ въ Дели-ормана и въ околнитѣ областип оказва явно сродство съ диалекта на гагаузитѣ, повечето отъ които живѣятъ сега въ Бесарабия, вследствие на което, въпрѣки незначителнитѣ различия, може да се смѣта, че тѣ образуватъ една цѣлостна група — турско-дунавска (un seul groupe de turc danubien). Сетне, че този турско-дунавски е единъ отъ многобройнитѣ диалекти на османско-турски (като се разбира терминътъ „османски" въ лингвистиченъ, а не въ исторически или политически смисълъ). После, че турско-дунавскиятъ диалектъ показва известни следи отъ северно влияние, което се доказва отъ отношенията между тоя диалектъ и турскитѣ езици на северъ отъ Черно-море, при все че едно точно хронологично разграничение на тия отношения да не е възможно, ако и, отъ друга страна, да се забелязва подобно влияние сѫщо въ североизточнитѣ малоазийски диалекти, отгдето може да се заключи, че източнитѣ, както и западнитѣ брѣгове на Черно-море, сѫ били области на кръстосвания на турски елементи отъ северъ и отъ югъ. И най-накрай, че не е възможно, при днешното състояние на науката, да се изкаже решително мнение върху произхода на делиорманскитѣ турци и на гагаузитѣ, и то единствено възъ основа на езика. При все това, отъ съпоставката на заключенията отъ езиковитѣ данни и отъ историчнитѣ и етнографски данни, може да се дойде до твърде правдоподобни заключения (des suppositions assez vraisemblables). А тѣ сѫ, че особениятъ характеръ на дунавско-турския диалектъ не позволява да се смѣта това население просто като преселници, дошли отъ Мала-Азия следъ завладяването Балканския полуостровъ отъ османскитѣ турци; сѫщото важи и за гагаузитѣ, поради тѣхната религия. Вследствие на това — „гагаузитѣ, както и делиорманскитѣ турци, трѣбва да се разглеждатъ като напластяване (gisement), съставено отъ три последователни слоеви. Най-стариятъ е образуванъ отъ остатъцитѣ (débris) отъ едно северно-турско племе (d'un peuplade turc septentrionale), вториятъ—отъ една силна южна група отъ времето преди идването на османцитѣ и, най-сетне, третиятъ слой е съставенъ отъ турски преселници и потурчени елементи отъ епохата на османцитѣ. Втората група именно, като се смѣсила съ по-старата, е дала своя юженъ езиковъ характеръ на цѣлото" (стр. 27). Християнството у гагаузитѣ трѣбва да бѫде отнесено къмъ най-стария слой, отъ прездунавски произходъ, а islямътъ у делиорманскитѣ турци произхожда отъ втория и трети слой, отъ юженъ произходъ.

Езиковнитѣ констатации на проф. Ковалски и направенитѣ отъ него заключения даватъ възможность да се помисли и за сѫдбата на Аспаруховитѣ българи, известни въ науката подъ името прабългари (протобългари или първобългари). Следъ като Иречекъ излѣзе съ познатата си теория за куманския произходъ на гагаузитѣ, мълкомъ се приемаше, че тия прибългари скоро подиръ идването си сѫ били погълнати отъ славянската маса, въ която изчезнали безследно. Така, подхвърленото преди години мнение на братята Шкорпилъ за прабългарския произходъ на делиорманскитѣ турци и на гагаузитѣ (това мнение К. Шкорпилъ се опита по-миналата година да обоснове по-подробно въ специална студия въ Byzantinoslavica V, Praha 1933, срв. и рец. на Л. Милетичъ въ Мак. прегл. г. IX, кн. 3 и 4, 1925, стр. 185-194) се цитуваше повече за библиографска пълнота, безъ да му се отдава нѣкакво особено значение. Има обаче доводи, които не позволяватъ да се допустне, че не сѫществува никаква връзка, освенъ географска, между днешното турско население въ североизточния кѫтъ на Балканския полуостровъ (североизточна България и Добруджа) и старитѣ Аспарухови българи. Нѣма никакво съмнение, че тия прабългари, успѣли да основатъ южно отъ Дунава държава, която скоро да бѫде призната отъ Византия, не ще сѫ били твърде малобройни, както се заключава отъ сведенията, черпени отъ съвременнитѣ византийски извори. Самиятъ фактъ, че тѣ въ продължение на два вѣка — отъ Аспаруха до Бориса — пазятъ непокѫтнато своята самобитность, олицетворена и въ тѣхната езическа религия, за да се опълчатъ въ името на последната противъ официално въведеното християнство, показва, че тѣ сѫ представяли твърде силенъ народностенъ елементъ, който и подиръ приемането на християнството не е могълъ лесно да изчезне, особено като се приеме, че въ своето срѣдище — равнинната область на североизточна България съ Добруджа, между Дунава и морето, — тѣ ще сѫ живѣли сравнително сами, неизпромѣсени съ славяни: знае се, че още по времето на Аспаруха тамъ сваренитѣ славянски племена сѫ били премѣстени отчасть на югъ въ Стара-планина, отчасть въ западнитѣ покрайнини на северна България, за да бранятъ предѣлитѣ на новата държава отъ една страна срещу византийцитѣ, а отъ друга — срещу аваритѣ. Изъ тая срѣда, въ околностьта на престолнитѣ градове на българскитѣ царе сѫ излизали, несъмнено отъ чисти прабългарски родове, ония български първенци, които се споменуватъ съ своитѣ прабългарски — турско-български — имена и въ X-XI в., дори въ западнитѣ предѣли на нѣкогашната българска държава, въ днешни сръбски и албански земи. Тоя старъ турско-български елементъ по онова време ще да е сѫществувалъ въ това свое отечество, защото не може да се допустне, че тукъ именно, безъ да е билъ изпромѣсенъ съ количествено надмощенъ славянски елементъ, е могълъ лесно да бѫде пославянченъ, както и не може да се приеме, че тая именно область, до срѣдата на XI в., когато дошли отъ северъ печенези и други севернотурски племена, е била останала безлюдна. Нѣма никакво съмнение, че стариятъ прабългарски, християнски елементъ е билъ количествено засиленъ отъ тия дошли по това време печенези и други турски племена отъ северъ, както и по-късно — отъ дошлитѣ все отъ северъ кумани. Дошлитѣ пъкъ отъ югъ османско-турски елементи не само послужили сѫщо за численото подкрепяне на мѣстния турски елементъ, но станали и причина, както изтъква и проф. Ковалски, за езиковото смѣшение, отъ една страна, и за религиозната двойственость — мохамеданството на делиорманскитѣ турци срещу християнството на гагаузитѣ — отъ друга. Що се отнася до последното, то ще трѣбва да се смѣта като наследено отъ прабългаритѣ, а не донесено по-късно отъ нѣкой северно-турски народъ.

Така, по мое мнание, трѣбва да се схваща напластяването на северно-турски и южно-турски елементи въ североизточна България, което е имало за последица плътно турско — мюсюлманско и християнско — население, останало и до днесъ. Основата на това напластяване, съ своята християнска култура, представя прабългарскиятъ елементъ. Би могло въ такъвъ случай да се постави и въпросъ, дали образуването на второто българско царство не почива върху традиции отъ първото царство, носители на които е билъ тъкмо тоя неизчезналъ прабългарски елементъ. Турскиятъ характеръ на имената на първенци, дори царе, отъ второто българско царство е знаменателенъ.

Въпросътъ за турското население въ североизточна България, споредъ проф. Ковалски, представя само една часть отъ голѣмия проблемъ за произхода и напластяването (stratification) на турскитѣ елементи въ балканскитѣ земи. Македония отъ своя страна пъкъ е друга часть, може би още по-интересна, но за жалость още по-малко позната. И тукъ сѫщо „теоретически съображения позволяватъ да се допустне сѫществуването най-малко на три етични слоя, първиятъ отъ които ще да има северенъ произходъ“.

Ст. Романски

M. Małecki, Cechy bałkanskie w językach Macedonji (вж. Sprawozdania z czynności a posiedzeń Poljskiej Akademji umiejętności. Kraków, т. XL, 1935 N 2, 25—27).

Подъ горното заглавие г. Малецки е представилъ въ езиковата комисия на полската Академия свой трудъ, въ който се изтъкватъ нѣколко задружни „Балкански особености въ езицитѣ на Македония“, именно въ езицитѣ албански, аромънски, български и ново гръцки. Касае се за общи тѣмъ особености граматични, фразеоложки и словарни, за които до сега или не се е писало или не сѫ били основно обяснени или пъкъ сѫ били инакъ тълкувани. Малецки се спира главно на четири типични особености, а именно: 1. вторично ударение, 2. — носови съгласни (*м*, *н*) предъ беззвучна съгласна, 3. типътъ habeo factum бълг. напр. имамъ сторено, 4. типътъ amo ad hominem, български напр. „имам видено на детето.

Що се отнася до вторичното ударение въ нѣкои македонски говори, вече имахъ случай да се произнеса за това въ рецензията си върху труда на Малецки „O roznicowaniu gwar Bogdańska“ (Мак. Прегл. IX, 3—4, 179—180), а сѫщо и въ рецензията си върху труда на сѫщия авторъ „Drobiazgi z Macedonji“ (вж. въ тази книга на Мак. Прегледъ). Въ тази последната азъ загатвамъ за произхода на вторичното ударение въ макед. говори, а именно, че то се е развило самостоятелно безъ каквото и да е чуздо влияние, понеже за него ще да е билъ даденъ потикъ отъ четиресричнитѣ и троесрични форми, съдържащи членъ. За влияние отъ чуздъ езикъ въ областьта на акцента може споредъ мене да става дума, ако поради голѣма етнична смѣсица единъ чуздъ езикъ силно е повлиялъ преди всичко върху фонетиката и морфологията на даденъ другъ езикъ, а въ случая за македонскитѣ говори съвсемъ не е доказано таково нѣщо, така че не мога да се съглася съ Малецки, който и въ вторичното ударение вижда отразена обща на балканскитѣ езици тенденция да не се пренася ударението по-далечъ отъ третата сричка отъ края на думата, каквото има въ гръцкия езикъ (*νόμος τῆς τρισυλλαβίας*), поради което въ нѣкои български и гръцки говори въ Македония се „е развило на предпоследната сричка (по-рѣдко на третата отъ края) вторично ударение, защото инакъ сжщинското ударение би се паднало на сричка, по-далечна отъ третата отъ края.“ Подобието на гръцкитѣ форми съ двойно ударение като *ἔκανέτι, ἔφαγάμεν* съ българо-македонскитѣ отъ типа ко́шуве́то, у́баво́гу и др. още не потвърждава общъ произходъ на вторичното ударение, което при еднакви звукофизиоложки условия може и самостойно да се развие въ два различни езика. Та самъ Малецки на друго мѣсто въ труда си „Drobiazgi z Macedonji“ (вж. рецензията ми въ тази книга) приема, че ако и да има подобие между гръцката и макед.-българската фонетика относително правилото да се задържатъ носовитѣ *н*, *м* само предъ звучна съгласна (по типа *зоп* — зо́мбут, гърц. *λαμβα, τομ βατερα* и пр.), нѣма защо да се предполага влияние на чузда фонетика, та въ случая, и двѣтѣ явления, гръцко и славянско, могатъ напълно да бждатъ сами по-себе си независими, особено че влиянието на гръцкия езикъ върху костурскитѣ говори е съвсемъ нищожно („Rozumie się, że oba zjawiska, greckie i słowiańskie, mogą być od siebie zupelnie niezależne, zwlaszcza że wpływ greczyzny na gwary kosturskie jest dosyć nikly.“ Вж. op. c. 273$_1$). Сжщото, което казахъ, подържамъ и за отношението на вторичното ударение къмъ вокалната редукция и въ двата езика (български и гръцки). Редукцията, за която е дума, е много известното срѣдство да се избѣгне далечно отъ края на думата ударение (на 4-тата по-далечна сричка), което виждаме приложено и въ немакедонски български говори (нпр. ра́б'тата, вм. ра́ботата, ку́щата вм ку́четата и пр.), така че нѣма основание и тукъ да се търси нѣкаква „обща“ причина. И въ подобието между полското ударение и костурско-леринското — на предпоследната сричка — нѣма междуособна връзка въ своя развой, което и Малецки твърди противъ изказаното противно мнение на пок. проф. Цоневъ (вж. въ тази книга на Мак. пр. споменатата ми рецензия). Тенденцията въ известни македонски говори да се установява ударението на третата сричка отъ края заслужва да се изследва като самостойно явление, което е достигнало своя върхъ въ известната акцентна цѣлость, свършваща съ ударение на третата сричка отъ края въ битолско-охридско-дебърската областъ.

Относително втория фонетиченъ типъ, за който се каза по-горе, именно групата *м*, *н*+беззвучна съгласна, Малецки намира сходство съ едно чуздо подобно явление, което спомагало „да се разбере изчезването на носовостьта предъ безвучна съгласна въ нѣкои български говори.“ Мисля, че и безъ това причината — отъ чисто звукофизиолошки характеръ — е доста ясна, а самъ Малецки на друго мѣсто (вж. въ рецензията ми върху „Drobiazgi z Macedonji“) допуска, че и то у насъ може да се е развило самостоятелно.

Произходътъ на третия „балкански“ типъ „habeo factum“, бълг напр. „имам сторено“, не намира пълно съответствие въ гръцкия езикъ, та Малецки приема, че тази синтактична форма за изразяване минало действие може да се е образувала подъ влияние албанско, споредъ алб. типъ: „кам л’ибуре“, „кам ќене.“ И по този въпросъ азъ съмъ на мнение, че имаме работа съ самостойно развитие, защото първоначални образци отъ сжщия типъ има и въ други български говори — източни и североизточни, които сж далечъ отъ сферата на албанщината. Такива образци сж напр. „имам го въ кърпа вързано“, „той има скжтани пари“, „има оставени на страна—“, „имам ги записани имената“ (може да се схваща и безлично). И въ източно-българскитѣ говори тая конструкция не е необикновена та се срѣща дори и въ книжовния ни езикъ, напр. „ловътъ ми излѣзе сполучливъ: за малко време имахъ хванатата риба по-вече отъ килограмъ; другарьтъ вждичарь бѣше хванал две и словом две парченца (в. „Миръ“, 27. VII. 1934). Срав. още: имáха гу вѣрзано (куче) (село Паничарево, Бургазко); имаха го убѝто или заклáно (с. Карабунаръ, Бургазко); ѝма ут тýка гѣнати хóра (с. Кюлевча, Шуменско) и др. Въ Македония употрѣбата на глагола имамъ се е размножила прекомѣрно, та много често се употрѣбява глаг. имам и въ съединение съ страдателно причастие, както се каза по-горе. Въпросъ е, какъ сжщата конструкция се е образувала далечъ отъ всѣко балканско влияние и въ романскитѣ и нѣмскитѣ езици (срав. напр. j’ai vu, ich habe gesehen, j’ai perdu, ich habe verloren и пр. Подобна е и гръцката форма *ἔχω χαμένο* (употрѣбя се само при преходни глаголи). Въ македонскитѣ говори очевидно е предшествувала честа замѣна на минало действително причастие съ страдателното: вмѣсто „той е умрѣлъ“ — „той е умрен“ срав. напр. „има умрен“ (Гевгелийско) и пр. Синтактичната особеность, която ни занимава тукъ, заслужава специялно изследване поради това ѝ широко разпространение, което виждаме по македонскитѣ говори. Съ огледъ къмъ споменатата замѣна на действителното причастие съ страдателно (обаче пакъ въ смисълъ на активъ!) ще приведа отъ своя страна повече примѣри отъ западно-македонски говори.

Въ дебърското наречие често се казва напр. покрай „е паднал“ и „е паднат“: „ушче не лѐгнат и зàспа“, „я беф (бѣхъ) стàнат“; — „го ѝмале вѝдено, àма не го пòзнале“, има го наўчено“, имат стòрено; ти имаше сòбрано кòренье; го ѝмат вѝдено сина му; òвие лўгье ѝмайет жѐнато еден брат; имаш кўпено сàде еден кòн’.

Разбира се, съ глаг. съмъ, бѣхъ, обикновено се употрѣбява въ сжщото наречие и причаст. -лъ: беф нàбрал; бѐше прогòворил, бѐфме рàзбрале, бѐйе се разбòлеле и др.

Въ охридското наречие сжщо така: ушче не зàспиян; шчо ми се дòйдени; го ѝмъм вѝдено, — стòрено, збòрвано, кàзано и др.

Въ Костурското нар.: чо ѝмам видѐно; шо ѝмае речѐно и пр.

Въ говоритѣ по долновардарскитѣ села: имам нъплѐтину, дунѐсину (Воденско, Кукушко); дойдѐл (вм. дошелъ), но и: дойден: òште не е дòйден; ўмрен (човѣкъ); нѐма други дòйдени (Гевгелийско, с. Милетково); вчéра вéчер бише от глади умр’ъна (ibid); кой зна́е, бе́гани ли съ (ibid). И въ Сѣрско и Солунско, ако и по-рѣдко, се срѣща сѫщиятъ типъ конструкция, напр. въ приказкитѣ, издадени отъ P. Lavrov и J. Polívka (вж. М. Пр. VIII, кн. 3, стр. 134): ги не́мам ха́рно уче́ни тия де́ца: ги ѝмаши децата уга́лини и др.

Малецки засѣга и типа, съдържащъ прѣмъ обектъ съ предлогъ *на*, нпр. „имам видѐно *на* дѐтето" покрай правилния типъ безъ *на*: имам видѐно мо̀мчето. Въ Костурско па и по̀ на изтокъ се употрѣбява тази форма на прямъ обйектъ съ на: *на* та̀тко ти го са̀кам; яс гу виду *на* Ването; га пѝта *на* ба̀бата; фа̀ти да гу мо̀ли *на* нѐго и пр. Наистина тази употрѣба на предлога *на* твърде се схожда съ ромънския типъ am văzut *pe* Petru покрай подобни фрази безъ предлогъ, но е въпросъ, имаме ли тукъ случай на заимствуване. Самиятъ Малецки допуска, че е „възможенъ и независимъ развой въ двата езика, особено като не всички ромънски говори познаватъ тоя типъ на обйектъ съ предлогъ." Тъкмо така е и въ българския езикъ. Азъ мисля, че и по тоя особенъ синтактиченъ типъ имаме явление на самостойно разпространение на предлога, и то по аналогия. Тази си мисъль изказахъ въ труда си „Къмъ историята на българското аналитично склонение" (вж. Македонски Прегледъ, год. IX, кн. 3—4, стр. 67).

Въ заключение Малецки, неотдавайки голѣмо значение на гръцко влияние въ разгледанитѣ по-горе „балкански" особености, приема, че досежното главно влияние е упражнилъ албанскиятъ езикъ и то въ смисълъ, че въпроснитѣ езикови особености произлизали отъ една обща основа, „единственъ представитель на която е албанскиятъ езикъ". Съ други думи Малецки иска да каже, че тая основа ще да е езикътъ на изчезналитѣ трако-илирийци. Но, като се вземе предъ видъ, че албанскиятъ езикъ не е известенъ на народната маса на македонскитѣ българи, че проникването на албанския елементъ въ източна посока датува отъ ново време, въ случая смѣтамъ за недоказано въпросното езиково влияние отъ страна на мнимия тракоилирийски субстратъ. И за потеклото на члена въ българския езикъ, както е известно, отъ начало въ науката пакъ се сочеше като изходна база сѫщиятъ „субстратъ". Чистотата на българския синтаксисъ отъ подобни влияния ни упѫтва преди всичко при такива езикови съвпадежи да търсимъ обяснение въ самостойното развитие на новобългарския езикъ.

Л. Милетичъ.

Miezyslaw Małecki, Drobiazgi z Macedonji (печ. въ „Lud Slowiański" т. III св. 2 dział A. Dialectologja. — Kraków, 1934, 266-287, 323-325).

Проф. Малецки, за чиито изследвания на българскитѣ говори въ Македония дадохъ подробна рецензия въ кн. 2 и 3 отъ год. IX на Макед. Прегледъ (стр. 177-185), е ималъ възможность да продължи своитѣ изучвания и въ Костурско, гдето българското население е спазило въ говора си тъй сѫщо, както и въ Богданско, много следи отъ старобългарскитѣ носовки. Върху носовкитѣ въ тия македонски области сѫществува у насъ доста подробна литература, която Малецки е използувалъ. Имайки щастливата възможность на самото мѣсто да провѣри нѣкои досежни фонетични тънкости, Малецки е обърналъ особено внимание върху известни, спорни още, непоследователности въ произноса на стб. носовки, за да се внесе по-голѣма ясность.

Въ първата часть на статията си, озаглавена „O rozwoju samogłosek nosowych w Kosturskiem“, Малецки преди всичко критически се спира върху студията на моя бившъ студентъ Ар. Кузовъ, „Костурскиятъ говоръ“ (печ. въ Известия на Семинара по слав. филология т. IV 86-121 стр., 1921 г.), въ която за пръвъ пѫть се изнесе едно правило относно произноса на носовкитѣ въ Костурско, а именно, че рефлекситѣ *ън(ъм)*, респективе *он(ом)*, и *ен(ем)* се чуватъ само въ положение предъ звучни съгласни (б, г, д, з) — „по цѣлото пространство на Костурския говоръ“. Споредъ Кузовъ, въ Костенарията (Нестрамколъ) вмѣсто рефл. *ън(ъм)* се произнася **он(ом)** та Кузовъ различава две говорни области — Пополе и Нестрамъ. Въ случая *о* е секундарно изяснение на *ъ* въ рефлекса *ъм*. Малецки твърди, че има и трети видъ съ произношение на носовкитѣ ḁн(ḁм), който той нарича „полски“ (polski). Тукъ изяснението на *ъ* е тръгнало въ посока къмъ *а*, обаче не се е доразвило напълно, както е станало напр. въ говора на Бобощица (вж. Мак. Прегледъ, год. IX, 1 стр. 17), та ḁ още ееровъ вокалъ съ слаботъменъ гласежъ. Таково произношение на носовия рефлексъ Малецки е установилъ въ говора на село Манякъ (гърц. *Μανάκι*) — 4 килом. отъ гр. Костуръ. За да провѣри реченото правило на Кузовъ, споредъ което само предъ звучни съгласни се запазва носовата следа, Малецки е събралъ повечко примѣри по говора на селата Апоскепъ (А.), Горенци (Г.), Манякъ (М.) и Нестрамъ (Н.), които обаче не оборватъ, въпрѣки нѣкои на гладъ изключения, правилото на Кузовъ. Сѫщото правило важи и за рефлекса на староб. ѧ, който всѫду е *ен(ем)* респ. *е*.

Отъ правилото на Кузовъ, което той е установилъ знаейки главно своя роденъ говоръ въ Пополе, има и изключения. Преди всичко има случаи, гдето първоначално звучна съгласна, следъ изчезването на еровия вокалъ въ края, се е обърнала въ беззвучна, а при все това носовата следа, подържана по аналогия отъ другитѣ флексивни форми на думата, се е запазила, напр. дъмп (стб. дѫбъ), покрай дъмбот; дрън*к* (дрѫгъ) покрай дрънгóви (А.), дрънгóјu, или дрънзи (Г.); крън*к* (крѫгъ) п. крѐнго (А), крънгóјu (Г.), крóнгут (Н. и др.) Записани преди 40—50 години отъ по-стари хора въ Костурско, не всички примѣри като кънт, пънт, зент и др. непремѣнно сѫ погрѣшни, както Кузовъ твърди. Самъ Малецки е записалъ думи съ носова следа предъ беззвучни съгласни (стр. 271-273). Малецки изтъква, че изчезването на носовостьта и замѣната й съ чиста гласна е процесъ, който въ по-ново време се засилва. Разбира се, тоя процесъ най-напредъ ще да е почналъ, по звукофизиолошки причини, гдето ън(ъм) — ен(ем) сѫ били въ положение предъ беззвучна съгласна. Малецки много умѣстно забелязва, че това най-добре доказватъ следитѣ отъ носовки въ източна Македония — въ говора на селата Сухо и Висока, гдето и сега се говорятъ думи съ *ън(ъм)* — *ен(ем)* и предъ беззвучни съгласни, напр. кънт, мѐнка, пънт, тѐнка, прѐнчка, вѐнтук, зент, пéнтук (докато въ Костурско сега: мъка, път, ръка, пръчка, вътоk, зет, петок). Азъ ще прибавя отъ своя страна, че и въ говора на старитѣ колонисти отъ Костурско въ с. Айдемиръ (при Силистра), сѫщо така има носови следи и предъ беззвучни съгласни напр. кънт, пънт, рънка, тенка, зянт (вм. зент) и пр. (вж. у мене „Арнаутитѣ“ въ Силистренско и следи отъ носовки въ тѣхния езикъ, печ. въ Период. списание LXI. 1901).

Забелязанитѣ отъ *Малецки* думи съ носови следи *ън*, ąн. *он* въ тритѣ говорни групи въ Костурско сѫ добъръ приносъ къмъ по-старитѣ досега известни примѣри отъ тоя родъ, за което трѣбва особено да благодаримъ на г. *Малецки*.

Както е известно, въ костурския и близкия нему лерински говоръ ударението, съ немалко изключения, пада върху предпоследната сричка на думата (пенултима), та съ това прилича донегде на ударението на полския езикъ. Поради това сходство пок. проф. Цоневъ отиде дори до тамъ, че съзираше стара генетична връзка съ полското ударение (вж. у него История на бълг. езикъ I. 1919, стр. 47?). Кузовъ въ споменатата си студия смѣта, че въпросното ударение въ Костурско е отъ стара дата и че то се е установило преди да се развие членъ въ българския езикъ, съ което Кузовъ въ сѫщность повтаря по-рано изказано въ сѫщия смисълъ мнение на Д. Мирчевъ (Мин. Сбор. XVIII 1901, стр. 470). *Малецки* съ право отхвърля това мнение и преминава преди всичко по-точно да опредѣли, какви изключения има отъ второсричното ударение въ костурския говоръ.

На гледъ важно изключение представятъ случаи, гдето ударението пада върху четвъртата сричка отъ края, именно въ думи, съдържащи членъ напр.: ца̀ро-тому, Пѐтре-тому, Дѝне-тому и др. *Малецки*, като взема въ внимание, че въ записанитѣ отъ тоя родъ сложни думи често се срѣща ударението отбелязано на предпоследната сричка: царо-то̀му, попо-то̀му и пр.. добре се досѣща, че тукъ въ първия случай (ца̀ротому) е предадено главното ударение, а въ втория — вторичното ударение та въ сѫщность правилниятъ типъ гласи ца̀ро-то̀му, дѐте-то̀му, зѐто-то̀му, сир. и съ вторично ударение, тъй като членнитѣ форми съдържатъ първоначално две самостоятелни форми, всѣка съ своето ударение.

За това „вторично“ ударение подробно съмъ се изказалъ въ рецензита си на съч. на *Малецки* „O Zroznicowaniu gwar Bogdańska и пр. (вж. Мак. Прегледъ, год. IX, кн. 3—4, стр. 179-180). За вторичното ударение вж. сѫщо и у Ст. Романски, Мак. Прегледъ. г. IV. кн. 3, стр. 119. Тукъ ще прибавя само, че азъ смѣтамъ, че първиятъ потикъ, за да се обобщи вторично ударение, е даденъ отъ многобройнитѣ такива четиресрични членни форми, въ които мѣстоименната съставна часть, преди тя да изпадне до ролята на суфиксъ, е носила свое ударение, ослабнало въ последствие покрай главното ударение на именната съставна часть, както е въ посоченитѣ по-горе примѣри.

Въ връзка съ казаното трѣбва да се сведе и въпросътъ за ударението въ Костурско-Леринско, гдето въ немалко думи то пада върху третата сричка отъ края. Такива сѫ преди всичко пакъ членни форми, а сѫщо и други троесрични форми, съдържащи известно флексивно окончание, напр. лично окончание у глаголитѣ като напр. прѐндиме, прѐндите, са̀кише, чѐкаше, пу̀лише; въ сложни числителни: трѝдесе, пѐндесе и пр.; въ форми съ основно оконч. ово, ова, ино и др. напр. бра̀тово, сѐстрино. Що се отнася до случаи, гдето ударението се е прехвърлило върху префикса, заемащъ четвърто мѣсто отъ края, напр. ѝсперите, за̀т(в)орите, въ сѫщность тукъ имаме пакъ думи съ двойно ударение, въ които второчното не се дочувало добре та и не е отбелязвано, а въ сѫщность тѣзи форми гласятъ ѝсперѝте, за̀творѝте.

Сѫщинско изключение отъ правилото за второсричното положение на ударението представляватъ рѣдкитѣ примѣри, гдето то пада на крайната сричка, напр. говеда̀р, воденича̀р, но това сѫ единични архаизми, нееднакво запазили крайното си ударение по говоритѣ та се срѣщатъ чести непоследователности.

Съ огледъ къмъ всички други форми може да се каже, че второсричното (пенултимно) ударение въ Костурско па и въ Леринско преобладава. Малецки е правъ, като казва, че въ тѣзи говори не владѣе изключително второсрично ударение, та вече и поради това нѣма основание да се приравнява това ударение съ ударението на полския езикъ.

Малецки излишно се спира и върху нѣкои, неиздържащи критика твърдения на Ивковић въ съч. му „Акцентски системи српскомакедонских (!) говора“ печ. въ Југословенски филологъ, II. 1921. стр. 254-271, и IV. 1924 стр. 46-61). Съ огледъ къмъ връзката на костурско-леринското ударение съ ударението на другитѣ македонски говори, Малецки намира, че вмѣсто шестьтѣ акцентни системи на проф. Цоневъ въ македоскитѣ говори можело да се различатъ само три главни акцентни типа: 1) съ подвиженъ акцентъ, 2) установенъ акцентъ предимно на предпоследната или на третата сричка отъ края и 3) установенъ само на третата (типъ охридски) или само на предпоследната (Бобошчица). Съ въпроса за генетичната връзка и пѫтя, по който е вървѣло развитието на тѣзи акцентни типове, Малецки щѣлъ, може би, специално другъ пѫть да се занимае.

Л. Милетичъ

Насеља и порекло становништва, књига 28 (книга 51 отъ Српски етнографски зборник). Београд, 1935. In 8⁰, 716 стр., съ 7 скици въ текста и 22 фотографии и скици и 4 карти въ края.

Този 28 томъ отъ известната серия „Насеља српских земаља“, преименувана следъ войната, поради присъединяването на Хърватско и Словенско, на „Насеља и порекло становништва“, съдържа материяли, отнасящи се изключително до македонски и южноморавски земи, и затова заслужава да бѫде разгледана по-подробно. Въ този томъ сѫ засегнати именно областитѣ: Горна Морава и Изморникъ (отъ Атанасије Урошевић), Порѣчие (отъ П. С. Јовановић), Кичево („Кичевија“, отъ Тома Смиљанић), и Севернитѣ велешки села (отъ Миленко С. Филиповић). Ще разгледамъ последователно тѣзи четири дѣла на книгата.

Горна Морава и Изморникъ (отъ А. Урошевић). — Горна Морава се нарича областьта около изворитѣ на р. Българска Морава, между Гниляне и Скопска Црна Гора, а Изморникъ — областьта при завоя на р. Морава между Гниляне и голѣмото село Буяновци. Тѣзи две области представятъ едно природно цѣло, и затова Урошевић (отъ когото имахме по-рано случай да разгледаме статията „Гниљане“ въ „Гласник Геогр. Друштва“ въ Бѣлградъ, св. 17, рецензирана отъ мене въ Макед. Прегледъ, год. IX, 1934, кн. 2, стр. 145 и сл.) ги равглежда едновременно. Пъкъ и самото население до скоро е схващало тѣзи области съ общото име Морава.

Следъ краткия уводъ следва една глава върху „Географската срѣда“, преписана току-речи изцѣло отъ известнитѣ Цвиичеви „Основи“ за географията и геологията на Македония и Стара Сърбия, преписана съ всичкитѣ грѣшки, къмъ които Урошевић е добавилъ още нѣщо, поради неразбиране на писаното отъ Цвиичъ. Така напримѣръ, последниятъ никѫде не пише, че езерната фаза въ развоя на релефа била траяла до края на кватернера. Това, обаче, не трѣбва да ни кара да заключаваме зле за цѣлата работа на Урошевића, защото въ следнитѣ две глави, за селищата и за кѫщитѣ и другитѣ сгради, авторътъ показва една добре школувана наблюдателность. Изтъкната е достатъчно силно голѣмата промѣна въ поземленитѣ отношения следъ завладяването на този край отъ сърбитѣ презъ 1912 г. Отъ тогава нито единъ „сърбинъ“ не признавалъ чуждо господство надъ земята, която обработвалъ, т. е. чифлицитѣ сѫ били безвъзмездно експроприирани. Въ тази глава не ми харесва само това, че Урошевић пише за „феодална икономическа система“, която била сѫществувала въ този край презъ срѣднитѣ вѣкове. Феодализъмътъ не е икономическа, а политическа система, която при това никога не е сѫществувала въ своя чистъ видъ на Балканския Полуостровъ.

Несъмнено най-важно мѣсто въ работата на Урошевић върху Горна Морава и Изморникъ заема главата за населението и потеклото му.

Албанци започнали да се заселватъ въ областьта едва преди около 240 години. Преди това цѣлата область била населена изключително отъ „сърби“: 49.11% отъ семействата, живѣещи днесъ въ разглежданата область, дошли презъ 16 и 19 в отъ северна Албания! Единъ хубавъ примѣръ за силата на албанската национална експанзивность. Току речи едновремено съ албанцитѣ, но въ много по-малъкъ брой, сѫ идвали и сърби, които представятъ 14.67% отъ всички семейства въ областьта. Тукъ сѫ включени сърбитѣ, дошли преди 1912 г. отъ земитѣ на северъ и западъ отъ Горна Морава. По това време сѫ дошли отъ земитѣ на изтокъ и югъ отъ Горна Морава, сиречъ отъ къмъ българскитѣ земи, само 5.12% отъ всички днешни семейства въ областьта. Следователно, ставало е нѣщо тъкмо **обратно** на това, което ни дава скицата на Цвиичъ за „метанастазичнитѣ движения“ въ югославянскитѣ земи. Горна Морава и Изморникъ сѫ били силно повлияни отъ тази северна и западна сръбска преселническа струя, но при всичко това сѫ запазили въ езика си толкова много българизми (особено въ източния дѣлъ на областьта), изтъкнати и отъ самия Урошевић, че е по-добре ние българитѣ да не наричаме населението на този край сръбско, нито българско, а да ги отбелязваме като нѣщо преходно. И затова азъ поставихъ по-горе думата „сърби“ въ кавички. Употрѣбяватъ се, споредъ Урошевић, само именителенъ и винителенъ падежъ, *л* не е вокализирано навсъкѫде, *ь* не е изясненъ въ а, а въ *е* и пр (стр. 117—121).

Въ отдѣлна, последна глава, се разглеждатъ общественитѣ отношение и психическитѣ особености. Особено добре е разгледана организацията на фисоветѣ у албанцитѣ и отношенията между сѫщинскитѣ албанци и поалбанченитѣ славяни.

На края е дадено подробно описание на всѣко едно отъ 119-тѣ села, влизащи въ разглежданата областъ.

Порѣчие (отъ П. С. Јовановић). — Авторътъ на тази часть отъ разглежданата книга, П. Јовановић, професоръ по география въ Скопския Университетъ, е могълъ, противно на Урошевић, да предаде по-добре физиогеографскитѣ условия въ Порѣчие, въ замѣна на което трудътъ му нѣма онази вдълбоченость при разглеждане на антропогеографскитѣ проблеми, присѫща на Урошевић. Јовановић много некритически е събралъ сведенията за стари селища въ областьта, а за типа и физиономията на днешнитѣ селища не казва почти нищо. Отъ описанието на отдѣлнитѣ села се вижда, че тѣ често сѫ мѣнили своя типъ, но авторътъ е отминалъ тоя въпросъ съвсемъ лесно, заявявайки, че за това била причина несигурностьта въ турско време.

И въ работата на Јовановић твърде много мѣсто е отдѣлено за преселническитѣ движения. Цвиичъ въ споменатитѣ вече негови „Основи" (гл. III, стр. 1045) смѣта, че „Словенско становништво Пореча припада већим делом племену Брзјака, који су старинци и у чији је састав ушло мало досељеног становништва". А отъ разпитванията на Јовановић излиза, че отъ 176 рода, съставящи цѣлото население на областьта, само 32 рода, т. е. само 18.18$^0/_0$ сѫ староседелци. Отъ пришелцитѣ най-много сѫ тѣзи, които сѫ дошли отъ къмъ югозападъ, отъ къмъ Дебърско-Охридско, Прѣспанско, Костурско и отчасти отъ съседнитѣ области Желѣзница и Кичево. Тѣзи пришелци образуватъ 80 рода съ 875 семейства или 45.45$^0/_0$ отъ всички родове и 50.17$^0/_0$ отъ всички семейства въ областьта. По поводъ на това масово преселване ето какво пише Јовановић:

„Из тога се може закључити, да је и код досељавака у Порече превлађивала тежња за кретањем према северу, што је сагласно са општом тежњом кретања српскога становништва. Ова кретања су последица јачег притиска од Турака на југу Балканског Полуострва, јер је овде био ближи њихов центар. Због тога се и јавља тежња да се избегне тај најјачи непосредни додир. Поред тога може се узети као врло вероватно, да је српско становништво тежило јакој националној концентрацији ради веће заштите и одржања. Због тога се оно кретало из периферије области — где је било изоловано или разбијено — у јаче српске области у централним деловима Полуострва. Порече је било на путу тог општег кретања, па је као етапна област задржала знатан део тог становништва" (стр. 281).

Редко би се намѣрилъ въ трудоветѣ на сръбскитѣ учени пасажъ, пъленъ съ повече неистини, очевидни неистини. Защото нѣма никакво свидетелство, че това преселническо движение, идващо отъ югозападъ (а не отъ югъ, както пише Јовановић, защото Дебърско, Охридско и Прѣспанско не сѫ на югъ, а на югозападъ), е продължавало къмъ северъ. Въ публикуваното въ сѫщата книга изучване на Урошевић, разгледано малко по-горе, явно личи, че не е имало никаква „южна" струя. Отъ друга страна пишещиятъ тази рецензия въ една засебна студия посочи, че това югозападно преселническо движение продължава на изтокъ въ България и свършва при Черно море (вж. Д. Ярановъ, Преселническо движение на българи отъ Македония и Албания къмъ източнитѣ баларски земи презъ XV до XIX вѣкъ, печ. въ Макед. Прегледъ, год. VII, 1932, кн. 2—3, стр. 63—118). И ако бѣше истина казаното отъ Јовановић, че преселването ставало, защото населението се стремѣло къмъ „јаче српске области“, трѣбва да заключаваме, че сърби живѣятъ чакъ въ Източна България. Общата „тежња српскога становништа кретања према северу“, „установена“ отъ Цвича, не сѫществува, въпрѣки нещастния опитъ на Јовановић да я подкрепи съ факти.

Въ национално отношение порѣчани, споредъ автора, „се осећају изразито као срби“ (стр. 293). Тукъ Јовановић е надминалъ и учителя си Цвиичъ, който не посмѣ да ги нарече сърби, а само „словени“ (вж. цитата по-горе). Отъ друга страна тѣзи „срби“, споредъ самия Јовановић, употрѣбяватъ трояк членъ, нареченъ, разбира се, не съ това име, а „показна заменица“.

Въ работата на П. Јовановић липсва не само необходимата безпристрастность, но и онази систематичность и детайлность, която отличава работата на Урошевичъ и на единъ другъ изследвачъ на Македония подъ сръбска власть, проф. Радовановић.

Колко леко е погледналъ Јовановић на работата си, личи отъ факта, че на приложената къмъ работата му карта, въ мѣрка 1:300,000, е писано, че е въ мѣрка 1:150,000.

Кичевија (отъ Д-р Томо Смиљанић). — Докато до тукъ разгледанитѣ две работи на Урошевић и Јовановић иматъ все пакъ една или друга добра страна, за третата работа — Кичевија отъ Смиљанић не може да се каже нищо добро. Уводътъ представя една суха старомодна орография и хидрография, украсена тукъ-таме съ изрази, годни да предизвикатъ само съжаление къмъ автора имъ. Отдѣлътъ пъкъ за старитѣ селища и старото население е изпълненъ съ разни предания, на които авторътъ напълно е повѣрвалъ, та ги привежда безъ всѣкаква уговорка, като че ли казватъ самата истина. Известна цена иматъ само описанията на отдѣлнитѣ села, при което сѫ дадени доста интересни факти за развоя на поселищнитѣ отношения и за преселническитѣ движения. Факти, които Томо Смиљанић не е могалъ да систематизира.

Северна велешка села (отъ Миленко С. Филиповић). — Изученитѣ отъ Филиповић села не представятъ една засебна область, а спадатъ отчасти въ Овче-поле, отчасти въ Кюмурджи-колъ. Тѣзи села се били отличавали по това, че всички, съ изключение на Башино село, се намирали далеко отъ пѫтищата, отъ които били избѣгали въ турско време. Знаело се, освенъ това, че всички тѣзи села били пръснати на махали, а сега сѫ съвсемъ сбити, „поради турски золуми“. Отъ седемнадесеттѣ разгледани села най-видно мѣсто заемало споменатото Башино село, което по-рано било имало много повече население и кѫщи съ градски характеръ. Унищожаването на кираджийството следъ построяването на линията Скопье—Солунъ и унищожаването на лозята, вследствие филоксерата, докарала упадъка на това градче.

До преди 200—250 години краятъ билъ „чисто српски", ще каже български. Отъ това време започнало прииждане на албанци въ селата на западъ отъ Вардаръ и турци въ селата на изтокъ отъ Вардаръ. Последнитѣ помнѣли, че били дошли отъ Овче-поле и Щипско. Следъ 1912 г. чакъ до 1928 г. усилено се изселвали въ Мала-Азия. Вече се били изселили около 220 семейства. На тѣхно мѣсто се заселвали „Шопи" отъ Кратовско и Криво-Паланско (презъ 1928 и 1919 дошли 46 семейства). По официяленъ редъ били колонизирани и 12 семейства отъ Банатъ и Бачка.

Въ работата на Филиповић изобщо е даденъ много фактически материялъ, който сполучливо допълва това, което се знаеше за други дѣлове на Велешко.

Дим. Яранов

Thomas Pétroff, docteur en droit, Les Minorités Nationales en Europe Centrale et Orientale. 1935, 8°, 221. Prix 25 fr. (Editions Domat — Montchrestien-Paris).

Колкото и да ни се чини, че е вече почти безнадеждно да чакаме Обществото на народитѣ дейно да се застѫпи въ полза на нещастнитѣ наши малцинства въ чужбина, все пакъ не бива да се смѣтатъ малцинственитѣ права, наложени отъ парижкитѣ мирни договори, за мъртва буква. Напротивъ, едно право, признато тържествено въ международни актове, си запазва моралната сила на едно повелително завещание, което ще продължава да тежи надъ правната съвесть на просвѣтеното човѣчество докато не бѫде изпълнено. За тая цель юридическата мисъль въ свѣта не е престанала да работи, и досежната литература вече наброява значително множество трудове отъ перото на най-видни учени и държавници. Трѣбва да благодаримъ и на автора на горе-цитуваното съчинение, нашъ еднородецъ, че и той отъ своя страна дава забележителенъ приносъ съ своя трудъ, въ който много основателно, ясно и убедително сѫ обяснени и защитени правата на малцинствата и въ особеность на българскитѣ малцинства въ Югославия и Гърция. Твърде изчерпателно и умѣло, на рѫка съ изнесенитѣ до сега досежни правни аргументи отъ видни чужди авторитети, авторътъ подчертава произтичащитѣ отъ мирнитѣ договори досежни задължения на Обществото на народитѣ, респективно на малцинственитѣ държави. Трудътъ на Т. Петровъ е докторска теза и следователно има напълно наученъ характеръ та ще си запази трайна научна цена безъ да губи съ това и значението си на ценно нарѫчно пособие за политици и общественици.

Авторътъ излиза отъ убеждението си, че покровителството на малцинствата изобщо днесъ въ международното публично право държи мѣсто отъ първостепенна важность и затова е погледналъ на темата си отъ по-широко гледище, както показва и самото заглавие на книгата му. Въ първата часть на съчинението се излагатъ малцинствената проблема преди мирнитѣ договори, покровителството на малцинствата преди тѣзи договори и държавниятъ суверенитетъ въ връзка съ малцинственото покровителство. Въ втората часть се минава къмъ досежното положително право (droit positif), правата и задълженията на малцинствата, гаранциитѣ и процедурата. Въ третата часть се разглежда, какъ сж приложени правата на малцинствата въ разнитѣ държави (Чехословакия, България, Ромъния, Унгария, Югославия, Австрия, Гърция и Албания), дава се статистика на числото на малцинствата и се характеризува положението на българскитѣ малцинства въ Гърция и Югославия. Въ двѣтѣ приложения въ края (Anexes) се говори за обобщението на малцинственитѣ права и за реформитѣ, които би трѣбвало да се направятъ относно процедурата въ Общъствосо на народитѣ и относно личната автономия, Комитета на тримата, упражнението на гаранцията и образуване на постоянна комисия.

Тукъ ще се поспра само върху по-интереснитѣ за нашитѣ читатели въпроси, засегнати въ третата и последната часть на книгата.

Авторътъ констатира, че въ практическото приложение на малцинственитѣ клаузи на договоритѣ нѣма единство въ разнитѣ държави. Чехословакия има въ това отношение най-либерално законодателство. Още преди да се образува чехословашката държава, проф. Масарикъ е писалъ, че историята ни учи, че шовинизмътъ винаги е водилъ държавитѣ къмъ пропасть, че на всички малцинства трѣбва да бжде осигурено народното имъ сжществуване — свободно да си живѣятъ като особенъ народъ, да иматъ участие въ управлението пропорционално съ тѣхната важность и пр. (Masaryk, Mémoires). И България се е придържала о сжщитѣ човѣшки начала, и тя точно изпълнява постановленията на мирнитѣ договори относно малцинствата, та е дала добъръ примѣръ на държавитѣ, които иматъ български малцинства. За жалость Югославия съвсемъ наопаки приложи малцинственитѣ договорни клаузи, както вече е всеизвестно. Авторътъ критикува югославското законодателство, а сжщо и Видовденската конституция, която не признава различия по народность и езикъ. Споредъ едно министерско окржжно отъ 1925 г. дори не родителитѣ иматъ право да опредѣлятъ народностьта на децата си, а училищнитѣ власти „по името на бащата“ и пр. и пр. И въ Гърция не сжществува цѣлостно законодателство относно малцинствата, а се упражнява произволно. Въпрѣки дадени обещания отъ Атина, и до сега на българското малцинство се отказватъ всички народностни права. Затова авторътъ въ специална глава по-подробно разглежда правното положение на българскитѣ малцинства въ Гърция и Югославия (вж. Les minorités bulgares en Grèce et en Yougoslavie“ стр. 142-171).

Задълженията на Гърция и Югославия спрямо малцинствата сж установени въ мирнитѣ договори, които авторътъ цитува, за да се види, че въ тѣхъ не се опредѣлятъ поименно малцинствата по народность. Отъ тази празнина въ текста на договора особено се възползуваха сетне, както е известно, Гърция и Югославия. Затова авторътъ преди всичко минава къмъ по-точно разбиране на термина „етично малцинство“. Цитуватъ се досежни дефиниции, дадени отъ по-авторитетни учени, — дефиниции, които опредѣлятъ една народность като се вематъ за основа елементи обективни или субективни или и двата заедно. Петровъ много добре оборва тезата на Бѣлградското правителство, споредъ която славянското население народностно било аморфно, безъ народностно съзнание, и тезата на Атинското правителство, че това население се състояло отъ българизирани елини. Авторътъ се позовава върху исторически факти отъ миналото на Македония, върху изрични свидетелства на учени, пжтешественици, филолози, историци и пр., както отъ друга страна върху народностното чувство на македонскитѣ българи. Авторътъ се въздържа да разглежда въпроса отъ политическа страна, а се ограничава да го изследва за да се установи, дали има въ случая нарушение (violation) или не на поетитѣ задължения отъ респективнитѣ държави. Добре е сторилъ авторътъ, че е използувалъ като аргументъ и самопризнанието на бивша Сърбия, съдържаще се въ договора ѝ съ България отъ 29.II. 1912 г., като цитува изцѣло най-важнитѣ отъ него мѣста, гдето Сърбия признава македонското население за българско. Авторътъ накжсо следи съкрушителнитѣ последствия отъ мирнитѣ договори въ Букурещъ (1913) и Ньойи. Докато по-сетне гръцкото правителство склони да преговаря съ българското за известно облекчение на положението на българското малцинство та се дойде да протокола, подписанъ въ Женева на 29 септемврий 1924 г. отъ М. Калфовъ и Политисъ, протоколъ който гръцкиятъ парламентъ не рачи да потвърди, напротивъ Бѣлградското правителство ни веднъжъ не прие да влѣзе въ преговори съ българското правителство за да се разрѣши въпросътъ не само за македонското българско малцинство, което сърбитѣ смѣтатъ че не сжществува, но дори и за откжснатитѣ отъ България западни области (Царибродско и Босилеградско). Напраздни останаха протеститѣ, отправяни отъ българска страна както и прямо отъ македонскитѣ българи до Обществото на народитѣ. И до сега дори българската книга, включително и съ библията на български, и български вестници не се допускатъ въ предѣлитѣ на Югославия и Гърция.

Въ първото приложение (Annexe 172—180) следватъ цитати отъ гръцки, сръбски, хърватски и други европейски автори, съ които се потвърждава българскиятъ етниченъ характеръ на македонскитѣ славяни.

Съ особенъ интересъ се четатъ последнитѣ две приложения въ книгата, гдето критически се излагатъ известни непълноти или неясности на малцинственитѣ постановления въ мирнитѣ договори.

Най-напредъ се критикува мнимата едностранчивость на малцинственитѣ клаузи, която само известни държави, които иматъ чузди малцинства, се задължаватъ да имъ гарантиратъ културни права. Затова нѣкои отъ тѣзи държави подържатъ, че за да има справедливость трѣбвало малцинствената система да се обобщи, като се приложи върху всички държави, членове на Обществото на народитѣ. Въ този смисълъ бѣ внесено предложение въ Об. на Н. и въ последно време (септемврий 1934 г.) отъ страна на Полша, обаче до сега тезата за генерализация на системата не намѣри одобрение въ срѣдата на Обществото на народитѣ. Отъ политическа гледна точка тя се указва опасна за свѣтовния миръ, а практически дори е неприложима. Тезата за генерализация и отъ гледна точка на международното право не може сериозно да се подържа, защото малцинственитѣ договори въ сжщность сж специялни договори, които не се отнасятъ до всички държави. Белгийскиятъ делегатъ Hymans, а сжщо и италиянскиятъ сж на това мнение. Разбира се, че то е най-правото въ случая. Не се оправдава тезата за генерализация на малцинствената система като се подкрепя тя съ международното признаване на правата на човѣка (droits de l'homme). Наистина всѣка държава е длъжна да признае на всѣки индивидъ еднакво право на свободно сѫществуване,—свободно да си служи и по свой изборъ съ езика и пр. — съгласно съ възприетата въ 1929 въ Нюйоркъ декларация на международнитѣ права на човѣка, обаче това не се отнася и до правата на човѣка, принадлежащъ на едно малцинство по раса, езикъ и религия, а изобщо до човѣка като гражданинъ на една държава. Теорията за правата на човѣка премълчава термина „малцинство“ и го замѣстя съ термина „гражданинъ“ (citoyen). Мѫчно може да се смѣсватъ тѣзи две различни права. Правата на малцинствата сѫ приложими, доколкото даденъ индивидъ принадлежи на една съвокупность (collectivité), различаваща се отъ мнозинството. Следователно въ случаи, когато се касае да се покровителствуватъ малцинства, не е индивидътъ, а дадена съвокупность (колективность), която се покровителствува. Това покровителство позволява на малцинствата да запазятъ своето особено единство и да го овѣковѣчатъ. Напротивъ „правата на човѣка“ не гарантиратъ тая особеность; тѣ въ сѫщность олесняватъ асималацията на малцинственитѣ населения съ мнозинството, следователно целятъ тъкмо противното, което целятъ правата на малцинствата.

Въ второто приложение се критикуватъ слабитѣ страни на системата на „малцинства“. Преди всичко покровителството на малцинствата опредѣля само политическа гаранция, поради което е била възприета отъ Съвета на Обществото на Народитѣ една процедура, която нѣма нищо юридическо. По тая причина малцинствата досега не намѣриха ефикасно и пълно покровителство та не преставатъ да протестиратъ искайки да имъ се зачитатъ правата. Особено е важно, че мирнитѣ договори съвсемъ не опредѣлятъ термина „малцинства“. Споредъ сегашния методъ държавата е сѫдията да признае или да откаже да признае, че има малцинство въ дадена область. Отъ това следва, че хора, които принадлежатъ на мнозинството, могатъ да се вредятъ по нѣкой начинъ къмъ малцинството. И понеже държавитѣ иматъ за цель да постигнатъ ускорена асимилация, могатъ да причислятъ къмъ тѣхното народно мнозинство хора, въ сѫщность принадлежащи къмъ малцинството, като дори отричатъ сѫществуването на едно квалификувано малцинство. И наистина известни държави (Югославия, Гърция) широко използуваха тази празнина на мирнитѣ договори, а това нѣщо не щѣше да е възможно, ако бѣ дадено едно поименно означение на всѣко малцинство, живееще въ предѣлитѣ на респективнитѣ държави. И други несъобразности и мѫчнотии, които авторътъ критикува, се изпрѣчватъ на пѫтя на малцинствата за да се ползуватъ съ правата, признати имъ отъ мирнитѣ договори. И молбитѣ и протеститѣ имъ до Обществото на народитѣ нищо не имъ помагатъ. Тѣ сѫ поставени въ положение на въпиеща нееднаквость (dans une inégalité criante). Авторътъ понататъкъ подробно разглежда тоя въпросъ отъ гледна точка и на международното право, като има предъ видъ т. н. персонална автономия (autonomie personnelle), съ която би се гарантирало дадено малцинство (199—214).

Въ заключението си авторътъ резюмира резултатитѣ на своето изследване и указва нужднитѣ реформи, които трѣбва да се направятъ въ сегашната процедура на Обществото на народитѣ касателно покровителството на малцинствата въ централна и източна Европа.

Л. Милетичъ

Велико Йордановъ, Народнитѣ просвѣтители Кирилъ и Методий. Историко-литературенъ очеркъ. София, 1935, 8⁰, 32. Ц. 20 лв.

Всички българи безъ разлика величаятъ светитѣ братя Кирила и Методия като народни, български светци — първоапостоли и основатели на българската писменость. Празднуването у насъ на св. Кирила и Методия ежегодно на 11/24 май е най-тържествената народна културна манифестация. А въ Македония, гдето нашиятъ народъ особено се гордѣе съ македонското потекло на св. братя, празднуването имъ, докато тамъ бѣха господари турцитѣ, избиваше въ демонстрации отъ най-патриотиченъ характеръ. И наистина св. Кирилъ и Методий за народа сѫ си българи; въпросътъ, отъ каква народность сѫ тѣ, е подиганъ само въ науката. Може би тъкмо заради това, че ние, считайки старо-българскиятъ писменъ езикъ, който е дѣло на Кирила и Методия, за тѣхенъ майчинъ езикъ, до сега слабо сме реагирали въ науката противъ мнението, създало се у чужди учени, че солунскитѣ св. братя можели да бѫдатъ гърци. Но време е вече да не се отнасяме небрѣжно и къмъ този въпросъ, а така сѫщо би трѣбвало повече да се популяризира въ нашата литература и биографията на св. братя, защото и въ това отношение малко сме направили.

За това много добре е сторилъ г. Вел. Йордановъ, ржководенъ отъ сѫщитѣ съображения, че ни поднася гореозначения свой трудъ, съ който до негде се запълня казаната празднина.

Въ книжката на кратко и ясно се разглеждатъ: животътъ и дейността на св. Кирила и Методия съ характеристика на тѣхнитѣ личности и въпросътъ за тѣхната народность. Ако и изложението да е популярно, авторътъ научно се отнася къмъ предмета, като е използувалъ затова и досежната специялна литература.

По-новото, което особено ще интересува читателя, е въпросътъ за народностьта на св. Кирила и Методия, който авторътъ грижливо, ако и накжсо, критически разглежда, като намира и той, че противното мнение, че тѣ можели да бѫдатъ по рождение гърци, вече не може сериозно да се подържа, въ което е напълно правъ. Защото преди половинъ вѣкъ, когато още чисто българскиятъ характеръ на Кирило-методиевския езикъ още не бѣше въ потънкости доказанъ, както е сега, е можело само да се гадае по речения въпросъ възъ основа на двѣтѣ жития на св. братя, въ които почти нищо изрично не е казано, какви сѫ по народность Солунскитѣ братя. Понеже и другитѣ исторически източници мълчатъ по сѫщия въпросъ, оставаше най-сетне да се прибѣгне до най-сигурния източникъ — езика. Езикътъ е решаващъ свидетель и въ случая, както и по много други културни въпроси, за които историята дава слаби или никакви обяснения. Знае се цената на езиковитѣ доказателства и по въпроси, които се отнасятъ до предисторичната култура, особено на индоевропейцитѣ. И въ случая, който ни занимава, Кирилометодиевскиятъ езикъ се явява главенъ арбитъръ по спора за народностьта на св. Братя. Г-нъ В. Йордановъ запознава читателя съ достатъчно подробности по тоя споръ отъ началото му, къмъ срѣдата на миналия вѣкъ, до наши дни. Съ право той изтъква прозорливостьта на покойния проф. М. П. Погодинъ, който още на 1865 година бѣ вѣрно преценилъ малкото данни, които се съдържатъ въ житията, вземайки въ внимание и сполучливия преводъ на св. Писание, което предполага много тънко познаване на старобългарския езикъ, та се изказа положително въ полза на българската теза по въпроса. Мнението на Погодина се споделяше, ту явно ту мълкомъ, и отъ мнозина други учени, обаче специално изследване на въпроса, главно възъ основа на езиковитѣ данни, до скоро не се яви. Между туй основното изучване на старобългарския езикъ, завещанъ намъ въ Кирилометодиевскитѣ ржкописи, постави българската теза надъ всѣко съмнение: едни гърци не сж можели тъй правилно да си служатъ съ езиковитѣ тънкости, като напр. двойственото число при имената и глаголитѣ, дателенъ притежателенъ, дателенъ абсолютенъ, па дори и съ типичния склоняванъ още задпоставенъ членъ и пр., — несвойствени на гъркия езикъ отъ онова време. Доказа се, че въ много случаи преводачитѣ не сж добре разбрали истинския смисълъ на известни гръцки изрази, поради което преводътъ имъ се указва безсмисленъ. Съ огледъ къмъ тоя родъ аргументи азъ въ своитѣ лекции и писмено категорично поддържахъ, че Кирилъ и Методий още отъ детинство ще да сж расли въ българо-славянско семейство, сир., че солунското наречие имъ е било майчинъ езикъ. Проф. В. Погорѣловъ, вземайки поводъ отъ това мое мнение, сполуглаво се залови въ една своя статия (печатана въ чехословашкото списание „Bratislava“ 1927 г.), главно възъ основа на езикови данни, по-подробно да обоснове моя възгледъ, поради което и статията си посвети на мене. Г-нъ Йордановъ съ право отдава важно значение на доводитѣ на Погорѣловъ, та повече се спира на статията му и на моя благоприятенъ отзивъ за нея (вж. Макед. Прегледъ, год. III. кн. 5). Следъ това Йордановъ привежда и моитѣ възражения, изложени въ критиката ми противъ мнението по сжщия въпросъ на словенеца проф. Гривецъ (вж. Мак. Прегледъ, год. III. кн. 4) Проф. Гривецъ отъ една страна поддържа гръцкия произходъ на Кирила и Методия, а отъ друга — не отказва силата на езиковитѣ доводи та дохажда до едно компромисно заключение, което не издържа критика: защото високъ чиновнически постъ въ една държава като византийската съ разни ней подвластни народности не може да бжде доказателство, че бащата на св. Братя е билъ непремѣнно гръкъ, а колкото за майката и Гривецъ допуска, че не ще да е била гъркиня. И другитѣ аргументи на Гривецъ сж все така слаби, както добре е изложено и въ книгата на Йордановъ.

Л. Милетичъ.

Stoyan Hristoff, Heroes and assasins (Стоянъ Христовъ, Герои и атентатори), Ню-Иоркъ, 1935 г. 290 стр.. Съ многобройни карикатури отъ Ал. Божиновъ и фотографически снимки. (Издателство Robert M. Mc Bride et Company).

„Македонски Прегледъ“ не може да не отбележи една книга, издадена напоследъкъ въ Америка отъ американски българинъ, въ която се разглежда единъ въпросъ, останалъ актуаленъ въпрѣки последнитѣ събития въ България, единъ отъ резултатитѣ на които трѣбваше да бжде ликвидацията на този въпросъ.

Касае се за Вѫтрешната македонска революционна организация; обстоятелствата, които я създадоха презъ турско време, нейнитѣ борби, затихването на нейната дейность следъ неуспѣха на Илинденското въстание, реорганизацията й следъ балканскитѣ войни отъ Тодоръ Александровъ, проявитѣ й въ македонскитѣ земи подъ чужда власть, нейнитѣ вѫтрешни несъгласия и разцепване и най-сетне това, което авторътъ нарича „Залѣзътъ на комитаджийството.“

Стоянъ Христовъ е американски журналистъ, който е отрасналъ въ Америка, живѣе тамъ и пише на английски езикъ за американски читатели. Обаче Стоянъ Христовъ е по рождение македонецъ и по-вече отъ тридесеть години следъ голѣмото въстание той не може да се освободи отъ страшния споменъ за родното село, обгърнато отъ пламъци. На два пѫти Ст. Христовъ, известенъ вече въ второто си отечество като писатель и журналистъ, е дохаждалъ въ Македония подъ българска власть, гдето е билъ приетъ отъ македонскитѣ революционери съ такова довѣрие, каквото никой чуждъ рапортьоръ не би могълъ да спечели. Презъ времето на преследванията на членоветѣ отъ В.М.Р.О. въ м. май 1934 г. Ст. Христовъ се е намиралъ въ почивния домъ надъ Банско, село, което се смѣташе като центъръ на дейностьта на Организацията; тамъ той е замислилъ и започналъ да пише своята книга. Отъ този наблюдателенъ постъ той е билъ свидетель на всички мѣрки, взети отъ военнитѣ власти, и е могълъ да прибави още една глава къмъ историята на В.М.Р.О.

Всички тѣзи обстоятелства — възпитание, манталитетъ, широта на възгледитѣ, придобити въ една страна, която повече отъ всѣка друга зачита човѣшкото достойнство и гражданскитѣ права, а отъ друга страна, познаването на миналото и на езика на македонцитѣ, сѫщо и личнитѣ връзки въ революционнитѣ срѣди, всичко е улеснявало автора въ неговата задача: да осведоми американското общество върху тази таинствена организация, която имъ е известна само съ нѣкои терористически прояви; при това, описанието е трѣбвало да бѫде живо, увлѣкателно. — Въ това отношение авторътъ е успѣлъ. Проучванията му сѫ старателно направени, изнесенитѣ факти сѫ вѣрни. Тѣзи факти сѫ изложени по начинъ, който завладява читателя, действува на чувствата му, задоволява неговата слабость къмъ романтичното, възбужда онова чувство за героичното, за извънредното, което дреме даже у най-трезвенитѣ.

Но, когато се касае за неизразими страдания и страшенъ протестъ — въстания или единични действия, — материалътъ, който дава историята на македонскитѣ българи е толкова богатъ, че неговото пълно използуване би угнетило читателя. Авторътъ е избѣгналъ това, като е обрисувалъ ярко единъ типиченъ случай или лице, предоставяйки на поразеното въображение да възсъздаде пълната картина, подобнитѣ случки, второстепеннитѣ лица, настроението.

Отъ дългата борба срещу турското владичество съ нейнитѣ частични успѣхи и кървави загуби Ст. Христовъ изтъква единъ единственъ моментъ, който изразява мѫката. бунта и безумнитѣ надежди на цѣлъ народъ — това е обявяването на Илинденското въстание. Когато нощьта се спуща надъ Македония, огньове пламватъ на планината и единъ викъ, хиляди пѫти повторенъ, разцепва въздуха, разтърсва старитѣ селски камбани и тържествуващъ се смѣсва съ пушечнитѣ гърмежи. „Този викъ цѣлия свѣтъ го чу. Свѣтътъ отговори съ изпращане на хранителни припаси и превързоченъ материалъ. Но никой не даде на македонцитѣ единственото нѣщо, което тѣ искаха: свободата.“

Когато Ст. Христовъ иска да представи острата нужда отъ парични срѣдства, която терзае революционеритѣ — безъ пари нѣма муниции, а кой народъ безъ орѫжие е спечелилъ свободата си? — той разправя, и съ голѣмъ хуморъ, невѣроятното, но действително приключение на Мисъ Стонъ (1901 г.).

За да характеризира единичнитѣ терористически акции въ турско време, авторътъ описва подвига на Солунскитѣ атентатори (1903 г.), които, следъ като запалиха парахода Гвадалквивиръ, хвърлиха въ въздуха Отоманската банка, потопиха града въ мракъ и ужасъ, удивиха свѣта съ героичната си смърть.

Страданията, на които сѫ подложени македонскитѣ българи следъ последната война, въпрѣки договоритѣ, които му гарантираха човѣшки правдини, авторътъ ги разкрива, като припомня само единъ епизодъ, но толкова страшенъ, че хвърля достатъчно свѣтлина върху общото положение. Този епизодъ е известенъ подъ името „Голготата на село Гарванъ.“

Но книгата на Ст. Христовъ става най-интересна, когато той започва да говори за съвсемъ близкитѣ събития въ връзка съ македонското революционно движение. Въ главата: „Между червената звезда и черната риза“ авторътъ излага становището на В.М.Р.О, поставена между фашизма отъ една страна и болшевизма — отъ друга; последниятъ, както е известно, сполучи да откѫсне отъ организацията една група, не многобройна, но активна. Въ друга глава сѫ дадени сведения върху хърватскитѣ усташи.

Колкото се отнася до мѣркитѣ, взети въ 1934 г отъ българското правителство, за да тури край на всѣка дейность или проява и на всѣко влияние на В.М.Р.О. въ Петричкия окрѫгъ, Ст. Христовъ сподѣля схващанията на това правителство, което е искало да докаже своето желание за разбирателство съ съседитѣ.

Ст. Христовъ е ималъ възможность да живѣе нѣколко седмици въ този Петрички окрѫгъ и да види отблизу нѣкои отъ водителитѣ на В.М.Р.О., а сѫщо и тѣхни противници.

Тѣзи, които сѫ участвували и въ дълбоката, тѫжната драма на външнитѣ и вѫтрешни борби на Организацията, биха останали очудени и огорчени да намѣрятъ въ много отъ страницитѣ на тази книга известенъ външенъ романтизъмъ, прѣкомѣрно търсене на ефекти, слабость да обрисува лицата и събитията въ Холивудска атмосфера (Този изразъ е употрѣбенъ отъ самия авторъ). Но всѣки отъ насъ, не придобива ли, подъ влияние на срѣдата, въ която живѣе, особенъ начинъ да възприема впечатленията? . . Ст. Христовъ често пѫти ги възприема като американски журналисть. Не може да го упрѣкнемъ за това.

Въ описанието на отдѣлни революционери Ст. Христовъ проявява голѣми дарби на портретистъ: той вижда най-малкитѣ подробности както въ облѣклото, тъй сѫщо и въ физиономията, открива всѣка промѣна, която тревогитѣ сѫ отпечатали върху лицето, долавя тембъра на гласа, отбелязва всѣки жесть, но струва ни се, че той не е можалъ да проникне задъ видимото. Когато, по поводъ на вѫтрешнитѣ борби — това сѫ най-тѫжнитѣ страници на историята на В.М.Р.О. — Ст. Христовъ обяснява нѣкои решителни действия, като последици отъ лични амбиции, той дава твърде простъ отговоръ на единъ сложенъ въпросъ. И тукъ е най-слабата страна на автора — чиято субективность въ случая никакъ не можемъ да одобримъ. Немà г-нъ Христовъ не е знаялъ, че всички революционни групировки въ всички страни на свѣта сѫ минали презъ подобни разцепления, породени отъ различия въ възгледитѣ или отъ подозрения или пъкъ създадени отъ външни влияния? Трагичното е, че поради самото имъ естество, — тайниятъ имъ характеръ, непризнаване на общоприетитѣ закони и клетвата, която свързва неразривно членоветѣ — тѣзи сблъсквания довеждатъ неминуемо противницитѣ къмъ жестоки развръзки.

Заслугата на тази книга е, че спира вниманието върху единъ въпросъ отъ политическо и морално естество, който засѣга цѣлъ единъ народъ и който не е намѣрилъ още своето разрешение. Общото впечатление, което тя остава, е че македонскитѣ българи сѫ участвували наравно и даже по-вече отъ всѣки другъ народъ въ борбата, водена отъ човѣчеството въ защита на това, което му е най-ценно — неговото народно достойнство и правото за свободенъ животъ.

В. Йонова.

Gustav Roloff, England und die Balkankriege 1912/13 (Англия и Балканскитѣ войни 1912/13 г.) (печ. въ „Berliner Monatshefte“, год. 13, № 12, 1935).

Въ обнародвания новъ девети томъ, втора часть, на Британскитѣ документи (въ нѣмското издание отъ H. Lotz, 1935 год.) се съдържатъ много (до 1300) документи, които се отнасятъ до балканскитѣ събития отъ октомврий 1912 до октомврий 1913 год. Авторътъ изтъква само нѣкои данни, които намира важни за характеристика на политиката на Великитѣ сили и причинитѣ на свѣтовната война.

Възъ основа само на тѣзи нови документи би се заключило, казва авторътъ, че само Русия е потикнала да се образува Балканскиятъ съюзъ, и войната, която последва, когато въ сѫщность и Англия носи значителенъ дѣлъ отъ отговорностьта. Много свидетелства въ предметнитѣ документи доказватъ, че Русия неохотно е посрещнала избухването на Балканската война; истина е обаче, че отъ своя страна не е направила опитъ да я осуети. Руското правителство е преценявало своето влияние въ Сърбия и България. Министъръ-председательтъ Коковцевъ е билъ твърдо увѣренъ, че България никога нѣма да изтегли меча преди да е получила за това позволение отъ руския царь (док. № 73). Созоновъ, министърътъ на външнитѣ работи, види се, сѫщо така е мислилъ, а отъ начало не е допускалъ, че можело и Русия да се увлѣче въ война въ полза на балканскитѣ славяни. Той отхвърлялъ всѣка отговорность за намѣренията, които е таилъ Балканскиятъ съюзъ, като е твърдѣлъ неистината, че той нѣмалъ никакво участие при сключването на съюза и че текстътъ на договора (отъ 29. II. 1912 г.) му е станалъ известенъ, следъ като е билъ съвършено готовъ. Авторътъ укорява Созонова, че по време на тази криза, както и въ юлий 1904 год., вжтрешно надъханъ противъ Австрия, Созоновъ е показалъ най-главнитѣ си качества—неискреность и слабость (Unwahrhaftigkeit und Schwäche sind die hervorstehendsten Eigenschaften des russischen Aussenministers in dieser Krise etwa wie im Juli 1914).

Следъ като Великитѣ сили не успѣха да попрѣчатъ на избухването на Балканската война, били сж съвсемъ изненадани отъ победнитѣ военни събития, насигурно очаквайки противното, та не сж можели да запазятъ и статуквото на Балкана. При все това тѣ успѣха да запазятъ европейския миръ, а за това, споредъ автора, главната заслуга покрай Германия се пада на Англия. Едуаръ Грей е билъ много недоволенъ отъ Созонова, че не е по-силно наблѣгалъ върху Сърбия; сжщо и относително Хартвигъ, руския тогава посланикъ въ Бѣлградъ, който сигурно не безъ знанието на Созоновъ е насъсквалъ Сърбия противъ Австрия, сж казани въ документитѣ на нѣколко пжти остри сжждения. Общественото мнение и въ Германия е било сжщо така за запазване на мира, както и въ други страни. Да има ли война или миръ, е зависѣло отъ това, дали Сърбия ще може да разчитва на руското обществено мнение. Само въ Франция военнолюбивата военна партия е желаела война и то да стане следъ Балканската война, защото въ такъвъ случай Франция е била сигурна, че Русия ще отиде съ нея.

Че Англия е била толкова миролюбива до избухването на Балканската политика, главна причина е било, че е трѣбвало да държи смѣтка за настроението на многобройнитѣ мухамедански поданици въ своята империя. Самиятъ Грей, за да върви заедно съ Русия по Македонскитѣ реформи, е поставялъ условие, щото предложенитѣ мѣроприятия никакъ да не засѣгатъ цѣлостьта на Турция, а сжщо и Русия трѣбвало въ Персия внимателно да постжпва, за да не се възбуди мухамеданското чувство въ Персия. А следъ като турцитѣ наново завзеха Одринъ (27 юлий 1913 г.) и Созоновъ е подхвърлялъ по тоя поводъ на английския посланикъ туркофилското поведение на неговото правителство. Бъхананъ е отговорилъ, че Англия трѣбва да взема въ огледъ и чувствата на своитѣ мухамедански поданици въ Индия. По-сетне, въ юлий 1914 год., казва авторътъ, тая прѣчка падна, защото първиятъ ударъ се насочи не противъ Турция, а противъ Австро-Унгария.

Въ документитѣ по-добре се обяснява приятелското отношение на Англия спрямо Русия преди свѣтовната война. Съглашение съ Русия тогава е станало най-важна задача на английската политика. Англия е имала повече нужда отъ Русия, отколкото Русия отъ Англия. Русия е можела, ако не се сполучи съглашението съ нея, много да напакости на англичанитѣ въ срѣдния и далечния изтокъ, а това е щѣло да повлѣче подире си, щото Англия да загуби и приятелството на Франция. Затова Англия не е смѣяла въ една война на континента да остане неутрална. Тогава въ Англия сж смѣтали, че Русия е станала „единъ отъ най-страшнитѣ фактори въ Европа“. Нейното приятелство се е смѣтало по-ценно за англичанитѣ дори и отъ приятелството на Франция, и че то заслужава известни жертви отъ английска страна напр. въ Персия. Може лесно да се докаже, казва авторътъ, че този възгледъ е продължавалъ да е решаващъ за английската политика до самото избухване на свѣтовната война.

Въ Персия е отстѫпвала Англия стѫпка по стѫпка предъ Русия. Когато лондонското правителство е било презъ юлий 1914 г. поставено предъ решителния въпросъ, дали ще подкрепи руската военна политика, или съ своето влияние ще се застѫпи да се запази мирътъ, Николсонъ е казалъ: „Русия е една страшна сила (furchtbare Macht) и още ще се засилва. Искаме да се надѣваме, че нашитѣ отношения къмъ нея ще останатъ приятелски“ (20 юлий 1914 г.) Днесъ не е мѫчно да се съзре слабото мѣсто на тая британска политика. Тя е преценявала отъ една страна руската сила, а е подценявала мощьта на Германия. Ако тогава, въ което нѣма съмнение, английското правителство е сподѣляло мнението на Созонова, че Германия при участието на Англия противъ нея следъ само нѣколко месеци ще капитулира, повече вѣроятность получава често изказваната мисъль, че Англия съ самоувѣреность е влѣзла въ войната, какво че тя безъ особени голѣми усилия скоро ще може по свой диктатъ и безъ дълбоки преврати да възстанови мира. Какъ тѣзи заблуждения се отмъстиха, днесъ е явно. Несгодитѣ вѫтре въ английското мирово царство никога не щѣха да достигнатъ сегашната степень, ако неподозираната съпротивителна сила на Германия не бѣше наложила на Англия нечувани мѣроприятия съ неизчислими последствия. Л. М.

Carl Mühlmann, Der Eintritt Bulgariens in den Weltkrieg, Herbst 1915 (Влизането на България въ свѣтовната война) (печ. въ „Berliner Monatshefte“, № 10, Oktober 1935, стр. 829-844).

Въ цитуваната по-горе статия „Влизането на България въ свѣтовната война презъ есеньта 1915 г.“ авторътъ Карлъ Мюлманъ на кѫсо въ хронологиченъ редъ следи причинитѣ, които потикнаха българското правителство следъ дълги колебания, продиктувани отъ чисто патриотична загриженость, да не би съ окончателния си изборъ, съ коя отъ двѣтѣ европейски воюващи групи—Антантата или Тройния съюзъ — да се вреди на страната на по-слабия, който ще бѫде победенъ. Ходътъ на военнитѣ събития, които България съ трепетно вълнение е следила, тъй като главно отъ тѣхъ е зависѣло сѫдбоносното ѝ решение, е известенъ. Понеже авторътъ е използувалъ и по-нови източници (Die deutschen Dokumente zu Kriegsausbruch; Das zaristische Russland im Welkriege, Berlin 1927; Russische Dokumente и др.) въ статията си даватъ и нѣкои по-интересни обяснения, дати и оригинални текстове.

При угнетеното настроение, налегнало духоветѣ въ България следъ страшната военна катастрофа въ 1913 г., българското правителство, търсейки възможность да възвърне загубитѣ, бѣ повѣрвало, че най-добри изгледи за това има, ако се присъединимъ къмъ тройния съюзъ, та вече на 25.VII. 1914 г., следъ като е билъ свършенъ нашиятъ заемъ отъ Германия, българскиятъ министъръ-председатель е казалъ на германския посланикъ въ София, че правителството възнамѣрява да даде нова посока на политиката си и ще търси сближение съ Тройния съюзъ. Посланикътъ, който съ телеграма съобщилъ това въ Берлинъ, казва, че той е съветвалъ нашия министъръ-председатель да направи конкретно предложение, следъ което последниятъ е докладвалъ на царя, а царьтъ твърде се зарадвалъ и го натоварилъ да изработи единъ проектъ. Свѣтовната война, която непосрѣдствено следъ това почва, е спрѣла временно по-нататъшното развитие на този въпросъ. По-нататъкъ следватъ колебанията на българското правителство, решено да чака, докато сигурно се очертае, кой ще бѫде победительтъ. Понеже отъ становището, което ще веземемъ ние, е зависѣло и поведението на другитѣ балкански държави, България стана центъръ на европейската балканска политика, и силитѣ отъ двѣтѣ воюващи крила се надпреварватъ да предлагатъ на България облаги, ако тръгне съ тѣхъ. Нѣма да следя тукъ подробно интереснитѣ страници на статията. Излиза на яве, че българското правителство твърде умѣло е лавирало, за да не се полъже преждевременно да се увлѣче въ несигуренъ пѫть. При нежеланието на Сърбия да отстѫпи Македония, предложенията на Съглашението оставатъ до край незадоволителни за България, докато напротивъ Тройниятъ съюзъ, като е знаялъ, че заетата отъ Сърбия македонска земя е „цельта на непреодолимо желание“ на българското правителство, е билъ категориченъ въ това отношение въ случай на победа: „Тройниятъ съюзъ обещава на България своята подръжка въ нейнитѣ стремежи да придобие земитѣ, върху които има исторически и етнографически права и които се намиратъ подъ владението на държава, непринадлежаща къмъ Тройния съюзъ“. Нѣколко пѫти повтарящето се въздържане отъ страна на България, окончателно да се обвърже съ последния, е било все въ зависимость отъ успѣхитѣ на борещитѣ се два съюза за което авторътъ точно ни освѣтлява. Имало е моментъ, когато Тройниятъ съюзъ, обнадежденъ отъ победитѣ си на източния фронтъ, е вече смѣталъ, че ако успѣе окончателно да сломи Русия, може и да се откаже да воюва противъ Сърбия. Въ такъвъ единъ моментъ българското правителство, убедило се, че Съюзътъ ще бѫде победитель, най-сетне предлага своето съюзничество, което въ Берлинъ нѣкакъ неохотно е било посрещнато (kam das nunmehrige bulgarische Anerbieten nicht sehr gelegen).

Два дена преди да се получи въ Берлинъ телеграфически съобщеното отъ София решение (на 22 юлий 1915 год.), генералъ фонъ Фалкенхайнъ предъ народнитѣ представители въ Берлинъ, които сѫ настоявали да се отпочне войната съ Сърбия, се е изразилъ: „Ако смажемъ окончателно руската мощь, за което се надѣвамъ, тогава, вѣроятно ще стане излишна и войната противъ Сърбия, защото въ такъвъ случай и Ромъния и България нѣма повече да ни правятъ затруднения“.

При все това, Германия, опасявайки се, че България веднага ще отиде на противната страна, най-сетне е приела българското предложение, защото и унищожението на Русия не е било за скоро време сигурно. Преговоритѣ съ България се продължили шесть недѣли, пакъ защото България умишлено ги е протакала за да печели време, докато възникналитѣ опасения, че Съединенитѣ щати може да се намѣсятъ противъ Германия (по поводъ на торпедирането на английския параходъ „Арабикъ“, отъ което, много американски граждани загинаха), се разпръснали. Най-сетне на 6 септ. договоритѣ сѫ били подписани. Интересно е, че Гърция затова е била освободена отъ договорното си задължение да се притече на помощь на Сърбия, въ случай на една балканска война, понеже Тройниятъ съюзъ е нападналъ Сърбия нѣколко дена преди България. По този начинъ войната съ Сърбия се е преобърнала отъ балканска въ европейска военна разправа, за което въ гръцко-сръбския договоръ нищо не е било предвидено. Интересно е още споредъ цитуванитѣ отъ автора документи, че Съглашението не е узнало положително за вече сключеното герм.-българско съглашение и че зле е било уведомено за силитѣ на Тройния съюзъ, приготвени да се нахвърлятъ върху Сърбия, като ги е мислило за съвсемъ слаби. Въ този смисълъ е докладвалъ рускиятъ посланикъ въ София на своето правителство, а следъ 24 часа, когато вече топоветѣ на Макензенъ сж гърмѣли срещу Бѣлградъ, пакъ сжщиятъ е телеграфиралъ, че по сведение отъ сърбитѣ и отъ своитѣ военни агенти нѣмало задъ австро-германската артилерия почти никаква войска. И французкиятъ министъръ на вънешнитѣ работи е казалъ, че това е „tentative de bluff". На 14 октомврий България обявява война на Сърбия и почти три години тя издържа на бойното поле на страната на Германия и на нейнитѣ съюзници.

Главната тенденция на автора на статията личи отъ заключителнитѣ му думи, които струва изцѣло да се цитуватъ: „Често се твърдѣше, че България отъ Германия биде въвлѣчена въ пропасть (Oft ist die Behauptung aufgestellt worden, Bulgarien, sei durch Deutschland ins Verderben gezogen worden). Тукъ предаденитѣ документи опровергаватъ това схващане. Наистина Германия се домогваше за военна помощь отъ България; въ борбата си за сжществуване противъ надмощието на неприятелитѣ, тя бѣ въ пълното си право да търси нови съюзници. И неприятелитѣ на Германия вършеха сжщото. Обаче българското решение биде взето напълно свободно (Aber die bulgarische Entscheidung fiel in voller Entschlussfreiheit). Отъ двата пжтя, които трѣбваше да избере — присъединение къмъ Съглашението или къмъ Германия и нейнитѣ съюзници, на българската държавна управа се видѣ последниятъ съ по-добри изгледи за нейната страна. Само държавно-политически съображения, а не лични изгоди я накараха следъ едногодишно бавене (Zögern) да се свърже съ Срѣдноевропейскитѣ сили и съ Турция. Че българскитѣ управници въ своето съждение (In ihrem Urteil), да ни смѣтне за по-мощна воюваща група и за окончателенъ победитель въ свѣтовната война, се излъгаха, това е тѣхна лична трагична сждба и съ нищо не измѣнява чистотата (Lauterkeit) на тѣхнитѣ намѣрения. Ако България на наша страна встжпи въ войната, тя това направи не заради Германия, а само за собственъ интересъ Симпатии между двата народа, които до тогава едвамъ се познаваха, се развиха тепърва презъ войната, и тѣ и сега още не сж изгаснали". Това е безъ съмнение самата истина.

Л. М.

E. G. Helmreich, Ein Nachtrag zu dem serbisch-bulgarischen Abkommen von 1912. (Е. Г. Хелмрайхъ, Една прибавка къмъ сръбско-българския договоръ отъ 1912 год.) (печ. въ „Berliner Monatshefte“ 13 Jahrgang, № 12, Dezember 1935, с. 1073-1077).

Авторътъ, като изброява сключенитѣ презъ 1912 год. наши съюзни договори съ Сърбия, на които бѣ на времето дадена гласность въ съчинението на Ив. Е. Гешовъ „L'Alliance Balkanique“ (Paris, 1915, стр. 191-223) (по-сетне препечатвани и въ чужбина, напоследъкъ и въ английскитѣ документи), особено се спира на допълнителното съглашение между сръбския генераленъ щабъ и българския, въ което се установява военното участие на България въ помощь на Сърбия въ случай, ако би се дошло до война на последната съ Австро-Унгария. Този документъ у насъ е изнесенъ въ доклада на парламентарната изпитателна комисия 1918, т. I, стр. 163-165, но е останалъ слабо известенъ въ чужбина, та дори издательтъ на Британскитѣ документи не е знаелъ за него и не го включилъ въ обнародванитѣ други (шесть) съюзни договори, за които се каза по-горе. Спогодбата е подписана въ Варна, 18 юний 1912 год. отъ генералъ Путникъ и генералъ Фичевъ. Госп. Helmreich съ нѣколко коментарии отъ своя страна печати документа, който безъ съмнение ще се чете и сега съ интересъ въ чужбина, понеже вънъ отъ факта, който отдавна е известенъ, именно че България се бѣ обвързала спрямо Сърбия да й се притече на помощь противъ Австрия съ около 200,000 армия, въ документа подробно сѫ указани българскитѣ войскови части, именно кои дивизии въ какъвъ съставъ, съ колко артилерия и кавалерия, отъ кѫде и какъ ще заминатъ за Сърбия, где ще се спратъ въ Сърбия и пр. Като чете човѣкъ и сега, следъ толкова години, тоя, за днешно време почти невѣроятенъ документъ, не може горко да не се замисли върху печалната готовность тогава на българскитѣ управници дори да пожертвуватъ България въ една война съ елика сила, само и само да докажатъ своята искрена воля за братско сътрудничество. Какъ бѣ оценила Сърбия това, се видѣ наскоро, когато тя тайно сключи договоръ заедно съ Гърция и Ромъния противъ България и я докара до рѫба на пропастьта. Л. М.

Ivan St. Vlahov, La politica della Russia prima della grande guerra. La questione Macedone. (Иванъ Ст. Влаховъ, Политиката на Русия преди свѣтовната война. Македонскиятъ въпросъ). Cenno di storia diplomatica della Bulgaria (печ. въ L'Europa Orientale“. Nuova serie. Anno XV, fasc. I—II, Roma, 1935, стр. 79—86).

Никога не е късно добре да се освѣтли общественото мнение на единъ великъ народъ като италиянския върху „Политиката на Русия преди свѣтовната война“ съ огледъ и къмъ македонския въпросъ. Безъ съмнение това е подбудило автора, нашъ сънотечественикъ, Иванъ Ст. Влаховъ да напише гореозначената си статия. Че тя е умѣстна, доказва преди всичко, че е обнародвана въ реномираното римско списание „Източна Европа“, редактирано отъ известния специалистъ по руска история и професоръ по славянска филология въ университета въ Падуа — г. Ettore lo Gatto и отъ проф. Amedeo Giannini отъ римския университетъ.

Авторътъ е успѣлъ въ кратки черти да хвърли погледъ назадъ върху по-важнитѣ събития отъ разпокжсването на Санъ-Стефанска България въ Берлинския конгресъ до Букурещския договоръ 10 августъ 1913 год. Главната цель на автора е да представи, какъ зле се отнасяла руската дипломация презъ това време спрямо националнитѣ интереси на България.

Следъ като се описва непоносимото положение на българитѣ въ Македония, обясняватъ се причинитѣ, които доведоха до сключването на Балканския съюзъ. Изтъкватъ се най-главнитѣ точки на договора съ отъ 29. II. 1912 година съ Сърбия и договора съ Гърция. Възъ основа на руски документи, съдържащи се въ руската жълта книга, авторътъ заключава, че руското правителство презъ време на балканската война не се е отнасяло приязнено спрямо България, а напротивъ съ явно усърдие е подкрепяло Сърбия. Русия не изпълни и най-важната роля на арбитъръ по спорния въпросъ за Македония съгласно съ сключения между България и Сърбия договоръ. Съ това си поведение руската дипломация спомогна да се изроди съюзътъ въ най-враждебна борба между самитѣ балкански съюзници. Събитията, които се разиграха въ Европа презъ 1914—1918 год. доказватъ, че благоволението на Русия спрямо Сърбия се дължи на намѣрението ѝ да създаде отъ Сърбия силна държава, за да я използува противъ Австрия въ случай на една война съ последната. Русия сгрѣши спрямо славянството, като допустна да се сбиятъ българи и сърби и да се раздѣли Македония между сърби и гърци. Съ това се хвърли семето и на бждещи войни между балканскитѣ славяни. Поведението на руската дипломация унищожи довѣрието, което хранѣха спрямо Русия българскиятъ народъ и българскитѣ държавници. За това България се видѣ принудена да отиде съ Тройния съюзъ. Русия така неблаговолително се е държала спрямо България и по конфликта и съ Ромъния 1913 год. и по-сетне. И въ това нейно поведение се крие планътъ ѝ по-сетне да привлѣче Ромъния на своя страна въ една война противъ Германия и Австрия, както това презъ свѣтовната война явно полича. Намѣсата на Ромъния въ 1913 год. противъ България спаси къмъ края на междусъюзнишката война гръцката армия отъ капитулация, а въ това време и Турция се възползува да си възвърне Одринско. Съ тѣзи свои действия Русия развали Балканския съюзъ, тя изгуби влиянието си въ България, и последната, останала изолирана и сломена, потърси спасение въ единъ воененъ съюзъ съ Германия и Австрия.

Л. М.

М. Попруженко и Ст. Романски, Библиографски прегледъ на славянскитѣ кирилски източници за живота и дейностьта на Кирила и Методия. (Издава Българската академия на наукитѣ). София, 1935, фол. 68 стр. Цена 30 лева.

Въ срѣдитѣ на славистичнитѣ научни изследвания и до сега въпросътъ за живота и дейностьта на св. Кирила и Методия не е загубилъ голѣмото си, фундаментално значение за понаташното правилно развитие на славистиката, както това добре изтъкна преди много години пок.

проф. В. Ягичъ въ своето бележито библиографско съчинение. „Вопросъ о Кириллѣ и Меѳодій въ славянской филологіи“ (1885). Мировото значение на Кирило-Методиевската дейность създаде многочислена литература, която още и сега не престава да се попълня съ нови съчинения. Бележитъ досеженъ приносъ е издадениятъ отъ Българската академия на наукитѣ трудъ на московския професоръ А. Илинский, Опыт систематической Кирило-Меѳодиевской библиографии“ (София, 1934 г.), излѣзълъ подъ редакцията на проф. Ст. Романски и проф. М. Попруженко (поради невъзможностьта самъ авторътъ — отъ две години въ неизвестность — да води коректуритѣ и да попълва пропустнати неточности). Къмъ тая услуга на науката отъ страна на нашитѣ автори сега се прибавя нова съ гореозначеното библиографско издание относно кирилскитѣ източници за живота и дейностьта на Кирила и Методия. Съ тоя трудъ се пристѫпя къмъ едно пълно критично и съ подробни коментарии издание, което ще послужи като трайна основа за по-нататъшни изследвания, защото ще могатъ да почиватъ по възможность върху всички ръкописни текстове на всѣки изворъ, непосрѣдно използувани.

Трудътъ на г. г. Попруженко и Романски се явява като първъ резултатъ на една надлежна резолюция на четвъртия международенъ конгресъ на византолозитѣ въ София презъ септемврий 1934 г., който, по предложение на проф. Попруженко, избра и специялна „Комисия за издаване източницитѣ за живота и дейностьта на Кирила и Методия.“ Резолюцията бѣ предложена на конгреса отъ председателя на комисията г. проф. Романски. Въ комисията се избраха още г. г. проф. М. Вайнгартъ, Фр. Дворникъ (Прага), В. Погорѣловъ (Братислава), М. Косъ (Любляна), И. Свенцицки (Лъвовъ). Съобщена отъ проф. Романски тази резолюция на втория международенъ конгресъ на славянскитѣ филолози въ Варшава, тя биде напълно одобрена отъ конгреса на 30. IX. м. г. въ Краковъ, и съ резолюция отъ негова страна комисията биде попълнена още съ г. г. проф. Й. Вайсъ и Й. Курцъ отъ Прага, Ст. Слонски и И. Огиенко — Варшава, Ст. Иваничъ — Загребъ, А. Теодоровъ-Баланъ, Йорд. Ивановъ и Йорд. Трифоновъ — София.

Голѣмиятъ трудъ, вложенъ въ излѣзлото издание отъ г. г. Попруженко и Романски, прави честь и на българската наука; съ точнитѣ указания, които придружаватъ досежни печатни издания относно оригиналнитѣ имъ текстове и съдържанието имъ както и книгохранилищата, гдето се намиратъ, трудътъ на нашитѣ автори ще послужи като добъръ образецъ и за другитѣ издания, които ще последватъ и въ които ще се дадатъ подобни библиографски указания за надлежнитѣ глаголически, гръцки и латински текстове. Най-сетне възъ основа на така извършената предварителна работа ще може да се пристѫпи къмъ самото критично издание на изворитѣ — крайната цель на начинанието.

Нашето издание съдържа, следъ предговоръ и библиография на цитуванитѣ книги и студии и прегледъ на познатитѣ текстове и тѣхнитѣ издания, а именно: 1. Панонски жития (№ 1—34), 2. Похвални слова (№ 1—7), 3. Проложки жития (№ 1—10), 4. Служби на св. Кирила и Методия (№ 1—19), 5. Слово за пренасяне мощитѣ на св. Климента (Херсонска легенда (№ 1—5), 6. Кратко житие (Успение) на Св. Кирила (№ 1—6),

7. Солунска легенда (№ 1—3), 8. Изъ Пролога къмъ Богословието на Йоанъ Екзархъ Български, 9. Славословие на Кирила и Методия и на ученицитѣ имъ въ синодика на царь Борила, 10. Сказанието на Черноризецъ Храбъръ, О писменехъ (№ 1—31), 11. Написание о правѣи вѣрѣ на Константинъ Философъ (№ 1—2), 12. Житие на св. Наума съ службата му (№ 1—3), 13. Охридска легенда съ службата на св. Климента (№ 1—4), 14. Прогласъ къмъ Евангелието (№ 1—4), 15. Азбучна молитва на Константина епископъ Преславски (№ 1—8). Л. М.

Fran Tućan, Izveštaj o mineraloško-petrografskoj ekskuzij u Južnoj Srbiji, въ Vesnik geološkoga Instituta Kraljevine Jugoslavije, Knjiga IV, 1, Beograd, 1935. 32 стр. In 8^0 и една географска скица.

Южниятъ дѣлъ на Тиквешъ — севернитѣ склонове на планинитѣ Кожухъ и Козякъ сж известни отдавна съ своитѣ рудни богатства, които бѣха експлоатирани до края на турското владичество въ Македония, до 1912 г., предимно отъ компанията Алатини въ Солунъ. Следъ войнитѣ експлоатацията на минералнитѣ богатства отъ тази область престана, но интересътъ къмъ тѣхъ си остава все още голѣмъ. Съ този голѣмъ интересъ трѣбва да се обясни изпращането на Франъ Тучанъ, професоръ по геология въ Загребъ, за да изучи въ минераложко-петрографско отношение казанитѣ мѣста. Отбелязаната по-горе студия представя именно отчетъ на тѣзи негови изучвания.

Тучанъ разглежда първо еруптивнитѣ скали по лѣвия брѣгъ на Вардаръ, на северъ отъ Демиръ Капия, главно въ дола на Иберлийска рѣка. Тукъ е изучилъ силно базични, перидотитови скали и авгитови порфири, на мѣста промѣнени въ амфиболити. Изъ сжщитѣ тѣзи мѣста се намиратъ и хубави мрамори. При допира между последнитѣ и еруптивнитѣ скали се е образувалъ халкопиритъ, добъръ минералъ за добиване на медь. На това мѣсто започнали да отварятъ новъ рудникъ.

Габроиднитѣ скали на югъ отъ Демиръ-Капия, при Коприщница и Радня, преминаватъ на югъ, къмъ с. Хума и Койнско, въ серпентини, а на западъ къмъ село Боула — въ по-кисели скали съ диоритенъ съставъ.

Андезити и андезитни туфи заематъ почти цѣлото било на Кожухъ и Козякъ планина. Петрографски тѣ сж изследвани подробно отъ Luca Marić: Valutice andezita i andezitskoga pršinca sa Vitačeva i Tikveša, (въ Rad Jugoslovenske Akacemije Znanosti i Umjetnosti, knjiga 249, str. 80, Zagreb, 1934). Тучанъ дава разпространението на тѣзи скали и значението имъ за орудяването на скалитѣ, съ които сж дошли въ допиръ. Така напримѣръ, поради съседството на пропилитизирания андезитъ, въ варовицитѣ, които изграждатъ върха Дудица, се е дошло, поради вулканскитѣ ексхалации и хидротермални процеси, до образуването на галенитъ и сѣра. Тукъ е разработенъ рудника „Шаренка", наричанъ така въпрѣки обстоятелството, че се намира на стръмнитѣ североизточни склонове на Дудица, а не на в. Шаренка. Поради хидротермални процеси по време на сжщитѣ андезитови ерупции се е дошло до образуване на арсенови руди, реалгаръ и лурниглиптъ и на антимонитъ при с. Маданъ, наричано и Алшаръ, по името на компанията Алатини-Шаръ, която преди войнитѣ експлоатираше тѣзи рудници. Дим. Яранов ъ

Fran Tućan, Sijeniti, graniti daciti od Lojana u Skopskoj Crnoj Gori (въ Rad Jugoslavenske Akademije Znanosti i Umjetnosti, mat.-prir. razred, knj. 254, стр. 29-110), Zagreb, 1934.

На северозападъ отъ Куманово, между селата Търнава и Ваксинци сѫ открити напоследъкъ много рудници за хромитъ, а сѫщо тъй и за антимонитъ и реалгаръ въ обширното серпентиново находище, което заема покрайнината. Тукъ не се намира, обаче, само серпентинъ, заедно съ придружаващитѣ го руди, а и еруптивни скали, именно сиенити, гранити и дацити, които сѫ обектъ на отбелязаната горе статия. Сиенититѣ и гранититѣ пробиватъ серпентиновата маса, но понеже не сѫ установени компактни промѣни, Тучанъ заключава, че тѣзи скали сѫ докарани въ днешното имъ положение вследствие планинообразователнитѣ процеси. За съжаление, той не дава по-подробни сведения за тектониката на тоя край, а само изтъква, че цѣлиятъ този комплексъ: серпентинъ и итрузивни скали отъ своя страна сѫ пробити отъ по-къснешни дацитни ерупции.

Дим. Ярановъ

Боривоје Ж. Милојевић, Црна Прст, Бјеласица и Перистер. Посебна издања географског Друштва у Београд, св. 16, 1934, 39 стр.

Професорътъ по география въ Бѣлградския университетъ, Бор. Милојевић, който се е заелъ вече отъ 5—6 години съ изучването на високитѣ планини въ западния дѣлъ на Балканския полуостровъ, поднася въ тази 16-та свезка на отдѣлнитѣ издания на бѣлградското географско дружество своитѣ изучвания въ три високи планини. Отъ тѣхъ първата, Черна Пръсть, е разположена въ Словенскитѣ Алпи; втората, Бѣласица, въ Северна Черна Гора, а третата Пелистеръ, е известната на всички планина, що се издига стръмно на югозападъ отъ Битоля. Тукъ ще се спра само на това, що е казано за Пелистеръ.

Пелистеръ представялъ единъ хорстъ, издигналъ се надлъжъ по разседи, които го отдѣляли отъ Битолското поле и Ресенската котловина, изпълнени съ езерни утайки.

Тази издигаща се маса е била изложена на силно отнасяне отъ страна на рѣкитѣ, особено презъ предезерната и следезерната фаза, а по-слабо презъ времето, когато сѫ сѫществували езерата въ съседнитѣ две котловини (Преспанската котловина и сега е заета отъ едно езеро, което обаче е съ много по-низко стоене на водното ниво), т. е. презъ „Неогена“, споредъ Милојевић. Това понятие „Неогенъ“ е много широко и би било добре да се направи опитъ по единъ или другъ начинъ да се опредѣли по-точно.

Презъ Кватернера Пелистеръ, или по-точно, областьта около изворитѣ на тритѣ начални притока на р. Драгоръ сѫ били заледени, покрити съ ледници. Въ резултатъ на това заледяване изворнитѣ валози на Цървена рѣка и Сапунджица сѫ били обърнати на циркуси, оградени отъ челни морени на 2270-2290 м. Но освенъ тѣзи морени, въ долината на Цървена рѣка се наблюдава челна морена и на 1420 м. Поради това може да се заключава за два стадия при развитието на ледницитѣ, първо, застояване на височина около 1450 м. и второ, отдръпване и застояване при изхода на циркуситѣ. Рѣкитѣ, които сѫ слизали отъ тѣзи ледници, сѫ носили много скаленъ материалъ, който се е отложилъ терасовидно при изхода на р. Драгоръ отъ планината въ Битолското поле, на височина 15 м. Тукъ се намира и една по-млада рѣчна тераса, съставена сѫщо така отъ едъръ рѫбестъ материялъ отъ размиването на по-старата тераса. Милојевић, обаче, взима и нея за рѣчно-ледникова и по това заключава за две заледявания, нѣщо, въ което бихме могли да се съмняваме.

Въ циркуситѣ се намиратъ днесъ на мѣстото на старитѣ ледници две езера — Голѣмо и Мало Езеро. Последното е дълбоко само 3 до 4 м., а Голѣмо Езеро до 20 м. Отъ тѣзи две езера иматъ началото си притоцитѣ на р. Драгоръ, та затова последната рѣка винаги, и при най-сухо лѣто, има достатъчно вода, която се използува доста рационално за поливане на най-различни земледѣлски култури. Селата около изхода на Драгоръ отъ планината сѫ почти изключително земледѣлски: Диово, Брусникъ и Лафци. С. Нижополе, вече въ клисурестата долина на Драгоръ, е полуземледѣлско-полускотовъдско, а по-високитѣ дѣлове на Пелистеръ сѫ населени само лѣтно време отъ куцовласи.

Дим. Ярановъ

Д-ръ Никола В. Миховъ, Населението на Турция и България презъ XVIII и XIX в. Библиографски издирвания съ статистични и етнографски данни. Томъ IV, гол. 8⁰, стр. 557, ц. 350 лева, София 1935 год. Издание на Българската академия на наукитѣ.

Въ излѣзлитѣ до сега три тома на библиографскитѣ издирвания на г. Н. В. Миховъ между друго се съдържатъ и множество ценни данни относително българското население въ Македония, които бѣха на времето отбелязани и въ досежни реферати въ „Македонски прегледъ". Съ току-що излѣзлия IV томъ отъ сѫщитѣ изследвания авторътъ за сега завършва съ събрания библиографски материалъ отъ 15 западноевропейски библиотеки. Авторътъ обещава въ бѫдеще да продължи изследванията си въ рускитѣ биалиотеки; до сега рускитѣ автори той не е засѣгалъ въ излѣзлитѣ четири тома поради недостатъчнитѣ даини, съ които разполага и които могатъ да се попълнятъ както трѣбва само ако се работи въ Русия,

Въ четвъртия томъ, въ който, както самъ авторътъ казва, е обърнато по-голѣмо внимание на иконографския материалъ, намираме и нѣкои интересни за насъ статистични и етнографски указания относително Македония, за които ще споменемъ по-долу.

1. Въ единъ общъ докладъ отъ 1859 год. на британския вицеконсулъ г. Blunt (Миховъ, ц. с. стр. 9-10) се изчислява населението на Скопския санджакъ, тогава раздѣленъ на 9 области: Скопие, Призренъ, Яково, Враня, Калканделенъ (Тетово), Ипекъ, Кратово, Куманово, Кочани, Гиляни, Вучитрънъ и Паланка съ население до 556,000 души, отъ които християни отъ православно вѣроизповедание били 207 хиляди. За Скопие е казано, че е изключително земледѣлска областъ. „Почвата е изобщо твърде плодородна, а българското тамъ население, което се занимава съ земледѣлие, е твърде трудолюбиво и пр. (Its

soil is excedingly fertile and the Bulgarian population engaged in its cultivation is for the most part very industrious).

2. Въ съчин. на Rufus Anderson, History of the Missions of the American Board of Comissioners for Foreign Missions to the Oriental Churches, въ глава XXI, „Българитѣ въ Европейска Турция, 1857—1862 год.“, стр. 174—175, се указва, че „българитѣ населяватъ не само собствена България, която се простира отъ Дунава до Балкана, но и южно отъ него се простиратъ до Босфора, Мраморното море и Албания, като се включва тукъ и значителна часть отъ Тракия и Македония“. Забелязва се още, че „българитѣ сѫ отъ славянска раса и сѫ отъ най-старитѣ народи въ Европа“ (Мих., с. 15).

3. Подъ заглавие „La Bulgarie et la propagande papste en ce pays“ въ списанието „L'Union Chrétienne“ въ броя за априлъ 1868 год., печ. въ Парижъ, стр. 147—149 (вж. Мих. 49), се казва между друго, че българитѣ населяватъ освенъ собствена България, още и Тракия и Македония и че тѣ се изчисляватъ до 5 милиона души.

4. Къмъ „Carte ethnographique de la Turquie“ etc. отъ 1876 г. (издание на Librairie Hachette, Paris) е прибавенъ и обяснителенъ текстъ относително народноститѣ въ Турция (вж. Миховъ 54). Въ статистичната таблица тукъ сѫ указани подъ рубрика „славяни“ първомъ българитѣ на брой 6,000,000, а сърбитѣ сѫ указани, че населяватъ Босна, Херцеговина, Нови Пазаръ, Сърбия и Черна гора, като се дава за всѣка отъ тия страни по отдѣлно числото на жителитѣ (Сърбия 1,140,000, Босна 780,000, Херцеговина 227,000, Нови Пазаръ 120,000, Черна гора 120,000).

5. Въ списанието “The Missionary Herald“ за 1874 год., т. 70 (печ. въ Cambridge, стр. 20—21) се говори за населението въ Битоля, въ статия „The new station Monastir — Religious condition of the Bulgarians“ (вж. у Мих. 66). Споредъ автора, въ града има до 30,000 жители, отъ които половината сѫ турци, а останалитѣ сѫ християни, и малцина сѫ евреи. Отъ християнитѣ до 2000 се признаватъ за българи, а другитѣ се казватъ гърци макаръ че сѫщински гърци въ града нѣма. Този градъ е центъръ на значително население чисти и усърдни българи. Нѣкои отъ тѣзи чисти българи се гърчеятъ (гъркомани).

6. Въ „The Endinburgh Gazetteer“ (London, 1827 г. 6 томъ, стр. 371—378) между друго се указва числото на жителитѣ на главнитѣ градове — административни столици на Турция. Подъ заглавие „In Bulgaria“ се изброяватъ София, Шуменъ, Русчукъ, Видинъ, Никополъ, Силистра и Скопье (Scopia) (вж. Миховъ, 112 стр.).

7. Въ „Revue militaire suisse“ (Lausanne, 1876, стр. 321—322) се говори за българитѣ, които населватъ България, Тракия и Македония (вж. у Миховъ, 129).

8. Въ съчин. на Ulysse Jalemos, L'Hellénisme devant le Congrès. Paris, 1877, стр. 64, интересна е статистиката на народноститѣ въ Македония и Тракия, въ която шовинистътъ авторъ-гъркъ дава неимовѣрно преувеличени числа за гръцкото население за смѣтка на българитѣ, които пъкъ представя малцинство. Но че Македония има само три главни народности,—гърци, турци и българи,

се вижда отъ статистичната таблица, която той дава, като забелязва, че цифритѣ били извлѣчени отъ подробна статистика, която щѣла да бжде обнародвана и която се основавала на изследванията, направени на самото мѣсто отъ консулскитѣ (гръцки) власти и взети отъ „най-добри източници“ Подъ „Тракия“ авторътъ включва и Цариградъ:

Macedoine		Thrace (Constantinople comprise)	
Grecs	750,000	Grecs	860,000
Turcs	290,000	Turcs	800,000
Bulgares	300,000	Bulgares	390,000
Population mixte	150,000	Population mixte	500,000 (?!)

Авторътъ въ заглавието на книгата си подъ „Congrès“ е ималъ предъ видъ Берлинския конгресъ. Брошурата му, печатана на гръцки въ Атина, е била преведена на французки и печатана въ печатницата на „Journal des Débats“.

9. Въ „Magazin fuer die Literatur des Auslandes“, 2 т. Берлинъ, 1832 г. стр. 413—415, авторътъ Dr Th. Kind., възъ основа на единъ гръцки авторъ по име Кумасъ, разказва за българитѣ: „По езикъ сродни на сърбитѣ, българитѣ дошли къмъ края на V в. откъмъ Волга и, следъ като силно заплашили Цариградъ, заселили се отсамъ Дунава и по брѣговетѣ на Черно море, по Тракия и Македония, дори до Тесалия. Тѣ сж земедѣлци, твърде работливи, но останали необразовани и груби. При все това сж изобщо почитани като характерни и ревностни последователи на гръцката църква“ (вж. Мих. 196).

10. Въ „The Missionary Herald“ отъ 1871 г. томъ 67, печ. въ Cenubridge, стр. 360—361, въ статия „Едно посещение въ Македония“ авторътъ (Locke Edw.) споменува за гр. Велесъ, въ който имало 2,000 кжщи, отъ които две трети сж българи, а сжщо таково е населението въ околнитѣ 95 села. Говори се и за напредъка на бълпротестанти въ Банско (вж. Мих. 215).

11. Lyons F. A., въ спис. „Illustrated Travels“ (London, 1872) говори за Македония и Албания (вж. Мих. 217). Забелязва, че Солунъ има 60 хиляди жители — най-много евреи, та можелъ поради това да се нарече нова Палестина. Покрай евреи имало потурчени евреи, гърци и турци. Обаче въ Авретхисаръ има до 300 кжщи, отъ които повечето сж на българи, а мюсулманитѣ сж малцинство. Този фактъ, казва авторътъ, че се намиратъ голѣми български села на шесть часа разстояние около Солунъ, е отъ голѣмо значение, защото той е решаващъ по подигнатитѣ разисквания между етнолозитѣ и политицитѣ, а напоследъкъ този въпросъ е предметъ на препирни между панслависти и панхеленисти: е ли сега Македония славянска или елинска (гръцка) провинция. Авторътъ, като споменува гръцкитѣ доводи, споредъ които македонцитѣ на Александъръ Велики били гърци и пр., заключава, че въ днешно време българитѣ сж по цѣла Македония преобладаващиятъ елементъ, и понеже тѣ сж славяни, то се налага да приемемъ, че тази гарскитѣ провинция е славянска, а не гръцка.

Понататъкъ авторътъ разправя, какво е видѣлъ самъ по този въпросъ въ Македония и Албания, и казва: Трѣбва да кажа, че славянското твърдение напълно се оправдава отъ непреодолимата логика на фактитѣ. Като се почне отъ Авретхисарь, може да се тегли демаркационната линия, която опредѣля границитѣ на славянския и гръцкия елементъ. Южно отъ тази линия, сир. длъжь крайбрѣжието — гърцитѣ сѫ въ мнозинство, докато въ вѫтрешностьта — на разстояние до 18 мили отъ Солунъ, не може тамъ да се намѣри ни единъ гъркъ (white in the interior, viz. at a distance only of eighteen miles from Salonica, there is not one Greck to be found). Отсамъ Авретхисарь до Дойранъ и Щипъ (Jstip), напримѣръ, населението състои отъ българи, мюсулмани и евреи, а пъкъ по селскитѣ околии нѣма освенъ българи и (нѣкои) цинцари. По-нататъкъ авторътъ разсѫждава върху факта, че въ вѫтрешностьта на Македония нѣма сѫщински гърци и заключава, че трѣбва и въ старо време така да е било, а именно, че гърцитѣ се придържали о морското крайбрѣжие, а на северъ вѫтре въ Македония сѫ живѣли тъй нареченитѣ „варвари“, които сѫ били измѣстени най-сетне отъ славянския—български елементъ. Споредъ наблюденията на автора се указва, че „тѣзи модерни варвари, които сѫ завзели вѫтрешна Македония, сѫ единъ почтенъ, миролюбивъ и твърде работливъ народъ (race), притежаващъ морални и физически качества въ висока степень.“ За Дойранъ авторътъ казва, че е градецъ живописно разположенъ край едноименното езеро съ смѣсено население отъ българи и мюсулмани — всички до 800 кѫщи съ около 4000 жители. Щипъ е спретнато построенъ градъ (Jstip is a neatly-built town) съ около 1500 кѫщи и до 6000 жители — българи, евреи и (нѣкои) албанци (вж. у Мих. 217—218.

12. Montémont Albert, Voyage en Europe, Paris, 1855.

Въ началото авторътъ дава предварителни общи данни върху Европейска Турция. Жителитѣ на европ. Турция — казва той — сѫ главно славяни, власи, шкипетари или албанци и гърци. Другитѣ народности, които живѣятъ въ тази страна сѫ смѣсени съ тѣзи четири народности съ изключение на източна България, Тракия и югозападна Македония, гдето има компактно турско население. Специялно за българитѣ казва че тѣ населяватъ България, долня и по-голѣмата часть отъ Горна Мизия, като сѫщевременно тѣ образуватъ главната ядка на населението въ Македония (en même temps qu'ils forment le noyau principal de la population de la Macédoine). Числото на българитѣ било $4^{1}/_{2}$ милйона.

За сърбитѣ авторътъ казва, че „тѣ съставятъ населението на Сърбия (de la Servie), Босна, Херцеговина, Черна Гора и една часть отъ пашалъцитѣ Прищина, Ипекъ и Призренъ. Сегашната Сърбия има близу до единъ милйонъ души. Забележително е, че авторътъ е сѫщо тъй добре осведоменъ относно разпрестранението на албанцитѣ, които изчислява до 1,600,000 души: „Тѣ се простиратъ отъ Епиръ до западната часть на горня Мизия (a Moesie supérieure), гдето тѣ се смѣсватъ съ сърбитѣ въ равнината между Призренъ и Ипекъ, между Враня и Митровица, като заематъ почти сами тѣ, подъ име арнаути, областьта до изворитѣ на Лепенацъ, югозападно отъ равнината на Прищина, разни малки краища и се смѣсватъ съ бошняцитѣ въ планинитѣ между Албания и Босна. Албанцитѣ се допиратъ и съ българитѣ къмъ границитѣ на Македония.

Не по-малко е интересно за онова време — половината на миналия вѣкъ — че и за гърцитѣ авторътъ има сведения: „Що се касае до гърцитѣ, тѣ образуватъ една разнородна смѣсица (un mélange hétérogène) отъ славяни, албанци, власи и византийски гърци отъ Азия; при все туй тази народность почва да се въстановява подъ правителството, което я представлява въ сѫщинска Гърция. Другитѣ гърци живѣятъ подъ турска власть, главно въ Тракия.

13. Въ „Magazin fuer die Literatur des Auslandes“, 30 т., 1846 г., Prof. Dr Pietraszewski въ статията „Polnische Skizzen aus det Türkei“ описвайки града Сѣръ (Seres) казва, че жителитѣ му сѫ гърци, българи, евреи и сравнително малко турци.

14. Въ едно твърде тенденциозно, въ полза на гърцитѣ и на турцитѣ съчинение „Die Projecte zur Lösung der Orientfrage“ (Triest. 1876. p. 36), издание на вестника „Triester Zeitung“, се прави етнографически прегледъ на населението въ европ. Турция, за да се направи заключение, какъ би се решилъ източниятъ въпросъ. Числото на българитѣ е предадено заедно съ помацитѣ (250 хил.) много намалено — 2,600,000. При все това се признава, че българи населяватъ Тимошко и санджацитѣ Скопски и Битолски. Авторътъ предлага, българитѣ, които не били способни сами да се управляватъ, да бѫдатъ раздѣлени — едни да се присъединятъ къмъ Гърция, други (източнитѣ) да останатъ подъ Турция, евентуално да бѫдатъ окупирани отъ Русия, а пъкъ останалитѣ българи можели доброволно да се присъединятъ къмъ Сърбия или да бѫдатъ лесно окупирани отъ нея. Въ последния случай би се образувала голѣма сърбска държава „въ която обаче българитѣ биха били мнозинство“. (вж. Мих. 318).

15. Purkinje Iohann, Gegenwärtiger Zustand der geistigen Kultur bei den Bulgaren (печ. въ „Ost und West“ 3 Iahr 1829 г., Prag., стр. 100) между друго казва за българитѣ: „Многочислениятъ народъ отъ славянско потекло, който заема най-голѣмата часть отъ собствено тъй наричанитѣ области България, Румелия, Македония, Албания, Тесалия и полуострова Мореа, отъ най-старо време бѣ познатъ подъ името българи (вж. у Мих. 321).

16. Ravenstein, E., G., The Populations of Russia and Turkey (печ. въ Journal of the Statistical Society of London. Vol. 40, 1877). Освенъ заруситѣ авторътъ дава статистични сведения и за балканскитѣ славяни. Специално за българитѣ (стр. 438), казва, че между нетурскитѣ народи въ европ. Турция българитѣ числено сѫ най-силни. Тѣ сѫ по кръвь фини, но по езикъ славяни. „Тѣ сѫ пестеливи, работливи, притежаватъ голѣма механическа срѫчность, „но нѣматъ бойовна наклонность — въ противоположность на своитѣ съседи сърбитѣ“ (but averse to war—very unlike their neighbours, the Servians). Голѣма часть отъ българитѣ сѫ станали мухамедани, помаци. Българитѣ сѫ мнозинство, абсолютно или относително въ санджацитѣ: Одрински, Пловдивски Софийски, Сливенски, Русчушки, Търновски, Видински, Нишски, Скопски и Битолски, както това е установено въ статистикитѣ и книгитѣ подъ име „България“ и пр. (вж. Мих. стр. 330).

17. Къмъ цвѣтната карта „Ethnological Map of Europe an Turkey et Greece (London 1877) е прибавено дълго обяснение върху

етнографията на народитѣ, населяващи Турция и Гърция. Авторътъ (Sinoet A.), като говори надълго за българитѣ, за тѣхното потекло, езика и миналото имъ на Балканския полуостровъ и пр., се указва по етнографски въпроси човѣкъ съ твърде слаби познания и твърде забъркани понятия, както е видѣтъ въ длъжкото извлѣчение у Михова (430-435) подъ заглавие „The Bulgarians“, за които день днешенъ не струва и да се спираме. Едничкото, което бива тукъ да отбележимъ, е че авторътъ въ дългитѣ си разсѫждения, до колко сѫ македонцитѣ чисти българи или сѫ отъ гръцко потекло и пр, (споменува и названието булгарофони, постоянно има работа освенъ съ гърци само съ българи; нигде не става дума за сѫществуването и на сърби въ Македония.

18. Въ съчиненията на Matie Adelaide Walker, Through Macedonia to the Albanian Lakes“ (London, 1864) сѫ дадени и илюстрации отъ автора, който е пѫтувалъ по Македония, две цвѣтни илюстрации на българки: A Bulgarian Bride (българска невѣста) и Bulgarian Women in the Bazzars of Monaster (българска жена на пазаря въ Битоля).

Л. М.

Résumés des articles de la revue.

L. Milétitch, Une forme remarquable dans les parlers macédoniens des environs de Salonique.

Le prof. L. Milétitch communique que dans les parlers bulgares des environs de Salonique ont subsisté des vestiges des adjectifs qualificatifs composés vieux-bulgares du masculin singulier, par exemple: dobryi dans la forme avec la terminaison oı̣: debeloı̣ qui correspond parfaitement aux formes russes avec la même terminaison: rodnóı̣, molodóı̣, souhóı̣, zlóı̣, etc. La forme macédonienne en question n'a été constatée que dans quatre cas: debelóı̣, madróı̣, ednóı̣, milóı̣. Il est à remarquer que ces formes ont été peu à peu complètement remplacées par une forme plus nouvelle qui ajoute à la terminaison oı̣ l'article -ot, prononcé comme -ut: debelóı̣-uti ednóı̣-ut etc. Dans ces formes de l'adjectif, l'article ot est transporté par analogie avec les substantifs de même que dans tous les autres adjectifs composés qui ont conservé l'ancienne terminaison — y prononcé en bulgare moderne comme *i* simple: dobriı̣ + ot = dobriı̣ot, dobriı̣out, etc.

La forme en question avec la terminaison oı̣ se rencontre encore dans le manuscrit vieux-bulgare du Xe siècle connu sous le nom „Le Psautier de Sinaï", par ex. grešnoı̣. C'est précisément cette forme vieux-bulgare qui a subsisté dans les quatre exemples cités (debeloı̣, etc.) sous son aspect le plus ancien (sans l'article ŏt) et dans la majorité des cas sous son aspect plus moderne avec la terminaison -oı̣ŏt, -oı̣ut. M-r Milétitch cite des exemples de ce genre constatés dans les parlers des environs de Salonique, notamment dans les contes notés par feu St. Verkovitch (et récemment publiés par le prof. P. Lavrov et I. Polivka (contes populaires de la Macédoine du sud, d'après le manuscrit de St. Verkovitch, Prague, 1935, 595 pages). Par exemple; naı̣-golı̣amoı̣út, naı̣-mal- koı̣ut, goloı̣ut, edinoı̣ut, beloı̣ut, loudoı̣ut staroı̣ut, etc. Ces archaïques formes d'adjectifs accompagnés de l'article qui ont été notées il y a déjà un demi-siècle, sont aujourd'hui presque disparues; elles ont cédé la place aux formes plus habituelles dans ces parlers, celles terminées par iı̣ot, iı̣ut ou abrégées avec la terminaison ı̣ut, par ex.: golemiı̣ut, ou golemı̣ut, stredniı̣ut, drugı̣ut, etc.

Etant donné que les exemples extraits du Psautier de Sinaï (ainsi qu'un exemple analogue pris dans l'Euchologium de Sinaï) sont absolument identiques avec les exemples indiqués dans les parlers de la région de Salonique, patrie des saints Cyrille et Méthode, M-r Milétitch pense qu'en se basant sur ces données on peut arriver à une conclusion sur le lieu d'origine du parler refleté dans le Psautier de Sinaï.

Prof. Iv. Snégarov, La renaissance du bulgarisme à Salonique.

On dispose de peu d'informations sur le nombre des Bulgares établis à Salonique avant le début du XIXe siècle, quoiqu'on sache qu'il y avait là des Bulgares bien avant cette époque. Il est certain que les troubles continuels à l'intérieur de la Macédoine contraignaient beaucoup de Bulgares à chercher une plus grande sécurité dans les villes. Salonique, entre autres, attirait, en sa qualité de grand centre commercial, des émigrants des points les plus éloignés, tels que Débère et Monastir. Le professeur russe, V. Grigorovitch, lors de son voyage d'études dans la Péninsule en 1845, a trouvé à Salonique une centaine de familles bulgares établies dans le quartier Saint-Athanase. Mais même avant cette date une colonie bulgare existait à Salonique. En 1827 il y avait même une corporation de tailleurs très bien organisée formée par des Bulgares de Débère, Krouchévo et Kitchévo qui avaient tous une conscience nationale très développée en dépit de la forte influence du grécisme dans la ville. Cette conscience nationale était apportée par les Bulgares qui venaient de l'intérieur où l'esprit grec ne se faisait pas sentir, surtout dans les villages. L'influence culturelle de Salonique a contribué à la manifestation du sentiment national de la colonie bulgare de cette ville qui, à son tour, s'est reflété sur la renaissance du bulgarisme à l'intérieur. M-r Snégarov donne quelques exemples de cet éveil des Bulgares de Salonique. En 1838 fut inaugurée dans cette ville la première imprimerie bulgare dont la durée éphémère est dûe à l'opposition des milieux grecs. De même, les efforts des Bulgares en vue d'ouvrir des écoles nationales se heurtèrent à l'hostilité des défenseurs du grécisme, et c'est ainsi que commença à Salonique la lutte des Bulgares contre cette influence. Kiriak Derjilovetz, natif de Vodène, a ouvert à Salonique une imprimerie grecque où s'imprimaient des livres bulgares avec des caractères grecs. C'est là qu'en 1852, le moine-prêtre Pavel Bojigrobsky a fait imprimer un évangile bulgare avec des caractères grecs. A Salonique se sont rendus également les frères Miladinov, qui ont publié le recueil bien connu de chansons populaires, St. Verkovitch et d'autres personnalités en vue qui sont entrées en relations avec les Bulgares de Salonique. En 1862 a été ouverte une école bulgare à Visoka, village bulgare des environs de Salonique. Le sentiment national et l'amour de la langue bulgare ont poussé Evstatï Kiriadi à traduire en 1868 le Recueil d'Evangiles du Dimanche, pour le service religieux, dans le parler bulgare local; la traduction a été faite dans le village Kolakïa des environs de Salonique et a été écrite avec des caractères grecs.

D. Iaranov, La ville de Pirot. La ville de Pirot n'a pas été jusqu'ici l'objet d'études approfondies; au point de vue géographique surtout elle est à peu près inconnue. C'est ce qui a déterminé M-r Iaranov, qui a séjourné à Pirot, à publier ses impressions sur la ville et ses environs, sur ses particularités physico-géographiques et la population dans la vallée de Pirot et la ville même. Il suit l'histoire de cette ville qui vers la fin du moyen âge a subi de grands changements au point de vue de la population par suite de la formation de marécages dans la vallée.

L. Milétitch, L'„akanie“ et le „polnoglasie“ dans les parlers des Rhodopes centrales.

L'auteur compare deux particularités phonétiques voisines dans les langues russe et bulgare. Par suite d'une réduction plus ou moins forte des voyelles s'est formé l'ainsi nommé „akanie“ dans le parler grand russien du Sud, surtout dans celui de la région de Moscou où le *o* non-accentué se prononce comme *a*, ce qui a fait désigner cette particularité phonétique par le mot „akanie“. M-r Milétitch en comparant avec l'„akanie“ russe une particularité analogue dans les parlers des Rhodopes du sud, arrive à la conclusion que l'„akanie“ bulgare est identique avec le russe, à l'exception que la prononciation *a* au lieu de *o* se fait régulièremnnt devant l'accent du mot, tandis qu'après l'accent on entend *ou* au lieu de *o*, comme c'est la règle générale dans les parlers populaires bulgares, principalement dans ceux de l'Est.

Dans ces mêmes parlers des Rhodopes, on entend souvent après la consonne *r* une voyelle intercalée qui nous rappelle jusqu'à un certain point le „polnoglasié“ russe. Cette particularité n'est pas constante comme dans la langue russe; elle apparaît comme une exception euphonique dans un assez grand nombre de cas qui rappellent des exemples analogues de „svarabhakti“ habituels dans les langues turques et ougro-finnoises.

Philippe Tomov, La vie et l'œuvre de Hadji Parténï, archimandrite de Zoographe, évêque de Koukouch et métropolitain de Nichava.

Sur la vie de Parténï de Zographe, un des plus remarquables pionniers de la Renaissance bulgare et des luttes pour une Eglise bulgare indépendante, il y a été peu écrit jusqu'ici. M-r Tomov dans une longue étude nous donne un portrait plus complet de cet homme éminent né dans le village de Galitchnik en Macédoine (région de Débère) en 1818. Son nom laïque est Pavel Hadji Vassilkov. Il reçut son instruction primaire dans l'école du monastère bulgare de Débère „Saint Ivan Bigor“, fut plus tard à Ohrida, l'élève de Dimitre Miladinov, fit avec son père le pélérinage des lieux saints à Jerusalem, ce qui lui valut le titre de „Hadji“, et continua ses études dans les écoles grecques de Salonique et Constantinople. En 1839, Pavel Vassilkov séjourne dans le séminaire d'Athènes, d'où il part pour le Mont Athos et là, dans le monastère bulgare de Zoographe, il devient moine sous le nom de „Parténï“. En 1842, en même temps que deux autres jeunes moines, Parténï reçoit une bourse russe et va à Odessa où il continue ses études théologiques dans le séminaire de cette ville. Recommandé par l'archimandrite Anatole au grand-duc Constantin Nicolaévitch, Parténï a le bonheur d'être attaché à la cour impériale de Russie et envoyé à Kiev, où il termine le séminaire, et ensuite à Moscou où il entre à l'Académie de Théologie. Il fait plus tard un court séjour à Paris et Pétersbourg. Ainsi préparé par de fortes études et ayant noué de précieuses relations avec les membres de la cour imperiale, Parténï rentre en Macédoine, premièrement dans son village natal Galitchnik. De là il se rend à Constantinople, nommé par le gouvernement russe comme prédicateur auprès de l'église russe de l'ambassade. Il se rend ensuite au Mont Athos où il ouvre une école théologique dans le monastère de Zographe; ceci le fait entrer pour la première fois en conflit avec le clergé grec qui n'approuve pas son activité. Parténï reprend ses fonctions auprès de l'église russe de Constantinople, fonde une librairie bulgare dans cette ville. C'est ainsi que commence la vie ardente de Parténï, entièrement consacrée à la lutte pour l'indépendance de l'Ecole et de l'Eglise bulgares. Cette lutte nationale est couronnée par la fondation de l'Exarchat bulgare. Parténï a beaucoup travaillé pour le développement de l'œuvre scolaire bulgare et pour l'introduction de la langue bulgare dans les écoles et les églises. Il a été en relations constantes avec son maître Dimitre Mlladinov. D'autre part, il exerçait une forte influence à l'ambassade russe de Constantinople et contribua à ce que des jeunes gens de la Macédoine fussent admis dans les écoles russes. Plus tard, Parténï devient évêque de Koukouch; il se heurte là à l'action de la propagande catholique avec laquelle il entre en lutte de même qu'avec celle des agents grecs du métropolitain de Salonique. Comme métropolitain de la Nichava, Parténï continue son activité dans le domaine ecclésiastique et scolaire et aide moralement et matériellement au triomphe de la nouvelle Eglise bulgare. Ses ennemis et ses envieux lui suscitent de grands ennuis et trouvent même un soutient dans certains milieux bulgares de Constantinople. Quoiqu'il en soit, l'œuvre patriotique de Parténï, son activité comme personnalité dirigeante dans le mouvement de renaissance spirituelle du peuple bulgare n'a jamais été ternie, et c'est entouré de la vénération générale qu'il s'est éteint le 6 février 1876. Ses funérailles solennelles ont eu lieu à Constantinople où il a été enterré dans la cour de l'église bulgare „Saint Stéphan".

A l'étude de M-r Tomov est annexé un portrait de Parténï et un facsimilé d'une lettre autographe du 14 janvier 1868.

Gueorgui Hristov, Quelques particularités remarquables dans le parler de Koukouch et Doïran.

Aux études publiées derniérement sur les parlers macédoniens dans la région du Vardar inférieur, M-r Hristov fait l'apport de ses observations sur les particularités plus remarquables dans les parlers de Koukouch et de Doïran qu'il considère comme deux variantes d'un même parler, celui de la région située au sud de la montagne de Bélasitza. M-r Hristov détermine exactement cette région; il énumère les villages dont un grand nombre ont disparu après les dernières guerres. Il a eu la possibilité d'étudier le parler de Koukouch et Doïran en écoutant les nombreux natifs de ces régions qui ont trouvé refuge en Bulgarie. Dans le bref exposé des sons du parler, l'auteur s'arrête plus en détail sur la réduction des voyelles et des consonnes, très marquée dans ces parlers par suite de la forte accentuation expiratoire, et donne un grand nombre d'exemples de ce genre. Dans les remarques sur les particularités des formes, les schémas détaillés de la flexion des pronoms personnels et des formes verbales méritent une attention spéciale.

Prof. A. M. Sélichtchev, Hadji Ioakim et la langue de ses ouvrages (en russe).

La présente étude de Sélichtchev est la seconde partie de celle publiée sous le même titre dans la Revue Macédonienne, Année 9, № 3—4, p. 133—156, et qui se rapporte à la langue des ouvrages de Hadji Ioakim, maître d'école à Kertchovo et écrivain macédonien du début du XIX-e siècle.

M-r Sélichtchev analyse la langue de H. Ioakim et distingue soigneusement les éléments littéraires des éléments du parler populaire. Ces derniers prédominent et par là font de l'œuvre de H. Ioakim un excellent matériel dialectologique. Dans cette seconde partie de son étude, M-r Sélichtchev examine en détail la phonétique et la morphologie de la langue de H. Ioakim et donne un aperçu comparatif et critique des variantes.

Kaltcho Déliakov, Chansons populaires de la région de Kostour (Chansons d'amour et de noces).

Les chansons populaires publiées ici ont été recueillies de la bouche de natifs de la région de Kostour; les villages dont proviennent ces chansons sont indiqués: Zagoritchané, Smerdech, Jijantzi, Nestram, Jélévo, Staritchané etc.

Un conte noté dans le parler de Kostour.

Ce conte a été phonétiquement noté dans le village de Maniak (à 4 km de la ville de Kostour) par le professeur polonais M. Małecki et a été publié dans le „Lud Slowiański" T. III, № 2, 1934. M-r Milétitch le reproduit ici en caractères cyrilliques; il trouve le texte de ce conte intéressant au point de vue dialectologique et il donne de son côté quelques explications au sujet du parler du village de Maniak.

Méthodï N. Marinov, Chansons de fiançailles et de noces de la région de Débère.

Nicolas Arnaoudov, Quelques mots plus rares dans le parler de Névrokop.

Les mots qui sont communiqués ici sont un apport au vocabulaire dialectologique macédonien. L'auteur se limite à citer seulement des mots plus rares, bulgares ou empruntés à d'autres langues (turcs, grecs, etc.), sans indiquer leur origine. Ces mots ne s'emploient pas dans les parlers bulgares non macédoniens ou s'y rencontrent rarement. L'auteur donne la signification des mots en citant des phrases entières dans le parler de Névrokop.

L. Milétitch, Le soixante-dixième anniversaire du professeur Lioubor Niderlé (20 septembre 1935).

A l'occasion du soixante-dixième anniversaire du professeur tchèque, Lioubor Niderlé, M-r Milétitch rappelle les hautes qualités morales de l'éminent savant qui a toujours placé la vérité au-dessus de tout, sans tenir compte des mécontentements suscités et des ennuis personnels de ce fait.

Niderlé s'est également comporté en vrai savant, libre de toute influence politique, en face de la question, soulevée artificiellement à la fin du siècle passé, au sujet de l'appartenance nationale des Bulgares de Macédoine. Son ouvrage bien connu „Makedonská otázka" (La Question macédonienne) a rendu son nom populaire en Bulgarie et en Macédoine.

Le prof. Niderlé est membre de l'Académie Bulgare des Sciences; il est en outre membre honoraire de l'Institut Scientifique Macédonien. C'est au nom de ce dernier que le prof. Milétitch félicite le grand savant tchèque et lui souhaite de longues années de travail au service de la Science et de la Vérité.

Comptes rendus et nouvelles littéraires.

Νικολάου Β. Βλάχος, Το Μακεδονικον ὼς φάσις τοῦ ανατολικοῦ ζητήματος 1878—1908. Ἀθῆναις, 1935, 8° p. 531. (N. V. Vlahos, La Question macédonienne comme phase de la question d'Orient). — Compte rendu du prof. Iv. Snégarov.

N. V. Vlahos, professeur d'histoire à l'Université d'Athènes, étudie le développement de la Question macédonienne jusqu'à la révolution des jeunes Turcs de 1908. L'auteur dédie son livre aux „premiers pionniers pour l'indépendance de la Macédoine". Il a puisé dans les archives officielles du Ministère des Affaires étrangères et a consulté les ouvrages publiés sur la question.

Dans la préface, l'auteur fait ressortir que dès son apparition (1878) la Question macédonienne a acquis une grande importance, car elle a été la cause du conflit de deux grandes idées: l'idée de l'autodétermination des peuples et l'idée de la prédominance des grandes puissances dans la Péninsule balkanique. C'est pourquoi, selon Vlahos, la Question macédonienne n'est pas une question indépendante; elle est organiquement reliée à la question d'Orient. A partir du Congrès de Berlin, la question d'Orient entre dans une nouvelle phase et c'est alors que commence en réalité la Question macédonienne Jusqu'à ce moment les gouvernements grecs n'ont pas encore clairement défini le programme des aspirations de leur pays sur le territoire de l'empire ottoman, mais on peut pourtant distinguer deux tendances, l'une extrémiste, l'autre modérée. Selon la première, la tendance panhellénistique, la grande Grèce devait s'étendre de la ligne Strouga et les montagnes d'Albanie près de Katchanik jusqu'à Kustendil, et le long de la chaîne des Balkans jusqu'à la mer Noire! Le programme national des Bulgares est plus clair, dit Vlahos; ils désirent la Bulgarie de San-Stéfano. Vlahos trouve que les prétentions des Bulgares sont le plus clairement exprimées dans le livre d'Offeïcoff „La Macédoine. Exposé de l'état présent du bulgarisme en Macédoine" qui est traduit aussi en grec. Après son traité d'alliance avec l'Autriche, conclu en 1882 et renouvelé en 1889, la Serbie émet également des prétentions sur la Macédoine; celles-ci sont d'abord peu précises, mais après son entente avec la Grèce en 1892, le gouvernement serbe demande que la sphère d'influence serbe comprenne presque tout le vilayet de Kossovo et celui de Monastir avec Kostour, Kortcha et Bérat, et en outre la partie septentrionale du vilayet de Salonique jusqu'à Névrokop et Melnik. Vlahos fait remarquer que ces prétentions officielles des Serbes se distinguaient fort peu de celles des chauvinistes serbes. De leur côté, les chefs du mouvement albanais voulaient créer une principauté albanaise constituée par les vilayets de Janina et Chkodra et les régions voisines comprises dans les vilayets de Kossovo et Monastir. C'est ainsi qu'en Macédoine se heurtaient les prétentions de la Bulgarie, de la Grèce, de la Serbie et de l'Albanie.

Dans le troisième chapitre, Vlahos expose les rivalités des grandes puissances luttant entre elles pour établir leur influence dans l'empire ottoman et les Etats chrétiens balkaniques. Après avoir décrit la situation politique internationale de 1878 à 1900, Vlahos suit les luttes des peuples balkaniques pour la Macédoine, principalement d'après les archives du ministère des Affaires étrangères d'Athènes. Les Etats balkaniques chrétiens et les Albanais avaient intérêt à s'entendre en face de l'ennemi commun, le sultan, mais toutes les tentatives de conciliation restaient vaines, les prétentions exagérées de chaque Etat étant au préjudice des intérêts des autres Etats. Les dissentiments entre eux se renforçaient du fait de l'étrange confusion ethnographique en Macédoine: les „grécophones" étaient mêlés aux „slavophones" (c. à d. aux Bulgares"), les „valacophones" aux „albanophones". „Et plus nous approchons de la zone „grécophone", dit Vlahos, plus les „slavophones" ont une conscience grecque, ce qui fait que les „grécophones" (c. à d. les Grecs) les considéraient comme des frères ayant perdu leur langue nationale".

Cette situation poussa les petits Etats balkaniques et les Albanais à faire du „prosélytisme" parmi des chrétens de la zone contestée qui n'avaien pas une conscience nationale très nette. L'auteur expose d'abord ce „prosélytisme" parmi les „slavophones". Selon Vlahos, la conscience nationale des Bulgares de Macédoine aurait été le résultat de la propagande faite par la Bulgarie. Le „prosélytisme" des Serbes en Macédoine et dans la vilayet de Kossovo a commencé en 1887. Il s'est étendu jusqu'à Salonique Serrès et la péninsule chalcidique et de cette façon, dit Vlahos, les interêts de la Bulgarie et de la Grèce étaient lésés. C'est pourquoi en 1899 commença un mouvement en faveur d'un accord entre la Serbie et la Grèce et des pourparlers furent entamés à Athènes pour définir les sphères d'influence en Macédoine. La sphère greque devait atteindre au nord la ligne Nevrokop—Melnik—Prilèpe—Krouchévo—Strouga; la sphère serbe devait s'étendre au sud jusqu'à la ligne Radovich—Vélesse—Débère. Vlahos donne des informations intéressantes sur la propagande roumaine en Macédoine En 1898, le gouvernement roumain proposa au gouvernement grec une collaboration en Macédoine. Dans leur entrevue à Abatzia en mai 1901, le roi de Grèce et le roi de Roumanie se promirent une aide mutuelle, mais seulement au cas où se réaliserait un rapprochement entre la Bulgarie et la Serbie; en ce qui concernait la Macédoine ils évitèrent de prendre des engagements précis. Ils se contentèrent de constater la communauté des intérêts des deux Etats „auxquels portent également préjudice les aspirations bulgares en Macédoine". Cependant cet accord ne donna pas de résultats. La propagande roumaine aussi bien que la propagande albanaise atteignait surtout les Grecs et les Serbes. Le centre des deux propagandes se trouvait à Bucarest où fut fondée en 1885 „L'Union albanaise".

En 1902, la lutte entre les „prosélytismes" des différents Etats balkaniques chrétiens et des Albanais atteint son point culminant. C'est alors que la Question macédonienne entre dans sa phase aiguë par suite de l'action des Bulgares pour annexer la Macédoine à la principauté bulgare ou obtenir l'autonomie de la Macédoine. La question prend un caractère international. Les grandes puissances s'en emparent, principalement la Russie et l'AutricheHongrie. Vlahos décrit cette phase dans le V chapitre.

Selon Vlahos, le mouvement insurrectionnel en Macédoine ne pouvait être nommé un mouvement bulgare et en général une insurrection au sens historique du mot, parce que pour cela il aurait falut qu'il y eût une conscience nationale bulgare (!) dans la plus grande partie de la population chrétienne de la Macédoine. Selon Vlahos, une telle conscience n'aurait pas existé (!). L'insurrection des Macédoniens aurait été une révolte imposée par des menaces à la population ou suscitée par des promesses trompeuses. Cette révolte aurait été organisée dans le but évident d'arrêter la mise en vigueur des réformes et de provoquer une nouvelle intervention des grandes puissances qui amènerait une solution de la question macédonienne en conformité avec les aspirations bulgares.

L'auteur du compte rendu, M-r Snégarov, refute cette thèse absolument fausse lancée avec tant de naïveté par M-r Vlahos, alors qu'il est établi et reconnu que les Slaves de Macédoine sont des Bulgares ayant une forte conscience nationale et que la glorieuse insurrection de 1903, connue sous le nom d'„insurrection de la Saint-Elie", est leur propre initiative. Après cette insurrection, dit Vlahos, les rapports entre la Turquie et la Grèce s'améliorèrent. La Turquie se rapprocha également de la Serbie et de la Roumanie en reconnaissant les Valaques et les Serbes comme des nationalités distinctes. Vlahos parle de la lutte menée en 1904 contre les Bulgares macédoniens par des bandes grecques, avec en tête des officiers grecs, qui se distinguèrent pas de terribles cruautés. A Athènes fut en outre organisé un „Comité macédonien" pour la défense de l'hellénisme en Macédoine, Thrace, Epire et Albanie". Au cours de la même année commence la propagande armée des Serbes contre les Bulgares de Macédoine. L'action des bandes grecques, appelée par Vlahos „défensive" (!) provoque le mécontentement des grandes puissances et une forte émotion en Bulgarie et en Roumanie. En 1905, les organisations nationalistes en Roumanie jugèrent nécessaire de chasser les Grecs vivant dans leur pays, et en 1906 les organisations nationalistes en Bulgarie agirent de même.

Notant les avantages acquis par la propagande armée des Grecs et des Serbes au cours des années 1905—1907, Vlahos conclut que les positions de l'hellénisme en Macédoine se renforcèrent en „proportion géométrique" et que les Serbes étendirent également leur terrain national (!) dans le sandjak d'Uskub et dans le nord du vilayet de Monastir. Plus loin, Vlahos continue à accuser les Bulgares d'avoir voulu par la violence et la terreur changer et falsifier le caractère etnographique de la Macédoine Or, les faits prouvent que les Bulgares n'ont jamais voulu le partage de ces sphères d'influence en Macédoine pour l'accaparement desquelles Grecs et Serbes ont recouru à l'extermination des Bulgares de Macédoine. Les Bulgares ont toujours voulu, que la Macédoine demeure une unité indépendante et indivisible.

L'auteur du compte rendu trouve que le livre de M-r Vlahos présente un riche matériel documentaire. En faisant abstraction de ses tendances politiques, les lecteurs bulgares le liront avec intérêt, surtout les chapitres où sont décrites en détail les luttes des bandes grecques et serbes et les phases de l'action des réformes en Macédoine.

Tadeusz Kowalski, Les Turcs et la langue turque de la Bulgarie du nord-est. Cracovie, 1933, 28. — Compte rendu de St. Romansky.

Le turcologue bien connu Tadeusz Kowalski, professeur à l'Université de Cracovie, a visité en automne 1933 la Bulgarie du nord-est dans le but d'étudier les dialectes turcs. L'ouvrage mentionné ci-dessus est son rapport publié par la section pour l'Asie Occidentale et Mineure auprès du XVIII congrès international des orientalistes à Leyde (Hollande). La question principale étudiée par Kowalski est l'origine de la population turque dans la Bulgarie du nord-est, c. à d. dans la région entre la chaine des Balkans, la frontière roumaino-bulgare au nord, Roustchouc et la mer Noire. Cette population est formée par trois groupes ethniques: les vrais Turcs, les Tatares et les Gagaouses. Les plus intéressants sont les Turcs du Déli-Orman, connus aussi sous le nom de „Gadjalis", qui se distinguent par leur corps massif souvent athlétique. Après s'être arrêté sur la littérature relative à cette question, sur l'importance de l'élément turc dans la péninsule balkanique et sur l'influence culturelle exercée par les Bulgares sur les Turcs et vice-versa, Kowalski passe à l'étude de l'origine des éléments turcs dans la Bulgarie du nord-est. Kowalski trouve que le dialecte du Déli-Orman est homogène. D'autre part, presque tous les traits caractéristiques de ce dialecte se rencontrent dans les parlers des „Gagaouses" de la Bessarabie, c'est pourquoi Kowalski considère les dialectes turcs du Déli-Orman et des Gagaouses comme formant un groupe dialectique distinct qu'il nomme le turc danubien. Ce dialecte turc danubien porte des traces d'influence septentrionale ce qui ressort de sa comparaison avec les langues turques au nord de la mer Noire. M-r Kowalski conclut que le dialecte turc danubien ne permet pas de considérer cette population turque simplement comme des émigrants venus de l'Asie Mineure en même temps que les Turcs osmanliens au moment de la conquête de la Péninsule. Selon Kowalski, les Turcs du Déli-Orman et les Gagaouses doivent être considérés comme un „gisement" de trois couches consécutives. La plus ancienne serait formée par les „débris" d'une peuplade turque septentrionale, la seconde par un fort groupe méridional d'une époque antérieure à la venue des Osmanlis; la troisième serait composée par les émigrants turcs et les éléments turquisés de l'époque des Osmanlis. C'est précisément le second groupe qui, en fusionnant avec la plus ancienne, aurait donné son caractère méridional au dialecte. Le christianisme des Gagaouses doit être rapporté à la plus ancienne couche d'origine transdanubienne, tandis que l'islamisme chez les Turcs du Déli-Orman provient de la seconde et de la troisième couche, c. à d. est d'origine méridionale.

L'auteur du compte rendu, M-r Romansky, en rappelant l'opinion de K. Chkorpil (exposée en détail dans une étude spéciale publiée dans „Byzantinoslavica V, Praha, 1933) selon laquelle les Turcs du Déli-Orman et les Gagaouses seraient d'origine protobulgare, c. à d. représenteraient les vestiges des Turco-Bulgares d'Asparouh, s'exprime lui aussi en faveur de cette hypothèse qu'il appuie sur des arguments historiques et également sur l'opinion du prof. Kowalski.

La fondation par les Bulgares d'Asparouh d'un Etat distinct, reconnu par Byzance, le fait qu'au cours de deux siècles ils ont conservé leur religion payenne et leur physionomie originale prouve que ces Bulgares réprésentaient un puisant élément national qui même après sa conversion au christianisme, n'a pu disparaître, mais a continué à exister dans sa nouvelle patrie la Bulgarie du nord-est. Ce vieux élément turco-bulgare n'a pu être facilement slavisé, et d'autre part ou ne peut admettre que cette région soit restée déserte jusqu' au milieu du XIe siècle quand arrivèrent du nord les Pétchénègues et d'autres tribus turques. Il semble au contraire que cet élément chrétien protobulgare a été renforcé en nombre par les nouveaux-venus et plus tard aussi par les Koumans également arrivés du nord. Les Osmanlis-Turcs venus du sud auraient à leur tour renforcé les Turcs du Déli-Orman, mais auraient en même temps introduit dans leur langue des éléments de turc méridional. Le christianisme a été probablement hérité des protobulgares, tandis que le mahométisme a été imposé dans le Déli-Orman par les Turcs venus du sud.

M. Małecki, Cechy balcanskie w jzęykach Macedonji. (Particularités balkaniques dans les langues de la Macédoine) (Sprawozdania Polskiej Akad. Umjejętności, T. XI, № 2, 1935. — Compte rendu de L. Milétitch,

L'auteur fait ressortir quatre particularités linguistiques qui sont communes aux langues albanaise, aroumaine, bulgare et grecque, notamment: 1. L'accent secondaire; 2. Des vestiges de consonnes nasales devant une consonne aphone; 3. Le type habeo factum; 4. Le type amo ad hominem. Cependant, M-r Milétitch, en dépit des analogies constatées dans les langues en question sous ces quatre points, prouve, à l'aide d'exemples empruntés aux dialectes bulgares, que dans la langue bulgare ces particularités ont pu se développer indépendamment. Cette opinion est en partie partagée par l'auteur de l'article en question, M-r Małecki, notamment en ce qui concerne les deux premières particularités; il ne juge pas que la langue grecque ait pu influer sur la langue bulgare. En ce qui concerne les deux autres, M-r Małecki admet qu'ici peut exister l'influence d'un substratum balkanique plus ancien, dont le seul représentant est la langue des thraco-illyriens disparus. M-r Milétitch ne souscrit pas à cette hypothèse; parmi les arguments dont il appuie son opinion, selon laquelle l'analogie dans ce cas aussi est due à un développement original, il rappelle que le habeo factum est également développé dans les langues romanes et germaniques quoique ces dernières soient loin de la sphère d'influence thraco-illyrienne.

M. Małecki, Drobiazgi z Macedonji (Petites particularités de la Macédoine), publié dans le „Lud Slowiański" T. III. Cracovie, 1934. — Compte rendu de L. Milétitch.

Małecki, qui a étudié les parlers macédoniens dans la région de Kostour, expose dans l'article ci-dessus mentionné le développement des voyelles nasales et les réflexes des nasales dans les parlers de Kostour dans lesquels il distingue trois formes de réflexes au lieu de la nasale vieux-bulgare ѫ: ън (ъм), он (ом), а̥ н (а̥ м). La règle selon laquelle des vestiges de nasales ont été conservés seulement devant les consonnes sonores a de nombreuses exceptions dans les plus anciens matériaux linguistiques de cette région, aussi ne faut-il pas considérer de telles exceptions comme une prononciation inexactement rendue. Małecki touche aussi à la question de l'accent dans le dialecte de Kostour, accent qui tombe régulièrement sur l'avant-dernière syllabe du mot (penultima). En ce qui concerne les exceptions à cette règle, M-r Małecki est d'avis que dans les cas où l'accent apparaît à la quatrième syllabe à partir de la fin, un accent secondaire n'a pas été marqué, accent qui dans les mots composés accompagne l'accent principal. De telles exceptions apparaissent principalement dans les formes avec l'article, où l'article aussi a eu primitivement son accent qui peu a peu s'est affaibli comme accent secondaire auprès du principal, par ex. dans càrutómu. Un accent secondaire du même genre se trouve aussi dans des mots de quatre syllabes comme par ex. dans les formes impératives isperíte zàtvorite où l'accent principal et rejeté sur le préfixe.

Les localités et l'origine de la population. (Tome 28 du „Recueil ethnographique serbe) Belgrade 1935, 8, 716 p. — Compte rendu de D. Iaranov.

D. Iaranov donne un compte rendu des articles publiés dans le „Recueil ethnographique serbe" qui se rapportent aux régions de la Macédoine et de la Morave du sud, notamment les régions de la Gorna Morava, Ismornik, Porétchie, Kitchévo et les villages au nord de la ville de Velesse. Iaranov fait l'examen critique des articles de A. Urochévitch „La Gorna Morava et l'Ismornik", de P. S. Iovanovitch „Le Porétchie", du D-r G. Smilianitch „Kitchévia" et de M. S. Philippovitch „Les villages septentrionaux de la région de Vélesse".

Thomas Pétroff, Les Minorités nationales en Europe Centrale et Orientale, Paris, 1935, p. 221. — Compte rendu de L. Milétitch.

Aux nombreux ouvrages sur ce thème vient s'ajouter celui de M-r T. Pétroff, qui à côté de la question générale des minorités examine en détail les droits des minorités bulgares en Yougoslavie et en Grèce Dans la première partie du livre est exposé le problème minoritaire avant les traités de paix, la protection des minorités avant ceux-ci et la souveraineté de l'Etat en connexion avec cette protection. Dans la seconde partie, l'auteur passe au droit positif et aux obligations des minorités, aux garanties et à la procédure. Dans la troisième partie est examinée la façon dont les droits des minorités sont respectés dans les différents Etats (Tchécoslavie, Bulgarie, Roumanie, Hongrie, Yougoslavie, Autriche, Grèce et Albanie); une statistique des minorités est donnée ainsi qu'un tableau de la situation des minorités bulgares en Grèce et en Yougoslavie. Dans deux annexes, il est parlé de la généralisation des droits des minorités et des réformes de procédure qui devraient être faites dans la Société des Nations, du Comité des Trois, de l'exercice des garanties, de la formation d'une Commission permanente.

L'auteur du compte rendu s'arrête sur les questions particulièrement intéressantes pour les Bulgares traitées dans les deux dernières parties, et se prononce très favorablement sur le livre de M-r Pétroff.

Véliko Iordanov, Les apôtres nationaux S-t Cyrille et S-t Méthode. Aperçu historico-littéraire. Sofia, 1935. 8⁰, p. 32. — Compte rendu de L. Milétitch.

Tous les Bulgares, sans aucune exception, glorifient la mémoire des frères Cyrille et Méthode, qu'ils considèrent comme leurs saints nationaux. La célébration de leur fête, le 24 mai, est la plus solennelle manifestation culturelle en Bulgarie. Pour le peuple, Cyrille et Méthode sont des Bulgares. Cependant dans les ouvrages historiques prédomine encore l'opinion que les deux frères étaient par leur naissance des Grecs. [Du côté bulgare, la question de leur origine jusque tout dernièrement n'avait pas été soulevée sur le terrain scientifique. Seul le prof. Milétitch soutenait dans ses cours et dans ses écrits que les frères de Salonique, qui possédaient la langue vieux-bulgare dans toutes ses finesses, n'avaient pu l'apprendre que dans leur enfance, au sein d'une famille bulgare. Cette opinion de M-r Milétitch a été reprise par le professeur russe M. P. Pogorélov (maintenant à Bratislava) qui l'a étayée d'arguments linguistiques. Dans son livre où il expose d'une façon populaire et pourtant non dépourvue de fondement scientifique la vie et l'œuvre des Saints Cyrille et Méthode, Véliko Iordanov s'arrête sur la question de leur nationalité, si discutée par les slavistes, et émet son opinion qui est d'accord avec la thèse bulgare.

Stoyan Hristoff, Heroes and assassins. New-Jork, 1935, 290 p. Avec de nombreuses caricatures de A. Bojinov et des reproductions photographiques. — Compte rendu de V. Ionova.

Stoyan Hristoff est un journaliste américain, élevé en Amérique, y résidant, écrivant en langue anglaise pour des lecteurs américains. Mais d'autre part, S. Hristoff est d'origine macédonienne et plus de 30 ans après la grande insurrection il ne peut se délivrer de l'obsession du village natal en flammes, tel, qu'enfant fuyant dans la montagne, il l'a vu pour la dernière fois. A deux reprises, St. Hristoff est venu en Macédoine bulgare où il a recueilli des détails sur le passé révolutionnaire de son pays et où il a eu l'occasion de rencontrer quelques-uns des chefs de l'ORIM.

L'auteur du compte rendu loue le souci de documentation sérieuse dont fait preuve St. Christoff, la façon saisissante dont il présente les épisodes caractéristiques de la lutte pour la liberté et son talent d'observateur et de portraitiste. Cependant il ne peut souscrire à toutes les conclusions de St. Christoff sur la dernière phrase de l'ORIM, ses scisions, ses conflits intérieurs. Toutes les associations révolutionnaires, dans tous les pays du monde et à toutes les époques, ont connu ces tristes luttes intestines nées de conceptions différentes et de suspicions ou créées par des influences extérieures.

Le mérite de ce livre, dit l'auteur du compte rendu, c'est d'attirer l'attention sur une question d'ordre politique et moral qui concerne un peuple entier et qui n'a pas encore trouvé de solution; l'impression générale qu'il laisse c'est que le peuple macédonien a participé autant et plus que tout autre dans la lutte que mène l'humanité pour défendre ce qu'elle a de plus précieux — sa dignité.

Gustav Roloff. England und die Balkankriege 1912—1913. (Publié dans „Berliner Monatshefte", Année 13, № 12, 1935). — Compte rendu de L. Milétitch.

Des documents britanniques relatifs aux événements balkaniques d'octobre 1912 à octobre 1913, G. Roloff relève seulement quelques faits qui caractérisent la politique des grandes puissances et éclairent les causes de la guerre mondiale. La Russie envisageait avec mécontentement la guerre balkanique, mais elle ne fit rien pour l'empêcher. La faute en est en partie à Sazonoff et à Hartwig qui, non sans la connaissance du premier, poussait Belgrade à la guerre. Sazonoff, qui était plein de haine contre l'Autriche, montra à ce moment ses deux grands défauts—le manque de franchise et la faiblesse de caractère. Les grandes puissances ne pouvaient faire autre chose que de maintenir provisoirement la paix. L'Angleterre était à ce moment très pacifiquement disposée, parce qu'elle tenait compte de ses nombreux sujets mahométans. Après la guerre balkanique, le prestige de la Russie a poussé l'Angleterre à rechercher son alliance dans la guerre projetée contre l'Allemagne. L'Angleterre, influencée aussi par Sazonoff, sous-appréciait à ce moment la puissance militaire de l'Allemagne; elle pensait même que quelques mois plus tard elle pourrait dicter la paix. Cette erreur coûta cher à l'Angleterre qui dut prendre pour vaincre la résistance insoupçonnée de l'Allemagne des mesures d'une lourde conséquence.

Carl Mühlmann, Der Eintritt Bulgariens in den Weltkrieg. Herbst, 1915. (publié dans „Berliner Monatshefte", № 10, Octobre, 1925, p. 829—844) — Compte rendu de L. Milétitch.

M-r Mühlmann, qui a puisé à de nouvelles sources relatives à la déclaration de la guerre mondiale, donne dans son article d'intéressants détails sur l'entrée de la Bulgarie dans la conflagration. M-r Mühlmann suit dans l'ordre chronologique, en s'appuyant sur les documents respectifs, les phases qui amenèrent La Bulgarie à se joindre à la Triple Alliance, inspirée, comme on le sait, par le désir de reprendre ce qu'elle avait perdu en 1913, principalement la Macédoine. L'hésitation dura longtemps à Sofia, où on voulait voir de quel côté pencherait la victoire. Enfin la décision fatale fut prise, l'Allemagne promettant de satisfaire les aspirations de la Bulgarie en cas de victoire. Fait intéressant, tandis que le gouvernement bulgare différait sa réponse, en Allemagne était né l'espoir que la Russie serait bientôt vaincue et que dans ce cas la guerre contre la Serbie deviendrait inutile. A ce moment, la Bulgarie fait une proposition définitive d'alliance, qui n'est pas accueillie avec beaucoup d'enthousiasme à Berlin. Cependant elle est acceptée, de peur que, dans le cas contraire, la Bulgarie n'aille dans le camp opposé. Etant donné que par suite de l'issue malheureuse de la guerre la Bulgarie aussi a cruellement souffert et que l'Allemagne est souvent accusée d'avoir entraîné ce petit Etat dans l'abîme, M-r Mühlmann juge nécessaire de rejeter cette accusation en affirmant que la Bulgarie est entrée librement et seulement en vue de ses intérêts dans l'alliance avec l'Allemagne

E. G. Helmreich. Ein Nachtrag zu dem serbisch-bulgarischen Abkommen von 1912. (Publié dans „Berliner Monatshefte", 13 année, № 12 1935. — Compte rendu L. Milétitch.

L'auteur, après avoir énuméré les traités militaires conclus entre la Bulgarie et la Serbie en 1912, ajoute qu'il y a un traité complémentaire d'une grande importance qui est resté peu connu à l'étranger Selon ce traité, la Bulgarie s'engage à se porter en aide à la Serbie avec une armée de 200000 hommes dans le cas d'une guerre avec l'Autriche—Hongrie. Ce document a été publié en Bulgarie, mais non pas à l'étranger, de sorte que même l'éditeur des „Documents britanniques" l'ignorait. M-r Helmreich le publie dans son article avec tous les détails: quelles unités militaires bulgares se rendront en Serbie, où elles s'arrêteront, etc. Comment la Serbie apprécia cette décision hardie de la Bulgarie de s'armer contre une grande puisance, uniquement pour agir en fidèle alliée, on devait le voir bientôt après, quand le gouvernement serbe conclut un traité secret avec la Grèce et la Roumanie contre la Bulgarie et amena la catastrophe de celle-ci.

Ivan St. Vlahov, La politica della Russia prima della grande guerra. La questione Macedone. Cenno di storia diplomatica della Bulgaria (Publié dans „L'Europa Orientale", Roma 1935, XV. fasc. I-II). Compte rendu de L. Milétitch.

M-r St. Vlahov publie l'étude plus haut mentionnée pour éclairer l'opinion publique en Italie sur les événements importants qui touchent la Bulgarie depuis le traité de San-Stéfano jusqu'au traité de Bucarest du 10 août 1913. Le but principal de l'auteur est de montrer l'attitude de la diplomatie russe durant cette période en face des intérêts nationaux des Bulgares. En se basant sur des documents russes, l'auteur fait ressortir que la diplomätie russe favorisait la Serbie au préjudice de la Bulgarie et cela dans le but de se servir plus tard de la Serbie dans une guerre contre l'Autriche—Hongrie. La Russie a commis une grande faute contre le slavisme en permettant la guerre entre Serbes et Bulgares et le partage de la

Macédoine entre Serbes et Grecs. Elle a jeté ainsi la semence de nouvelles discordes entre les peuples balkaniques. La Russie s'est comportée de la même façon défavorable à la Bulgarie dans le conflit de celle-ci avec la Roumanie en 1913. Ici aussi le plan de la Russie a été d'attirer la Roumanie de son côté dans une prochaine guerre contre l'Autriche et l'Allemagne. La Russie détruisit ainsi l'Union balkanique, perdit son influence en Bulgarie et cette dernière, isolée et abattue, chercha le salut dans une alliance armée avec l'Autriche et l'Allemagne.

M. Poproujenko et St. Romansky. Aperçu bibliographique sur les sources slaves cyrilliques relatives à la vie et à l'œuvre de Cyrille et Méthode. — Sofia, 1935, 68 p. — Compte rdndu de L. Milétitch.

Par cet ouvrage bibliograqhique sur les sources cyrilliques relatives à la vie et à l'œuvre de Cyrille et Méthode il est mis un début à une édition critique complète, accompagnée de commentaires détaillés, édition qui servira aux études ultérieures qui pourront ainsi se baser sur des textes manuscrits originaux. L'ouvrage de M-rs Poproujenko et Romansky est le premier résultat d'une résolution prise dans ce sens par le quatrième congrès international des byzantologues à Sofia en septembre 1934. Cette résolution fut approuvée et complétée au congrès des philologues slaves à Varsovie et Cracovie, le 30 septembre 1935, où furent élus des membres complémentaires pour le comité de rédaction sous la présidence de St. Romansky. L'ouvrage en question se distingue par des indications précises sur les éditions énumérées, leur texte original, leur contenu, les bibliothèques où elles se trouvent. Il servira de modèle à de futurs index du même genre sur les textes glagoliques, grecs et latins.

Fran Toutchan, Communications à l'occasion d'une excursion d'études minéralogiques et pétrographiques dans la Serbie du Sud, Belgrade, 1935, p. 32 (En serbe). — Compte rendu de D. Iaranov.

Fran Toutchan, professeur de géologie à Zagreb, a été envoyé en mission spéciale pour étudier au point de vue minéralogique et pétrographique les pentes septentrionales des montagnes Kojouh et Koziak, connues depuis longtemps pour leurs richesses minières. Dans l'étude citée M-r Toutchan communique le résultat de ses travaux.

Fran Toutchan, Syénites, granits, detzits de Loyan, dans les monts de „la Crna Gora" de Scopié. Zagreb, 1934. — Compte rendu de D. Iaranov.

Au nord-ouest de Koumanovo, entre les villages de Ternovo et Vaksintzi ont été dernièrement découvertes beaucoup de mines sur lesquelles le prof. Toutchan donne des renseignements détaillés.

Borivoï J. Miloïévitch. Crna Prst, Byelasitsa et Périster. Belgrade, 1934, p. 39. — Compte rendu de D. Iaranov.

Le prof. de l'Université de Belgrade, V. J. Miloïévitch, communique le résultat de ses études sur les trois hautes montagnes dont la première, Crna Prst, se trouve dans les Alpes Slovènes et la seconde, Beylasitza, dans le Monténégro du Nord; la troisième, le Périster, est la montagne bien connue de la Macédoine qui s'élève au sud-ouest de la Bulgarie. L'auteur du compte rendu s'arrête seulement aux informations sur le Périster.

Dr. Nicolas V. Mihov, La population de la Turquie et de la Bulgarie au cours du XVIII-e et du XIX-e siècle. Recherches bibliographiques. Tome IV, 8°, 557 p — Compte rendu de L. M.

Avec ce dernier tome, résultat de ses recherches bibliographiques sur la population en Turquie et en Bulgarie, Mr N. Mihov épuise le matériel recueilli par lui dans 15 bibliothèques de l'Europe occidentale. L'auteur continuera ses recherches en Russie.

L'auteur du compte rendu, Mr Milétitch, parle des ouvrages mentionnés dans ce IV tome qui ont trait à la population bulgare de la Macédoine.

Книга IV. Къмъ борбитѣ на югозападна Македония (Кичевско. Битолско, Леринско, Преспанско, Дебърско). По спомени на Лука Джеровъ, Георги Попъ Христовъ, Ангелъ Андреевъ, Георги Папанчевъ и Лазаръ Димитровъ. 1925, стр. XIV+146, ц. 30 л,

Книга V. Спомени на Дамянъ Груевъ, Борисъ Сарафовъ и Ив. Гарвановъ, 1927, стр. XII+136, ц. 30 л.

Книга VI Солунскиятъ атентатъ и заточеницитѣ въ Фезанъ По спомени на Павелъ П. Шатевъ, 1927, стр. 155, ц. 30 л.

Книга VII. Движението отсамъ Вардара и борбата съ върховиститѣ. По спомени на Яне Сандански, Черньо Пѣевъ, Сава Михайловъ, Хр. Куслевъ, Ив. Анастасовъ Гърчето, Петъръ Хр. Юруковъ и Никола Пушкаровъ, 1927, стр. 193, ц. 35 л.

Книга VIII. Спомени на Гьорчо Петровъ, 1927, стр. 208, ц. 35 л.

Книга IX. I. Въ Македония и Одринско. Спомени на Михаилъ Герджиковъ. — II. Първиятъ Централенъ комитетъ на ВМРО. Спомени на Д-ръ Христо Татарчевъ, 1928, стр. 198, ц. 25 л.

Книга X. Ст. Аврамовъ, Революционни борби въ Азотъ (Велешко) и Порѣчието. 1929, стр. 201, ц. 30 л.

Книга XI. Революционната дейность въ Демирхисаръ (Битолско) По спомени на Алексо Стефановъ съобщава Боянъ Мирчевъ. 1931 стр. 107, цена 20 лева.

III. „МАКЕДОНСКА БИБЛИОТЕКА“.

№ 1. Македония и македонскитѣ българи. Културноисторически погледъ. Отъ Л. Милетичъ. III изд. 1925, 64 стр. ц. 5 л.

№ 2. Македонскиятъ въпросъ вчера и днесъ. Отъ Г. Баждаровъ. 1925, 96 стр., ц. 8 л.

№ 3. Днешното положение въ Македония подъ сръбска и гръцка власть и Обществото на народитѣ. Отъ Ив. А. Георговъ. 1925 стр. 88 цена 8 л.

№ 4. България и македонскиятъ въпросъ. Причинитѣ на балканскитѣ войни. Отъ полковникъ К. Соларовъ, 1925 год., стр. 180, ц. 15 л.

№ 5. Балканскиятъ съюзъ и освободителнитѣ войни презъ 1912 и 1913 г. Отъ полковникъ К. Соларовъ, 1926 г., стр. 258, ц. 15 л.

№ 6. Изъ македонската земя (Впечатления и бележки). Отъ Г. Баждаровъ. 1926, 175 стр., ц. 15 л.

№ 7, 8 и 9 Македония и българското възраждане въ XIX в. Отъ С. Радевъ, Часть I. 177 стр., ц. 15 л.; часть II, 177—208 стр., ц. 15 л.; часть III, стр. 209—525, ц. 20 л.

№ 10. Отъ ранно детство. Спомени. Отъ Йорд. Бадевъ, стр. 144 цена 15 лева.

№ 11. Моитѣ стари съседи. Битови разкази отъ П. Завоевъ, 1929. стр. 160. Цена 15 лева.

№ 12 и 13. Победени и победители. Отъ Чезаре Спеланцонъ (Преводъ отъ италянски). 1930, стр. 448, ц. 30 л.

№ 14. Въ гръцки пленъ. Отъ Георги Савчевъ. 1931, стр. 111, цена 10 лева.

№ 15. Бѣгли спомени. Отъ А. Тошевъ. 1931, стр. 193, цена 15 лева.

№ 16. Нѣкога въ Македония (1885 г. — 1912 г.). Отъ Василъ Узуновъ. 1931, стр. 295, цена 20 лева.

Всички порѫчки се адресаратъ до „Македонския наученъ институтъ“, София, ул. Пиротска № 5 (Македонски домъ).

Отваря се подписка за ДЕСЕТАТА годишнина на списанието.

Годишнината на списанието състои отъ четири книги, всѣка една отъ 8—10 печатни коли. Обикновениятъ годишенъ абонаментъ е 200 лева; за странство — 300 лева; за Америка — 4 долара.

Абонаментната стойность, както и други суми се изпращатъ до Македонския наученъ институтъ, София, ул. Пиротска № 5 (Македонски домъ).